TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE ALEVİ SİYASETİ ÖRNEĞİ TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ (1966–1981)

MURAT YÜMLÜ
05701001

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. FAHRİYE DİNÇER KOÇAK

İSTANBUL
2008

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE ALEVİ SİYASETİ ÖRNEĞİ TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ (1966–1981)

MURAT YÜMLÜ
05701001

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. FAHRİYE DİNÇER KOÇAK

İSTANBUL
2008

ÖZ

TÜRKİYE'DE ALEVİ SİYASETİ ÖRNEĞİ:
TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ
(1966–1981)
Murat Yümlü
Aralık, 2008

Bu tez, Türkiye'de, Cumhuriyet dönemi Alevi siyasallaşmasının örgütlü temsil mekanizmalarını karşılayan ilk örnekler arasında sayılabilecek Türkiye Birlik Partisi'nin, siyasal hayattaki yerini, siyasallaşma karakteristiklerini incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışma kapsamında, Aleviler ve Aleviliğin, tarihsel süreçteki dönüşümü, tabi olunan rejim merkezi yönetimleriyle kurulu ilişkiler Bektaşilik ve Kızılbaşlık ana alt damarları üzerinden meydana gelen ayrışma ekseninde ele alınmış, topluluk ve kimliğin tarihsel karakterlerinin Osmanlı Dönemi son evresi, milli mücadele dönemi ve erken cumhuriyet dönemindeki kodları genel geçer reddiye ve eklemlenme postülatlarının eleştirilmesiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, çok partili hayata geçişle ivme kazanarak, toplumsal yapıya daha etkin biçimde nüfuz eden göç, kentleşme, haberleşme ve yaygın eğitim olanaklarıyla eğitim seviyesinin yükselmesi olgularının ve Demokrat Parti'nin (DP) temsil ettiği siyasal iktidarın zamanla kazandığı Sünni–otoriteryen karakter kodlarının yarattığı olumsuz algının da etkisiyle belirginleşen siyasallaşma karakteristiğinin, Alevilerin örgütlü siyasallık sürecinin ivmelenmesinde etkili olduğu, yanı sıra 1960 sonrası görece özgürlükçü ve örgütlenme imkânlarını genişleten anayasal çerçeve, toplumsal ve siyasal atmosfer etkisindeki belirleyiciler üzerinden TBP'nin kuruluşu değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede, partinin kuruluşuna ilişkin yaklaşımlar ele alınarak Alevi siyasallaşmasının örgütlülük arayışları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Partinin katıldığı genel seçimlerde elde ettiği sonuçlar üzerinden Alevi geleneksel soy hiyerarşisinin Alevi siyasal mobilizasyonunu yönlendirici etkisi değerlendirilmiş, Alevilik içindeki ana alt damarlardan Bektaşiliğin etkinleştiği ve ayrıştığı iki ana siyasallık karakteristiği üzerinden şekillenen parti karakterinin Alevilik ve siyaseti tarihindeki yeri, Türkiye siyasal tarihindeki yeri araştırılmıştır.

Son bir değerlendirme yapmak gerekirse, Alevi siyasallığının parçalılığını ve salt mezhepsel karakter üzerinden yürümeyen karakteristiğini somutlayan parti, Türkiye siyasal hayatında mezhepsel saiklerin harekete geçtiği bir eşitsizlikci zemine ilişkin tarihsel kesitin özgün bir parçasını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler : Aleviler, Alevilik, Alevi Siyasallaşması, (Türkiye) Birlik Partisi, Bektaşilik ve Kızılbaşlık.

ABSTRACT

AN EXAMPLE OF ALEVIST POLITICS IN TURKEY:
THE UNITY PARTY OF TURKEY (1966–1981)
Murat Yümlü
December, 2008

This thesis has been prepared by the purpose of investigating one of the first examples matching the organized representational mechanisms of Alevi politicization, Unity Party of Turkey's (UPT) political characteristics and the position in Turkish political life.

In scale of the study, the transformation of Alevilik and Alevis on the historical period has been regarded by the divergence axis which processed on two main sub-divisions Bektaşilik and Kızılbaşlık; also has been targeted to evaluate the historical characteristics of Alevis and their identities on the codes of late Ottoman era, national struggle and early republican periods by the criticization of the generally accepted objectional and jointing postulates.

It's also evaluated that the politicizing characteristic which has been siginified by the influence of pejorative perception created by the, gained in time, Sunni-authoritarian characteristic codes of political power represented by the Democratic Party (DP) and the phenomena such as the increasing level of education via the widespreadening of education oppurtunities, communication, urbanization, immigration which affect the social structure more effectively, accelerated the process organizatory politicization; additionaly evaluated the foundation of UPT over some determinants by the influence of socio-political atmosphere and the relatively libertarian constitutional framework which has been enlarging the organizational opportunities.

In this context, by taking the models to approach to the foundation of the party, the search for Alevist politicization has been put on evaluation trial. Over the results gained from the general elections that the party attended, the directional way of Alevi traditional hereditary hierarchy on the Alevist political mobilization has been evaluated. The position of the character of party which has been shapened by the two main politically characteristic of converging and diverging Bektashism, one of the main sub arteries in Alevism, has been researched in Alevism and Alevist political history, Turkish political life.

As a conclusionary evaluation if needed, the party, which has been concretizing the fragmentedness and the not-only processing character on denominational factor of Alevist politicization, has composed an original part of the historical section of Turkish political life related to the unegalitarian platform on which the denominational motives have been mobilised.

**Key Words : ** Alevis, Alevilik, Alevist Politicization, Unity Party of Turkey, Bektaşilik and Kızılbaşlık.

ÖNSÖZ

"Türkiye'de Alevi Siyaseti Örneği: (Türkiye) Birlik Partisi (1966–1981)" başlığıyla hazırlanan bu tez çalışmasında, Cumhuriyet dönemi Alevi siyasallaşmasının örgütlü temsil mekanizmaları arasında yer alan Türkiye Birlik Partisi, Türkiye siyasal hayatındaki yeri, Alevi siyasallaşmasına dönemsel kesit üzerinden katkı ve etkileri çerçevesinde incelenmiştir. Çalışma kapsamında, Türkiye'nin görece demokratik bir siyasal alan işleyişine sahip bulunduğu bir konjonktürde Alevi siyasallaşmasını temsilen, bağlı bulunduğu siyasal konjonktür ve parametreler açısından düşünüldüğünde tali bir konumda bulunmasına rağmen, siyasal atmosfere etki ediş düzeylerini de ortaya koyacak şekilde partinin katıldığı genel seçimler ve seçimlerde elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirmeye arka plan oluşturması amacıyla Aleviler ve Alevilik ile Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri merkezi yönetim ilişkileri tarihsel bir bağlamda ele alınmış, belirgin postülaların yarattığı inceleme alanının sönükleştirdiği bazı siyasallık kodları çerçevesinde Alevi siyasallaşmasının, asıl evresi olarak değerlendirilen 1980 sonrası konjonktürü önceleyen karakteristiğinin Türkiye Birlik Partisi ölçeğinde yansıtılması amaçlanmıştır.

Çalışma süresince, başta ikamet edilen şehir, İstanbul'daki, bazı kütüphanelerden (İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Şevket Sabancı Merkez Kütüphanesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Kuştepe Kampüs Kütüphanesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı) ve Ankara'da bulunan Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane'den yararlanılmıştır. Bu vesileyle, çalışma sırasında yoğunlukla hissedilen kaynak sıkıntısının görece azaltılabilmesine katkı sağlayan mezkûr kütüphane yöneticilerine teşekkürü bir borç bildiğimi eklemem gerekir. Bu sırada, söz konusu kütüphaneler arasında envanterinin derinliğiyle araştırmacıların ufkunu genişlettiğine inandığım Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin "Süreli Yayınlar" servisinde çalışan personele bilhassa teşekkür etmem gerekiyor.

Önsözün sonlarına gelirken, kaynak sıkıntılarını aşmam hususundaki yardım ricamı geri çevirmeyerek, nezaket gösteren bir diğer kişiyi daha anmam gerekiyor. Çalışmaya başlangıç aşamasından itibaren, yayıma hazırlanma sürecini takip ettiğim kitabı, tez çalışmasına başlamamdan kısa süre sonrasında yayımlanan Kelime Ata'ya sağladığı kaynaklar için ayrıca teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Çalışmamın olağandışı bir süreçte taşıdığı pürüzlerin giderilebilmesine destek olmak amacıyla gösterdiği sabır ve emeğinden ötürü danışman hocam Fahriye Dinçer Koçak'a, değerli önerilerinden ötürü sayın Ergun Aydınoğlu ve sayın Elçin Macar'a teşekkür ederim. Yine,

Togay, Kerem, Evren, Mehmet ve Osman’a teşekkür ediyorum. En önemlisi Cansever’in katedilecek “millerce yolu”nun ancak bir cüzünü karşılayabilmesini umduğum emektarlığım yolunda gösterdikleri ilgi, emek ve sabırlarından ötürü annem Hamdiye, babam Abdullah ve şüphesiz ki ağabeyim Mustafa Serdar’a minnettarlığımı, her ne kadar kuru bir teşekkür izlenimi yaratabilecekse de, bir kez de, yazıyla belirtmek istiyorum: Değerli aile fertlerim, sizlere minnettarım. Çalışmamda görünemeyen imzalarınızı hafızamın en korunaklı köşesinde saklamaya devam edeceğim. Babaannesi ve dedesinin neşe kaynağı yeğenim Ege’yle günlerimiz renklendi. Son bir söz, onu babaannesi, dedesi adına candan öpüyor, gülen yüzünün hiç solmamasını diliyorum.

İstanbul; Aralık 2008 Murat Yümlü

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BP	: Birlik Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CS	: Cumhuriyet Senatosu
DBP	: Demokratik Birlik Partisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DkP	: Demokratik Parti
DP	: Demokrat Parti
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
HP	: Halkçı Parti
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

1. GİRİŞ

Aşağıdaki çalışma, Cumhuriyet dönemi Türkiye tarihsel ölçeğinde dönemsel bir kesit (1960–1980) üzerinden, Alevi siyasallaşmasının örgütlü temsil mekanizmaları arasında belirgin bir yere sahip olan (Türkiye) Birlik Partisi'ni (TBP) incelemek amacıyla hazırlanmıştır. 1966 yılında Birlik Partisi (BP) adıyla kurulan, siyasal alandaki etkinliğini öncelikle Alevi siyasallığı ve temsiliyeti sorunsalı üzerinden yürüten parti, 1971 yılında toplanan III. Büyük Kongresi'nde alınan kararla Türkiye Birlik Partisi (TBP) adını almıştır. Parti, fiilen 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında, hukuken, ertesi yıl siyasi partilerin kapatılmasını öngören kanunun çıkarılmasıyla beraber siyasi hayattan çekilmiştir.

Söz konusu çalışmaya yönelinmesinde belirleyici saiklerden ilkini, yakın dönem dünya tarihinde önemli siyasi parametrelerden birisi olarak yansıyan kimlik siyaseti kategorisinin Türkiye özelindeki izlerinden birisine karşılık gelen Alevi siyasallığı ve kimlik meselesinin tarihsel arka planına eğilerek, Alevi siyasallaşmasının cumhuriyet dönemi Türkiye tarihinin önemli bir kesitindeki karakteristiklerini araştırmak amacı şekillendirmiştir[1]. Burada belirtmek gerekir ki, genelde kimlik siyaseti, özelde dini ve etnik grup kimliklerine dayalı siyasal hareketler konusunda kapsamlı bir literatür bulunmaktadır. Bu konuda kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türkiye'de son yılların tartışma trendi belki hariçte tutulabilir, resmi yaklaşım dolayısıyla tarihi bir çizgiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşımı dini ve etnik kimlik gruplarına dönük türdeş bir tanımlayıcılıktan beslenen bir politika patikasını takip etmiştir. Kushner'in işaret ettiği şekliyle bu tür hareketlere dönük genelgeçer politik bakış açısı hareketleri "yapay" bir karakterde yorumlamaya dayalı halde yürümüştür. Araştırmanın yürütülmesine yön veren ikinci bir saiği, Alevi siyasallaşmasının genel karakteristiklerinde 12 Eylül 1980 darbesine uzanan evrede meydana gelen

[1] Bkz. David Kushner, "Self Perception and Identity In Contemporary Turkey", **Journal of Contemporary History**, v. 32, n. 2 (April, 1997): 225.

dönüşümü, TBP'nin siyasal alanda etkinlik gösterdiği süreçteki belirleyiciliği üzerinden ele almak amacı oluşturmuştur.

Çalışmada, partinin faaliyet gösterdiği tarihsel kesitle birlikte belirleyici dışsal ve içsel faktörler üzerinden Alevi siyasallaşma olanağının fiili karşılığı olarak (Türkiye) Birlik Partisi'nin kuruluşu, partinin siyasal alandaki yeri, Alevi seçmen desteğinin mobilizasyonu üzerindeki etkinlik denemeleri, mobilizasyon ölçeği olarak denenen geleneksel soy bağına dayalı Alevi hiyerarşisi ve cumhuriyet döneminde kitlesel tecrübeyle bir ilke karşılık gelen sol ideoloji merkezli siyasallaşma ölçekleri de ele alınmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi Alevi siyasallaşmasının örgütlü deneyimini karşılayan Türkiye Birlik Partisi'nin kuruluşuna ilişkin yaklaşımlar, siyasallaşmanın siyasi parti çatısı altında örgütlenme nedenleri, Aleviler ve TBP'yle etkileşimleri ölçüsünde dönemin siyasi partilerinin yansıttığı, akademik çalışmalardan yansıyan yaklaşımlar ve Alevi topluluklarını siyasal eğilimlerini anlamak açısından da önem taşıyan yayın organlarının yansıttığı yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu değerlendirme üzerinden siyasallaşma süreci, dönemin siyasal alanının ideolojik çeşitliliği, siyasallaşmanın tarihsel karakteristikleri ve mevcut siyasal konjonktür etkisinde şekillenişi üzerinden ele alınması amaçlanmıştır.

Çalışmada, 1980 sonrası Alevi siyasallaşması sürecini önceleyen ön karakteristiklerin belirli ölçüde siyasi parti ve temsiliyet sürecinde pekiştiği yönündeki tespite ulaşılırken, 1980 öncesi Alevi temsiliyetinin ve siyasal davranışının mezhepsel parametre üzerinden yürümediği yönündeki genel geçer savın ötesine geçilmeye çalışılmış, parti tarihinin belirli bir kesiti açısından geçerlilik taşıyan; ancak sonraki evrelerinde Alevi siyasallaşmasının karakteristiklerinin homojen bir kategori oluşturmadığını somutlayan geleneksel soy bağı hiyerarşisi ve Bektaşi dergâhının, siyasi parti faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve propagandanın daha etkili hale getirilmesi üzerindeki belirleyiciliğinin parti tarihinin erken evresinin şekillenmesine yaptığı katkının üzerinde durulmuştur.

Sunulan veriler açısından bir değerlendirme yapıldığında çalışmada yer alan veriler parti tarihine ışık tutan kaynaklar başta gelmek üzere, Aleviler ve kimlik sorunlarına ilişkin eserler üzerinden sağlanmıştır.

Söz konusu eserler arasında 1966, 1972 ve 1980 yıllarında yayımlanan parti program ve tüzük metinleri, partinin katıldığı üç genel seçim öncesinde yayımlanan seçim bildirgeleri, 1971 yılında toplanan, partinin isim değişikliği kararının da alındığı kongre metni, dönem Alevi topluluklarının temsiliyet sorunlarına, kamu hizmetlerinden yararlanma sırasında ve toplumsal düzlemde ortaya çıkan eşitliksizci uygulamalara karşı yayın faaliyetlerini önceleyen *Cem* ve *Ehlibeyt* dergilerinden yansıyan görüşlerin örneklenmesine çalışılmıştır.

Parti örneğine odaklanan temel kaynakların ve belgelerin azlığı önemli bir sorunsal teşkil etmiştir[2].

Parti tarihine yönelik kaynakların kısıtlılığına karşılık çalışmada öncelikle siyasallaşma hareketinin çok boyutluluğunu yansıtacak veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda siyasallaşma karakteristiğinin tarihsel arka planının belirli bir kapsamda sunulması amaçlanmıştır. Her ne kadar cumhuriyet sonrası dönemi kapsayacak ölçüde genişletilmeye çalışılmışsa da, çalışma kapsamında incelenen dönemler arasında, kullanılan kaynakların kısıtlılığı üzerinden gözlenebilecek yetersizlik marjı elde tutulmak kaydıyla, Osmanlı Devleti dönemi topluluk ve kimliğini ele alan bir bölüme de yer verilmesi öngörülmüştür. Bu amaçla Osmanlı Devleti dönemi topluluk ve kimliği üzerine yapılan çalışmalardan yararlanılmış, topluluk, kimlik inşası süreci ve politik eğilimlerin imparatorluktan cumhuriyete geçirdiği dönüşüm üzerinden cumhuriyet dönemi çok partili evresinde Alevi siyasallaşmasının karakteristiklerine eğilinmiştir.

Araştırmaya tarihsel arka plan oluşturmak amacıyla, 16. yüzyılda, Alevilik ve Alevilerin tarihsel etkinliğini yakalama süreci özetlenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında süregelen siyasal çekişmenin etkisiyle siyasal bir düzlemde; ancak bunun yanı sıra sosyal, ekonomik ve dini esaslar ekseninde de seyreden mücadelenin Anadolu göçer/yarı göçer Kızılbaş toplulukları ve toplulukların ortak mezhepsel kimliği şeklinde karşımıza çıkan Kızılbaşlık üzerindeki etkileri ile Osmanlı Devleti merkezi yönetimi nezdinde topluluk ve kimliğinin algılanışına ilişkin esaslar aşağıdaki "Aleviler ve Alevilik: Topluluk ve Kimliğin Kısa Bir Tarihi" başlıklı bölümde ele alınmıştır.

---

[2] Kelime Ata, **Alevilerin İlk Siyasal Denemesi: Türkiye Birlik Partisi (1966–1980)**, 1. bs. (Ankara: Kelime Yayınevi, 2007). Bu konuda çalışmanın yürütüldüğü evrenin geç bir bölümünde yayımlanan bir diğer kaynak için Sabır Güler, **Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi: Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi**, 1. bs. (Ankara: Dipnot Yayınları, 2008).

Değerlendirmeye koşut olarak, yeniden yapılanışını 16. yüzyıl sonrasından izleyebildiğimiz Bektaşi tarikatının Osmanlı siyasal merkezince algılanış biçimlerine de eğilinmek istenmiştir.

Aşağıda da görüleceği üzere Kızılbaşlık ve Bektaşilik, Anadolu coğrafyasında hâkim senkretik inanış biçimleri arasında yer almışlardır. Her iki inanış biçiminin birbirleriyle bağdaştıkları ve ayrıştıkları esaslar kadar dikkat çekici diğer bir nokta da Osmanlı Devleti merkezi yönetimince algılanış biçimlerindeki farklılıklar olmuştur.

Kızılbaş toplulukların Osmanlı Devleti'nin Safevi Devleti'yle süregelen siyasal mücadelesiyle kısıtlanamayacak tarihi arka planında, Bektaşilik tarihinde rastlanması güç kıyımlar bulunduğunu belirtmek gerekmekle birlikte, Osmanlı–Türk modernleşmesi uzamında toplulukların birbirleriyle örtüşen yanlarının çok daha öne çıkmaya başladığı; ancak 19. yüzyılın sonlarında kullanım alanı bulan ve farklılıkları belirli bir tarihsel bağlam içerisinde vermek kaydı şartıyla, günümüze kadar gelen çatı bir isimlendirme[3] kategorisi olarak Alevilik[4] içerisinde konumlandırılmaya başlandıkları görülmüştür.

İkinci bölümün Kızılbaşlık ve Bektaşilik tarihine ilişkin kısa inceleme sonrasında hazırlanan diğer alt bölümleri "Milli Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemleri'nde Aleviler ve Alevilik" başlıkları altında, Bektaşiliği de ele alacak şekilde genişletilmiş, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde meydana gelen işgallere karşı Anadolu'da örgütlenen bağımsızlık hareketi ile Bektaşi dergâhının kurduğu ilişkiler, mutlaklaştırıcı bir destek söyleminin yanıltıcılığı üzerinden yürüyegelen postülatlara[5] dikkat çekmekle birlikte, erken cumhuriyet evresi boyunca süren tek parti iktidarı

[3] "Çatı isimlendirme" (blanket term veya umbrella term) terimine esin kaynaklığı eden bir çalışma için bkz. Martin Van Bruinessen, "Muslims, Minorities and Modernity: The Restructuring of Heterodoxy In The Middle East and Southeast Asia" Inaugural Lecture (Utrecht University, November 21, 2000) Ayrıca bkz. Martin Van Bruinessen, "Türkiye'de Kürtler, Türkler ve Alevi Uyanışı", **Türklük, Kürtlük ve Alevilik,** 6.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 117.

[4] Bu adlandırma, 19. Yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Kieser'in belirttiği şekliyle adlandırma değişikliği "Sünni çoğunluğun bu önemli azınlık grubu karşısındaki deruni önyargılarını etkili bir şekilde değiştireme"miştir. Bkz. Hans Lukas Kieser, "Mission As A Factor of Change in Turkey (nineteenth to first half of twentieth century)", **Islam and Christian–Muslim Relations**, v. 13, n. 4 (2002): 395.

[5] Kavramın ödünç alındığı kaynak için bkz. Hamit Bozarslan, "Alevism And The Myths Of Research: The Need For A New Research Agenda" **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003): 3–17. Postülat kavramıyla ispatına lüzum görülmeksizin kabul edilen önermeler kastedilmiştir. Bkz. "Postulate", **Redhouse İngilizce–Türkçe Sözlük**, 17. bs. (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1990), 753. Bu tür postülatların Alevi–Bektaşi tarihyazımında güçlü bir yer edindiğini, çoğunlukla ideolojik ve politik argümentasyonun aracı olarak tarihi verilerin bulanıklaştırıldığını değerlendiren benzer bir örneği Güler vermektedir. Bkz. Güler, **age**, 186.

dönemine kadar uzatılmıştır. Yine erken cumhuriyet döneminin Aleviler ve Alevilik açısından güvenlik sorununun görece aşılmaya başlandığı; ancak topluluk kimliğinin yeni rejimin etnoseküler siyasalara ilişkin paradigmal eğilimleri uzamında her koşulda benimsenme ihtimalinin bulunmadığını örnekleyen etnik ve seküler temelli olgulara da işaret edilmek istenmiştir.

İkinci bölümün postülatlarla bulanıklaşan algısı karşısında, topluluğun rejim ve tek parti iktidarı arasında bir ayrıştırma ihtiyacı duyabildiği yeni siyasal koşulların yansıdığı cumhuriyet dönemi çok partili siyasal hayatının 1946–1960 arasındaki ilk evresi, "Türkiye'de Çok Partili Dönem ve Siyasal Atmosfer Işığında Aleviler ve Alevilik (1950–1966)" ana başlığını taşıyan üçüncü bölümün hemen başında ele alınmıştır. Adil rekabet esasına dayalı ilk genel seçimlerde geniş katılımla, görece DP iktidarına yönelen topluluk, kimliğin dini özgürlüklerin genişletilmesi ve rejimin, eşitlikçi temsil aşamasında görece mesafe kaydedilebildiği düşünülebilirse de, DİB çatısı altındaki temsiliyet talepleri ve toplumsal düzeyde süregelen stereotipik yaklaşımlar/muameleleri dikkate alan çözüm yolları karşısındaki kayıtsızlığın sürerliğine duyulan tepkinin esas belirleyiciliğinde, CHP'ye yönelmeye başlamıştır. Ancak topluluk içi siyasal davranış farklılıklarının kökten bir dönüşüm geçirdiği iddiasının sağlıklılığının tartışılabilirliği oranında, yoğunlukla 1957 seçimleri sonrasında CHP'ye kitlesel yöneliş değerlendirmesinin de, topluluk çoğunluğu için öngörü yerinde görünmekle birlikte, belirli bir çekinceyle karşılanmasının yararlı olacağını belirtmek anlamlı olacaktır.

Çok partili siyasal hayat denemesi boyunca topluluk seçmen davranışına yüklenen anlamın esasen rejimin etnoseküler siyasalarına yön veren siyasal iktidarları kritize etme yönünden, aynı şekilde sosyo–ekonomik seviyenin dalgalılığı karşısında varılan hükümlerle sürdüğünü belirtmek gerektiği düşünülmüştür. İlk evre, 1960 yılında meydana gelen askeri darbeyle sonlanmış, seçmen davranışının belirli kodlarının sürerliğinde, çalışmanın ana konusunu teşkil eden parti deneyimini de içeren, 1960 sonrası döneme gelinmiştir.

Alevi siyasallaşmasının esas örgütlülük deneyimini karşılayan çalışma konusu parti deneyimiyle beraber (Türkiye Birlik Partisi/TBP) siyasallaşmanın belirleyicisi dışsal faktörleri merkeze alan bir incelemenin sunulduğu bu yeni bölümde, topluluğun yeni rejim kadar, yeni anayasal ortamın ve politik ortam değişikliğine eklenen iç göçler sonrası kentsel ortam örgütlenme arayışlarının belirleyiciliğinde siyasal alan

örgütlülüğü ve bunun yanı sıra faal bir toplumsal kimlik yaratılmasını takip eden bir tepkisellik/savunma bilinci geliştirmesinin temel belirleyicileri araştırılmıştır.

"Cumhuriyet Dönemi Alevi Siyasallaşmasının Erken Evresi (1960–1966)" başlıklı bu alt bölüm uzamında dikkat çeken bir nokta, Aleviliğin, resmi ideoloji bağlamında düşünüldüğünde rejim ve kurumlarınca alımlanması daha muhtemel kendi merkezindeki örgütlülük potansiyelini karşılayan Bektaşiliği öne çıkararak bir kamusal söylem ve pratik geliştirme deneyimi geçirmiş olmasıdır. Partileşme deneyiminde de izlerine rastlanacak, yokluğu varsayımıyla odaklanılan meşrulaştırma denemelerinin karşılığında, Hacıbektaş–ı Veli Dergâhı merkezli ancak aynı şekilde merkezsiz yerel hiyerarşik örgütlenmeler olarak tekke ve ocakların da mobilizasyonunu mümkün kılan bir örgütlülük sürecinden geçilmiştir. Bölümde mobilizasyonun siyasal parti çatısı altında örgütlenme sürecini yönlendirici etkisini araştırabilmek için siyasal potansiyel taşıyan dergâh örgütlenmesi merkezde yer almak üzere, dernekleşme, dayanışma geceleri vb. geleneksel kültürü yaşatma amaçlı, çeşitli kültürel nitelikte faaliyetler üzerinde durulmuştur.

Aleviler açısından modern toplumun asli üyeleri olma fiili sürecinin yarattığı kurumsal çözülme, geleneksel Alevi kurumlarının kırsal alandaki tatbik sahasının kentsel alanda daralma süreci uzantısıyla, yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte öne çıkan dayanışma geceleri, Alevi halk şairlerinin ve kısmen de parti yönetiminin öncülüğünde kolektif kimliğin hareket alanını genişletici yönde etki yaratmıştır. Bu şekilde Alevi halk şairlerinin faaliyetlerinin de belirleyiciliğinin izlenebildiği ancak salt geleneksel kültür öğeleri üzerinden yürüdüğü kanaatinden kaçınılması gereken bir ilişki bağlamı olarak Aleviler, Alevilik ve Türkiye'de ivme kazanan sol hareket arasındaki ilişki 1960–1980 yıllarına odaklanan tarihi evre üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ana konusunu teşkil eden parti deneyimine odaklanan "Türkiye Birlik Partisi Deneyimi (1966–1981)" ana başlıklı dördüncü bölümde, ikinci ve üçüncü bölümlerde üzerinde durulan tarihsel deneyimin belirleyiciliği kadar, henüz tecrübe edilen toplumsal ve siyasal ortamın belirleyiciliği dikkate alınmış, kentsel düzlemde örgütlü Aleviliği temsilen bir araya gelen kadroların öncülüğünde kurulan (T)BP'nin, Türkiye siyasal tarihindeki yeri ve deneyimin özgünlüğünde Alevi kimliğinin ifade kanallarının yordamlanması sürecindeki rolü tartışılmıştır. Siyasal ve toplumsal konjonktürün belirleyiciliği ışığında partinin kuruluş evresinde yaşanan iç

mücadeleye odaklanılmış, gelenekselci–reformist kanat mücadelesi şeklinde değerlendirilen mücadelenin, 1970 sonrası evrede yerini programatik esaslar/yönelim değişikliğinin belirlediği şekliyle, siyasal alanın merkeziyle çatışırlığı ölçüsünde siyasal rota değişikliğine bırakması süreci ele alınmıştır.

Çalışmanın esas kaynağını teşkil eden parti deneyimi açısından incelendiğinde, Alevilik çatı adlandırmasının taşıdığı periferik konumun kırılmaya başlamasıyla tetiklenen kamusallığın siyasal potansiyelle çakışmaya başlaması üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle, Birlik Partisi deneyiminin Aleviliğin periferik konumunun sorgulanabilirliği açısından taşıdığı özgünlükle Türkiye siyasal tarihindeki yeri irdelenmeye çalışılmıştır.

2. ALEVİLER VE ALEVİLİK: TOPLULUK VE KİMLİĞİN KISA TARİHİ

Kısa bir tarihçenin sunulmaya çalışılacağı bu bölümün esas amacı topluluk ve kimliğin devlet aygıtıyla kurduğu ilişkilerin bir panoramasını sunmaktır. Topluluk ve kimliğinin anlatıldığı bu tarihçe, Kızılbaş topluluklarının 16. yüzyılın başında Safevi Devleti'yle kurduğu ilişkilerin etkisiyle biçimlenen kimlik siyasallaşmasına koşut olarak meydana gelen ayaklanmaları da kapsamasından ötürüdür ki, topluluk–devlet çatışmasının ve ilişkilerin tarihselliğinin ana hatlarını sunmaya çalışan bir tarihçe olarak da yazılmaya çalışılmıştır.

Bölüm, Osmanlı İmparatorluğu, Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin erken evresinde Aleviler ile merkezi yönetim arasında kurulan ilişkileri sunabilmek amacıyla iki alt başlıkta hazırlanmıştır. Aşağıda sırasıyla incelenen alt bölümlerde Aleviliğin ve Alevilerin devlet aygıtınca değerlendiriliş ölçüleri kadar, topluluğun mevcut merkezi yönetimlere bakışı da irdelenmek istenmiştir.

2.1. Osmanlı Devleti Dönemi'nde Aleviler ve Alevilik

Yukarıda da belirtildiği üzere, topluluğun ve kimliğin tarihçesini yazmak iktidarlarla yaşanan çatışma ve devlet aygıtının uygulamalarına karşı girişilen ayaklanmaların bir tarihçesini yazmak anlamını da taşımaktadır. Söz konusu tarihçe içerisinde ayaklanmalara değinmeye çalışılırken klasik yaklaşımın irdelenmesi yararlı olacaktır. Bu yaklaşım uzamında Aleviliğin 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti arasındaki siyasal-ekonomik-dinsel-kültürel temalar üzerinden yürüyen çatışma sürecinin bir parçası olarak şekillendiği ve tarihsel kimlik karakterini kazandığı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Kızılbaşlık ve Bektaşilik üzerinden Alevi siyasallığının ayrışan genel karakteristikleri ortaya konulmaya, Osmanlı Devleti döneminde topluluk ve merkezi yönetim arasındaki ilişkilerin sunduğu tarihsel çerçeve, tarihsel rol atıfları üzerinden gelecek dönem siyasallık karakteristiğine yönelik etkileriyle beraber analiz edilmeye çalışılmıştır.

2.1.1. Kızılbaşlık

Kırsal alanda göçebe/yarı göçebe hâlde yaşamakta olan Kızılbaş topluluklarının 16. yüzyıldan itibaren ivme kazanan kaçış sürecinde temasların yoğunlaştığı Safevi Devleti'nin etkisiyle mitsel arka plan inşasına giriştikleri, Ocak'ın belirttiği şekliyle söylersek "Hz. Ali, On İki İmam ve Kerbelâ olayıyla bağlantılı" bir topluluk kimliği inşa etmeye başladıkları görülmektedir[6].

Mitsel bağlantı kurulmasının, Kızılbaş[7] toplulukların Safevi Devleti'nin etkisine girmeye başlamalarına koşut bir süreç olarak değerlendirilmesi yanında, toplulukların baskı altına alınışlarının yegâne belirleyicisinin dinsel faktör olmadığını yinelemek gerekmektedir.

Vorhoff'un belirttiği üzere Osmanlı ve Safevi Devletleri arasında yaşanan "teolojik anlaşmazlık, Aleviliğin Anadolu'daki spesifik formunun yükselişinin öncelikli belirleyicisi olarak alınmamalıdır"[8]. Kimliğin, bugüne de sirayet eden dinsel niteliğinin ortaya çıktığı 16. yüzyıl başından itibaren sosyo–ekonomik etkenlerin ışığında tepkiler dile getirilmiş ve yükselen tepkiselliğin somutlaşması biçiminde ayaklanmalar meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimin pekiştirilmesine ve hilafet makamının üstlenilmesine koşut olarak artan Sünni İslam etkisinin belirleyiciliğinde dinsel ve siyasal propagandalar aracılığıyla meşruiyet zeminine oturtmayı amaçladığı müdahaleler sonucunda şiddetli bastırma yöntemlerine başvurulmuş, toplu kıyımlar yaşanmıştır.

---

[6] Ahmet Yaşar Ocak, "Alevîlik, Bektaşîlik Gerçeği ve Buna Yönelik Bazı Tezler", **Türk Sufîliğine Bakışlar**, ed. Ahmet Yaşar Ocak (İstanbul: İletişim Yayınları,1996): 253. Ahmet Yaşar Ocak'ın sunduğu çerçeve Aleviliğin cem ayini (ayin–i cem) dâhil olmak üzere kurumsal temellerinin 16. yüzyılda Anadolu Türkmen heterodoksisinin Safevi Devleti siyasal gücü etkisi altına girmesiyle biçimlendiği şeklinde özetlenebilir. Ocak'ın aktardığına göre "Alevîlikle Hz. Ali, Oniki İmam ve Kerbelâ olayının bağlantısı, başlangıçta mevcut olmayıp, 16. yüzyıl başlarında Safevî hükümdarı Şah İsmail–i Hatayî tarafından tesis edilmiş ve Alevîlik bugünkü görüntüsünü bu devirde kazanmıştır."

[7] Genel kabul gören görüşe göre adlandırmanın Safevi Devleti'nin kuruluşu öncesinde Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın ve taraftarlarının taktığı uzun, konik ve çevresi kırmızı atkı ile bağlanmış on iki dilimli bir şapkaya dayandığı belirtilmektedir. Melikoff, bu tacın Şeyh Haydar (1460–1488) döneminden itibaren kullanılmaya başlandığını, taca da Şeyh Haydar'dan mülhem Tac–i Haydarî denildiğini belirtmiştir. Bkz. Irène Mélikoff, "Bektaşi/Kızılbaş: Historical Bipartition And Its Consequences", **Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives**, ed. Tord Ollson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere (Istanbul: Swedish Research Institute In Istanbul, 1998): 5. Bkz Abdülbaki Gölpınarlı, **İslam Ansiklopedisi**, c. 6 (Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997): 789–795.

[8] Karin Vorhoff, "Let's Reclaim Our History and Culture!: Imagining Alevi Community In Contemporary Turkey", **Die Welt Des Islams**, v. 38, i. 2, (July, 1998): 229. Aynı makale için bkz. Karin Vorhoff, "The Past In The Future: Discourses On The Alevis In Contemporary Turkey", **Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003): 94.

Osmanlı Devleti'nin, Safevi Devleti'yle karşı karşıya geldiği Çaldıran Savaşı[9] öncesinde Şeyhülislâm İbn Kemal'in yayınladığı fetvayla baskıcı siyasaların meşrulaştırılması çabaları, sonraki dönemlerde de devam etmiştir[10]. Kieser, Anadolu'da mezhepsel ayrışmanın köklerinde yatan önyargı malzemesinin temelleşmesinde belirleyici rol oynamış olan fetvaların yansıttığı önyargıların 20. yüzyılın sonlarında da sürdüğünü belirtirken, Kızılbaş kavramının gayrı meşru ilan ediliş sürecinin bilinçaltında bıraktığı izleri şöyle betimlemiştir:

> 20. yüzyılın sonlarında bile Kızılbaş terimi pek çok insanın günlük dilinde kötüleyici bir terim olarak kullanılmaktadır. Terimin, yaklaşık 1900'lerdeki, Alevi sözcüğüyle kısmi biçimdeki ikamesi bu önemli azınlık topluluğuyla Sünni çoğunluk arasındaki derin ve çoğu zaman karşılıklı önyargıların ortadan kaldırılmasına hizmet edememiştir[11].

Sonuç olarak, Kızılbaşlığın tarih sahnesine çıktığını varsayabileceğimiz bu dönem, Safevi Devleti'nin siyasal gücünün mobilize edici etkisinin de dikkate alınmasıyla anlaşılabilecek bir tepkisellik dönemidir. Kızılbaş topluluklarının kültürel, siyasal ve dinsel karakteristiğinin belirleyiciliği kadar, Osmanlı merkezi yönetiminin şiddetlenen kutuplaşma atmosferinin çözüm yolu olarak siyasal, dinsel ve ekonomik yönde süregelen baskıcı politikaları tercih etmiş olmasının da tepkiselliğe yön vermiş olduğu görülmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, Osmanlı devlet düzeninin de bu merkezkaç kuvvetlerin sisteme entegrasyonu yönünde başarılı bir projeksiyon

---

[9] Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında yapılan Çaldıran Savaşı'nın ayrıntıları için bkz. Jean Louis Bacque–Grammont, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: Olaylar (1512–1606)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş ve Yükseliş Yılları)**, ed. Robert Mantran, çev. Server Tanilli, (İstanbul: Alkım Yayınları, 2007): 167–170. Ayrıca bkz. Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü (1299–1923)**, çev. Zülâl Kılıç, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 94–97.

[10] İbn Kemal fetvaları özelinde fetvaların Kızılbaşların heterodoks bir dini topluluk özelliği taşıyor oluşlarından çok, mezhepsel uyuşmazlığın yarattığı politik gerekçelerle ortaya çıkan alternatif ittifak kurulumlarına dayanarak çıkarıldığını ele alan bir çalışma için bkz. Ertuğrul Ökten, Ottoman Society and State In The Light of Fatwas of Ibn Kemal (Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996)

[11] Hans-Lukas Kieser, "Muslim Heterodoxy and Protestant Utopia: The Interactions Between Alevis and Missionaries in Ottoman Anatolia", **Die Welt des Islams**, c. 41, s. 1, (2001): 89–90. Kieser'in belirttiklerine ek olarak Öztürkmen'in 1940'ların dar boğazında rejimin folklor araştırmalarına atfettiği milliliğe ve politik araçsallaştırmacılığa alternatif bir bakış açısıyla yaklaşan Pertev Naili Boratav'ın akademik serüveni ve 1947–1948 yargılamaları içinde yer alışını konu alan makalesi de söz konusu bellek kaydıyla ilgili notlar sunmaktadır. Üniversiter gelişim sürecinde bulunan ülkede alanının kurucu isimlerinin başında gelen Boratav'ın, halk edebiyatı ve kültürü üzerindeki çalışmalarının gayrımillileştiricilik iddiaları üzerinden mahkûm edilmek istenmesine eğilen Öztürkmen, Boratav'ın Türk halk edebiyatının gerçek temsilcileri olarak belirttiği Alevi halk şiirleri üzerinden yargılama sürecinin yansıttığı çelişkiye değinmiş, aynı şekilde pejoratif anlam yükleme yaklaşımının Sünni kolektif hafızasındaki yerleşikliğe ve ötekileştirmeci bakış açısına ilişkin soruna değinmiştir. Bkz. Arzu Öztürkmen, "Folklore On Trial: Pertev Naili Boratav And The Denationalization of Turkish Folkore", **Journal of Folklor Research**, v. 42, n. 2 (2005): 212.

sunamadığı görülmüştür. Patrimonyal devlet düzeninin[12] merkezi sorgulayan tüm toplumsal odakları tasfiye etmeye dönük katı merkeziyetçi eğilimlerinin beslediği karşı tepkisellikle bastırılan ayaklanmalar, kimliğin asimilasyonu çabaları karşısında devam etmişlerdir. Ayaklanmalara karşılık, merkezi yönetimin pekiştiği süreçte kanunî düzenlemeler yoluyla topluluğun denetimi sağlanmaya çalışılmışsa da, Kızılbaş toplulukları açısından mevcut devlet algısının ikame edileceği ve tarihsel sürece mal olması nedeniyle zaman içinde mitsel bir olgu olarak değerlendirileceği Safevi Devleti yönetimi beklentisi, Şah İsmail saltanatı ve sonrasında tedrici zayıf düşüşle de olsa belirgin ölçüde sürerliğinden okunabileceği üzere, mutlak bir biçimde kırılamamamıştır[13]. Faroqhi, bu süreç boyunca Osmanlı İmparatorluğu ve Safevi Devleti arasındaki ilişkilerin ideolojisizleştirme ekseninde şekillendirildiğini belirtmiştir[14].

Kızılbaş topluluklarının ele alınış biçimi açısından dikkat çekilmesi gereken son bir nokta da topluluğun etnik yönden yansıttığı çeşitliliktir. Bu çeşitliliğin etnik kimlik çalışmalarının başlamasından yüzyıllar öncesi için bir etnik kimlik okuması açısından anakronik görülebileceği düşünülebilirse de, Kızılbaşlığın, dolayısıyla Aleviliğin homojen bir etnik topluluk kimliği yansıttığının şüpheyle karşılanmasının belirtilmesi yararlı olacaktır. Bu haliyle günümüz Alevi toplulukları içinde Türk, Kürt ve Arap Alevilerinin belirgin etnik kimlik damarlarını teşkil ettiğini eklemek yararlı olacaktır[15]. Aşağıda etnik kimlik yansıtımı açısından Kızılbaş topluluklarına

---

[12] Fazıl Hüsnü Erdem, "Alevi Sorunu Üzerine Bazı Düşünce ve Öneriler", **Toplum ve Bilim**, s. 90, (Güz 2001): 185–186.

[13] Bu konuda Peirce on altıncı yüzyıl boyunca Ortadoğu'daki dinsel ayrışma etkisinin belirleyiciliğinden söz etmiştir. Bu ayrışma etkisi kendisini ideolojik söylemin neredeyse dini temalar ekseninde dolaştığı ve Osmanlı merkezli Sünnilikle Safevi merkezki Şiilik arasındaki çatışmayla örneklenmiştir. Bkz. Leslie P. Peirce, **The Imperial Harem: Women and Sovereignty In The Ottoman Empire** (New York: Oxford University Press, 1993), 161.

[14] Suraiya Faroqhi, **The Ottoman Empire and The World Around It** (New York: I.B. Tauris, 2004), 49–50.

[15] Martin Van Bruinessen, "Kurds, Turks and The Alevi Revival In Turkey", **Middle East Report**, n. 200, (Jul–Sep 1996): 7–10. Alevi teriminin kapsamını ele alan Bruinessen, inanış ve törensel pratikleri birbirinden belirgin şekilde ayrışan birçok heterodoks topluluğun isimlendirilmesinde kullanılan bir çatı terim olduğunu belirtmiştir. Bruinessen, söz konusu heterodoks topluluklar kategorilendirmesinde de Kars yöresinde yoğunluğu bulunan ve Azerbaycan–İran Şiiliği'ne yakınsayan Alevi topluluklarını, Kürt Alevi topluluklarını, ülkenin güney bölgelerinde (özellikle Adana ve Hatay) ve sınır aşımıyla Suriye topraklarında yer alan Nusayri (literatürdeki orijinal isimlendirmeyle Alawi) topluluklarını ve Türk Alevi topluluklarını saymıştır. Bu toplulukların oranlarına değinmek gerekirse Arap etnik kimliğini taşıyan Mersin, Antakya ve Adana civarında yaşayan Alevilerin sayılarının yaklaşık iki yüz bin; göç, iskân süreçleriyle ülkenin büyük şehirlerine dağılmış bulunan Kürt Alevilerinin sayılarının üç milyon civarında (toplam Kürt etnik nüfusunu dörtte biri kadar), Türk etnik kimliğinin taşıyıcısı Alevilerin sayılarının ise yaklaşık on iki milyon civarında tahmin edildiği belirtilebilir. Bkz. Baskın Oran, **Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama** (İstanbul: TESEV Yayınları, 2004), 42–45.

nazaran homojen karakterli varsayılan Bektaşiler ve Bektaşilik ele alınmaya çalışılmıştır.

2.1.2. Bektaşilik

Kızılbaşlığın çok etnikli heterodoks karakterine karşılık Bektaşilik, daha ziyade Türkmen karakterin yansıdığı varsayılan bir heterodoks kimlik görünümüyle Anadolu Türkmen heterodoksisinin önemli yapıtaşlarından birini oluşturmaktadır. Tarikatın kurumsallaşması sürecinde Osmanlı merkezi yönetimiyle dengeli ilişkiler kuran Bektaşi babaları, devletin yeni topraklar kazanma mücadelesinde etkin rol oynamışlardır. Heterodoks kimliği düşünüldüğünde Kızılbaş topluluklar gibi denetim altına alınmak istenilmiş olacağı düşünülebilirse de, daha ılımlı ve merkezi yönetimle diyaloga açık durma geleneğine sahip olmalarından ötürüdür ki, Bektaşiler, genel olarak Kızılbaş toplulukların maruz kaldıkları ölçüde şiddetli baskı politikalarıyla karşılaşmamışlardır.

16. yüzyılın hemen başında, Kızılbaş toplulukların sosyo–ekonomik ve dinsel faktörlerin bileşimiyle şekillenen siyasallık eğilimlerine paralel olarak, Bektaşi tarikatı örgütlenmesinin tamamlandığı görülmektedir. Mélikoff'un, Orhan Bey zamanında yaşadığını belirttiği Abdal Musa döneminde başlamış[16], Balım Sultan'ın Hacı Bektaş–ı Veli'nin postunda oturduğu dönemde (1500–1520) tamamlandığını değerlendirdiği bu kurumsallaşma sonucunda tarikat, merkezi yönetimin beklentilerine uygun bir biçimde misyoner kimlik kazanmış, devletin kuruluş sürecinde fütuhat sistemine eklemlenerek yürütülen misyon, 16. yüzyılda Safevi Devleti'nin etkisiyle artan Kızılbaş ayaklanmalarının önüne geçebilecek bir arabuluculuk misyonuna evrilmiştir. Faroqhi söz konusu arabuluculuğu şöyle betimlemektedir:

> Şah İsmail'in siyasi propagandasının Türkmen aşiretleri üzerindeki başarısı üzerine, II. Bayezid ve kubbe vezirleri Anadolu'daki bu Rafızî inançlara yakın duran insanları Osmanlı devleti yanına çekmek için aracılar bulmaya niyetlenmiş olmalıdır. Bu meyanda, Bektaşîler çok uygun gözükmüş ve zâviyeler sultanın yardımıyla tam teşekküllü bir hâle getirilmiştir[17].

Bektaşilik açısından Kızılbaşlığın karşılaştığı baskı politikalarından arınmak için bir fırsat olarak görülen bu misyon, merkezi yönetim açısından da yoğun bir biçimde benzeşen karakterde iki heterodoks (dönem adlandırmasında yer bulmamakla birlikte

---

[16] Irene Mélikoff, **Hoşgörü ve Hacı Bektaş Paneli**, 16 Ağustos 1995, (Ankara: TBMM Yayınları, 1995), 33.

[17] Suraiya Faroqhi, **Anadolu'da Bektaşilik,** çev. Nasuh Barın, 1. bs. (İstanbul: Simurg Yayınları, 2003), 186.

Alevi) grup arasında yaratılacak bir parçalılıkla otoritenin pekiştirilebileceği şeklinde değerlendirilmiştir. Merkezi yönetim yaklaşımının yan etkilerini ele alan Faroqhi, Bektaşi tarikatının irşat faaliyetlerine giriştiğinde, "Şiîlik ve halk arasında kabul gören diğer inançları belirli bir ölçüde benimsediğine" değinmiş ve Osmanlı merkezi yönetiminin söz konusu etkileşimi öngöremediğini belirtmiştir[18]. Etkileşimin dikkat çekici örneklerinden birisi 1577'de Düzme Şah İsmail'in başında bulunduğu ordunun Kırşehir'e doğru yürüdüğünü haber alan Hacıbektaş zaviyesinde kurbanlar kesilmiş olmasıdır[19]. Ancak etkileşimin Anadolu Kızılbaş ve Bektaşi toplulukları arasında bir ayrışmayı engellediğini söylemek de mümkün görünmemektedir.

Merkezi yönetimle kurulan bağların somutlaştığı[20] esas kurum olarak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı (1826) II. Mahmut devrinden itibaren tarikat, siyasal sistem nezdinde meşruiyet düzeyi görece düşük bir kimlik taşımaya başlamıştır. Bu kimlik değişiminin merkezi yönetimin algılaması üzerinden gerçekleştiğini ve karşılığında tarikatın yapılanışını da etkileyecek bir dönüşüm sürecinin başladığını belirtmek gerekmektedir. Ortaylı'nın da belirttiği üzere ocağın kaldırılışından itibaren "tekke ve medresenin barıştırılmaya çalışıldığı" bir döneme girilmiştir. "İstanbul'da, Rumeli'de ve Girit'te bazı Bektaşi tekkeleri dışında kapatılan tekkelerin kontrolü Osmanlı merkezi yönetiminin görevlendirmesiyle Mevlevi ve Nakşibendi tarikatlarına bırakılmışlardır. Bu dönemde Hacıbektaş'taki dergâh bile bir Nakşibendi şeyhin yönetimine verilmiştir"[21]. Bu denetim dönemine karşılık Mélikoff "1826 yılından başlayarak, Bektaşiler, yasadışı olup gizlice etkinlikte bulunma zorunda kaldılar. Bununla beraber, bu 1826 tarihi tarikatın çöküşünü göstermekten uzaktır. Tersine, yeni bir gelişme içine girecektir tarikat ve oynayacağı rol de, geçmişte oynadığı rolden daha az önemli olmayacak, daha politik hale gelecektir.

[18] Faroqhi, **age,** 186–187.
[19] Faroqhi, **age,** 187.
[20]Bu konuda Uzunçarşılı şunları belirtmiştir: "Ocak kendisini, XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Babailer'den Hacı Bektaş-Veli'ye mensup sayarak onu, ocağın piri olarak tanımıştı. Buna sebep ocağın teessüsünde Alperenlerin, Babailerin müessir olmalarıdır. O tarihlerde ve daha evvel her san'atın ve her teşekkülün bir piri olduğu kabul edildiğinden yeniçeri ocağı için de aynı an'aneye ittiba edilmiştir." Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. 1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 512. Özkırımlı, sosyal, ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü bir çerçevede Osmanlı siyasal merkezinin himayesine değinmiştir: "XIV. ve XV. yüzyıllarda hızla yaygınlaşan Bektaşilik, Hacı Bektaş–ı Veli'nin etkisiyle Şiî, Batınî tarikatların hemen hepsini ve bunlara bağlı toplulukları, Ahîlik gibi esnafı, çalışma hayatını örgütleyen kurumları içinde eritmiştir. Bu gelişim, Osmanlı yönetimince de desteklenmiş, kuruluş yıllarında siyasal egemenliği pekiştirmede babalarla, şeyhlerle işbirliği yapan Osmanlı padişahları, devletle çatışmayan Bektaşiliği, Bektaşî tekkelerini korumuş, kollamışlardır." Bkz. Attila Özkırımlı, **Toplumsal Bir Başkaldırma İdeolojisi: Alevilik–Bektaşilik**, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1998), 183.
[21] İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, (İstanbul: Alkım Yayınları, 2006), 136–137.

Gerçekten liberal ve uydumculuğa[22] karşı iken, reformlara gidilmesini savunan ilerici çevrelere yaklaşarak ilerici olacaklardır. Bektaşiler, adını koyarak söylemek gerekirse, Genç Osmanlılarla, sonra da Jön Türklerle işbirliği yapacaklardır" sözleriyle 1826 tarihinin tarikatın yıkılış tarihi değil, aksine, yeni bir yapılanma içine gireceği tarih olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir[23].

Faroqhi, ocağın kaldırılışının dinsel bir etkene bağlı olamayacağına, ilişkilendirildiği bütün kurumlara dönük bir tasfiyeyi gerek kıldığına değinerek bu süreçte tarikat merkezlerinin büyük bir bölümünün kapatılışının da "II. Mahmud'un askerî siyasetinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini" belirtmiştir[24].

Tarikatın, heterodoks eğilimlerin de katkı sağladığı, merkezi idareye muhalif yeni kimliği 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli topraklarında geniş bir yayılma alanı bulmuş, bürokrasi içindeki nüfuz imkânı sayesindedir ki, bu yüzyılda tarikat öğretisi üzerine kimi yayınlar çıkabilmiştir. Dierl'in "Bektaşi tarikatlarının 1826/1827'de tasfiye edilmesinden sonra Bektaşilerin yarattığı edebiyat ürünleri saray memurları tarafından el altından korundu. Bunlar, 1869'da sınırlı sayıda Bektaşi kitabını bastırmayı da başardılar. Bundan da anlaşılabileceği gibi o yıllarda bile sarayda etkili Bektaşi ya da Bektaşi sempatizanı çevreler vardı. 1870'te bu eserlerden bazılarını finanse eden Sultan Aziz'in annesi de büyük bir ihtimalle Bektaşiydi" sözleriyle belirttiği üzere 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Bektaşilik, Osmanlı bürokratik yapılanması içerisinde kayda değer bir nüfuz kazanmıştır[25].

Bektaşi tarikatının Osmanlı merkezi yönetiminin himayesinden uzaklaşan çizgisi, 1908 Devrimi'ni gerçekleştiren reformist Jön Türk hareketi[26] içinde devam etmiş, 19. yüzyıl sonu ve özellikle 20. yüzyıl başında Bektaşi gruplar arasında hareketin taşıdığı

---

[22] Mélikoff, makalesinde "uydumculuk karşıtlığı" bağlamında "non–conformist" kavramına yer vermiştir. Melikoff'un sunduğu kavramın, yüzeysel bir tanımlaması için toplumsal ve siyasal düzeyde kabul görmüş tutum ve düşünce biçimlerine uygun olmayan şekilde hareket etme anlayışı tanımının uygun düşeceği düşünülebilir. Ayrıca bkz. Irène Mélikoff, **Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe**, çev Turan Alptekin (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999), 302.

[23] Irène Mélikoff, "Türkiye'de Aydınlanma ve Bektaşiliğin Rolü", çev. Server Tanilli http://www.alevi.com/aleviogretisi+M5600756d05c.html, [02.08.2007]

[24] Faroqhi, **age,** 191.

[25] Anton Josef Dierl, **Anadolu Aleviliği**, çev. Fahrettin Yiğit, (İstanbul: Ant Yayınları, 1991), 67.

[26] Bu konuda, Hanioğlu, Sufi tarikatlarla İTC arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi sırasında Osmanlı politik alanında etkinlik açısından belirli bir tarikatın öne çıktığını belirlemenin güç olduğunu belirtmişse de, heterodoks tarikatlar açısından Jön Türklerin tercih olunan bir siyasal çevreye karşılık geldiğinin ihtiyatlı şekilde genelleştirilebileceğini belirtmiştir. Bkz. M. Şükrü Hanioğlu, **The Young Turks In Opposition** (New York: Oxfod University Press, 1995), 53.

rol İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) iktidarında Türk milliyetçiliğinin bir payandası olarak olumlanmıştır. Dolayısıyla, heterodoks kimlik taşımakla birlikte Kızılbaşlıktan ayrışan Bektaşilik, Anadolu heterodoks topluluklarını kapsayıcı bir çatı–isim olarak, 19. yüzyıl sonlarında kullanılmaya başlanan Alevilik[27] içindeki çoğunlukla uzlaşmacı damarı teşkil etmiş, bu özellik ocağın kaldırılışı sonrası ve bürokrasi içindeki Bektaşilik nüvelerinin de katkısını taşıyan yeni yapılanma döneminde dönüşüm geçirmiş, Mason[28] Locaları ve Avrupa'da filizlenen fikir akımlarıyla tanışıklık döneminde kazanılan siyasal sistemi sorgulama alışkanlıklarıyla Alevi kimliği içindeki ayrışık bir gelenek olarak şekillenmeye devam etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu toprakları işgal edilen imparatorlukta girişilen bağımsızlık mücadelesinin, topyekûn sayılamayacağını belirtmek gerekmekle birlikte, önemli destek gruplarından birini oluşturan tarikat, büyük savaş sırasında dergâhı ziyaret eden ve askerî destek talep eden İttihat ve Terakki yöneticilerini de ağırlamıştır[29].

Kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, Osmanlı siyasal merkezi açısından Kızılbaşlık ve Bektaşilik arasında belirgin bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Kızılbaşlığın üstlendiği ve siyasal merkezce anlamlandırıldığı isyankâr gelenek karşısında, kısa süreli isyan dönemleri dışında, Bektaşilik, siyasal merkeze daha kolaylıkla eklemlenmiş bir heterodoks topluluk olarak değerlendirilmiştir. 1826'dan, imparatorluğun Anadolu topraklarının işgal edildiği ve sonrasında Anadolu'da bir bağımsızlık mücadelesinin başlatıldığı 1918 sonuna kadar Bektaşilik çoğunlukla yeraltında örgütlenmiş ve bünyesinde barındırmaya başladığı özgürlükçü fikirlerle heterodoks topluluk kimliğinin siyasal merkezde etkili olabildiği bir tarikat görünümü taşımıştır. Tarikatın bu yerleşik kimliğine karşılık, Kızılbaş topluluklar Anadolu'nun başta iç ve doğu bölgeleri olmak üzere farklı kollarla dağınık bir hâlde

---

[27] Terimin yirminci yüzyıl başı kullanımlarından birisini karşılayan bir çalışma için bkz. Stephen Van Rensesealer Trowbridge, "The Alevis or Deifiers of Ali", **Harvard Theological Review**, v. 2, n. 3 (Jul. , 1909): 340–353.

[28] Bu konuda İTC "triumvira"sı üyelerindenTalat Paşa'nın Bektaşiliği ve loca üyeliği örneğiyle başlayıp, Bektaşi dervişleri ve Mason locaları arasındaki ilişki, özellikle Fransız mason localarıyla kurulan ilişkiye işaret eden bir çalışma için bkz. Angelo Iacovella, Gönye ve Hilal: İttihat–Terakki ve Masonluk, çev. Tülin Altınova (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 39.

[29] Murat Küçük, "Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 902–903.

kırsal alanda ve çoğunlukla dağlık yörelerde, siyasal merkez etkisinden ve toplumsal yaşamdan tecrit edilmiş bir biçimde kapalı topluluk yaşantılarını uzun yüzyıllar sürdürmüşlerdir.

2.1.3. Osmanlı Modernleşme Sürecinde Kızılbaşlık ve Bektaşilik

Kapalı topluluk yaşantıları açısından geniş çaplı bir kırılma yaşayacakları 20. yüzyıl ortalarına kadar, Kızılbaş topluluklarda belirgin bir mobilizasyon görülmemiş olmakla birlikte, Osmanlı modernleşmesinin etkisiyle siyasal merkezin topluluğa nüfuz edebildiği bir döneme girilmiştir. II. Abdülhamid dönemine (1876–1909) kadar Osmanlı siyasal merkezinin kırsal alanda yaşayan bu heterodoks toplulukları bastırmacı politikaları asimilatif bir görünüm arz etmemiştir.

Yeni dönem eğilimini etüt edebilmek için Kızılbaş toplulukların karşılaştığı asimilasyon sürecinin Osmanlı Devleti'nin tehdit algılamasıyla bağlantılandırılması yararlı olacaktır. Şiî mezhebine mensup olanların Osmanlı Devleti açısından yarattığı tehdit algısı ve siyasal merkezin tehdit algısı kapsamına giren bu toplulukları denetimi altına alma arayışlarını değerlendiren Finkel "Şiiliğin, Sünni Osmanlı Devleti için potansiyel olarak Balkan Hrıstiyanların milliyetçiliği kadar yıkıcı olduğunu" ve özellikle Doğu Anadolu topraklarında yaşayan Kızılbaşların inançlarından ötürü "devlet için eskiden beri bir kaygı konusu" olduğunu belirtmiştir[30]. Bu konuda eğitim politikası üzerinden bir propaganda sürecinin inşasına değinen Deringil, propaganda aracının modernleşmenin sağladığı olanaklarla Osmanlı Devleti tarafından da kullanıldığını, II. Abdülhamid döneminde Şii müçtehitler ve Sünni ulema arasında merkezi yönetime bağlılık konusundaki ayrışmanın yarattığı endişenin giderilme çabaları arasında eğitsel faaliyetlerin devreye sokulduğunu aktarmıştır[31]. Söz konusu müdahalelerle Osmanlı resmi refleksinin kaygı unsuru olarak ele alınan Kızılbaşların dönüştürülmesi ve merkezi yöentime tabiyetin sıkılaştırılması hedeflenmiştir.

Bu dönüşümün somutlaşan siyasaları olarak başlatılan asimilatif dalga siyasalarının temelleri Hıristıyan misyonerlerin yoğunlaşan faaliyetlerinin yöneldiği heterodoks

---

[30] Finkel, **age**, 441.
[31] Selim Deringil, "The Struggle Against Shiism In Hamidian Iraq: A Study In Ottoman Counter–Propaganda", **Die Welt Des Islams**, n. ¼ (1990): 45–62.

grupların Osmanlı Devleti tehdit algılaması kapsamına girmelerinde yatmaktadır[32]. Kieser'in de işaret ettiği üzere Tanzimat Dönemi'nin Anadolu'nun doğusundaki başarısız kalan reform girişimleri karşısında bölge Alevileri sağlık, eğitim hizmetleri sunabilme başarısı göstermiş Hıristıyan misyonerlerle (doktorlar, öğretmenler) diyalog içinde olmuşlardır [33]. Misyoner faaliyetleri karşısında Osmanlı siyasal merkezinde tasarlanacak karşı–propaganda çalışmalarında söz konusu boyut değerlendirmesine verilecek bir diğer örneği de Amerikan misyoner–öğretmenlerinden George E. White[34] vermiştir.

Misyoner faaliyetlerinin Alevilikle Hıristıyanlık arasındaki bağdaşım çabaları karşısında "Alevilerin Türklükleri, hayatta kalabilmek için İslam dinini kabul etmek zorunda kalmış Hıristıyanlar oldukları, Anadolu coğrafyası nüfusunun yaklaşık beşte birini teşkil ettikleri"[35] tespitinde bulunan White, aynı şekilde Anadolu'da misyoner–öğretmen olarak çalıştığı yıllara ilişkin gözlemlerini naklettiği anı kitabında da benzer bir tespitte bulunmuş, sıkı gözetimle icra edilen cem ayininde şarap ve ekmeğin katılımcılar tarafından dedenin elinden alınışının Hristıyanlıkla bağdaşır bir örnek olabileceğini hatırlatarak Alevilerin "size İsa olarak tanıtılan, bize de Ali olarak tanıtılmıştı" dediklerini belirtmiştir[36].

II. Abdülhamid döneminin Panislamizm siyasetiyle Sünni İslam etkisine açılan heterodoks gruplar, topluluğa ilgileri gittikçe artan Hıristiyan misyonerlerin

---

[32] Kieser, **2002**, 404. 19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı topraklarında örgütlenen Amerikan misyonerlerin (American Board of Commissioners for Foreign Missions) Alevilerin kapalı topluluk yaşamlarına nüfuz eden ilk misyoner grupları arasında yer aldıklarını belirtmiştir.

[33] Hans-Lukas Kieser, "Modern Çağda Aleviler (19–21.Yüzyıl)", **Alevi Sorunu ve Çözümü, 6.4.2002** (Pratteln, Kultur-und Sportzentrum beim Schloss, 2002): 2. Bu konuda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerden bir kısmına bakılırsa Osmanlı merkezi yönetimi artan misyonerlik faaliyetleri karşısında müteyakkız bir hale geçişi öngörecek doğrultuda adımlar atmıştır. Arşivdeki belgelerden bir örnek için bkz. "Tokad Mutasarrıfı Bekir Sıtkı Paşa'nın Alevilere dair Şakir Paşa'ya bir tahriratı ile Şakir Paşa'nın yine Alevilerden, misyonerler ve yerli ruhbanları teşvikiyle hristiyanlaşma ihtimalinden bahseden Harput (Mamuratül-aziz) valisine yazısı müsveddesi ile mezkur valinin cevabı Coğrafi isimleri: Dersim, Akçadağ, Erguvan Nahiyesi, Hasan Halebi, Hekimhanı", 17.L.1316 / 28.02.1899, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Y.EE. No. 132.

[34] George E. White, **Adventuring With Anatolia College** (Grinnell-Iowa: Herald-Register Publishers Company, 1940). Tercüme baskı için bkz. George E. White, **Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**, çev. Cem Tarık Yüksel (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995).

[35] George E. White, "Some Non-Conforming Turks", **Muslim World**, n. 3 (July, 1918): 242–248'den aktaran Eran Livni, "Alevi Identity In Historiography", 17th Middle East History and Theory Conference, Chicago University, 10 May 2002 (Chicago): 9.

[36] Adventuring With Anatolia College adlı kitap, bölümler halinde internet üzerinde yayınlanmıştır. Alıntı için bkz. George E. White, "The Alevi Turks", http://www.oswego.edu/~baloglou/anatolia/anat-16.html [10.01.2008] . Bu ve benzeri ritüel benzeşim unsurları, görünüşe göre erken cumhuriyet döneminde de istihbari çalışmalarla değerlendirilmeye tabi tutulmuşlardır. Hasan Reşit Tankut'un Koçgiri Aşireti'ne mensup bir dededen aktardığı anektodu için bkz. Mehmet Bayrak, **Açık–Gizli, Resmi–Gayrıresmi Kürdoloji Belgeleri**, (Ankara: Özge Yayınları, 1994), 218–219.

çalışmalarına karşı siyasal merkezin savunmacı ve dönüştürmeci politikalarının bir parçası olarak kullanılmışlardır. Osmanlı merkezi yönetiminin özelde Kızılbaş topluluklara[37], genelde heterodoks gruplara karşı araçsal yaklaşımının açık bir göstergesi de, II. Abdülhamid döneminde, Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Ermeni topluluğunun Çarlık Rusyası etkisine girmeye başlamasıyla yükselen tehdit algısına bağlı olarak kurulan Hamidiye Alayları'nın bölgedeki Alevi aşiretlerine saldırmış ve aşiretlerin topraklarına el koymuş olmaları karşısında aşiretlerin mağduriyetine kayıtsız kalınmış olmasıdır.

Devletin topluluğun mağduriyetine[38] karşı kayıtsızlık eğiliminin tamamen ortadan kalktığı söylenemese de, II. Abdülhamid döneminde genişleyen Sünni İslam etkisi, 1908–1918 arasındaki İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi sırasında, seküler temelli yasaların çıkarılmaya başlanmasıyla göreli ölçüde dağılmıştır. Burada, İttihatçı kadrolara verilen desteğin sonraki süreçte Kemalist kadrolara veriliş gerekçesini değerlendiriş konusunda çekinceler ortaya konulabilecek bir tasviri sunması bakımından Kehl–Bodrogi'nin, Çamuroğlu'yla yaptığı görüşmeden bir alıntı yapmak yararlı olabilir. Bu dönemin görece liberal atmosferini Çamuroğlu şöyle betimlemiştir:

> 1908–1918 arasında Alevi ve Bektaşiler devletle bir nevi balayı geçirmişlerdi… 1918'de İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı yitirdiğinde balayı da son buldu. Aleviler, haklı olarak, direnişin öncü kadrolarını da İttihat ve Terakki'yle özdeşleştirmişlerdi. Direnişe verdikleri desteğin uzun vadeli stratejik hesaplardan ileri geldiğini sanmıyorum. Onlar, sadece, erken döneminde partinin üyesi olan Mustafa Kemal gibi, siyasalarını ve ideolojisini İttihat ve Terakki'nin devamı olarak gördükleri insanların yanında yer aldılar[39].

---

[37] Osmanlı merkezi yönetiminin Alevi seyyidleriyle (sadat-ı Aleviyye) kurduğu ödül mekanizmalı ilişkiyi örnekleyen ancak genelleştirilecek bir merkezi yönetim politikasını karşılayıp karşılamadığını şüpheyle karşılamak gereken nişan ita'sı örnekleri için bkz. "Alevi İleri Gelenlerinden Seyyid Safi Efendi'ye Nişan İta'sı", 29.Za.1291 / 08.01.1875, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, İ.DH. No. 694.

[38] Bu konuda bir diğer bilgiyi de Karpat aktarmaktadır. Sultanın bütün Müslümanlara eşit muamele edilmesini emretmesine rağmen, pratikte Evkaf Nezareti bürokratlarının Sünnileri ve Hanefi mezhebinden olanları gtercih ettikleri ve böylece Alevilere, yani Türk Şiilerine haksızlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. Kemal Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 423–424

[39] Krisztina Kehl–Bodrogi, "Atatürk and The Alevis: A Holy Alliance?", **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003), 58. Bu konuda İTC ile özdeşleşmenin Alevi–Bektaşi topluluklarının bütününü yansıtacak nitelikte bir uyumlulaşma sürecini yansıtıp yansıtmadığını yeniden gözden geçirmek için ele alınacak bir örnek de Bektaşi Mücahit Alayı'dır(Mücahidin-i Bektaşiyye). Bkz. Vatan Özgül, "Bektaşi Mücahit Alayı ve Balabanlılar", **Toplumsal Tarih**, n. 102 (Temmuz–2006): 52–58. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, "Ulusoy Ailesi", **Cumhuriyet'in Aile Albümleri** (İstanbul, Tarih VakfıYayınları, 1998): 258–259. Bu desteğin Alevi–Bektaşi topluluklarının ve hatta dergâhın topyekûn desteğinden ziyade Çelebiyan kolunun ve etnik yönden Balabanlar Aşireti hariçte tutulursa Kızılbaş Türkmen topluluklarının katılımını yansıtan bir destek olduğunu belirtmek gerekir.

Misyonerlik faaliyetleri karşısında, İttihat ve Terakki yönetimi Bektaşi ve Kızılbaş kimliği taşıyan toplulukların Türklüklerini yansıtan raporlar hazırlatmıştır. Bu raporlardan Baha Said Bey'in [40] hazırladığı rapor Alevileri "Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş kavimler arasında dil ve etnik özelliklerini korumayı başarmış topluluklar olarak" yansıtmakta, Alevileri "en töreci, en halis Türkler" [41] olarak sunarak siyasal merkezin algılama biçimi itibariyle dini kimliğinden ötürü eleştirilen topluluğun yükselen Türk milliyetçiliği akımının önemli payandaları arasında yer almasına dönük etnopolitik projeksiyona işaret etmiştir[42].

Bu haliyle, toplumsal yapıyla etkileşimini uzun yüzyıllar boyunca minimumda tutmuş topluluğun mezhepsel kimliğinin, güçlenen bir etnik kimlikle örtüştürülmesi düşüncesi ortodoks din yorumuna yönelen siyasal merkezin heterodoks eğilimleriyle merkez dışına itilmiş toplulukların büyük bir bölümünü merkeze eklemleme yorumu olarak Osmanlı son dönemi araçsallığını örneklemiştir.

Bu şekliyle ulusal kurtuluş mücadelesi ve erken cumhuriyet dönemi'nden itibaren kısa bir süreliğine de olsa bir ayrışmaya ihtiyaç duyulan; ancak artçı süreçte bir kimlik çatısı altında erimenin yoğunlaştığı bir döneme girildiği gözlenmiştir. Aşağıda Ulusal Kurtuluş Mücadelesi ve Erken Cumhuriyet Dönemi incelemesinde de kimliğin Osmanlı Devleti'nin son döneminde yüklendiği baskın etnik kimlik ve

---

[40] İTC Genel Merkezi'nin, Baha Said Bey'e (1882–1939) hazırlatılan Alevi ve Bektaşi zümrelerine odaklanan etnopolitik saiklere dayalı raporlar dışında, Kürtler, Ahiler ve Ermeniler ölçeğinde başka raporlar hazırlatılması yönünde direktifler verdiğini eklemek yararlı olacaktır. Raporlara değinen bir makale için bkz. Mehmet Bayrak, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aşiret ve Laiklik Politikaları", **Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi**, s. 43 (Mart–Nisan, 2001): 49–52. Baha Said Bey, söz konusu çalışmasını 1914–1915 yılları arasında yürütmüş, Anadolu gezilerindeki gözlemlerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde sansüre tabi tutulmuş olması nedeniyle, ancak 1926 yılından itibaren yayımlayabilme imkânını bulduğunu belirtmiştir. Baha Said Bey, Osmanlı dönemi çalışmaları dışında erken cumhuriyet döneminde de (1926–1936) bazı çalışmalar yürütmüş; ancak söz konusu çalışmalarını neşretme imkânını bulamadan vefat etmiştir. Bkz. İsmail Görkem, "Türk Folklor Araştırma Tarihinde Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti ve Baha Said Bey'in Yeri", **Doğumunun 50. ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan** (Samsun: y.y. 1993): 73-88. Ayrıca İTC yöneticilerinin "içtimai inkılap perspektifleri ve projeleri" bakımından etnolinguistik çalışmaların önemini değerlendirmelerine işaret eden bir kaynak için bkz. Nejat Birdoğan, **İttihat-Terakki'nin Alevilik-Bektaşilik Araştırması: Baha Sait Bey** (İstanbul: Berfin Yayınları, 1995), 7–12.

[41] aktaran Küçük, **age**, 902.

[42] İTC döneminin Alevilere dönük ilgisiyle II. Abdülhamid döneminin Alevilere dönük ilgisi arasındaki ayrımı ortaya koymak üzere söylenebilir ki, İTC dönemi argümanları daha çok Orta Asya'ya uzanan ve Türklerin İslamiyet öncesi tarihine odaklanan Şamanizm gibi inanç sistemleriyle ilişkilendirilen bir Aleviliği ortaya koymuşlar, Aleviliği bu şekilde İslam öncesi inanç sistemlerinin halis taşıyıcılığı üzerinden yorumlamışlardır. İTC döneminin Türkçülüğüne karşılık, II. Abdülhamid döneminde kullanılan argümanlarsa daha çok İslam'a tabiyet üzerinden işlenen ve misyoner faaliyetlere karşı İslam inancı üzerinden yürüyen bir savunma mekanizmasını ortaya koymuşlardır. Bkz. İbrahim Bahadır, "Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar ve Aleviler Üzerindeki Etkileri", **Birikim**, s. 88 (Aralık–2004): 50.

merkeze eklemlenme/eklemlenmeme diyalektiği doğrultularındaki meşruiyet boyutları incelenmeye çalışılmıştır.

2.2. Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemleri'nde Aleviler ve Alevilik

Alevilerin ve Aleviliğin ulusal bağımsızlık savaşı dönemi ile erken cumhuriyet rejimi içerisindeki konumlanışları ve rollerini incelemek üzere hazırlanan aşağıdaki bölüm iki alt başlığa dayanmaktadır. Öncelikle, millî mücadele döneminde topluluk ve kimlik algısının kısa bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmış, ayrıca tek parti iktidarından çok partili siyasal sisteme entegrasyona kadarki dönem olarak ele alınan cumhuriyetin erken evresini kapsayan devrede topluluk ve kimlik algısı değerlendirilmek istenmiştir.

İkinci dönem, rejimin kurucu düşünce sistemi olarak Kemalizm'in şekillendiği bir dönem olması nedeniyle, Kemalizm'in Alevilere ve Aleviliğe yaklaşımının berraklaştırılmaya çalışıldığı bir dönem olarak da düşünülmüştür.

2.2.1. Millî Mücadele Dönemi

1918 yılı sonundan itibaren tetiklenen yerel direniş hareketleriyle ivme kazanan Milli Mücadele Dönemi, bütünlüklü bir katılım gözlenmemekle birlikte, Alevilerin de destek verdiği bir dönem olmuştur. Bağımsızlık mücadelesi, işgallerin tetiklediği milliyetçi refleksle yürürken, hareketin önemli unsurları arasında, bütüncül bir katılım söz konusu olmamakla birlikte, Alevilerin de yer almış olması oldukça anlamlıdır.

Bu aşamada, Alevilerin, İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemindeki rejimle uyuşabilme eğilimlerini hatırlamak ve ayrıca bu uyuşabilme/gönüllülük çizgisinin Osmanlı merkezi yönetiminin yükselen milliyetçilik akımı içinde meşru olarak addettiği etnik kimlik olarak Türklükle özdeşleştirilmelerini ortaya koyan algıya dayandığını yinelemek gerekmektedir. Bahsedilen gönüllülük çizgisinin bağımsızlık mücadelesi döneminde de sürdüğünü söylemek için belirli karinelerin bulunduğu söylenebilir.

Yine, bu çizginin teleolojik bir belirlenimle uzatıldığını söyleyebilmek için yeterli gelecek verilerden yoksun olunduğunu eklemek gerekecektir. Öyle ki, lineer bir tarihsel akış kabulüyle hareket edilmesi alışkanlığı içinden okunmaya çalışılan bu desteğin illiyet bağıyla açıklanmasının yanı sıra, süregelen koşulların paradoksal görünümünün süzgeçten geçirilmesiyle varılacak bir sonuçla beraber okunması büyük önem taşımaktadır.

Bu haliyle, tarihsel verinin sunduğu esas payanda olması nedeniyle Mustafa Kemal'in Hacıbektaş Dergâhı ziyaretini hatırlamak yararlı olacaktır. 1919 yılı sonlarında yapılan bu ziyaret Milli Mücadele'nin örgütlülüğüne yönelik kararların alındığı Erzurum ve Sivas'ta toplanan kongreler sonrasına denk düşmektedir. Kongrelerde millî iradeyi temsil etme yetkisini üstlenen Heyet–i Temsiliye Reisi unvanıyla, Anadolu'da örgütlenen bağımsızlık hareketinin yürütücü mercii olarak kurulması amaçlanan meclis için Ankara'ya hareket eden Mustafa Kemal, Kırşehir'in Hacıbektaş kasabasına da uğramıştır.

Mustafa Kemal'in bu ziyareti öncesinde Sivas'tan yola çıkacak olan Temsil Heyeti'nin güvenliği ve Orta Anadolu'daki "ehemmiyetli şehirler ile muhitlerdeki milli teşkilatlanmayı teftiş" amacıyla Kırşehir'e gelen Ali Fuat Cebesoy'un hatıratında geçen bilgiye göre Ankara Valisi Muhittin Paşa, Milli Mücadele'nin Bektaşi dergâhı tarafından desteklenmemesi yönünde girişimleri iddiasıyla Anadolu'daki hükümetin güvenlik birimlerince tevkif edilmiştir[43]. Ali Fuat Bey, Cemaleddin Çelebi'nin nezdindeki misafirliği süresince dergâhın önde gelenlerinden Niyazi Dedebaba ile de görüşmüştür[44]. Ali Fuat Bey'in aktardığına göre Kırşehir'den ayrılışı sırasında Cemaleddin Çelebi kendisine mücadeleye destek sözü vermiştir[45].

Bu verinin milli mücadelenin çekirdek kadrosunun Hacıbektaş'la bağlantı kurması sürecini aydınlatmak açısından önemi olsa gerektir. Resmi yazının sağlıklılığı her ne kadar tartışılabilirmiş gibi görünse de, Mustafa Kemal'in dergâh ziyaretinin Aleviler ve Milli Mücadele ilişkisinde önemli dönüm noktalarından birisi olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Burada Bektaşi tarikatının iki kolunun (Çelebiler ve Babagânlar) temsilcileriyle görüşmeler yapan Mustafa Kemal, tarikatın özellikle

---

[43] Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları** (İstanbul: Temel Yayınları, 2000), 299.

[44] Çelebilik ve Dede-Babagânlık kolları Bektaşiliğin iki ana kolunu oluşturmaktadırlar. Soyyer'in belirttiği üzere Çelebi kolunun soy bağı ve ritüel unsurları yönünden Babagânlık ile ayrışma noktalarına rağmen iki kolda da hakim unsur Türkçe olmuştur. Çalışmanın sınırlarını aşacak bu ayrıntıların Milli Mücadele bağlamında kurumsal unsurlar yönünden belirgin bir ayrışma bağlamını yaratmadığını (ancak politik yaklaşımlar açısından aşağıda Küçük'ün aktarmalarında parçalanan siyasal otorite açısından mobilizasyon imkanları tercihlerine göre ayrışma yarattığını) eklemek yararlı olacaktır. Bkz. Soyyer, Yılmaz A Soyyer.. "Bir Türkçe Kültür Çevresi: Bektaşi Aleviliği", **Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi**, c. 2, s. 2 (2005): 4.

[45] Ali Fuat Cebesoy, **age,** 299. "Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler" adlı esere göre mücadeleye İstanbul'dan destek olan İttihatçı gruptan Kara Vasıf Bey'in Ankara'ya gelişinde, Muhittin Paşa'nın İstanbul Hükümeti'nin Dâhiliye Nazırlığı'nca vilayete gönderilen ve Heyet-i Temsiliye'nin vilayetteki faaliyetlerinin önlenmesi bağlamındaki telgrafı uyarınca Hacıbektaş dergâhına gidip, tarikat çevresinin Milli Mücadele'ye destek vermelerini önlemeye dönük girişimlerde bulunmuş olması konusundaki uyarıları sonrasında, Heyet–i Temsiliye'nin Muhittin Paşa'ya duyduğu güven ortadan kalkmıştır. Vali Muhittin Paşa kısa süre sonra tutuklanmıştır. Bkz Kâmil Erdeha**, Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), 243.

Çelebiler kolundan destek alarak Ankara'ya hareket etmiştir. Bu görüşmenin Alevilerin bağımsızlık mücadelesine bütüncül bir destek sunup sunmadıkları konusunda mutlak bir hükme varmaya yeterli gelip gelmeyeceği şüphelidir. Ancak belirli bir marj bırakılmakla birlikte, topluluğun Osmanlı dönemine nazaran göreli hissedilir desteğinin, göreli katılım refleksinin bir tarihsel olgu olarak görülebileceğini de eklemek gerekmektedir.

Cemaleddin Çelebi'nin özel ilgisi etkisiyle şekillenen bu diyalog, Çelebi'nin 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'de İkinci Başkan Vekilliği'nde görev almasıyla devam edecektir. Kehl–Bodrogi'nin değerlendirmesiyle, Mustafa Kemal ve arkadaşları bu görüşmede "Alevi topluluklarına ulaşabilmek için bir kural olarak (aşiret ve dinî) şeflerinin kararına uyan Alevilerin primordiyal sadakat bağlarını kullanmışlardır"[46].

Destek arayışının geleneksel hiyerarşi içerisinden sürdürüldüğü bu dönemde, Anadolu'daki Alevi topluluklarının bütününün desteğinin sağlanamadığı görülmüştür. Arayışların sekteye uğramasının arkasında yatan öncelikli bir faktör, yukarıda kısmen de olsa değinilen ve belirli bir tarihi arka plana yaslanan etnik kimlik üzerinden meşrulaştırılma anlayışıdır. Milli Mücadele'yi örgütlemeye çalışan kadrolarca her ne kadar Türklük dışı etnik kimliklerin reddedilmediği bir söylemle hareket edilmişse de, İttihat ve Terakki yönetiminin etniklik vurgusunun Aleviler nezdindeki karşılığı olarak 1908–1918 arasına yansıyan Aleviliği Türklükle özdeşleştiren yaklaşım Kürt Alevi aşiretlerinin merkezi yönetime karşı mesafeliliğini beslemiştir. Mesafeliliğin etkisiyle ulusal kurtuluş mücadelesine destek vermeyen aşiretlerden Koçgiri aşireti (6 Mart–17 Haziran 1921) Ankara'da kurulan TBMM Hükümeti'ne karşı ayaklanmıştır[47].

Her ne kadar kısa sürede bastırılmışsa da, Koçgiri Ayaklanması mezhepsel bir kimliğin etnik faktör üzerinden ayrışabildiğini gösteren dikkat çekici bir örnek olmuştur. Bardakçı'nın aktardığına göre Çelebi kolunun postnişini Cemaleddin Çelebi, dergâhın etkisi altında bulunan taliplerin yaşadığı Sivas, Tokat, Amasya ve

[46] Kehl–Bodrogi, **age**, 59.
[47] Sabahattin Selek, **Milli Mücadele: Ulusal Kurtuluş Savaşı**, Cilt: I (İstanbul: Milliyet, t.y.), 242. Ayaklanma için bkz. Hans-Lukas Kieser, "Alevis, Armenians and Kurds In Unionist-Kemalist Turkey (1908-1938)", **Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003): 184–187.

Çorum'un köylerinde yaşayan taliplere gönderdiği bildiride Ankara Hükümeti'ne sadık kalmaları gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuştur[48].

Bu aşamadaki diyalog döneminin abartılılığına, hem dönemsel hem de Milli Mücadele sonrası dönem için bir mitos olarak kabul edilegeldiğine değinen alternatif bir yorum denemesini dikkate almak da yararlı olabilir. Alevilerin ulusal mücadeleye gönüllü katılımını ortaya koymakla birlikte, gelecek projeksiyonu içerisinden yapılan bir anlamlandırmanın izlerini de taşıyan çalışmasında teleolojik bir evrilmeye dayanan tarih okumasının yanıltıcılığına değinen Bozarslan, tarihsel veri olarak görüşmenin varlığının Kemalizm ve Aleviler ittifakının somutlayıcısı olarak görülmesine yeterli gelmeyeceğini söylemekle birlikte, ittifak yorumuna bağlı olarak Aleviliğin Kemalizm'e evrilecek biçimde bir varlık nedeni bulunduğu yanıltıcı çıkarsaması konusunda da uyarıda bulunmuştur. Bozarslan'ın Aleviliğin "yüzyıllar içindeki var oluş nedeni Kemalizm'in ortaya çıkışının zihinsel ve maddi yönden koşullarını hazırlamaktan başka bir şey değildi" sözleriyle işaret ettiği bu yanılsama, Kemalizm'in mehdici bir görünüm biçiminde Alevilikle örtüştürülmesi yorumunun bir türevi olarak yansımaktadır[49].

Ulusal Mücadele Dönemi'nin bu ilişki formasyonu ve destek kabulüne dönük yorumlardan bir tanesi de Çamuroğlu'na aittir. Çamuroğlu da, Bozarslan gibi ilişki formasyonu üzerine mitolojik bir yorumun şekillendirildiğine değinmekle birlikte "Ankara Hükümeti–Aleviler ilişkisinin çoğu kez iddia edildiği gibi kayıtsız şartsız yekpare bir desteği" içermediğini düşündüğünü belirtmiştir[50].

---

[48] Cemal Bardakçı, **Alevilik, Bektaşilik, Ahilik**, (Ankara: Türkiye Matbaacılık–Gazetecilik A.O., 1950): 59–60. Bu bildiri, Mustafa Kemal'in 26 Haziran 1919'da Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya, Tokat'tan gönderdiği telgraf metnini tamamlayıcı nitelikte görünmektedir. Bardakçı, söz konusu bildirinin etnik parametrenin daha baskın belirleyiciliğinde yürüyen ayaklanmanın bastırılmasına kolaylık sağladığını belirtmiştir. Kırşehir'de bulunan baba efendi hazretlerine bağlı bulunan Tokat ve Amasya havalisindeki Alevi mezhebinden olanların desteğinin kazanılması fikrinin dile getirildiği telgraf metninin transkripte metni için bkz. "2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya (26 Haziran 1919)", **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** c. 3, 2. bs. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002), 127. Bu değerlendirmeyi yapmakla birlikte Bektaşi dergâhının TBMM Hükümeti'ni koşulsuz biçimde desteklemediğini somutlar görünen bir örneği hatırlamak yararlı olabilir. Küçük'ün belirttiğine göre Yozgat yöresinde çıkan Çapanoğlu Ayaklanması sırasında Mustafa Kemal'in Cemaleddin Çelebi'den Alevileri Ankara tarafında seferber etmesi talebi, Çelebi'nin hastalığı bahane edilerek geri çevrilmiştir. Bu isteksiz tutum Anadolu Hükümeti'ne dergâhın verdiği göreli desteğin geri çekilmesi olarak yorumlanmıştır. Bkz. Hülya Küçük, **Kurtuluş Savaşında Bektaşiler** (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003): 174.

[49] Hamit Bozarslan, "Alevism And The Myths Of Research: The Need For A New Research Agenda" **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003): 7–8.

[50] Reha Çamuroğlu, "Resmî İdeoloji ve Aleviler", **Birikim**, s. 105–106 (Ocak–Şubat 1998): 114. Aleviler denildiğinde etnik ayrışmaların yansıttığı bir dinsel şemayla karşılaşıldığının da altının

Cumhuriyet'in ilanı öncesi dönemin koşulları açısından yaklaşıldığında Alevilerin parçalı yapı eğilimleri Koçgiri İsyanı ile somutlaşan mezhepsel kimliği yansıtan bir etnik faktör ayrışmasıyla örneklenmiştir. Bu bakımdan Aleviler denildiğinde bütüncül bir destekten bahsedilmemekle birlikte, Milli Mücadele döneminde geniş çaplı katılımı izlenen bir topluluktan bahsedildiği değerlendirmesini yapmak daha sağlıklı bir analizin ön aşamasını oluşturacaktır. Bu aşamada Bektaşilik etkisi altındaki Kızılbaş toplulukların etnik kimliğin meşruiyet alanı içinden yakalanabilen görece yüksek desteklerine karşılık, en azından yeterli meşruiyet alanı bulamayan Kürtlük taşıyıcısı Kızılbaşların desteğinin sağlanmasında zorluklarla karşılaşıldığı görülmektedir. Mutlak bir sonuca yaslanan bir değerlendirme yapmanın güçlüğü karşısında etnik kimliğin verili mücadele tabanındaki meşrulaştırıcı etkisinin Kızılbaş topluluklardan Türk kimliğini taşıyanlar açısından rölatif bir avantajı beslediği bir konjonktür gözlenmiştir.

Bu noktada, topluluğun Milli Mücadele dönemindeki siyasal tercihinin, mezhepsel kimliği kesen etnik faktörün yanı sıra, panislamist diskurun yarattığı etkiyle de şekillendiğini belirtmek yararlı olacaktır. Söz konusu diskura yayılan Sünni İslam vurgusu ve hilafet makamının koruyuculuğu biçiminde bir misyonla örülü oluşu, Aleviler açısından olumlayıcı bir yaklaşımla karşılanmamış olsa gerektir. Çelebi'nin tepkiselliği karşısında dergâhın Babagân kolunun başında bulunan Salih Niyazi Dedebaba'nın desteğini arayan TBMM Hükümeti böylece tarikatın konjonktürel tavrı karşısında merkezin etkinliğini tesis edecek yeni formüller geliştirme yoluna gitmiştir. Sivas-Tunceli arasında Koçgiri aşiretinin ayaklanmasıyla ve Yozgat'ta

---

çizilmesi yararlı olacaktır. Bu konuda önemli örnek Anadolu'nun güneyinde yoğunlukla gözlenen Arap Alevilerinin Kemalist hareketi destekleme konusunda Bektaşiler kadar baskın bir tavır takınmamış olmalarıdır. Pierre Redan, **La Cilicie et Le Probleme Ottoman** (Paris: Gautiher-Villars, 1921), 61'den aktaran Massicard, **Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 49. "Örneğin Çukurova Alevileri Fransız işgalcilere yakın davranmış ve 1919'da Kemalistleri desteklememiş gibi gözükmektedirler." Benzer bulguları sunan bir komisyon raporu da, salt Kilikya'yla ilgili ayrıntılarla yetinilmediğini özellikle eklemenin yararlı olacağı düşünülmekle birlikte, Suriye başlığı altında Kilikya'daki Alevilerin Anadolu'daki bağımsızlık hareketi karşısındaki tutumları hakkında ayrıntılar aktarmıştır. Objektifliği konusunda şüphe duyulabileceği eklenmekle birlikte raporda, kendi kaderini tayin hakkı (self-determinasyon) ilkesinin bölgede nasıl işletileceği konusunda kamuoyu eğilimlerini yoklamak üzere 1500 katılımcıyla yapılan anketin sonuçlarına yer verilmiş, Kilikya bölgesinde yaşayan Arapların (The Arabs who are mainly Turkish-speaking, but are chiefly Nusairiyeh or Alouites ask for union with Syria under a French mandate) Fransız manda rejimi yönetiminde Suriye'yle oluşturulacak bir birlikte yaşamak yönünde eğilim gösterdikleri belirtilmiştir. Bkz. Henry Churchill King, Charles R. Crane "The King–Crane Commission Report, (August 28. 1919) The Report Upon Syria: The Geography Of The Claims" http://www.hri.org/docs/king-crane/syria-claims.html [20.07.2008] Anketten yansıyan sonuçlara karşılık raportörler, hem "Suriye Raporu" başlığı altında, hem de "Türk Devleti Meselesi" başlıkları altında dil kıstasının yukarıda değerlendirilen taleplerle çelişebileceğinden bahsetmişlerdir.

patlak veren Çapanoğlu Ayaklanması'nda desteğin alınamaması diskur ve pratiğin yüzyıllar içinde yarattığı mesafeliliğin kısmen de olsa sürdüğünü göstermesi bakımından dikkate değerdir[51].

Bektaşi dergâhının Çelebi kolundan Cemaleddin Çelebi, TBMM'de Kırşehir milletvekili olarak görev yapmıştır. Meclis Birinci Başkanvekilliği'ne seçilen Mevlevi şeyhi Abdülhalim Efendi'den sonra, İkinci Başkanvekilliği'ne getirilen Cemaleddin Çelebi, dört ay boyunca ifa ettiği görevinden Ağustos ayı ortalarında ayrılmıştır[52]. Bu dönemde TBMM'de başka Alevi milletvekillerinin de görev aldığı gözlenmektedir. İsyan eden Koçgiri aşiretinin de bölgesi Dersim'den pek çok milletvekilinin TBMM'de görev aldığı görülmektedir. Görevlendirmenin sunduğu katılım havasına karşın, siyasal iktidarla yaşanan anlaşmazlıklardan bahsetmek de yararlı olacaktır. Bahadır'ın da değindiği üzere Koçgiri İsyanı'nın şiddetli bir biçimde bastırılması üzerine pek çok Alevi milletvekili TBMM'de Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Müdafaa-i Hukuk Grubu'ndan ayrılıp, muhalif İkinci Gruba katılmışlardır[53].

Anadolu'da süren bağımsızlık savaşının askeri safhası, 1922 Eylül ayında son bulmuş, bu tarihten itibaren askeri mücadelenin yeni boyutunu oluşturan siyasi ve diplomatik mücadeleye girişilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'na uzanacak diplomatik heyet görüşmelerinin ortasında, iç siyasal çekişmelerin belirleyiciliğinde, birinci dönem TBMM'nin aldığı kararla bir seçim yapılmıştır. Haziran 1923'te yapılan bu seçimlerin, Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Birinci Grup (Müdafaa–i Hukuk Grubu) açısından taşıdığı önem Lozan Barış Antlaşması'nın akdedilmesi için gerekli meclis onayının sağlanabileceği bir kompozisyon oluşturabilmesi yönündedir. Anadolu ve Rumeli'deki direniş hareketlerinin merkezileştirici kurumu olarak faaliyet gösteren Anadolu ve Rumeli Müdafaa–i Hukuk Cemiyeti, seçimlerden

---

[51] Küçük, **2003**, 179.

[52] **Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem: 1919–1923**, c. 3, hz. Fahri Çoker (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 1994), 647–648. Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 160. Demirel'in, "iki Hacıbektaş çelebisinden birinin birinci, diğerinin ikinci reis" seçilmeleriyle BMM Başkanlık Divanı'nda yer almış olmalarını "ulusal direniş hareketi çerçevesinde kurulan dengeleri göstermesi bakımından" önemli saymak gerektiğini belirtirken aktardığı geniş çaplı destek (120 üyeden yüzü aşkın üye Cemaleddin Çelebi'yi desteklemiştir) direnişin yasama çizgisindeki dengeleri arasında dergâhın nasıl bir destek gördüğünü ele almak açısından önemli bir veri görünümündedir.

[53] İbrahim Bahadır, "Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Atatürk ve Aleviler", **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Tarih ve Kültürü**, ed. İbrahim Bahadır, (Bielefeld: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2002): 205. Demirel'in belirttiğine göre Cemaleddin Çelebi, Birinci Meclis'te asıl muhalefet grubu olan İkinci Grup ya da hâkim ARMHC Grubu'nda yer almamış bağımsız kişiler arasında yer almıştır. Bkz. Demirel, **age**, 129–130.

hemen önce Halk Fırkası adını almıştır. İç siyasal çekişmeler neticesinde seçimleri boykot eden İkinci Grup üyelerinin büyük çoğunluğunun yerini bu seçimde Halk Fırkası listelerinde yer alan adaylar almışlardır. Bu yeni meclis, Lozan Barış Antlaşması'nı akdedecek meclis olması yanı sıra, cumhuriyet ilanı yönündeki kararı da almış olacaktır[54].

Yeni rejimin kurulacağı bu dönemde Milli Mücadele'nin mitselleştirilen havasının yeniden üretildiğine ilişkin dikkat çekici örnekler bulunmaktadır. Hacıbektaş Dergâhı Çelebi kolu postunda oturan Cemaleddin Çelebi'nin vefatıyla (1862–1922) yerine kardeşi Veliyeddin Çelebi (1867–1940) geçmiştir [55]. Mitselleştirici etkinin oluşumunu yansıtan dikkat çekici bir örnek, Veliyeddin Çelebi'nin yayınladığı bir beyannamedir. Her ne kadar üzerinde tartışmalar sürse de, Veliyeddin Çelebi'nin beyannamesi Kemalist rejimin kuruluşu aşamasında Bektaşiliğin Çelebiyan kolunun desteğinin artarak sürdüğünü somutlaması açısından önem taşımaktadır. Veliyeddin Efendi beyannamede TBMM üyelerinin belirlenmesi için 1923 yılı ortalarında yapılacak genel seçimlerde Alevileri Mustafa Kemal'e destek vermeye davet etmiştir[56].

Beyanname konusunda yeni bir bakış açısı getiren çalışmasında Küçük, beyannamenin yer aldığı ilk kaynaklar arasında Şapolyo'nun ve Ulusoy'un [57] eserlerini saymış, ancak eserlerde belirtilen ilk kaynağın, *Yenigün* gazetesinin ilgili ve yakın tarihli hiçbir nüshasında bahsedilen beyannamenin yer almağını tespit etmiştir. Kuşkusuz önemli olmakla birlikte, Küçük'ün eklediği iddia ise beyannamenin 1922 senesinde *Hâkimiyet–i Milliye* gazetesinde yayınlandığı şeklindedir. Küçük, kaleme alan kişinin üslubuna ilişkin çözümleme gereği Veliyeddin Çelebi'ye atfedilemeyecek olduğu sonucuna vardığı yaygınca bilinen beyanname yerine Alevilerin (ki beyannamede böyle söylenmektedir) Milli Mücadele ve Mustafa Kemal'e destekleri çağrısını taşıyan asıl beyannamenin, 5

---

[54] Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi", **Görüş**, (Mayıs 1999): 51.
[55] Hacımirzaoğlu, **age**, 259. Aile hakkında pek çok fotoğrafın yer aldığı bu kaynak, dergâhın Çelebiyan kolunun son temsilcileri Ulusoy ailesi hakkında bilgiler içermekte ve kısa bir aile tarihi niteliğini taşımaktadır.
[56] Mehmet Ocaklı, **Alevî–Sünnî Kardeşliği**, (İstanbul: Karaca Ahmed Sultan Derneği Yayınları: 2, 1978), 15. Beyannamenin özgün ve transkripte metni için bkz. Fahrettin Erdoğan, **8 milyonluk Alevi Türklerine Kızıl Komünist damgasını vuran SEBİLÜRREŞAT'çılara CEVAP VE BEKTAŞİLİK**, (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1951), 45–46.
[57] Enver Behnan Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatler Tarihi (İstanbul: 1964), A.C. Ulusoy, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi–Bektaşi Yolu (Hacıbektaş: 1968)

Mayıs 1338[58] tarihli olduğunu belirtmiş ve beyannamenin Mustafa Kemal tarafından teşekkür mektubuyla yanıtlandığını da eklemiştir. 1922 tarihli beyanname, 1923 tarihinde Çelebi tarafından yayınlandığı iddia edilen ve Küçük'ün karşı çıktığı metnin önceleyicisi niteliğiyle, Alevilerin "Misak–ı Millî'nin istihsali için şimdiye kadar vusat derecesinde malen, canen çalıştığı gibi badema da çalışacağı vaad ve temin edilmiş ve kahraman ordunun muvaffakiyet ve muzafferiyetleri için dua edildiği" sözleriyle son bulmuştur[59].

Her iki beyanname üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekirse, yayınlanan beyannamenin bir destek ifadesi olarak okunması mümkün görünmekle birlikte, Alevilerin tümünü kapsamaya dönük bir etki yarattığını, seçmen davranışının bu davete göre şekillendiğini söyleyebilmenin güç olduğunu da eklemek gerekir[60]. Ancak şu söylenebilir ki, Koçgiri ve Çapanoğlu Ayaklanmaları gibi görece Alevi motifli ayaklanmalar dışında, Bektaşiler Anadolu'da filizlenen bağımsızlık mücadelesine çoğunlukla destek olma eğilimi sergilemişlerdir. Cemaleddin Çelebi'den başlayarak, kardeşi Veliyeddin Çelebi'ye uzanan bu destek hattının teleolojik bir bağlantı kurulması örneği olarak "cumhuriyet rejimi vaadi"yle ilişkilendirildiği yazına bakılırsa bu durum daha açıklıkla ortaya çıkmaktadır.

Rejime ve rejimin kurulduğu koşulları kapsayan Millî Mücadele dönemine yönelik mitselleştirici parlak anlatının önemli bir boyutunu da mehdici anlatı oluşturmuştur. Bu anlatının, bir kurtarıcı–önderi hafızalarda saklama ve mitik hikâyelere dayandırarak anma eğilimi doğurduğu gözlenmiştir. Otyam'ın 1960'larda Sivas'tan aktardığı şu anektot kurtarıcı–öndere duyulan minnettarlığın açık bir ifadesidir: "İleri gitmiyorum, inancımıza göre beklediğimiz Mehdi gelmiştir, halkın beklediğini

---

[58] Türk Tarih Kurumu'nun ağ sayfasında yer alan Tarih Çevirme Kılavuzu'na göre bu tarih (miladî) 5 Mayıs 1922 tarihine karşılık gelmektedir. Bkz. www.ttk.gov.tr. [20.07.2008]

[59] Bkz. Ayrıca beyannameye karşılık Halk Fırkası Umumi Reisi Mustafa Kemal'in Veliyeddin Çelebi'ye gönderdiği teşekkür telgrafı metni için bkz. Hülya Küçük, "Veliyeddin Efendi'nin Beyannamesi", **Toplumsal Tarih**, s. 97, c 17 (Ocak 2002): 47.

[60] Hülya Küçük, "Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler", **Toplumsal Tarih**, s. 97, c. 17 (Ocak, 2002): 43. Bektaşilerin Anadolu'da örgütlenen Milli Mücadele'ye topyekûn destek vermediği savını geliştiren bir çalışmayla ilgili kısa bir röportaj yazısını hatırlamak yararlı olacaktır. Küçük, dergâhın Milli Mücadele'deki rolleri üzerine hazırladığı çalışmasıyla ilgili yayınlanan röportajında "Bektaşilerin Milli Mücadele'ye ve ardından gelen reformlara desteklerinin 'Saltanatı ve Hilafeti kaldırıp Cumhuriyeti kurmak' için olduğu ve bu sebeple, topyekûn Milli Mücadele'yi bir şekilde desteklediklerı" savına karşı çıkmıştır. Küçük, Bektaşiliğin Babagân ve Çelebiyan kolları arasındaki yaklaşım farkları anlaşılmaksızın değerlendirilecek bir topyekûn dergâh desteği konusunda da eleştiriler getirmiş ve postülatın tartışılması gerektiği görüşünü ileri sürmüştür. Küçük'ün görüşlerinden yansıyan postülatla somutlaşan özcü yaklaşımların aşılması yönündeki daha geniş kapsamlı değerlendirme için bkz. Güler, **age**, 188–190.

yapmıştır ve her fani gibi göçmüştür, şimdi Ankara'da Anıt Kabir'de yatmaktadır"[61].

Alevilerin bütününü kapsayan bir algıyı yansıtmamakla birlikte, Mustafa Kemal'in şahsında yakalanan mehdi, topluluk tarihinin karizmatik ve sınırsız güven duyulacak önderini tanımlamak amacıyla kullanılmış olsa gerektir. Topluluğun büyük bir bölümünün özdeşlik içinde algıladığı Mustafa Kemal'in algısal dönüşümünü anlatabilmek için asıl olarak rejimin cumhuriyete doğru evrilmesi gerekmektedir. Ancak bu algısal dönüşüm öncesinde sekülerlik iddiasının dayandırıldığı bir anektodun yinelenmesi de yararlı olacaktır. Söz konusu anektot, bütün bu mitselleştirici anlatının gövdesini oluşturduğu söylenebilecek Cemaleddin Çelebi–Mustafa Kemal görüşmesine dayanmaktadır. Görüşmede, eşitlikçi dolayısıyla verilen mücadele sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'yla özdeşleşme biçiminde topluluk hafızasına kazınmış eşitliksizlik algısının kırılabileceği yeni bir rejim kurulması temennisini dile getiren Cemaleddin Çelebi'ye verdiği yanıtta Mustafa Kemal'in "cumhuriyet" projesini muştuladığı rivayet edilmiştir[62].

Yukarıda yer alan sözlere karşın, Kansu'nun "Alevi ve Bektaşi Reisleri ile Görüşme" ve "Mustafa Kemal Paşa Hacıbektaş Sarayı'nda" başlıklı bölümlerden aktardıklarına bakılırsa, Çelebi'nin Heyet–i Temsiliye'nin destek taleplerine olumlu yanıt vemesi sonrasında "ihsas ettirdiği cumhuriyet taraftarlığı" Mustafa Kemal tarafından "müspet ya da menfi" herhangi bir biçimde yanıtlanmamıştır[63]. Rivayetin de ötesinde tarihsel akışa dönük bir ittifak kurulduğunu belirlemek anlamlı olacaktır. Bu parlak anlatının mehdici yönünün de kurulan ittifakın, baskı ve yok sayılma dolayısıyla devlet aygıtının eşit yurttaşlık esasını öngören bir kapsayıcılığı yakalama iddiasının Osmanlı modernleşmesi içindeki yetersizliği karşısında inşa edildiğini ve olağanüstü koşulların belirleniminde ortaya çıktığını söylemek gerekmektedir. Ancak rejimin sekülerlik iddiasının belirginleşeceği erken cumhuriyet dönemi boyunca bu algı, cumhuriyetin çok partili dönemine de sirayet edecek ölçüde köklüleşecektir.

Kısaca değerlendirmek gerekirse bu dönemde, Mustafa Kemal'in karizmatik bir tarihsel figür oluşuyla sınırlı olmayan; ancak Milli Mücadele içindeki başat rolüyle

---

[61] Fikret Otyam, **Hû Dost Can Cana** (İstanbul. Günizi Yayıncılık, 2002), 88–89.
[62] İbrahim Gürsoy, **Hoşgörü ve Hacı Bektaş Paneli**, 16 Ağustos 1995, (Ankara: TBMM Yayınları, 1995), 11.
[63] Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 494.

koşut bir topluluk algısı inşa edilmiştir. 1918 yılı sonlarından, mücadelenin askeri safhası yanında siyasi–diplomatik safhasını da içine alan 1923 sonlarına uzanan bu süreçte Alevilerin bütününü kapsayacak ölçüde bir mobilizasyon söz konusu görünmemektedir. Buna karşılık, mehdici algının biçimlenişini besleyen bir güven çemberinin yaratılabildiği ve siyasal iktidar ve topluluk arasında çemberi genişletmeye dönük diyalog kanallarının açılabildiği de gözlenmiştir.

Ancak bu savın topluluğun politik eğilimlerinin anlaşılması açısından yeterli gelemeyeceği mezhepsel faktörün etnik faktör etkisiyle de kesintiye uğramış olmasından okunabilmektedir. Söz konusu şartlara bağlı kalınırsa, Kürt Aleviliğine, nefeslerin Türkçe okunması gibi çeşitli temellendirici gerekçelerin de öncelemesiyle asimilatif bir anlayışla eğilen diskurun dönem öncesi Jön Türk diskurunu andırdığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu açmazın bilhassa erken dönemine sirayet etmekle birlikte, yeni rejimin sorunsallarından birisini teşkil edeceği görülecektir. Ulusal Mücadele döneminin farklı toplumsal kesimleri siyasal merkeze eklemleme çabasıyla mobilize edilebilen, topluluğun büyük bir bölümü açısından geçerli görünen resmi ve toplumsal düzeyde eşitlikçi bir varoluşa dönük umut dalgasının yeni rejimin erken evresinde karşılaşılan ayrımcı uygulamalara karşılık muhafaza edilmesine devam edilecektir.

2.2.2. Erken Cumhuriyet Dönemi

Lozan Barış Antlaşması'nın kısa süre sonrasında, cumhuriyetin ilanıyla birlikte yurttaşların hak ve özgürlüklerini gözetecek, eşitlikçi bir rejim inşa etme iddiası taşındığı gözlenmektedir. Bu iddia, Aleviler açısından oldukça belirgin bir alıcılıkla süregelmiştir. Cumhuriyetin erken evresinde girişilen kapsamlı reform hareketinin topluluk açısından okuması şüphe yok ki bu iddiaya ilişkin genel olumlayıcı yaklaşımla beraber mümkün olmaktadır.

Alevilerin büyük bir bölümüne hitap eden bu dönüşümün özgün niteliği rejimin, resmi diskur açısından ayrımcı geçmişi karşılayan Osmanlı Devleti dönemiyle arasına set çekmesi olmuştur. Radikal sekülerleşme damarının yer aldığı ve kapsamlı bir program içerisinde yürütülen cumhuriyetin modernleşme projesinin Aleviler açısından anlamlandırılışını gözlemleyebilmek için önceki belleğin dışında olumlayıcı bir refleks geliştirilmesi amaçlanarak yeni bir bellek kurulmasına çalışıldığını söylemek yararlı olacaktır.

Dolayısıyla erken cumhuriyet dönemi alt başlığıyla ele alınan ve cumhuriyetin çok partili döneme geçilene kadarki kesitine yayılan rejim ve rejim yaklaşımı karşısında Alevilerin algılarını ele almak için sekülerleşmenin incelenmesi gerekmektedir.

İnceleme için öncelikle ulusal mücadele döneminden erken cumhuriyet evresine intikal eden olumlayıcı havanın kaynaklarını ele almak gerekmektedir. Egemenliğin millet iradesine bırakıldığı iddiasını taşıyan yeni rejim, kuruluşu itibariyle demokratik siyasal bir sistem tasviriyle özdeşleşmiyorsa da, eşit katılım perspektifini inşa etmeye dönük bir çizgidedir. Eşit bir katılım perspektifini sunan yeni çizginin Aleviler açısından taşıdığı anlam öncelikle, tarihsel arka planda var olan beklentilerin somutlaştırıcısı olarak *Hilafet* kurumunun kaldırılmasıdır. 3 Mart 1924'te kaldırılan kurum 1517'den itibaren Osmanlı resmi söyleminin Sünni İslam ağırlığını yansıtması bakımından önem taşımaktadır. Yine, aynı tarihte çıkarılan bir kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı (Umûr–u Diniyye Riyaseti) kurulmuştur. Ancak bu yeniden yapılanma dönemini ele alırken unutulmaması gereken ayrıntı, kronolojik bağlamdan yoksunluk arz eden bir olumlanma havasının yaratılmaması gerekliliğidir. Öyle ki, hilafetin kaldırıldığı bu yıl, erken cumhuriyet dönemi anayasasının yapıldığı yıldır da. Devletin, Sünni İslam vurgusuna özel bir önem atfetmesi alışkanlığının kırılabileceği tarihin cumhuriyetin kuruluşuna kadar geri getirilmemesi açısından anayasanın niteliğinin de değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

1924 yılında yürürlüğe giren Anayasa, başlangıç koşulları açısından ikinci maddesinde yer verilen "Türkiye Devleti'nin dini Dîn–i İslâmdır; resmî dili Türkçe'dir, makarrı Ankara şehridir." hükmüyle devletin dinini tayin etmiştir. Anayasanın devletin dinini tayin eden bu maddesi, laikleştirici düzenlemeler arasında en dikkat çekici düzenlemelerden bir tanesi olarak 11 Nisan 1928 tarih ve 1222 sayılı kanunla şu şekilde değiştirilmiştir: Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçe'dir, makarrı Ankara şehridir[64].

Bu örneğin, Alevilerle yeni rejim arasındaki mutabakat konusunda yanılgılara düşülmemesi için önerilmiş bir karşı–tez olarak sunulmadığını söylemek gerekmekle birlikte, hatırlanması gereken resmi düzlemde topluluğun varoluş zemininin kabul

[64] Kemal Gözler, **Türk Anayasaları**, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1999), 73–79, Suna Kili, **Türk Anayasaları** (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1982), 40.

gördüğü bir katılım çizgisi takip edildiği, buna karşın cumhuriyetin kuruluş aşamasındaki laiklik iddiasının sınırlılıklar taşıdığıdır[65].

Dini azınlık grubu kimliği [66] olarak tanımlanmamış olmakla birlikte, Alevilik Türkiye'de 1923 sonrasında inşa olunan rejimin anlamlandırdığı önemli gruplar arasında yer almıştır. Bu anlamlandırmanın dikkat çekici bir boyutunu sekülerleşme yolundaki düzenlemeler paketi oluşturmakla birlikte, diğer çarpıcı bir yönünü de vatandaşlık kimliğinin makbullüğünü karşılayan milliyet tanımlaması oluşturmuştur.

Sekülerlik, yeni rejimin iddiasını yansıtan boyutlardan belki de en önemlisidir. Rejimin, dini kontrol mekanizmasını yansıtan en çarpıcı kurum olarak DİB'le özgünleşen bu sekülerlik modeli, Aleviler açısından da bağlayıcılık taşımıştır. Ocak'ın belirttiği üzere, DİB'in kuruluşuyla beraber "cami hizmetlerine ve halkın diğer dini ihtiyaçlarına yönelik bütün kurumlaşma devletin kontrol ve takibi altına alınmış"tır[67]. Bu kontrol eğilimi Alevilerin de dâhil olduğu dini azınlık gruplarının baskı altına alınışı ve toplumsal, siyasal ve coğrafi yönden maruz kaldıkları marjinalleştirme etkisinin kırılması yönünde devletin sorumluluk alacak olması iddiasını da beraberinde getirmiştir.

Fakat, dini sembollerin ve ritüellerin kamusal alandan dışlanarak, dini inancın yalnızca birey vicdanına yönlendirilmesiyle topluluğun kimlik taşıyıcısı kurumların toplumsal alandan soyutluğu da devam edecektir. Soyutlamaya karşın, DİB'in rejimin kuruluş evresindeki varlığı devletin dini kontrol etme eğilimi açısından değil,

---

[65] Edward Mead Earle, "The New Constitution of Turkey", **Political Science Quarterly**, v. 40, n. 1 (Mar., 1925).

[66]Fatma Müge Göcek, Türkiye'de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, ed Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı (İstanbul: TESEV Yayınları, 2005), 75–76. Göcek, Lozan'da Müslüman azınlıklar kategorisi yaratılmamış olmasının bahsi geçen azınlık grupların (Kürtler ve Aleviler) etnik ve dinsel çoğunluk kategorilerinden ayrışmaları ve çeşitli hak taleplerinde bulunma şanslarını engellemiş olduğunu belirtmiştir. Ancak, bugünden bakıldığında da izlenebilen söz konusu kategorinin reddi yaklaşımının rejimin kuruluş evresinde aksi yönde değerlendirildiği yönünde açık emarelere rastlanmadığı belirtilebilirse de, söz konusu tartışmaların en azından Lozan görüşmeleri sırasında yapıldığına değinmek yararlı olacaktır. Grup kimliğinin azınlık statüsü bağlamında değerlendirilmesine grup içi tepkilere de değinen tespitlerin yer aldığı bir çalışma için bkz. Oran, **age**, 42.
Lozan Konferansı'na katılan heyet mensuplarından Rıza Nur'un hatıralarında yer alan bir ayrıntı bu açıdan ilgi çekicidir. Nur'un öncelikle kendisine atfen, ekalliyet kategorisi değerlendirilirken dini ekalliyet kavramı çerçevesinde düşünülen "iki milyon Kızılbaş"ın ekalliyet olmalarına mani olunarak "vahim" durumun önüne geçildiği, müstakbel tehlikelerin engellendiğini belirttiği sözleri şöyledir: Din tabiri ile Halis Türk olan iki milyon kızılbaşı da ekalliyet yapacaklar. Bu taksimi işittiğim vakit tüylerim ürperdi. Kıllarım sanki birer kazıl oldu. Bilekleri sıvadım. Bütün kuvvetimi bu tabirleri kaldırmağa verdim. Pek uğraştım. Pek müşkilat ile fakat kaldırdım." bkz. Rıza Nur, **Hayatım ve Hatıratım**, c. 3 (İstanbul: Altındağ Yayınevi, 1967): 1044.

[67] Ahmet Yaşar Ocak, **Türkler, Türkiye ve İslam**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 108.

kontrolün eşitlikçi bir düzlemde sürdürülememesi açısından açmaz yaratacaktır. Devletin dini kontrol mekanizması altındaki eşitliksiz temsil meselesi, Sakallıoğlu'nun da değindiği üzere, "devlet İslamı denilebilecek, sivil bürokratik personeli aracılığıyla İslam'ın aydınlanmacı bir türevinin yorum ve icrası için tasarlanmış"[68] bir kurum olarak DİB mezhepler arası temsil sorununun büyümesi yönünde etki yaratmış, mevcut sorunun özgün sekülerlik denemesi içindeki düşük yoğunluklu tartışmalarının erken cumhuriyet ve sonraki dönemlerdeki hedefi olmuştur. Göcek'in belirttiği üzere "dinin kamusal boyutlarının devlet yönetimi içinde kontrol altına alınmasını içeren Türk laiklik anlayışı, devlet desteğini bütün dinlere ve özellikle de Alevilere eşit olarak dağıtmak yerine Sünnilerin tekeline" bırakmıştır[69].

DİB'in kurulması sonrası cumhuriyetin çok partili dönemine de sirayet edecek olan temsiliyet sorunu kenarda bırakılırsa, dönem sekülerleşme sürecinin topluluk içi yorum itibariyle rahatsızlık uyandıran bir uygulaması da, ancak 1950 yılında yeniden gözden geçirilecek olan 30.11.1925 tarihli "tekke, türbe ve zaviyelerin kaldırılmasına" dair düzenleme olmuştur[70]. Bu düzenleme gereğince dini otoritelerin etkinliklerinin kırılması amaçlanmış, böylece "İslâm'ın kamusal alanın tümüyle dışına çıkarılması süreci tamamlanmış"tır[71].

Aleviler açısından bu düzenlemenin asıl anlamı geleneksel hiyerarşinin yürütücüsü dini otoritelerin etkinliğinin kırılması karşısında, yüzyıllar boyunca etkisi hissedilen Sünni İslam'ın baskın kimliğini dengeleyecek bir düzenlemeye gidilmiş olmasıdır. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere, temel amaç dini vesayetin toplum üzerindeki her türlü etkisini kırabilmek olarak ortaya konmaktadır. Tepkisel bir biçimde karşılanacak bir düzenlemenin Alevilerin büyük bir bölümü tarafından kabullenilmiş olmasında da, Sünni İslam'ın örgütlülüğünü engelleme düzeyiyle kıyaslandığında bu

---

[68] Ümit Cizre Sakallıoğlu, "Parameters And Strategies of Islam–State Interaction In Republican Turkey"**, International Journal of Middle East Studies**, Vol. 28, No. 2. (May 1996): 234.

[69] Göcek, **age**, 76.

[70] 30 Kasım 1925 tarihinde yayımlanan, 677 sayılı "Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun" 1947 yılında yapılan VII. CHP Kurultayı'nda yeniden gözden geçirilecektir. Uygulama, 1950'de yapılan ve Demokrat Parti'nin iktidara geldiği seçimler öncesinde büyük ölçüde son bulacaktır. 677 sayılı kanunla, mensup oldukları tarikatın (Osmanlı Devleti dönemi ve Cumhuriyet dönemi başlangıcındaki) yasallığı ortadan kalkan Bektaşilerin yasama faaliyeti sonrasındaki, yeni rejimle dinamikleriyle tarikatın özdeşleşen nitelikleri (etno-seküler dinamikler) üzerinden ele almak üzere, tepkilerini ele alan bir çalışma için bkz. Rabia Harmanşah, "Facts, Meanings, Cosmologies: Bektashi Responses To The Abolition of Religious Orders In 1925" (Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Yüksek Okulu, 2006).

[71] Ocak, **2005**, 109.

yorumun rejimin temsil eşitliğinin kamusal düzlemde genişletebileceği yönündeki beklentiyi görece olumlayıcı bir yaklaşımı yarattığı sonucunu çıkarmak mümkün görünmektedir. Alevilerin "Sünni İslam'ın gerek camilerde, gerekse fiili olarak varlıklarını koruyan dinsel mekânlarda örgütlenmesini sürdürürken, inançsal etkinliklerini sürdürebileceği mekânlardan ve kurumlardan yoksun oluşu" karşısında tepkisiz kalışı da bu beklentiyi –en azından belirli ölçüde– ispatlıyor olsa gerektir[72].

Sekülerleşme yönündeki adımlar dikkate alındığında, erken cumhuriyet evresine yayılan bu adımların kısıtlılığa rağmen bir iddia taşıdıkları gözlenmektedir. Ulusal mücadele döneminin İslam'ı meşrulaştırıcı bir araç olarak değerlendirişiyle somutlaşan bu kısıtlılık, mücadelenin seküler–milliyetçi damarındandan erken cumhuriyet evresine aktarılacaktır. 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla başlayan süreç, asıl olarak 1924'te hilafetin kaldırılması, eğitim ve öğretim birliğini sağlayacak Tevhid–i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması, Şeyhülislamlık idaresinin ve şer'i mahkemelerin kaldırılması düzenlemeleriyle devam etmiştir. 1925 ve 1930 yılları arasında tekke, türbe ve zaviyeler, Evkaf ve Şeriye Vekâleti, dini mahkemeler ve ûnvanlar kaldırılmış[73], kılık–kıyafet alanında Osmanlı mirasını ikame edecek yeni bir kültürel form yaratılması amacıyla şapka kanunu çıkarılarak, fes yasaklanmıştır. Bu dönemde 1912 yılında kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu'ndan uyarlanarak Medeni Kanun getirilmiş, aynı şekilde Ceza hukuku alanında bir uyarlamayla İtalyan Ceza Kanunu kabul edilmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere, dikkat çekici sekülerleşme adımlarından bir tanesi de anayasada yer alan, devletin dininin tayin edildiği düzenlemedir. Düzenlemeye göre, 1876 Anayasası'ndan yeni rejime miras kalan devletin dini kimliğini belirleyici hüküm ilgili maddeden kaldırılmıştır. Aynı tarihte milletvekili andında da düzenleme yapılmıştır. Sekülerleşme adımlarının bir sonucu olarak 1931 yılında toplanan III. CHP Kurultayı'nda parti programına dâhil edilen laiklik ilkesi, resmi ideoloji biçiminde yapılanmakta olan Kemalizm bünyesinde ifade edilen altı ilkeden bir tanesi olarak 1937 yılında anayasaya dâhil edilmiştir[74].

---

[72] Tahire Erman, Aykan Erdemir, "Aleviler ve Topluma Eklemlenme Sorunsalı", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, ed Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı (İstanbul: TESEV Yayınları, 2005): 161

[73] Nilüfer Göle, Secularism and Islamism In Turkey: Elites and Counter–Elites, **The Middle East Journal**, v. 51, n. 1 (Winter 1997): 49.

[74] Sakallıoğlu, **age**, 233–234. Ayrıca bkz. Haldun Gülalp, "Using Islam As A Political Ideology: Turkey In Historical Perspective", **Cultural Dynamics**, v. 14 n. 1 (2002): 28. Beirne Stedman, "The Republic of Turkey", **Virginia Law Register**, v. 13, n. 12 (1928): 729, 738–739. Earle, **age**, 85–86.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra sekülerleşme programıyla kendilerini güvenlik çemberi içinde hisseden topluluğun büyük bölümünün uyuştuğu söylenebilirse de, etnik faktör üzerinden girişilen tanımlamanın yarattığı sorunsalla karşılaşılmıştır. Sekülerleşme çizgisinin Aleviler açısından beklentileri canlı tutucu bir niteliği bulunduğunu ispatlayan 1925 sonrası dönem, artan sekülerlik uygulamaları yanı sıra topluluğun devlet aygıtıyla kurulmaya başlanan ilişkilerinin etnik faktör üzerinden anlamlandırılışının pekiştiği bir dönem olarak da geçirilmiştir. Baskın Sünni kimliğine karşı Osmanlı dönemine oranla dinsel gruplara karşı objektif bir konumlanma iddiası taşıyan rejimin ülkedeki dinsel grup ve kurumların kontrolü konusundaki araçsallaştırmacı yaklaşımının uzantısında, DİB çatısı altındaki eşitsizlikçi temsiliyet sorunsalı yanı sıra milliyet yönünden de ayrıştırıcı bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Rejimin Alevilere dönük tek etnik kimlikli algısının yarattığı rahatsızlık temel bir kimlik sorunu olarak cumhuriyetin çok partili dönemine yansıyacaktır. Dinçer'in de belirttiği üzere, cumhuriyetin tek partili dönemi "Alevilerin kimlik sorununa çözüm getirmekten çok, kendilerini daha güvende hissedebilecekleri araçları sunmuş, diğer bir deyişle, bu dönem Alevilerin varoluş konusundaki sorunlarına çözüm getirmişse de, kimlik sorununa çözüm getirememiştir"[75].

Alevilerin Türklüklerini vurgulayan resmi söylem dikkate alındığında, Türk olmayan Alevilerin (özellikle Kürt Alevileri) devlet aygıtıyla diyaloglarını kesintiye uğratacak bir çizginin belirginleştiği varsayımında bulunulabilir. Belirtmek gerekir ki, çizginin, rejimin Lozan Barış Antlaşması'yla taşıdığı kimliğin yansıtıcısı olduğu hatırlanmaksızın etnik, mezhepsel yönden homojenlik arayışında olunduğu da anlaşılamayacaktır. Ancak, Kürtlüğün baskın olduğu ayaklanmalarda mezhepsel faktörün belirleyiciliğine karşın etnik faktörün etkisinin kesintiye uğradığı gözlenmiştir. 1921'deki Koçgiri Ayaklanması ile 1925'teki Şeyh Sait Ayaklanması incelendiğinde mezhepsel faktörün etnik faktörü bölümleyici yönde etkisi bulunduğu açıklıkla görülmektedir. Öyle ki, 1920–1921'deki ayaklanmada, Koçgiri aşiretine mensup ve Alevi Kürt ayaklanmacılar, Sünni Kürtlerden gerekli desteği alamamışlardır. 1925'te meydana gelen Şeyh Sait Ayaklanması'nda ise Alevi

[75] Fahriye Dinçer, "Formulation of Semahs In Relation to the Question of Alevi Identity in Turkey", (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2004), 105. (Çeviri bana aittir)

Kürtlerin, Sünni inanışa mensup Kürtlere destek vermedikleri görülmüştür[76]. Bruinessen'in aktardığına göre Alevi inanışını taşıyan Hormek ve Lolan aşiretleri Şeyh Said'in Ankara'daki hükümet aleyhtarı ayaklanma çağrısına uymamakla kalmamış, ayaklanmaya destek veren Sünni inanışa mensup Cibran aşiretiyle de ayaklanma sırasında çatışmışlardır. Bu çatışmanın yegâne belirleyicisinin aşiretler arasındaki kan davası[77] olmadığını hatırlatan Bruinessen, Şiiliğe karşı ortodoks Sünni ideolojiyi benimsemiş olan Cibranlıların, Hormek ve Lolan aşiretlerini aşağılayıcı tutumlarını çatışmanın bir başka önemli nedeni olarak göstermiş ve eklemiştir: "Mustafa Kemal'in Türkiyesi laik bir cumhuriyetti; Aleviler ilk kez eşit haklara sahiptiler ve kanunlar onları koruyordu. Sünni şeyhlerin denetimi altında bir Kürdistan onların sadece aleyhine olabilirdi"[78].

Bruinessen'in görüşünü destekleyen bir diğer görüş de Jwaideh'e aittir. Şeyh Sait İsyanı'nın ortaya çıkışında Kürt etnisitesinin milliyetçi eğilimi ve dinin rolünü değerlendiren Jwaideh, milliyetçi refleksin belirleyiciliğinin dikkate alınması gerektiğini belirtmekle birlikte, yeni rejimin sekülerleşme siyasalarının Kürt aşiretlerinin tepkiselliğinin bir diğer belirleyicisi olduğunu belirtmiştir[79].

Yukarıda sözü edilen ayrışmanın bir diğer dikkat çekici örneği 1937 yılı başında başlayıp, yargılama süreciyle 1938 yılına uzanan Dersim Ayaklanması olmuştur. Cumhuriyetin erken evresinde meydana gelen en etkili ayaklanmalardan birisi olarak Dersim'de, yeni rejimin kurguladığı Türk vatandaşlığının içerdiği yoğun etnik kimlik vurgusundan rahatsızlık duyan Kürt Alevilerin tepkisiyle karşılaşılmaktadır[80].

---

[76] Kaj Falkman, **Türkiye–Uç Beyi: İstanbul'daki İsveç Konağından Bakışlar**, çev. Gülseren Ergün (İstanbul: Cem Yayınevi, 2001), 72–73.

[77] Bu konuda aşiretler arasındaki kan davasının mezhepsel motifin etnik motifi kesen etkisinden daha belirleyici olduğu, dolayısıyla Sünni karakterli bir tasvirle ele alınan Şeyh Said İsyanı'na Alevi Kürt aşiretlerinin destek vermeyişinin arkasında esasen Hamidiye Alayları'nın faaliyet sürecinde yaşanan aşiret çekişme ve çatışmalarının bulunduğu savıyla ilgili olarak bkz. Nuri Dersimi, **Kürdistan Tarihinde Dersim** (İstanbul: Doz Yayınları, 2004): 328.

[78] Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh ve Devlet: Kürdistan'ın Sosyal ve Siyasi Yapısı**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 435. Bu konuda, bölgeden eski bir yerel yönetici Öztürk'ün çalışması da ilginç bulgular içermektedir. Kürt aşiretleri arasında mezhepsel bağların önemli bir ayrışma ve güvensizlik olarak ortaya çıkışı ve belirtilmediğini söylemek gerekmekle birlikte, bu ayrışma noktasının devlet tarafından yer yer kullanılışına işaret eden aktarımların yer aldığı eser için bkz. Hıdır Öztürk, **Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi** (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1984), 13–16, 28–29.

[79] Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Kökenleri ve Gelişimi,** çev. İsmail Çekem–Alper Duman (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 406. Kastedilenin, çok daha açık şekilde, Sünni Kürt aşiretlerinin tepkiselliği olduğunu eklemek yararlı olacaktır.

[80] Ayaklanmanın topluluk kimliği ve rejim arasındaki ittifakın doğallığını yansıtmak açısından resmi tarihyazımı dışında tutulmasına ilişkin bazı değerlendirmeler için bkz. Krisztina Kehl–Bodrogi, "Tarih Mitosu ve Kolektif Kimlik", **Birikim**, s. 88, (Ağustos–1996): 60–63.

Jongerden'in Kendal'dan aktardığına bakılırsa, 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu'na[81] dayanarak rejim, etnik çeşitlilik karşısında tehdit algılamasına bağlı olarak asimilatif bir süreç öngörmüştür[82]. Asimilatif dalganın iskân siyasaları eliyle yürütüleceğine değinen Yeğen de Türk nüfus ve kültürü kriterlerine göre bir yer belirleme çizgisi takip edildiğine değinmiştir:

> Bu yıl [1934] kabul edilen İskân Kanunu'nun hedefi, Anadolu'nun demografik kompozisyonunun etnik mülahazalar uyarınca yeniden düzenlenmesi ve Türk olmayan unsurların Türkleştirilmesiydi. Türkleştirme, Türk-olmayanların Türk bölgelerine, Türklerin de Türk–olmayan bölgelere yerleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilecektir[83].

Ayaklanmayla ilgili olarak eski Dışişleri Bakanları'ndan İhsan Sabri Çağlayangil'in aktardıkları da oldukça dikkat çekicidir. Anılarında aktardığı üzere Malatya Emniyet Müdürlüğü görevinden Ankara'ya tayin edilen Çağlayangil, Malatya'da beraber çalıştığı valinin isteği üzerine Dersim bölgesindeki olayları incelemek üzere Elazığ'a gitmiştir. Bu ziyaret sırasında tanık olduklarına dayanarak ayaklanmacıların başında bulunan Seyit Rıza'nın ve ayrıca küçük oğlunun idam edilişi konusundaki hukuksuzluğa işaret eden Çağlayangil'in, Seyit Rıza'nın idam sahnesinden aktardığı sözler topluluk içi mağduriyet hissinin, cumhuriyetin çok partili döneminde inşa olunan Alevi Kürt mitosunun parçası olarak yansıtımının belirleyici ifadelerinden birisi olması açısından büyük önem taşımaktadırlar: "Evladı Kerbelayıh. Bihatayıh. Ayıptır. Zulümdür. Cinayettir"[84].

Bu noktada Kieser'in Bektaşilik ile Kürt Aleviliği arasındaki ayrıma değinirken söyledikleri devlet aygıtıyla ilişkileri asgariye indirilmiş bir heterodoks topluluk olarak Alevilerin temassız kalan kesimleri arasında etnik yönden bir ayrışmanın erken cumhuriyet döneminde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır[85].

---

[81] Kanunu, türdeş bir ulusal kimlik inşası perspektifinden inceleyen bir çalışma için bkz. Erol Ülker, Homogenizing A Nation: Turkish National Identity and Migration–Settlement Policies of the Turkish Republic (1923–1939) (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005)

[82] N. Kendal, "Turkish Kurdistan" ed. G. Chaliand, **Kurdistan und die Kurden**, (Göttingen: Gesellschaft für Bedrohte Völker, 1984)'ten aktaran Joost Jongerden, "Violation of Human Rights and The Alevis in Turkey" **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003): 77–78.

[83] Mesut Yeğen, "Cumhuriyet ve Kürtler", http://www.bianet.org/bianet/kategori/siyaset/75849/cumhuriyet-ve-kurtler [20.08.2007]

[84] İhsan Sabri Çağlayangil, **Anılarım** (İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1990), 52. Dersim sonrası sürgünlerin Dersimlilerin bellek inşasında önemli bir yere sahip olduğunu değerlendiren bir makale için bkz. Leyla Neyzi, "Gülümser'in Öyküsü", **Ben Kimim? Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik**, çev. Hande Özkan (İstanbul, İletişim Yayınları, 2004), 181.

[85] Hans–Lukas Kieser, "The Alevis' Ambivalent Encounter With Modernity: Islam, Reform and Ethnopolitics in Turkey (19–20th cc.)" Anthropology, Archaeology and Heritage In The Balkans and Anatolia or The Life and Times of F. W. Hasluck (1878–1920), 3–6 November 2001, University of Wales, Gregynog. Bu ayrışmanın gruplar arası ilişkilerin nasıl bir seyri olduğu konusunda açık

Cumhuriyetin çok partili dönemi Alevi siyasetinin temel belirleyicisi olarak derinleşecek bu ayrışma, öncelikle mezhepsel faktör üzerinden yürüyen ve Osmanlı Devleti döneminde Aleviliğin devlet aygıtıyla temas ve temsiliyet sorunları üzerinden şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde filizlenen Türk milliyetçiliği akımı üzerinden topluluk içi konumlanışın değişiklik gösterdiği, Ulusal Mücadele döneminden başlayarak, erken cumhuriyet döneminde ise Türklüğün yegâne etnik form olarak vatandaşlık üzerine giydirildiği görülecektir. Aynı zamanda, Türk olmayan Alevilerin temsiliyeti sorununun sürdüğü bir rejimin var olmaya devam ettiği, buna karşın Bektaşilik ve Kızılbaşlık ayrımı konusundaki temas sorunsalının ve mitolojik ayrışmanın kırılmasına dönük yeni bir yaklaşımın geliştirildiği gözlenmektedir [86]. Hakan Yavuz'un, rejim krizi bağlamında cumhuriyetin çok partili dönemini de dâhil ederken değerlendirmek üzere kullandığı farklı azınlık gruplarına da teşmil edilebilecek görünümdeki değerlendirmesinde, (Aleviler için kullandığı) Türkiye'nin kimsesizleri[87] tabirinin, tarihsel düzlemdeki toplumsal, siyasal ve coğrafi bağlamdan soyutlanmışlık deneyimi açısından düşünüldüğünde, en ziyade Kürt Alevileri'nin mağduriyet halleriyle örtüştüğünü söylemek yanlış olmasa gerektir. Alevilerin tek etniklilik formu üzerinden okunması çabasını değerlendirirken rejimle örtüşme iddiasını dile getirme konusunda mütereddit kalınmasının objektifliği korumaya yarayacağı açıktır.

Topluluğun etnik çeşitliliğini ele alırken rejim meşrulaştırıcı yaklaşımının belirleyicilerinin incelenmesi resmi yaklaşım ile topluluk içi yaklaşımların çakışma ve çatışma noktalarını tespit edebilmek açısından anlamlı olacaktır. Yukarıda değinilen, Dersim Ayaklanması'yla somutlaşan bu ayrışma, resmi yaklaşımın

---

bulgular sunmadığı söylenebilir. Ancak daha sonra çalışmanın konusunu oluşturan parti deneyiminde görüleceği üzere kısmi bir etkisinin süregeldiğine ilişkin bazı bulgularla karşılaşılacaktır.

[86] Söz konusu mitolojik ayrışmadan bahsedildiğinde ayrışmanın cumhuriyet çok partili döneminin 1960 sonrası evresinde öncelikle miliyetçi ve sosyalist sol diskur üzerinden yürüyerek ideolojik saiklere uygun; ancak zımni Alevi kimliklerini taşıyan mitos kahramanlarına dayandırılarak yürüdüğünü belirtmek yararlı olacaktır. Mitos kahramanları olarak söz konusu Alevi ulularının (patron saint) Türk Alevi siyasallığı ve Kürt Alevi siyasallığı açısından taşıdığı öneme işaret eden bir çalışma için bkz. Reha Çamuroğlu, "Türkiye'de Alevilik'in Yeniden Yapılanması", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 15 (İstanbul, İletişim Yayınları, 1996): 418.

[87] M. Hakan Yavuz, "Turkey's Fault Lines and Crisis of Kemalism", **Current History**, (January 2000). Peter Bumke, "The Kurdish Alevis: Boundaries and Perceptions", **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, ed. Peter Alford Andrews, Rüdiger Benninghaus (Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989): 510–519. Ayrıca bkz. M. Hakan Yavuz "Anadolu Tasavvufunun Yetimleri: Aleviler", **Anadolu**, v. 8, n. 2 (Summer 1998). Kimsesizlik atfını ele alırken kimliğin devlet tarafından koşullara göre kullanılmasını değerlendiren Yavuz, Aleviliğin yanlış anlaşılmasını ve zengin mirasının köreltilmesini bir ölçüde kimliğin sol siyasal damar içinde araçsallaştırılmasına bağlamıştır.

–çoğunlukla dönemsel olmakla birlikte– bölgedeki heterodoks topluluk üzerine inceleme yapmak gerekliliğinin duyulmasına neden olmuştur. Erken cumhuriyet evresinin sonlarında, uzun yılların iktidar partisi CHP'nin yaklaşan 1950 seçimleri öncesinde yaptırdığı araştırmaya atıfla Bozarslan, siyasal iktidarın "Alevilerin rejim elitine dönük şüphelerini ele almaya çalışmasına karşın, bu şüphelerin doğru tahmin edilemediğini" yinelemektedir [88]. Bozarslan'ın işaret ettiği rapor Hasan Reşit Tankut'un, CHP için 1949 yılında hazırladığı araştırmadır.

Raporda ülkedeki Alevi bölgeleri sayılmakta, yaşanan huzursuzluklarla ilgili olarak alınması gereken önlemler belirtilmektedir. Raporda geçen "Alevilerin, tekkeleri kapatan, ayinleri kovalayıp yasaklayan CHP'ye tepki duydukları ama buna rağmen bunların kazanılabileceği" şeklindeki değerlendirmede de görüleceği üzere CHP yönetimi yaklaşan seçimler öncesinde Alevilerin eğilimlerini ölçmeye çalışmaktadır. Ancak, raporun sergilediği bir fevkaladelik "seçmen davranışı" konusunda değerlendirmeleri yapılan Aleviler açısından dinsel ve kültürel yönden bir etüde de girişilmiş olması, etüdün Sünni İslam inanışına mensup bir ülke toplumunda yaygınlık taşıyan önyargıları yansıtan ibarelerle dolu olmasıdır[89].

Dersim Ayaklanması sonrasında Kürt Aleviliğinin Türkleştirilme potansiyelini dikkate alan bir rejim yaklaşımı izlenmekle birlikte, topluluğun büyük bir bölümünün rejimin olumladığı etnik kimliği taşıyor olmasından ötürü rejim ve topluluk özdeşliğine dönük resmi yaklaşımın sürerlik taşıyacağı; ancak rejimle özdeşleşmiş tek parti dönemi iktidarı olarak CHP'yle topluluk arası ilişkilerin, bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın yaratacağı göreli ekonomik daralma ve artan bürokratik baskılarla sarsılacağı izlenecektir [90]. Dönem etno-linguistik [91] çalışmalarında öne çıkan isimlerden birisi olarak Tankut'a atfedilen raporda da görüldüğü üzere, ilişkilerin

---

[88] Bozarslan, **age**, 9.

[89] Bayrak, **age**, 435. Yine Arap Alevileri olarak anılabilecek daha çok ülkenin güney bölgelerinde mukim Aleviler (Nusayriler) açısından geçerli bir ayrımcı perspektifin izlerini sunan bir eser için bkz. Hilmi Uran, **Hâtıralarım** (İstanbul: Ayyıldız Matbaası, 1959), 177–178.

[90] Bürokratik mekanizmaların Anadolu köylüsü üzerindeki baskıları konusunda dikkat çekici bir bürokratik meslek kategorisi ölçü memurluğudur. Kırsal alanda, tarımsal kesimde üretime katılım düzeyi düşük sayılabilirse de, dönem Alevilerinin belleğinde ölçü memurlarının nasıl bir iz bıraktığı da araştırılmaya değer görünmektedir. Bu konuda Selçuklu ve Osmanlı bürokrasisinde görev alan, tarımsal üretimin denetlenmesi görevini de üstlenen subaşılar ya da halk arasında bilinen isimleriyle şahnalarla ilgili benzeştirmeci yaklaşımı ortaya koyan bir şiir için bkz. İlhan Başgöz "Âşık Ali İzzet Özkan İçin", http://www.kalan.com/scripts/Dergi/Dergi.asp?t=3&yid=3084 [30.12.2007] Başgöz, "Şahna Destanı" başlıklı şiirden şu dörtlüğü aktarmıştır: *"Okuyup yazma bilmeyen hep memur oldu/Ne yapalım iş tâ baştan bozuldu/Al'İzzet ürüşvet bir bardak aldı/İçmedim suyunu ben güle güle"*

[91] Çalışmalar arasında kuşkusuz en dikkat çekici olanı Güneş–Dil Teorisidir. Bu konuda bir kısım önemli raporlar için kullanılabilecek bir kaynak için bkz. Türk Dil Kurumu, http://tdkkitaplik.org.tr/gun_dil.asp [30.12.2007]

bozulması karşısında kaygı ve düzeltilmesine dönük değerlendirmelere yer verilerek topluluğun rejimle kurduğu ve genel eğilimleri dikkate alındığında olumlayıcı/katılımcı ilişkilerin sürdürülebilmesi için çözüm yolları arandığı görülmektedir. Bozarslan'ın tahmin başarısızlığına işaret ettiği rapor, rejimin Alevilerle etnik faktör üzerinden dolayısıyla Türklük dışı etnik kimlik açısından çatışma aşamaları geçirildiğini, dahası Aleviliğin klişelerle dolu değerlendirmeler üzerinden anlaşılmasına dönük bir ötekileştirici yaklaşımın seküler çerçeve içinde de sürmekte olduğunu göstermiştir.

Tek partili dönemin resmi yaklaşımının sekülerleşme yönünde bir eşitlik algısı yarattığı söylenebilmekle birlikte, rejimin inşa ettiği ulus ve yurttaşlık esasının milliyet esasıyla uyuşmazlığı içerisinde bir açmazla karşılaşıldığı görülmüştür. "Hükümet otoritelerinin algıladığı biçimiyle, azınlık grupla Sünni çoğunluğun yan yana getirilişleriyle Türk vatandaşlığının mevcut durumunun tanımlanışında karışıklıklar doğduğuna" işaret eden Andrews tarafından da dile getirildiği üzere "etnik bir gruba üyelik ve siyasal bir varlığın vatandaşlığı iki ayrı ve tamamlayıcı durumlar olup, bu iki durum birbirlerine hiçbir biçimde eş düzeyli olarak dışlayıcı değillerdir"[92].

Andrews tarafından işaret edilen bu ideallik durumunun rejim açısından algılanma biçimiyle siyasal iktidar açısından algılanma biçimindeki uyuşma, çok partili siyasal sistemin kurulması yönünde bir eğilim belirdiğinde değişmeye başlayacaktır. 1946 sonrası dönemde, yapılan erken seçimlerde iktidardaki konumunu koruyan CHP tarafından daha liberal bir yorumla ele alınmaya başlanan rejimin seküler çizgisi, çok partili dönemde siyasal iktidarların belirleyiciliğinde tartışılacaktır. Bu belirleyiciliğin en açık örneği siyasal alan üzerindeki tarikat etkisinin hissedilirliği ve sekülerlik yorumu konusunda Sünni İslam etkisinin hissedilirliğinde görece artış yaşanmış olmasıdır. Siyasal alan üzerindeki etkisi radikal bir biçimde kesintiye uğratılan tarikatların etkinleşeceği süreç öncesinde erken cumhuriyet döneminin sekülerlik tavrının yeni kanadı olarak liberal seküler yaklaşımın örneklediği kararlar alınacaktır. Sunar ve Toprak'ın da belirttiği üzere "cumhuriyet tarihinde ilk defa İslam üzerindeki sıkı denetimin ortadan kalktığı, rakip ortodoks geleneğin

---

92 Andrews, **age**, 33. Kitabın Türkçe basımı için bkz. Peter Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Çev: Mustafa Küpüşoglu (İstanbul: Ant ve Tüm Zamanlar Yayıncılık,1992).

yokluğunda, çevrenin halk İslamının Türk siyasetinin katılımcısı haline geldiği" bir periyoda girilmiştir[93].

Bu çevre etkisinin erken cumhuriyet dönemindeki kırılma noktası 1925 yılında tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılması olmuştur. 1947 yılında toplanan CHP VII. Kurultayı'nda alınan kararlar savaş sonrası dönemde genişleyen siyasal özgürlük taleplerinin halk İslâmını sembolleştiren çevredeki dindar kesimlerce de dile getirildiği bir dönemde alınmıştır. 17 Kasım 1947'de toplanan ve Aralık boyunca da devam eden CHP kurultayında alınan yeni rejimin laiklik uygulamalarına dönük kararları, Toprak'ın da ifade ettiği üzere "1870–1940 yılları arasındaki Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nin sekülerizmden çok daha ötede militan bir laiklik" [94] yorumuyla benzeşen rejim uygulamasının gözden geçirilmesi anlamını taşımaktadır.

Söz konusu kararlardan en dikkat çekici olanları şöyle sıralanmaktadır: Türk ve din büyüklerinin türbeleri ziyarete açılmalı, Haftada birer saatlik seçmeli din dersleri velilerin yazılı müracaatlarıyla öğrencilere verilmek şartıyla ilk ve ortaokul müfredatlarına dâhil etmeli, CHP'nin din eğitimine önem verdiğini gösteren bir madde programına konulmalı, Parti programında CHP'nin ilkokullarda seçmeli din derslerini başlatacağı ilan etmeli, Milli Eğitim Bakanlığı programında da seçmeli din derslerini ilkokulların müfredatına koyacağını açıkça ilan etmeli, Din eğitimi veren yüksekokullar açılmalı, İmam Hatip okulları yeniden açılmalı[95].

Kurultayın, 1946 sonrası dönem CHP laiklik siyasalarının şekillenişi açısından büyük önemi bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın başlangıcına da karşılık gelen II. Dünya Savaşı sonrası dönemde batı-kapitalist bloğunda beliren komünizmi tehdit olarak algılama eğiliminin etkisiyle dinin siyasal alana nüfuz edişinin belirleyiciliği kadar, Türkiye'de kurulan yeni rejimin laikleştirici uygulamaları karşısında toplumsal tabanda artan tepkisellik de belirleyici olmuştur. Din eğitimi sorununun gündeme geldiği bu kurultay, rejimin laikleştirici uygulamalar bağlamında kapattığı İmam Hatip Okulları'nın yeniden açılması talebini ortaya çıkarması bakımından da anlam taşımaktadır.

---

[93] İlkay Sunar, Binnaz Toprak, "Islam in Politics: The Case of Turkey", **Government and Opposition**, v. 18, n. 4, (Autumn 1983): 428.
[94] Binnaz Toprak, "Religion and State in Turkey", Contemporary Turkey: Challenges of Change, (20 June 1999), Dayan Center Conference.
[95] Binnaz Toprak, **Islam and Political Development in Turkey**, (Leiden: Leiden Brill, 1981), 77.

1946'da başlayan çok partili dönemde, Türkiye'de artan din eğitimi talebine dönük olarak kurulan okullara yaklaşımın rejim açısından yeni bir İslami ulema yetiştirilmesi yönünde değerlendirilişinin seküler çevrelerde ve İslamcı gruplar arasında ayrışmaya neden olduğuna değinen Akşit, farklı görüşleri incelediği makalesinde okullaşma oranının çeyrek asır içerisinde kayda değer bir yükseliş gösterdiğine işaret etmiş, bu okullaşma üzerinden bürokratik yapının İslami etkiye mi açıldığını, yoksa okullaşma sürecinin demokratik ve çoğulcu bir toplum ve devlet düzeninin gelişmesine mi katkı sağladığını incelemiştir[96].

Rejimin 1930 yılında faaliyetlerine son verdiği İmam Hatip Mektepleri yanı sıra 1933 yılında faaliyetine son verilen İlahiyat Fakültesi'nin açıldığı 1949–1950 aralığı ve Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler sonucunda iktidara gelmesiyle başlayan uygulamalarla, cumhuriyet döneminin din eğitimi sorunsalının verili unsurlarındaki artışla karmaşıklaştığı bir sürecin ön aşamaları izlenmiştir. Bu karmaşıklaşma daha sonra görüleceği üzere Sünni İslami etkinin güçleneceği ve siyasal alana nüfuzu yoluyla militan seküler bakış açısına ilişkin bir farklılaşmanın da başlangıcını oluşturmuştur. Buna karşılık, Lewis, söz konusu karmaşıklaşma sürecinde güçlenecek Sünni İslami muhalefet ve etkisinin izlerini 1940'lı yılların başlarına kadar götürmektedir. Lewis'e göre bu muhalefet damarının etkinleşmesinde Leiden Üniversitesi'nin yayınladığı İslam Ansiklopedisi'ne almaşık bir rejim yorumu olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nca (MEB) yayınlanan ansiklopediye duyulan tepkisellik belirleyici olmuştur[97]. Bu şekliyle 1908 yılında ilan edilen meşrutiyetin özgürlükçü fikri atmosferinden beslenen Sebilürreşat dergisi editörlerinden Eşref Edip'in öncülüğünde çıkarılan Türk–İslam Ansiklopedisi ise rejimin sekülerlik anlayışına duyulan Sünni İslami tepkisellik temelinde hazırlanmıştır.

Rejimin laiklik yorumu konusundaki eğilim değişikliği, siyasal kararlar bağlamından haberdar olunabilme düzeyi konusundaki veri yetersizliği nedeniyle genelleyici bir yaklaşımın yanıltıcılığına dikkat çekmek yararlı olacaksa da, Aleviler açısından eşitlikçi temsiliyet kanallarının yavaş yavaş tıkanması olarak algılanmıştır. Bu değişikliğin rejime bağlılığın belirli düzeyde muhafaza edilebildiği söylenebilse de,

---

[96] Bahattin Akşit, "Islamic Education In Turkey: Medrese Reform in Late Ottoman Times and Imam–Hatip Schools in the Republic", ed. Richard Tapper, **Islam in Modern Turkey: Religion, Politics and Literature In A Secular State** (London: I.B. Tauris, 1994): 146–170. Okulların kısa tarihçesi için bkz. Kemalettin Erdil, 9**. Milli Eğitim Şûrası: İmam–Hatip Okulları ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İstihdam-İhtiyaç Sorunu** (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1974), 15–16.
[97] Bernard Lewis, "Islamic Revival in Turkey", **International Affairs**, v. 28, n. 1 (Jan. 1952): 40.

tek partili dönem iktidarı olarak CHP aleyhine bir siyasal tutum geliştirilmesine yol açan faktörler arasında sayılabileceğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Her ne kadar tek ve öncelikli bir belirleyicilikten bahsedilemezse de, açıktır ki, Alevilerin, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Anadolu'da yoğun olarak yaşadıkları pek çok yerde Demokrat Parti'ye yönelmelerinin arkasında siyasal iktidar konumunu neredeyse çeyrek yüzyıldır muhafaza etmekte olan CHP'nin laiklik yorumuna ilişkin tutumunu gözden geçirmesinin beklentileri karşılayamaması da belirleyici olmuştur. Kırsal alanın savaş yıllarındaki üretim kapasitesi düşüklüğü savaş sonrası dönemde yavaş yavaş son bulsa da, bürokrasinin uygulamalarına duyulan tepkiselliğin ve Demokrat Parti'nin dini özgürlükleri genişletmek yanı sıra ekonomik büyüme sağlamaya dönük vaatlerinin de belirleyici olduğunu eklemek anlamlı olacaktır. 1950 seçimleri öncesinde çok büyük bir bölümü kapalı topluluk yapısı içinde yaşayan ve geniş topluma entegrasyon konusunda hala daha tereddüt duyan Alevilerin CHP iktidarına karşı duydukları tepkiselliği yansıtması bakımından Âşık Ali İzzet Özkan'ın yazdığı (1902–1981) "Mehdi Demokrasi" başlıklı şu şiir Aleviler ve yeni rejim arasındaki özdeşleşme postülatının[98] yeniden gözden geçirilmesi için az da olsa fikir vericidir: "Çıktı Mehdi Demokrasi / Zalimin kesildi sesi"[99].

Şikâyet havasını yansıtan âşık şiirlerinin tek partili dönem sonu topluluk ve rejim ilişkileri mesafeliliğini örneklemek açısından yeterli olup olmayacağı sorgulanabilirse de, açıklıkla söylemek gerekir ki, dönem sonuna karşılık gelen 1946–1950 arasında DP –iktidara geldikten kısa zaman sonra topluluk içinden eleştirilerle karşılaşılacak olmakla birlikte– uyandırdığı umut havasıyla çok farklı toplumsal kesimlerin desteğini sağlayabilmiş, 1950 yılında yapılan seçimlerde Alevilerin çoğunluğunun da desteğini alabilmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda Alevi yoğun illerde DP ve CHP oy kıyaslamalarını sunan aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere memnuniyetsizlik hali CHP'nin Alevilerin DP'ye

[98] Bozarslan, **age**, 3. Bozarslan'ın araştırmacıların sorgulamaksızın kabul ettikleri postülatlar arasında saydığı yaklaşımlardan birisini teşkil eden bu bakış açısı Alevilerin seküler Kemalist rejimle Sünni baskınlık ve teokrasisine karşı koymak amacıyla ittifak kurdukları savını yeniden gözden geçirmeyi önermiştir. Bu konuda yirminci yüzyıl Alevi şiirinde dinsel ve politik kimliklerin birleşimini, özellikle mehdici anlatının örnekleri üzerinden inceleyen bir çalışma için bkz. Markus Dressler, "Turkish Alevi Poetry In The Twentieth Century: The Fusion of Religious and Political Identities", **Journal of Comparative Politics**, n. 23 (2003): 109–154.

[99] İlhan Başgöz, "Âşık Ali İzzet Özkan İçin" http://www.kalan.com/scripts/Dergi/Dergi.asp?t=3&yid=3084, [20.08.2007] Belirtmek gerekir ki, bu özdeşleşme sürecinin daha detaylı incelenmesi gerekmekle birlikte, ilgili veri Başgöz'ün Aşık Ali İzzet Özkan defterlerinden yola çıkarak aktardıklarına dayandırılmıştır.

kanalize olmayacakları şeklindeki beklentisinin genellikle aksi yönde bir sonuç yaratmıştır.

Tablo 2.1: 14 Mayıs 1950 Seçimlerinde Alevi Yoğun İllerde Alınan Seçim Sonuçları

İl	Amasya	Çorum	Erzincan	Malatya	Tokat	Sivas	Tunceli
DP/CHP	53.4; 46.6	65.5; 34.5	39.6; 60.4	40.6; 59.4	55.6; 44.4	54.3; 45.7	58.7; 41.3

Politics, Parties And Elections In Turkey, ed. Sabri Sayarı, Yılmaz Esmer, (Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2002), 192'den uyarlandı.

Tablonun sunduğu verilere bakılırsa, DP'nin dini özgürlükler konusundaki siyasaları belirleyiciliğinde şekillenen Alevi seçmen davranışının, tek partili dönem boyunca, yoğun bir katılım gözlenmemekle birlikte, rejimi laikleştirici siyasaları izleyen CHP'ye dönük olduğu kabulünü gözden geçirmek eğilimini ortaya koyduğu ve CHP dışı bir alternatif arayışını yansıtan eğilimin somutlayıcısı olarak Amasya, Çorum, Tokat, Sivas, Tunceli gibi Alevi yoğun seçim çevrelerinde DP'ye destek verildiği görülmüştür[100].

Bu eğilimin Alevi seçmen davranışının uzun vadeli karakteristiklerini ortaya koyduğunu iddia etmek mümkün değilse de, dönemsel koşulların topluluk seçmen davranış kalıpları üzerindeki etkisinin çarpıcı bir örneği olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Verili duruma, 1950 seçimleri öncesinde bazı DP ocaklarının kurulmasında Alevilerin de görev almalarını eklemek yararlı olacaktır. Massicard, bu durumu "DP iktidarının erken evresinde dinin seçmen davranışı üzerinde belirgin bir kriter olmadığı, bunun yerine köylülük faktörünün ve hissedilen otoriteryenizmden özgürleşmenin belirleyici olduğu" şeklinde ifade etmiştir[101].Bu şekliyle rejim kuruluş ve pekişme evrelerini karşılayan 1920'lerden 1950'ye kadarki süreç boyunca Alevilerin siyasal eğilimlerinin salt

[100] Tablonun Alevilerin yoğun olarak yaşadığı ve sonuçlarına mesafeli yaklaşılacak bazı şehirlerin sonuçlarını taşıdığını da eklemek gerekmektedir. Ancak her halükarda Sivas ve Tunceli örneklerinde bu tespitin somutlandığı değerlendirmesi yapılabilmektedir. Alevi seçmen davranışının tek parti döneminin baskıcı karakteri nedeniyle gösterdiği dönüşüm eğilimi ve özgürlükçü talep yüklenilmesini kısa bir anektotla ele alan Türkdoğan da, doğup büyüdüğü, meslek yaşamının bir kesitini geçirdiği Malatya ili, Yazıhan yöresinde sandık kurulu görevlisi olduğu seçim döneminde gözlemlediklerini aktarırken "İsmet Paşa'nın kal'ası sayılan ve Türk halkının ilk seçim denemesi olan bu dönemde sezinlediğim kadarıyla muhtar demokrat bir karaktere sahipti. Daha sonraları tanıştığım ünlü Alevi dedesi Doğan Dedenin aynı çizgide olduğunu anlayınca ilk tespitlerimde yanılmadığımı gördüm" değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Orhan Türkdoğan, **Alevi–Bektaşi Kimliği: Sosyo–Antropolojik Araştırma** (İstanbul: Timaş Yayınları, 1995), 33.

[101] Elise Massicard, "Alevism in the 1960's: Social Change and Mobilisation", ed. Hege Irene Markussen, **Alevis and Alevism Transformed Identities**, (Istanbul: Isis, 2005): 115.

Alevilik temelinde yürümediğini, dinin seçmen davranışı üzerindeki belirleyiciliğinin düşük düzeyde seyrettiğini, laik rejim ilkeleriyle kurulan göreli diyalojik ilişkiye nazaran milliyetçilik ilkesinin yansıttığı paydaşlığın göreli düşük düzeyde seyrettiğini, rejim siyasalarına karşıtlığın yansıttığı ayaklanma örneklerinde daha ziyade milliyetçilik atfının belirleyici olduğunu belirtmek gerekir.

3. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEM VE SİYASAL ATMOSFER IŞIĞINDA ALEVİLER VE ALEVİLİK (1950–1980)

Bu bölüm, aşağıda sunulan alt bölümler ekseninde hazırlanmıştır. İlk alt başlık bir bakıma ikinci bölümün bir uzantısı olarak, topluluk ve kimliğin resmi düzlemdeki konumlanışı ve sosyo–ekonomik dönüşüm atmosferi uzamında Alevilerin ve Aleviliğin toplumsal düzlemdeki ifade arayışlarının neden ve sonuçlarına eğilmek üzere hazırlanmıştır. "Çok Partili Döneme Geçişle Birlikte Aleviler ve Alevilik" başlığını taşıyan bu evrede Demokrat Parti'nin iktidar dönemi süresince topluluk ve kimliğin ifade olanakları, siyasal iktidar ve rejim yönünden topluluk ve kimliğe dönük algı biçimleri ayrıntılandırılmak istenmiştir. "Cumhuriyet Dönemi Alevi Siyasallaşmasının Erken Evresi (1960–1966)" başlıklı ikinci evrede ise cumhuriyet dönemi Alevi siyasallaşmasının belirleyici süreçleri çerçevesinde, siyasallaşmanın hızlanmasını etkileyen neden ve sonuçlar üzerinde durulmuştur. DP iktidarının 27 Mayıs 1960 tarihinde meydana gelen askeri darbeyle son bulması ertesinde Türkiye'de kurulmaya çalışılan çoğulcu siyasal ortam koşullarıyla başlatılan ikinci evre, çalışmanın konusunu teşkil eden Birlik Partisi deneyimine uzanan ön evrenin yansıtılması açısından önem taşımıştır. Son olarak Türkiye'de sol düşünce ve aktivizmle Aleviler ve Alevilik ilişkisine odaklanan üçüncü alt bölümde, söz konusu ilişki 1960–1980 aralığındaki tarihi dönem ekseninde incelenmiştir.

3.1. Çok Partili Döneme Geçişle Birlikte Aleviler ve Alevilik

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, iç ve dış koşulların itkisiyle çok partili bir siyasal sistem inşasına girişen Türkiye'de ilk defa, adil rekabet esasına dayalı seçimler yapılmıştır. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler sonucunda, otoriter modernizm uygulamaları çerçevesinde yürütülen köktenci sekülerleşme siyasalarına muhalif gruplarla, liberal ekonomik uygulamalar taraftarı kent ve taşra burjuvazisinin

bileşkesi bir muhalefet platformundan [102] destek alan Demokrat Parti iktidara gelmiştir[103].

DP'nin özgürlükçü söylem üzerinden kurulan seçim dönemi faaliyetleri, tek parti iktidarı döneminde kimliklerini özgürce ifade etme şansı bulamayan çeşitli toplumsal kesimler (sosyalistler, liberaller, siyasal İslamcılar ve Aleviler vb.)[104] nezdinde ciddi düzeyde karşılık bulmuştur. Dini özgürlük[105] söyleminin mezhepsel yönden ayrışan kesimler açısından farklı biçimde anlamlandırılışına rağmen, DP'nin, iktidarı yirmi yılı aşkın bir süre elinde bulunduran CHP'ye nazaran çok daha kabul gören özgürlük alanını genişletme vaadi siyasal iktidar pozisyonuna erişilmesinin temelindeki en belirleyici harç niteliğini taşımıştır.

Topyekûn bir yönelmeden bahsedilemezse de, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'ye yönelen toplumsal gruplar arasında Aleviler de yer almıştır. DP'ye yönelen destek platformunda, seçmen ilgisi yönünden CHP'yle özdeşleştiği kabul edilen ve rejimin sekülerlik iddiasını üstlenen bir toplumsal kesimin de yer alması oldukça önemli bir veri olarak yansımıştır. Yalçınkaya'nın da vurguladığı üzere Aleviler, CHP ya da devamı niteliğindeki partileri blok olarak desteklememişlerdir. Ancak belirtmek gerekir ki, çok partili siyasal sisteme geçiş sürecinde çoğunlukla DP'ye yönelmiş olmalarına rağmen, Alevilerin seçmen davranışı genel olarak rejimin anayasal çerçevesini üstlenme konusunda önceleyici bir söylem geliştiren CHP"ye dönük biçimde seyretmiştir[106].

Aleviler nezdinde eşitliksiz bir muameleye maruz kalındığı düşüncesinin rejimin pekişmesinden itibaren ortaya çıkan çok çeşitli örnekleri olduğunu söylemek

---

[102] Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 164. Keyder'in betimlediği biçimiyle söylenirse, 1950 seçimleri öncesinde muhalefet platformunun "özgürlük" talepleri dini ve iktisadi söylem ve beklentiler üzerinden şekillenmiştir.

[103] Demokrat Parti, seküler bürokratik entelejensiyanın temsil ettiği merkeze karşın çevreyi temsil etme iddiasını taşıyan bir parti olarak 1950 yılında iktidara gelmiş ve 27 Mayıs 1960 tarihine kadar iktidarda kalmıştır. Bkz. Sakallıoğlu, **age**, 237.

[104] Özlem Göner, "The Transformation Of The Alevi Identity", **Cultural Dynamics** 17(2), (2005):

[105] Bu konuda DP programında yer alan "partimiz, lâyikliği, devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması mânasında anlar; din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır. Dinin siyaset âleti olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurddaşlar arasındaki sevgi ve tesanüdü bozmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine aslâ müsamaha olunmamalıdır." şeklindeki madde için bkz. **Demokrat Parti; Program ve Tüzük**, (Ankara, Pulhan Matbaası, 1946): 5.

[106] Ayhan Yalçınkaya, **Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar**, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları: 17,1996), 191. Seçmen davranışının etnik ve dini temellerini sorgulayan bir çalışma içinde Alevilerin seçmen davranışının da incelendiği bir makale için bkz. Ayşe Güneş-Ayata, Sencer Ayata, "Ethnic and Religious Bases of Voting", **Politics, Parties And Elections In Turkey,** ed. Sabri Sayarı, Yılmaz Esmer, (Colorado, 2002, Lynne Rienner Publishers Inc.): 145–148.

mümkündür. Dönem Alevi ozanlarının sembol ve ritüellerin rejimin sıkı kontrolü altında tutulduğunu göstermesi bakımından Âşık Veysel'in ağzından aktarılan tek parti iktidarı dönemine ilişkin bir anektot oldukça dikkat çekicidir. Anektotta Veysel, bir zamanlar doğup büyüdüğü şehir olan Sivas'ta sazıyla dolaşamaz hale geldiğini, sazın İçişleri Bakanlığı'nın talimatıyla gerici bir enstrüman şeklinde alınıp, jandarmanın şairlerin sazlarını imha ettiğini belirtmiştir[107].

Benzer söylem ve uygulamaların Aleviler açısından nasıl bir anlam taşıdığını örnekleyen bir olay, Alevi–Bektaşi türkülerini derleyip, geniş kitlelere ulaştıran Ruhi Su'nun, "Alevi türküleri söylediği ve solculuk" propagandası yaptığı gerekçesiyle Türkiye Radyo Kurumu'ndaki görevinden uzaklaştırılmasıdır. Sıdıka Su'nun, Ali Haydar Timisi'yle yaptığı söyleşiden izlenebileceği üzere "Pir Sultan Abdal, Ali İzzet, Muhyi, Dertli ve daha birçok Alevi ozanlarından deyişler" söyleyen Ruhi Su, bir süreden beri devam eden TRT Ankara Radyosundaki görevinden uzaklaştırılmıştır[108].

Verilen örneklere ve dönem uzamında Alevi seçmen davranışının genel karakteristiğinin CHP iktidarının siyasalarından rahatsızlık şeklinde yansımasına karşın, aksi örneklerle de karşılaşıldığını eklemek gerekir. Bu konudaki ilk örnek, din dersleri uygulamasının ihtiyari şekilde, yeniden başlatıldığı 1946–1950 aralığının sonlarına ilişkindir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu söz konusu uygulamanın ilkokul seviyesinde çok yüksek düzeyde ilgi gördüğünden; ancak "hususisiyle Alevi köylerinde din derslerinin zorlanmamasının tavsiye edildiğinden" bahsetmiştir[109]. Ancak, Banguoğlu'nun, siyasal iktidarın ilköğretim düzeyindeki din

---

[107] Bkz. Yaşar Kemal, **Ant Dergisi**, (6 Mayıs 1969)'dan aktaran Ata, **age,** 156–157. Nihayetinde dönemin il milli eğitim müdürü şair Ahmet Kutsi Tecer'in girişimiyle sazın gerici bir alet olmadığı anlatılabilmiştir.

[108] Bkz. Cemal Şener, Miyase İlknur, **Kırklar Meclisi'nden Günümüze Alevi Örgütlenmesi: Şeriat ve Alevilik**, (İstanbul: Ant Yayınları, 1995), 128–135. Söyleşi için bkz. Ali Haydar Timisi, "Sıdıka Su ile Söyleşi", http://www.timisi.com/yazilar.asp [01.12.2007]. Ruhi Su'nun görevine uzun ara verildiği belirten Sıdıka Su, İkinci Dünya Saaşı yıllarındaki bu görev süresince icra edilen müzik formuna yüklenen komünist söylem atfına işaret etmiş, Ruhi Su'ya dönük yönetici elitlerin mesafeliliğinin uzun bir süre devam ettiğini belirtmiştir.

[109] Tahsin Banguoğlu, **Kendimize Geleceğiz** (İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1984), 100'den aktaran Tekin Şeker, Demokrat Parti Dönemi Din Politikaları (1946–1954) (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 118. "Din dersleri için tamimler yaptık. Bunlar ihtiyari olacaktı. Ancak bu ihtiyar, çocuğun velisine aitti. Çocuğunun din dersine girmesini istemeyen ana baba bu yolda bir mektup yazmalıydı. Hatırlarım, neticede bana Ankara Üniversitesi profesörlerinden birinin Türkiye ölçüsünde bir tek mektubunu getirmişlerdi. Biz hususiyle din derslerinin Alevi köylerinde zorlanmamasını tavsiye etmiştik. Oysa bütün Aleviler çocuklarını din dersine gönderdiler. Sivas'ta bir kısım Ermeniler de çocuklarını bu derslere göndermek istediler, memnunlukla kabul ettik."

derslerinin ihtiyariliğine gerekli özenin gösterilmesi yönündeki tavsiyelerde bulunulduğu, derslerin neredeyse bütün öğrenciler tarafından, hatta gayrımüslim öğrenciler tarafından da alındığı iddiasına karşılık, Reed din derslerinin yaygın şekilde tercih edilmesine istisnai bir durum teşkil eden Alevi köylerinden bahsetmiş, Alevilerin ikamet ettikleri köylerde öğrencilerin din derslerine katılmadıklarını eklemiştir[110].

Yukarıdaki örneğin yansıttığı ilişki ağının dar bölgeli sıkılaşması görünümü şeklindeki ihtimale karşın belirtmek gerekir ki, erken cumhuriyet dönemi sonu laiklik yorumu konusundaki değişime bağlı olarak siyasal iktidarın söylem ve uygulamalarının eşitliksiz bir muameleye tabi olunduğu biçiminde algılanmış olmasının belirleyiciliğinde de evrilmiş olması muhtemel Alevi seçmen davranışı, DP iktidarının erken dönem uygulamaları sonucunda kısa zamanda yeni bir yön tayiniyle biçimlenmiştir.

1950 sonrasında geniş ölçüde DP'ye yönelen Alevi seçmen desteğinin salt dini özgürlükler söylemi dışında etkenlerle de sağlanabildiğini söylemek anlamlı olacaktır. Schüler'in de değindiği şekliyle Alevilerin, DP'ye geniş çapta kitlesel destek vermiş olmalarının arkasında partinin, yalnızca, "dini meselelerle ilgili tutumları" yatmamıştır. Kalkınmaya dayalı bir söylemin ekonomik seferberlik başlatılmasına potansiyel oluşturan demokratik bir kitle hareketi oluşturması DP'nin Aleviler tarafından da desteklenişini açıklamaktadır. Buna karşılık, DP'nin yoğun bir cami inşası programı yürüttüğünü ve imam–hatip liselerinin açılmasına destek verdiğini ekleyen Schüler, DP iktidarının ilerleyen dönemlerinde tarikat–siyaset diyaloğunun belirginleşmesinin Alevilerin "kısmi olarak DP'ye sırt çevirmelerinde bir rol oynamış olabileceğini" belirtmiştir[111].

Siyasal alanda artan Sünni İslam vurgusu, İnönü döneminde CHP'nin laiklik uygulamalarını yeniden yorumlamaya dönük kurultay kararları ve yasalarla hissedilmeye başlamışsa da, asıl olarak DP iktidarının erken evresinde siyasal iktidar ve tarikatlar arasında kurulan diyalog ve uygulamalarla somutlaşmıştır.

---

[110] Howard Reed, "Turkey's New Imam–Hatip Schools", **Die Welt des Islams**, v. 4, s. 2/3, (1955): 153.

[111] Bkz. Harald Schüler, "Aleviler ve Sosyal Demokratların İttifak Arayışı: Dilsel ve Dinsel Olarak Tanımlanmış Grupların Sosyal Demokrat–Laik Ortam ve Partilerdeki Rolü", ed. Yerasimos Stefanos, içinde **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, (İstanbul, İletişim Yayınevi, 2001): 158. Ayrıca bkz. Harald Schüler, **Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik**, Çev. Yılmaz Tombul, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 162. Bu konuda benzer bir yorum için Massicard, **2007**, 54.

CHP'nin Yedinci Kurultay Kararları arasında yer alan İmam–Hatip Okullarının yeniden açılması fikri, DP iktidarı döneminde okulların lise düzeyinde açılması ve yaygınlaştırılmasıyla sürmüştür. DP ve Sünni tarikat bağlantısını somutlayan örneklerden bir tanesi Said Nursi'nin kurucusu olduğu Nur tarikatı ile ilgilidir[112]. Dini cemaat önderlerinin DP'ye yönelen destekleri açısından, Nur cemaatinin önderi Said Nursi'nin DP Genel Başkanı Celal Bayar'a seçimler sonrasında gönderdiği tebrik mektubu somutlaşan diyalogun erken örnekleri arasında sayılabilir. Nur cemaati önderi, DP'nin iktidara gelişi sonrasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gönderdiği tebrik mektubunda şöyle söylemektedir: "Celal Bayar Reis-i Cumhur; Zâtınızı tebrik ederiz. Cenab–ı Hak sizi İslâmiyet ve vatan ve millet hizmetinde muvaffak eylesin. Nur Talebelerinden onların namına. SaidNursî"[113].

Yine, İrat'ın, McDowall'dan aktardığına bakacak olursak Bitlis ve Hizan bölgelerinde Mevlana Halit Nakşibendiler ve Kadiriler Demokrat Parti'ye destek vermişlerdir[114]. DP iktidarının erken dönem uygulamaları arasında yer alan Ezan'ın Türkçe yerine yeniden Arapça okunabilmesine yönelik düzenleme, Sünni İslam eğiliminin, tek parti iktidarı döneminde çerçevesi çizilmiş laiklik yorumu konusundaki değişim talebini somutlaştıran düzenlemeler arasında en çarpıcı olanıdır. 1932'den itibaren fiilen, 1941 yılından itibaren yasayla yürütülen düzenleme, ezanın Arapça okunabilmesini mümkün kılan 16 Haziran 1950 tarihli yeni düzenlemeyle kaldırılmıştır.

Cumhuriyet rejimi ve öncesinin Aleviler açısından sunduğu farklılığın algısal boyutu açısından sembolik bir anlam taşıyan ezanın Türkçe okunması uygulamasının, ibadet dilinin Türkçe oluşuyla doğrudan bağlantısı kurulamayacaksa da, DP iktidarında dönülen (ezanın Arapça okunması şeklindeki) eski uygulamanın "rejim çizgisinin tartışılmasına dönük bir uygulama" olarak değerlendirildiğini söylemek, en azından

---

[112] İlhami Soysal, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 5 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983): 1368. Soysal, siyasal iktidar ve tarikat bağlantısıyla ilgili "Demokratların Azdırdığı Nurculuk" başlığı altındaki bölümde Nur talebelerinin DP iktidarı döneminde çoğunlukla bulundukları ille anılmalarına karşın, kendilerine 'Demokrat Nur Talebeleri' dediklerini belirtmiştir. Siyasal iktidarın tarikatla kurduğu ilişkiyi açıklamada her ne kadar yetersiz kalabilecekse de, verilen örneğe göre tarikat bağlantısının siyasal alana ve iktidara ilişkin mesafe daraltılması ve seçmen desteği yönünde gerçekleştiği görülebilmektedir.

[113] Ruşen Çakır, **Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar** (İstanbul: Metis Yayınları, 1990), 81.

[114] Ali Murat İrat**,** "The Alevi Community In Turkey After 1980: An Evaluation of Political Group Boundaries In The Context of Ethnicity Theories" (Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 50.

baskın bir Sünni damarın hissedilmeye başlaması üzerinden düşünüldüğünde, mümkündür.

İktidarının erken bir döneminde ezanın Arapça okunabilmesi, radyoda dini neşriyat, din derslerinin uygulamasındaki düzenlemeler sonrasında derse katılım inisiyatifleri karşısında doğan tartışmaların sorumluluğuyla [115] eleştirilen DP iktidarı, sonraki süreçte, ezan konusundaki mutabakat ayrı tutulabilmekle birlikte, CHP'nin başlattığı rejime bağlılık tartışmalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Dönemin İslam dinine ait sembol ve pratiklerin daha görünür hale geldiği bir dönem oluşundan ötürü olmalı ki, Lewis, erken cumhuriyet dönemi laiklik iddiasından farklılaşan bir çizgide, İslamî bir uyanışın yaşandığından söz etmiştir[116].

Ahmad ve Turgay'ın dönem ulusal basınından aktardığı haberlerde benzer kaygılara rastlanmaktadır. 21 Ekim 1950'de, okullarda din derslerinin okutulması, ilgili MEB genelgesine veli itiraz beyanı söz konusu olmadığı takdirde şerhi konularak yeniden düzenlenmiştir. Cumhuriyet gazetesinin 22 Ekim 1950 tarihli haberinde, kararla ilgili olarak "çocuklarını din derslerine sokmak istemeyen velilerden beyanname alınacağı" sözlerine yer verilmiştir. Aynı gazetenin, 31 Ekim 1950 tarihli baskısında Nadir Nadi, kararın Anayasanın 2'nci maddesine ve Medeni Kanun'un 103'ncü maddesine aykırı olduğunu ileri sürerken, "ailelerin % 99'unun çocuklarına din dersi verilmesini istediklerini iddia etmek yerinde olabilir; fakat demokratik bir idarede % 1 halkın haklarının da göz önünde tutulması gereklidir" diyerek bir baskı havasının yoğunlaştığı ve dini inanç ve vicdan hürriyeti konusundaki kaygılara yer vermiştir[117].

Artan Sünni İslam vurgusu, DP yöneticilerinin, rejim laik karakteristiğini sorgulayan bazı faaliyetler nedeniyle, tarikatlarla iktidar arasındaki bağların belirli ölçüde mesafelendirilmesi yönündeki bazı soruşturma süreçlerine rağmen[118], Alevilerin kısa

---

[115] Walter F. Weiker, **The Turkish Revolution 1960–1961: Aspects of Military Politics** (Washington: Brookings Institution, 1964), 9. Weiker, DP dönemi uygulamasının tek parti dönemi sonlarındaki uygulamadan farkını veli dilekçesiyle dersin kabulünden reddedilmesine geçiş şeklinde vermiştir. Bu durumun kırsalda dersin alınmamasına yönelik eğilimler karşısında mahalli söylentilere gerekçe oluşturmuş olması nedeniyle Aleviler nezdinde bir rahatsızlık oluşturmuş olduğu düşünülebilir.

[116] Lewis, **age**, 42.

[117] Feroz Ahmad, Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)**, (İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976): 74.

[118] Lewis, **age**, 43. Güler, **age**, 193. Lewis, DP iktidarının ilk evresinde başta Ticani, Nakşibendi ve Kadirilerin bazı faaliyetlerinin soruşturulduğunu belirtmiştir. Güler'de Nurculuk akımının bazı faaliyetleri nedeniyle tarikat mensuplarının soruşturulduğu ve yargılandığından bahsetmiştir. Fakat, bu soruşturma ve yargılama süreçlerinin DP ve Sünni İslâmı temsil eden tarikat çevreleri arasındaki ilişkinin Aleviler nezdinde algılanışını ne ölçüde değiştirdiği konusunda kesin bir değerlendirme

zaman önce yapılan seçimlerde geniş çapta destek verdikleri partiye yabancılaşmalarına neden olmuş, kimi ayrımcı uygulamalar ile Aleviliği ve Alevileri hedef alan yayınlar karşısında beklenen tavır alışın ötelenmesinin etkisiyle yabancılaşma siyasal iktidara karşı bir biçimde devam etmiştir. Yabancılaşmanın sorumluluğunun siyasal iktidara yüklenmesini anlamlandırmak için dönem yayın hayatında sert ve ithamkâr bir dil yüklenen *Sebilürreşat* dergisinde çıkan bir yazıya bakmak yararlı olabilir. DP'nin iktidara gelişinden kısa bir süre sonra okullarda zorunlu hale getirilen din dersleri konusuna ilişkin farklı bakış açılarını ortaya koyan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun *Ulus* gazetesi'nde yayınlanan yazısına yanıt olarak yazılan *Sebilürreşat* dergisi yazısında geçen şu satırlar oldukça şaşırtıcıdır:

> Alevilerin, çocuklarını dini tedrisattan uzak tutacaklarının manasını anlıyamadık. Aleviler komünist mi? Kızıl dinsiz mi? Üç buçuk alevî ve kızılbaş hatırı için bütün Türk milleti bu kızıllık hareketine sürüklenmeğe mecbur mudur? Alevîlerin, Kızılbaşların böyle bir davası varsa icabına bakılır…[119].

Sebilürreşat dergisinin ithamkâr dili dışında, dikkat çeken bir nokta Türk–İslam Sentezi bağlamında incelenebilecek bir dini kimlik atfının, rejimin olumlama düzeyiyle buluşmaya başlamış olmasıdır. Soğuk Savaş konjonktürü içinden okunduğu takdirde, Alevilerin ve Aleviliğin rejim ve Sünni tarikat çevrelerince anlamlandırılışı, Sünniliğin siyaset alanına müdahil olmaya başlamasının ön evresini karşılayan 1946–1960 aralığına denk düşen ve Türk–İslam sentezinin de temellerinin atılacağı bir süreçte gerçekleşmektedir[120]. Rejim yaklaşımının boyutsal değişiminin yanı sıra Sünni tarikat çevrelerinin siyaset alanındaki nüfuzları üzerinden devam

---

yapmak amacıyla kullanılmak yerine, Aleviler ve siyasal iktidar arasındaki göreli güvensizlik etkisinin ivmesini durağanlaştırmak yönünde olduğunu tespit etmek daha mümkün görünmektedir.

[119] Bkz. Davut Batur, "Alevîler, Kızılbaşlar komünist midir? Çocuklarına din dersi verilmesini istemiyorlar mı? Baltacı oğlu İsmail Hakkı Kızılbaş organı mıdır?", **Sebilürreşad**, c IV, s. 90, (Kasım, 1950): 237. Sebilürreşat dergisinde çıkan bu yazıya yanıt olarak yayınlanan bir eser oldukça dikkat çekicidir. bkz. Erdoğan, **age**, 1951. Eserde verilen nicelik değerlendirmesini abartılı bulan Mardin, bu dönemde Alevi nüfusun üç milyon civarında olduğunu belirtmiştir. Bkz. Şerif Mardin, "Islam and Westernization" **Religions and Societies: Asia and The Middle East**, ed. Carlo Caldorola (Berlin: Mouton Publishers, 1982): 185. 1951 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe görüşmeleri sırasında yapılan TBMM konuşmalarından birisinde Çorum Milletvekili Ahmet Başıbüyük derginin yayınlarının ve ildeki vaizlerin yansıttığı ayrımcı yaklaşımların vatandaşları birbirine düşürdüğünden bahsetmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, C: 5, B: 48, Cilt 5, 22.02.1951, s. 434–435'den aktaran Tekin Şeker, "Demokrat Parti Dönemi Din Politikaları (1946–1954)" (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 203–204.

[120] Weiker'in belirttiği şekliyle bu dönemi dinin siyasal alanda önemli bir belirleyici haline geldiği bir süreç okumak anlamlı görünmektedir. Bkz. Weiker, **age**, 4.

*Pogrom sözcüğü, özellikle Yahudileri katletmeye dönük sistematik bir imha planını karşılamak üzere kullanılmaktadır. Planlanmış Katliam, Kıyım, Bkz. "Pogrom", **Redhouse İngilizce–Türkçe Sözlük**, 17. bs. (İstanbul, Redhouse Yayınevi, 1990): 743. Kavramın daha açık bir tanımı Collins Dictionary de verilmektedir. Genellikle, toplumsal bir grubun ırksal ya da dinsel nedenlerle toplu kıyımına kadar varan resmi katliam organizasyonlarına "pogrom" denir. Bkz "Pogrom", **Collins Cobuild Learner's Dictionary** (London: Harper Collins Publishers, 1996), 840. (Çeviri bana aittir)

edecek dönem dilinin izleri, bu dönemde eylemsel bir yönelimden bahsedilemeyeceği söylenebilir, yalnızca DP iktidarı dönemiyle kısıtlı kalmayacak, 1970'lerdeki pogrom* nitelikli anti–Alevi saldırılarda[121] da ayyuka çıkacaktır.

Ancak belirtmek gerekir ki, tavır alışın yegâne belirleyicisi olarak siyasal iktidarın ve Sünni İslam motiflerini taşıyan yayın siyaseti güden çevrelerin dini eğilimlerini yeterli saymak mümkün değildir. İktisadi düzelme vaatlerinin DP iktidarının 1950–1954 arasındaki ilk dönem performansıyla sağlanabilirliği karşısında, 1954 seçimleri ertesindeki ekonomik bozulmanın yarattığı tepkiselliğin de göz önüne alınması yararlı olacaktır. Ekonomik bozulmanın gündemden düşürülebilmesi amacıyla siyasal iktidarın yoğunlaştığı tarikat ilişkilerinin de Alevilerin siyasal iktidara tavır alışlarında belirleyici olduğu ancak 1957 seçimlerinde topluluğun seçmen davranışındaki değişimle gözlenecektir.

Kemalist modernleşme pratiklerine yönelik yeni yorum ve uygulamaların yarattığı rahatsızlıkla, Demokrat Parti'ye dönük tepkileri artmaya başlayan Aleviler açısından yeni eğilim belirlenmesine tekabül eden bu dönem, geleneksel öğretinin klasik metinlerinin Latin harfleriyle yeniden basıldığı, bu aktarım üzerinden yürünmesiyle Alevilik ve dilinin kamusallaşmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu konuda Ata, Alevilerin toplumsal düzeyde süregelen suskunluk alışkanlıklarını aşma yönündekini arayışlarını şöyle değerlendirmiştir:

> Alevilerin sistemden kaynaklanan sorunlarını takip etmek noktasında Alevi milletvekilleri, entelektüel donanımın yetersizliği kadar etkili olan cesaret yoksunluğundan dolayı suskundu. Oysa parlamenter düzeydeki suskunluğa karşın o yıllarda rejime biatta gedikler açılmış ve sorgulama başlamıştı bile. *Hüsniye, Buyruk ve Makalat* gibi yazılı kaynakların Latin alfabesine çevrilmesi, bu yolla 'Sünni islamla yazılı tartışmanın' başlaması hem bu sorgulamanın hem de daha sonraki yıllarda güçlenecek uyanış hareketinin ilk adımlarıydı[122].

1957 seçimleri, 1950'lerin ikinci yarısı söylem ve pratiğinin mezhepsel yönden ayrımcılık izleri taşıması konusunda Alevilerin tepkiselliğini ortaya koyan bir yoğunluğu yansıtması bakımından önem taşımaktadır. Alevilerin 1957 yılı sonrasında CHP'ye yönelişlerini ele alan Subaşı da bu yön değişikliğinin çok farklı saiklerinden birisi olarak DP iktidarının "seçmen kazanmak için Sünni tarikatları

---

[121] Saldırıların "anti-Alevi pogromlar" şeklinde anılmasına örnek için bkz. Kieser, **2002**, 405.

[122] Ata, **age,** 45. Bkz. Murat Küçük, **"Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği"**, içinde Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 905–910. Bozkurt, yayın faaliyetlerinin iki yayıncı kuruluş çerçevesinde, Maarif Kitaphanesi ve Emek Basımevi çerçevesinde genişlediğini ifade etmiştir. Bkz. Fuat Bozkurt, **Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik** (İstanbul, Doğan Kitap, 2000): 70.

araç olarak kullanmaya başlamış olmasını" göstermektedir[123]. 1954 seçimlerinden 1957 seçimlerine uzanan süreçte yaşanan siyasal tercih değişikliğini ortaya koyan Sivas şehri seçim sonuçlarına göre DP % 39,6, CHP % 53 oranında oy almış ve ildeki 15 milletvekilliği DP'den CHP'ye geçmiştir. 1954 seçimlerinde, Sivas'ta % 52,7 oranında oy alan DP'nin oyları 1957 seçimlerinde % 39,6 oranına gerilemiştir. Mardin'in değerlendirmesiyle 1957 seçimleri sırasında "DP ve Nurcular o zamana kadar deneme halindeki" bir ittifaka girişmişlerdir. Söz konusu ittifakın, asıl olarak 1960'larda DP'nin mirasçısı olarak Adalet Partisi'nin sürdürdüğü ittifak açısından bir değerlendirmesini yaparken (AP) Aleviler üzerinde yarattığı etkiyi değerlendiren Mardin "Şiiliğe yakın Alevi topluluklar, Osmanlı yönetimi döneminde baskı altında tutulmuş bir azınlık şeklindeki eski statülerini yeniden kendilerine hatırlatan soğuk rüzgârları hissetmeye" başladıklarını belirtmiştir[124].

Sivas'ın, Milli Mücadele dönemindeki rolü etkisiyle CHP'ye ciddi düzeyde destek verdiğini söyleyen Coşkun, partinin sahip olduğu en az yüzde 30'luk bir toplam oluşturan oy desteğinin 12 Eylül 1980 tarihine kadar sürdüğünü, 1957 seçimlerinde CHP'ye verilen oyların tamamının Alevi oyları olmadığı görülse de, geleneksel oylar dışındaki destek de dikkate alındığında ildeki Alevi oylarının, il seçim sonuçlarını etkileyen bir blok olarak görülmesine engel teşkil etmeyeceğini belirtmektedir[125].

Cumhuriyet döneminin sunduğu göreli rahatlama, kurumlaşma pratiğinin ve uygulamanın ortaya koyduğu çelişkilere rağmen önemsenirken, rejimin demokratik ve laik nitelikler taşımak iddiası Aleviler nezdinde açık bir kabul görmektedir. Ancak, Kemalist modernleşme projesinin stereotip rafinezasyonu diye belirtilebilecek bir önyargı arıtılması sürecini tamamlama konusunda etkisiz kalması ve devletin dine bakışı konusunda tek parti iktidarının sonlarından itibaren başlayan tek taraflı ılımlılaşmanın yarattığı rahatsızlık, kırsal alandan kentsel düzleme aktarılmasını da deneyimleyen[126] Alevilere ve Aleviliğe dönük saldırı nitelikli yayınların etkisiyle gözle görülür bir biçimde artmıştır.

[123] Necdet Subaşı, "Türk Modernleşmesi ve Alevilik", **Folklor ve Edebiyat**, 2002.
[124] Şerif Mardin, "Modern Türkiye'de Din ve Siyaset", **Modern Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler III ed. Mümtaz'er Türköne, Tuncar Önder** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991): 125.
[125] Zeki Coşkun, **Aleviler, Sünniler ve Öteki Sivas** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 272.
[126] Aktarılmadan, iki mekân arasındaki sosyo–ekonomik statü farklılıklarına ilişkin belirli ölçüde de zihinsel düzeyde gerçekleşen algılama da anlaşılabilir sanıyorum. Bu konuda Erzincan'ın Kemaliye (Eğin) ilçesi örneği üzerinden yürüyen beklenti, yeni mekân deneyimi ve hayal kırıklıklarını resmeden bir öykü kitabı için bkz. Lütfi Özgünaydın, **Köyden Kente** (İstanbul, Özgünaydın Yayınları, 1983).

Bir anlamda Kemalizm'in İslâmizasyonu[127] anlamına gelen bu süreçte, territoryaya bağlılığı yurttaşlık esasına göre yorumlamayan devlete ve rejime, mezhep faktörü üzerinden eşit mesafelilik hassasiyetinin yitirilmeye başlamasıyla yabancılaşan Aleviler, dışlanmışlık duygusunu aşabilmenin erken dönem formülleri arayışına girmişlerdir. Söz konusu formüller arasında, 1961 Anayası'sının yaratacağı görece özgürlükçü siyasal atmosfer ışığında yoğunlaştırılacak örgütlülük, yayıncılık faaliyetleri dikkat çekmektedir.

Alevilerin, 1950'li yılların erken kamusallaşma tecrübesi, Türk–İslam sentezi olarak da adlandırılan rejimin yeni tarihsel algısının geçirdiği dönüşüm süreciyle koşut bir biçimde şekillenmiştir. Rejimin kurumsal yapılanışına ilişkin eleştirel tutumun ilk nüvelerinin izlendiği bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilâtı personeli olarak köy ve kasabalarda görev yapmakta olan bazı imamların, Sünni kesimde karşılık bulabilen ve ajitatif etkiler yaratabilen söylem ve pratikleriyle kentsel düzlemde kimlik açılımı karşılığında tabi tutuldukları yaklaşımlardan doğan rahatsızlıklar, kırsal alanla sınırlılığı iç göç sürecinde ortadan kalkmakta olan Alevilik ve Alevilerin ötelenmişlik duygularını besleyen ön yargılara dayalı tepkiselliklerini arttırmıştır. Erman ve Erdemir'in, iç göç sürecinin bilinmezlikler ve kaygılarını yansıtan değerlendirmelerinde de belirttikleri üzere Alevilerin örgütlülük arayışı kentsel düzleme aktarılış sürecindeki güvenlik kaygıları etkisiyle ivme kazanmıştır.

> Önyargı ve ayrımcılıktan çekinen Aleviler, kent ortamı içinde kimliklerini gizleme eğilimi içine girmişler, ancak kurdukları köy dernekleri ile Alevi kültür ve inançlarını sürdürmeye çalışmışlardır[128].

Subaşı da göçler ve kentleşme sürecinde modernleşmenin etkisiyle geleneksel kültür öğelerinin korunmasına dönük bir çabanın sürdürüldüğünü ancak aynı zamanda modern vizyonun yakalanmasına gayret edildiğini belirtmektedir[129]. Bu salınma

[127] Öğün'ün kullandığı bu terim 1940'lardan başlayarak, devletin dine bakışında yaşanan değişimi" ortaya koymaktadır. Bkz. Süleyman Seyfi Öğün, **Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye**, (İstanbul Bağlam Yayıncılık, 1995): 187. Cüneyt Ülsever de "1950'ler sonrası Sünni ağırlıklı çok partili cumhuriyet pratiği Alevileri yok saymış, bu da yetmemiş hor gömüş ve dışlamıştır." diyerek benzer ve süreci genişleten bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bkz. Cüneyt Ülsever, "Aleviler de Sorunsalın Bir Parçası", **Hürriyet**, (17 Temmuz 2000).

[128] Erman ve Erdemir, **age**, 162. Alevilerin dini ve kültürel kimlik ifadesi daraltımına maruz kalmalarını açıklayan önemli bir örnek cem törenlerinin yapılamaz hale gelişidir. Tek parti iktidarında sıkı kovuşturmalara uğrayan cem törenleriyle kuşaktan kuşağa aktarılan kimlik bilgisi, kent ortamının belirgin kısıtlayıcılığında Aleviliğin geleneksel kurumsal bilgisinin aktarım mekanizmasının yapı bozumuna uğraması şeklinde sonuç verecektir. Bkz. Erdem **age**, 193. Ancak belirtmek gerekir ki, 1980 sonrası küresel ve ulusal konjonktüre bağlı olarak Alevi kimliği yükselişinin de gösterdiği biçimiyle yapı bozumu süreçlerin parametrelerine göre şekillenmektedir.

[129] Necdet Subaşı, "Güvenliğin Modern Mekânları ve Aleviler", **Milel ve Nihal**, s. 1, c 1, (Aralık 2003): 78.

halinin topluluk ve kimliğin dönüşümü açısından belirleyici olacağı açıktır. Bu şartlar etkisinde Demokrat Parti iktidarı dönemi, önyargıların su yüzüne çıktığı sosyolojik ve ekonomik süreçlerle göreli siyasi liberalleşmenin sunduğu bir salınma dönemi olarak, Aleviler nezdinde umut, beklenti ve hayal kırıklığı hislerinin etkisinde sonlanmıştır.

Önceki bölümde de yer verilen Âşık İzzet Ali Özkan türküsü, topluluk ve siyasal iktidar arasındaki mesafeli ilişkinin önemli bir göstergesi, DP iktidarının sonraki evrelerindeki ekonomik manzaranın memnuniyetsizlik yaratmasının yeni bir muhasebesi olarak yansımıştır: Söz milletin dedi kendi söyledi/Hürriyet var dedi zulüm eyledi. Altın paraları n'etti neyledi/Hazineden bakır çıktı, pul çıktı[130].

3.2.
Cumhuriyet Dönemi Alevi Siyasallaşmasının Erken Evresi (1960–1966)

Alevi siyasallaşmasının şekillenişini incelemek üzere hazırlanan bu alt bölümde, siyasallık eğilimlerinin belirginleşmesine etki eden çeşitli faktörler değerlendirilecektir. Türkiye'de, 1961 anayasası ile şekillenen görece özgürlükçü siyaset atmosferinin toplumsal hareketlilikle etkileşerek, siyasal alan arayışlarını tetiklemesi, Alevi siyasallaşması açısından da yönlendirici bir etki yaratmıştır. Aleviler açısından Cumhuriyet öncesi geçmişin katılım sorunsalına yeni bir boyut kazandıran, erken dönem Cumhuriyet evresi ardından etkisini sürdüren siyasal ve kültürel etkinlik tereddüdü, kırdan kente göç sonrasında yeniden tanımlanan kent ortamının çok farklı kimlikleri politize edici rolü etkisiyle görece dağılmaya başlayacaktır. Bu süreçte, bütüncül bir siyasallaşma eğilimi izlenmemekle beraber, siyasallaşma gayreti üzerinden Alevilerin seslerini duyurmak arayışında oldukları gözlenecektir.

Görece liberal nitelikli anayasa siyasal çeşitliliğe uygun zemini hazırlamakla kalmamış, çoğulculuğu, sosyal grupların varlığını kabul edip, grev yapma hakkı, düşünce–ifade özgürlüğü ile derneksel ve yayınsal faaliyetlerin önündeki hukuksal engelleri de kaldırmıştır[131].

---

[130] Başgöz, **age**. 147. Başgöz'ün Aşık Ali İzzet Özkan!ın defterlerinden alıntıladığı şiiri muhtemelen DP dönemi sonları ya da DP iktidarının sonlandığı, MBK iktidarının başladığı evreye aittir.

[131] Massicard, **age**, 117. 1961 Anayasası'nda yer alan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, dernek kurma hakkı, sendika kurma hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkını düzenleyen maddeler için bkz. md. 28, 29, 46, 47. Gözler, **age**, 117–215, Kili, **age**, 79, 87. Aşağıda görüleceği üzere bu dernekler,

Bu dönem Alevi siyasetinin doğuşunu ve yükselişini belirleyen faktörler arasında resmi nitelikli adımlar, kültürel faaliyetlerle beslenen dernekleşme çabaları ve toplumsal olaylardan söz edilebilir. Bu faktörler ve Alevilerin topluluğun ifadesi konusunda taşıdığı eğilimler aşağıda sırasıyla ele alınmaya çalışılmıştır:

3.2.1. Resmi Nitelikli Adımlar ve Yarattığı Etkiler: Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Teşkilat Kanunu Tasarısı ve Tasarı Üzerine Yapılan Tartışmalar

Cumhuriyet dönemi Alevi siyasallaşması periyodunun belirleyici aşamalarından bir tanesini DİB'in yeniden yapılandırılması yönündeki adım oluşturmaktadır. 27 Mayıs 1960 sonrası dönemde yeniden örgütlenmesi düşünülen DİB çatısı altında kurulacak bir birim ile mezhepler temsiliyeti meselesine eşitlikçi bir çözüm getirilmesini dikkate alan çalışmalar yürütülmüştür. Mezhepsel temsiliyetin teşkilat çatısı altında düzenlenmesi süreci, hazırlanan tasarılarla sürdürülmüştür.

Devletin dini kontrol mekanizması olarak faaliyetini yürüten DİB çatısı altında mezhep temsiliyetine yönelen bir birimin kurulması fikri öncelikle Sünni çevrelerin reaksiyonlarıyla karşılaşmıştır. Maddelerin verildiği ve karşılığında maddelerle ilgili olarak eleştirilerin yer aldığı bir eserde "dine, dinadamlarına ve dini müesselere karşı cemiyetteki laik oldukları önem ve ehemmiyet verilmediği" iddiası yer almış, hazırlanan tasarının maddelerine dönük ciddi eleştiriler getirilmiştir. Tasarının, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlanmasını öngören birinci maddesine ilişkin eleştiride "müessesenin tahakküm altına alınması" anlamına geleceği iddiasıyla diyanet işlerinin siyasal alan nüfuzundan arındırılması talebinde bulunulmuştur. Bu talebin en belirgin anlamı teşkilatın mevcut yapılanmasından duyulan rahatsızlıktır. Sünni çevreler açısından DİB'in yapılanmasına dönük eleştirinin içeriğini açıklaştırmak için sonraki maddelere yönelik eleştirilere de bakmak gerekmektedir. Mezhepler müdürlüğünün kurulmasını öngören 10. maddeye dönük değerlendirme söz konusu kontrol ve temsiliyet mekanizmasına dönük sınırlar üzerine normatif ifadeler taşıması açısından dikkat çekicidir:

> Maddedeki (Mezhepler Müdürlüğü, Müslüman cemaati tam bir eşitlikle mütalâa ederek…) cümlesinde, topraklarımızda yaşayan alevî, şiî ve kızılbaşlık gibi ilmen ve tarihen hiçbir gerçeğe dayanmayıp tamamen efsane ve mugalataya dayandığı gibi, Dinen de safsata ve hurafattan başka bir kıymeti olmayan ve her devirde İslâm dini aleyhine çevrilen entrikalarda en aktif roller almakla islâmiyetin ifade ettiği vahdet ruhu için ciddi bir tehlike olan bu zümrenin, ehli sünnet mezhebi ile eşit mütalâa olunacağı ifade ediliyor ki, en hafif tabir ile 27

---

kültürel nitelikli faaliyetleri dinsel tema çağrışımları gizli organizasyonlar şeklinde hayat bulacaklardır. Bkz. Massicard, **2007**, 55.

milyon müslümanın din ve vicdanı ile alay etmek demektir. Bu eşitliğin nelere kadar dayanacağını kestirmek için kehanete ihtiyaç yok. [132]

Eser, DİB kuruluş tasarısı üzerine görüşlerin belirtildiği, paradoksal ve alternatif bir tasarı çerçevesi sunması açısından olduğu kadar, teşkilatlanma konusundaki görüşlerin dışında Aleviler aleyhine görüşleri yansıtması ve ithamkâr dilin[133] DİB Teşkilat Kanunu hazırlıkları aşamasına sıçraması açısından da önem taşımaktadır. Özellikle, Diyanet İşleri Başkanı'nın atanması konusunda 21. maddede belirtilen seçim esasına muhalefet yönteminin kurumun Başbakanlığa bağlılığı konusunda dönemsel bir tutum takınıldığını örneklediğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Siyasetin esas yürütücü kurumu olarak hükûmet ile diyanet kurumu arasındaki ilişkinin kısa bir tarihsel değerlendirmesini yapan Bilimer de, 1924 yılında çıkarılan 429 sayılı yasayla "hükûmete dâhil olan bir vekâlet ilga edilerek yerine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması suretiyle mühim bir inkılâp yapıldığını" belirtmiş; "ancak inkılâbın ruhunu Din'in siyasetten ayrılması teşkil etmektedir. Ancak o zaman bunun tam olarak yapılması düşünülemezdi. Bu gün bu teşkilatın siyasetten ve siyasi tesirlerden tamamen uzak kalması bir zarurettir. Bu da her şeyden evvel Başkanın tayininde, meslek mensupları tarafından seçilmesine yer vermekle tahakkuk yoluna girer" diyerek Başkanlık seçimi esasına ilişkin tasarıda yer alan maddeyi yorumlamıştır[134].

Aynı biçimde, DİB Teşkilat Kanunu tasarısında mezhepler dairesi adıyla yer alan birim konusunda dönem basınında eleştirel pek çok yazı yer almıştır. Devletin laik niteliği karşısında aşılması güç bir çelişkiyi betimleyen DİB'in ağırlıklı olarak Sünni İslam yorumuyla teşkilatlanmasına son verecek nitelikte görünen tasarıyla ilgili olarak, dönem sağ basınında Alevilere dönük hakaret içerikli değerlendirmelere yer verilmiştir[135].

---

[132] Abdürrezzak Öz, Ali Ak, **Diyanet İşleri Teşkilâtı: Kuruluş Tasarısı Hakkında Düşünceler**, (Adana: Zemin Matbaası Komandit Şirketi, 1963), 7.

[133] Eserin, her ne kadar kapsamlı bir önyargı dilinin yegâne kaynağı niteliğini taşımıyorsa da, dönem koşullarında süregelen kanun yapımı tartışmalarına sirayet etmek üzere, belirli ölçüde ajitatif bir dille yazılmış bir eser olduğunu belirtmek yararlı olacaktır.

[134] Vehbi Bilimer, **Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Kanun Tasarısı Hakkında Mütalaâ**, (İstanbul: Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, 1963), 5.

[135] Tasarı, Alevilerin beklentisini karşılayacak birimin kurulması fikrinin de kabul görmemesiyle, 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" başlığıyla yasalaşacaktır. 22 Haziran 1965 tarihinde parlamentoda kabul edilen, 2 Temmuz 1965 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan kanun metni için bkz. Haz: Nail Aslanpay, **Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1924–1973 (Kuruluşu, Çalışması ve Birimlerinin Tanıtılması)**, (Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş. 1973), 41–91. Ayrıca bkz. http://www.diyanet.gov.tr/turkish/default.asp [27.08.2007]

DP zamanından başlayarak Alevi siyasetinin temellerinin atılmasında katkıları bulunan avukat Cemal Özbey'in *Alevîlik Üzerine Tartışmalar* adlı eserinde yer alan, "Diyanet İşleri Başkanına ve Alevilik'e Karşı Olanlara Cevap" başlıklı bölümde alıntılanan birkaç gazete haberi tasarının tartışılmasından da öte, Aleviliğin tartışıldığını göstermesi[136] bakımından önem taşımaktadır. Yukarıda da alıntılanan ve tasarı hakkında görüş beyan edilirken topluluk dini kimliği ve mevcudiyeti üzerine tartışmaları yineleyen satırlara, *Adalet* Gazetesi'nin 22 Mart 1963 tarihli değerlendirmesinde de yer verilmiştir. Tasarıya muhalefet edecek olan Adalet Partisi'nin gayrı resmi yayın organı görünümünde olan gazetede, yukarıda alıntıların yer aldığı eser yazarlarının görüşüne yer verilmesi tasarının Adalet Partisi iktidarında alacağı şekil açısından fikir vericidir: "Maddedeki (Mezhepler Müdürlüğü, Müslüman cemaati tam bir eşitlikle mütalâa ederek…) cümlesinde, topraklarımızda yaşayan alevî, şiî ve kızılbaşlık gibi ilmen ve tarihen hiçbir gerçeğe dayanmayıp tamamen efsane ve mugalataya dayandığı gibi…"[137].

Dönem basınında yer bulan ve eleştiri mahiyeti kadar, üslup konusunda çoğu zaman göze batan özensizliğiyle de dikkat çeken makalelerin etkisiyle Aleviler açısından cumhuriyet tarihinde ilk sayılabilecek sivil bir girişim doğmuş, bir grup üniversite öğrencisinin hazırladıkları bildiriyle Alevi siyasallaşmasının tetikleyici adımlarından biri atılmıştır[138]. Ankara'da çeşitli fakültelerde okuyan üniversite öğrencilerinden oluşan 50 kişilik bir grup tarafından hazırlanan bildiriyle yayın organlarındaki hakaret içerikli yazılar kınanmıştır. Bildiride kullanılan ifadeler üzerinde yaşanan anlaşmazlık nedeniyle hazırlık grubunun yaşadığı bölünme erken cumhuriyet evresi rejim ve topluluk özdeşleşmesi mitosunun arka planında süregelen, Alevilik üzerine yapılan tartışmaların farklı bir boyutunu daha ortaya çıkarmıştır. Öğrenci grubu hazırlanan bildirinin "Büyük Türk Ulusu'na" başlığıyla mı yoksa "Türkiye

[136] Tartışmanın dikkat çekici bir yönü, kimlik tartışması olarak ele alınmasıyla, topluluğun yok sayılmasına dönük bir tartışmaya girişilmesinin tarihsel bir hesaplaşma sürecinin aşıldığı iddiasıyla beraber ciddi bir çelişki ortaya koyuyor oluşudur. Yukarıda yer verilen kanuni müeyyide karşısındaki eşitlikleri teminat altına alınan Kızılbaşlar ve topluluk kimliğinin farklı versiyonlarını safsata diyerek niteleme arasındaki paradoksal görünüm bu savı asgari ölçüde de olsa desteklemektedir.

[137] Aktaran Cemal Özbey, **Alevîlik Üzerine Tartışmalar**, (Ankara: Emek Basımevi, 1963), 4. Ayrıca bkz. Fikret Otyam, **Hu Dost Can Cana**, (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2002): 110. Yeni İstanbul gazetesi tasarının tartışıldığı sürecin başlarında sağ merkezli basın organlarının teşkil ettiği karşı kampanyanın merkezinde yer almış görünmektedir. İlgili nüshalar için bkz. Yeni İstanbul, 13.03.1963–18.04.1963. Yeni İstanbul gazetesinin dönemsel yayın politikalarına ilişkin kısa bir değerlendirme için bkz. **Cem**, y. 1, s.5 (1 Kasım 1966): 21.

[138] Şener, İlknur, **age,** 81.

Halklarına" başlığıyla mı hazırlanacağı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir[139]. Tartışmalar sonrasında bildiriyi hazırlayan temsilci sayısı dörde indirilmiş, Seyfi Oktay, Mustafa Timisi, Ali İlhan ve Engin Dikmen'in imzalarını taşıyan bildiri, üzerinde tartışılan başlıklar bir kenara bırakılarak, Akşam gazetesinde tam metin halinde yayımlanmıştır.

Bildirinin topluluk siyasal potansiyelinin homojen bir görünüm taşımayacağı gerçeğine ilişkin ipuçları sunması kadar, devlet–topluluk ilişkilerinde, rejimin benimsediği vatandaşlık tanımına uygun baskın etnik aidiyet [140] atfının siyasallaşmanın açmaz noktalarından birini teşkil edeceğini göstermesi bakımından da önemi bulunmaktadır. "T.B.M Meclisi'ne sunulan Diyanet İşleri Teşkilât Kanunu Tasarısını vesile ittihaz ederek bazı gazetelerde millî vahdeti parçalama gayesi güden neşriyat üzerine bu basın bültenini tanzim etmek mecburiyetini duyduk" sözleriyle başlayan bu bildiride 1961 Anayasası'nın vicdan ve din hürriyetini düzenleyen 19. maddesine atıf yapılmıştır. Anayasanın din ve vicdan hürriyeti konusundaki esnek yaklaşımını somutlaştıran maddede şu hükümler yer almaktaydı:

> Herkes vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kamu düzenine veya genel ahlâka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmayan ibadetler, dinî ayin ve törenler serbesttir. Kimse ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Kimse, dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz…[141]

Yukarıda değinilen etnik aidiyet atfı üzerinden yaşanan ayrışmaya işaret eden kimi sözler bildiriyi DP dönemi yayınsal faaliyetleriyle göreli kamusallaşma sürecinde, topluluk etnik aidiyeti atfına dayalı mitosun tamamlayıcı bir öğesi haline getirmekle kalmamış; aynı zamanda sivil bir inisiyatif olarak topluluğun politik bilinç yükleniminin genel karakteristiklerini ortaya koymuştur. Etnik aidiyet atfı konusunda bildiride şu satırlara yer verilmiştir:

> Bu vatanda birliği temine çalışmak gerekirken ırkan ÖZTÜRK, dinen MÜSLÜMAN bulunan, ancak mezheple ilgili inançlarında bazı usul farkları gösteren vatandaşları birbirinden ayırmağa çabalama gayretleri dahi MİLLÎ MENFAATLERİ zedelemekten başka bir işe yaramayacağı aşikârdır[142].

Genel bir değerlendirme yapılması gerekirse, söylenebilir ki, dönem basınınca, teşkilat yapılanması üzerinden tartışılan konunun ilahiyat alanına giren bir

---

[139] Bildiri, cumhuriyet döneminde kamusal bir yayın üzerinden Aleviliğin (özTürk) kimlik taşıyıcısı bir inanış biçimi olduğu verisini ortaya koyan ilk eserler arasında yer almış olsa gerektir. Bu tespit için ayrıca bkz. Massicard, **2007**, 55. "…Ankara'da elli kadar Alevi öğrenci bir bildiri yayınlar. Bu bildiri, 'Alevi' terimini açıkça kullanan ilk belgedir."

[140] Özbey, **1963**, 31.

[141] Gözler, **age**, 117–225, Kili, **age**, 74–75.

[142] Özbey, **1963**, 33.

düzenleme olduğuna gereken dikkat gösterilmeksizin, Alevilik üzerinde hem üslup hem de içerik itibariyle özensiz bir tartışmaya girişilmiştir. Dahası devletin laik niteliğinden ötürü farklı inanışlara toplumsal ve kamusal düzlemlerde eşit muamelede bulunması yükümlülüğüne karşı, paradoksun bir parçası olarak faaliyetini yürüten DİB çatısı altındaki muamele farklılıklarının konuşulmasına, milli birlik ve bütünlüğün korunması söylemiyle meşrulaştırıcı gerekçe arkasına sığınılarak karşı çıkıldığında, Alevilerin rencide olup olmadıklarına da dikkat gösterilmemiştir.

Topluluk bilincinin Cumhuriyet dönemindeki açık ifadesi olarak değerlendirilebilecek bildiri Şener ve İlknur'un değindikleri biçimde söylemek gerekirse "1963 yılına kadar Alevi adını kullanarak herhangi bir olaya karşı"[143] tepki gösterilmemiş olmasından ötürü talepkâr bir söylem kurulmasının önceleyicisi görünümdedir.

Alevilerin mezhepsel kimliğini de hedef alan ve dönem boyunca rastlanılan söz konusu tepkiler arasında başka örneklerle de karşılaşılmaktadır. Önyargılarla beraber yürüyen ve topluluğa karşı bir tavır ve belirli anlaşmazlık meselelerinden kaynaklanan tepkisellik havasının yaygınlaşmasına ilişkin örnekler sunan ilgi çekici *Hû Dost Cancana* eserinde kitabında Otyam, DP iktidarı zamanından başlayarak Aleviler aleyhinde anlatılan hikâyelere olduğu kadar, 70'li yıllara damgasını vuracak anti-Alevi saldırılara ilişkin haber ve yazılarına da yer vermiştir. Otyam'ın da yer verdiği bir olay, 1963 yılında İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda (İBŞT) oynatılan Musahipzade Celâl piyesinin yol açtığı tepkilerdir. Alevilerin piyese tepki göstermesinin nedeni geleneksel cem ritüellerinin güvenlik kaygısıyla taşıdığı bir form olarak mum söndürülmesi geleneğinin merkezi yönetimin toplulukları öteleme–yok sayma alışkanlıklarının dışında önyargı etiketlendirmesi malzemesi olarak kullanılması ve tecritin siyasal düzeyden toplumsal düzeye çekilişinin yeniden türetimi yönündeki çağrışımlar olmuştur. DİB Teşkilat Kanunu Tasarısı üzerine yapılan tartışmalar sırasında yayınlanan ilk öğrenci bildirisi ardından İstanbullu üniversite öğrencilerince yayınlanan bir diğer bildiride Musahipzade Celâl'in (1868–1959) Şehir Tiyatroları'nda oynatılan, *Mum Söndü*[144] adlı piyesi de kınanmıştır[145].

---

[143] Şener, İlknur, **age**, 82.

[144] Bahsi geçen piyesin yayın tarihi olarak AnaBritannica'da 1931 yılı verilmektedir. Musahipzade Celal biyografisi için bkz. "Musahipzade Celal", **AnaBritannica**, c. 16, 4. bs. (İstanbul, Ana Yayıncılık, 1989): 315.

Resmi açıklamaların tasarı görüşmelerinden sonraki seyri bir anlamda tepkisellik dinamiğinin gelişimini de tayin edecektir. Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı'nın (17.12.1965–25.10.1966)[146] basına verdiği "Alevilik denen şey dini olmaktan çok siyasi bir görüştür. Tarihteki Alevilik meselesi çoktan sönmüştür. Teşkilâtımızda Alevi'liğin tanınmasını isteyen hiç kimse yoktur"[147] demeciyle yüksek öğretim kurumu öğrencilerinin bildirileri tekrar gündeme gelmiş, mevcut tepki artarak sürmüştür. Bu tepki girişimini, diğer üniversite öğrencilerinin de katılacakları geniş katılımlı bir bildiri izlemiştir. Bildirinin dikkat çekici tarafı, 1963 yılında DİB Teşkilât Kanunu Tasarısı üzerine yapılan tartışmalar sırasında yayınlanan bildiri başlığı konusunda yaşanan tartışmanın netleştirilmiş olmasıdır. Ancak bildirinin Alevi siyasallığının hareket alanını daraltıcı bir kategori yaratması açısından da tartışmalı bir yönü bulunduğunu belirtmek yararlı olacaktır. "Büyük Türk Ulusu'na" başlıklı bildiri, önceki bildirilerin yansıttığı birlik çağrısını çok daha geniş bir toplumsal zeminde ifadelendirmiştir[148].

Elmalı'nın negatif metafor içeren demeci karşısında topluluğun siyasal bilinçlenme uzantısı olarak yayınlanan bildiri tekrar gündeme gelmiştir. Önceki bildirilerde rastlanan niceliksel atıf kadar inanç üzerindeki vesayetin sorgulanışı için rejimin anayasal esaslarının uygulanmasının gerekliliğini de yineleyen bildiri resmi bir yetkiliye doğrudan tepki gösterilmiş olması açısından önem taşımaktadır. Bu demecin bir başka anlamı, teşkilat kanunu üzerine yapılan tartışmaların ana çizgisinden sapılmaya başlanmış olmasıdır. Demecin, Diyanet İşleri Başkanı'nın, ülkedeki tüm dini gruplara eşit mesafelilik ilkesi üzerinden hareket etme sorumluluğunun tartışılması açısından önemli katkısı olduğunu söylemek mümkünse de, yapılan tartışmaların tasarının kanunlaşmasına etki etmeyeceği görülecektir. Tasarı, teşkilât çatısı altında mezhepler müdürlüğü kurulmasını öngören madde dâhil olmak üzere belirli değişiklikler yapılarak 1965 yılı Haziran ayında kanunlaşmıştır. Fark edileceği üzere Elmalı'nın, tasarının belirli değişikler sonrası kanunlaşmış olduğu bir dönemde göreve getirilişinden kısa süre sonra yaptığı açıklama, bir

---

145 Fikret Otyam, **age,** 111–112.

146 İbrahim Bedrettin Elmalı'nın biyografisi için bkz. http://www.istanbulmuftulugu.gov.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=181&Itemid=232 [04.07.2008]

147 "Büyük Anketimiz", **Cem**, s. 1 (Ağustos, 1966): 12.

148 Şener, İlknur, **age**, 81–82. "Yüksek öğretim gençleri olarak bu türlü davranışların daima karşısında olduğumuzu bildiririz. Diyanet İşleri Başkanı'nın sözlerini laiklik ve Türkiye'nin birliği ilkelerine aykırı bulur, şiddetle protesto ederiz. Bunu anlamayan inhisarcı ve kalıplaşmış zihniyetin sahiplerine Atatürk Devrimlerinin çelikten tokmağını başlarında bulacaklarını bir kere daha hatırlatırız."

bakıma siyasal alanın asıl gündemi olmaktan çıkmış görünen bir tartışmayı yeniden başlatıcı yönde etki yapmıştır. Söz konusu tartışmanın 1966 yılına da sıçradığını gösteren Selâhaddin Şar imzalı *Geçit* dergisi haberinde devletin anayasal nitelikleri arasında yer alan lâik niteliğine işaret edilirken, resmî görevlilerin inanç biçimlerine karşı saygılı olmak zorunluluğu hatırlatılmıştır:

> Bizde ise, Devlet Lâiktir. Din ile politika ayrı şeylerdir. Devletin her inanışa saygı göstermesi bir Anayasa şartıdır. Tarihte geçmiş mezheb kavgaları, dökülen kanlar, çekilen sıkıntılar sonucunda şurası anlaşılmıştır ki, insanların düşünce, inanış ve kanaatlerine baskı ile hâkim olunamaz. Memleketimizde artık ne bir Sünnî Alevîye, ne bir Şiî Sünnîye üstün değildir, her zümrenin inancı saygıya değer. Bunu öncelikle Diyanet İşleri Başkanı'nın bilmesi gerekir. Memleketimizde milyonlarca Alevî'nin menfi tepki göstermekte hakları vardır[149].

Alevilere dönük ayrımcı söylemi de yansıtan önemli bir örnek Elmalı'nın açıklamaları sonrası dönemde yaşanan bir saldırı olayını da ortaya koymaktadır. "Alevi Yüksek Tahsil Gençliği" başlığıyla yayınlanan bildiride Diyanet İşleri Başkanı'nın görevden alınması ve DİB yapılanmasının revizyonu talep edilmiştir[150].

Resmi yaklaşımın inanç grupları arasındaki kategorizasyonunu ifadelendiren bir diğer örnek ise 1960'lı yılların ortasında Genelkurmay Başkanlığı yapan Cemal Tural'ın birliklere gönderdiği, resmi ideolojinin soğuk savaş tehdit algısını olanca açıklığıyla somutlayan *Zararlı Cereyanlarla Mücadele* başlıklı genelgedir. Ancak 1960'lı yılların ortalarında yayın hayatına atılan *Cem* dergisinde çıkan haberlere bakarak söylemek mümkün olmakla birlikte, genelgenin özellikle güvenlik şemsiyesi altında yer alan kurumların sorumluluğunda görülen ve tespit edilen zararlı cereyanlarla mücadele amacını ortaya koyarken komünist grupların irtibat halinde bulunduğu kesimler içinde Alevileri de saydığı görülmüştür[151].

Hazırlanan bu raporun Aleviler arasında yarattığı rahatsızlığı nakletmek üzere *Cem* dergisinde çıkan "Tural Endişe Etmesin" başlıklı haberde geçen şu satırlar duyulan rahatsızlığın aktarımı açısından olduğu gibi, Alevilerin rejimin eşitliksizci yaklaşımları karşısında yok sayıldığını değerlendirdikleri meşruiyet arayışının yeni argümanlarını da ortaya koyması bakımından önem taşımaktadırlar.

> Alevî'ler Türkiye'de antikomünist unsurların beldireği gerçek vatanperverin tam kendisidir. Tarihen sabittir ki, padişahlık devirlerinde rafa kaldırılan Türklük, bunların varlığı ve milliyetçiliği sebebiyle küflenmekten, unutulmaktan kurtulmuş, Atatürk Türkiye'sinin

---

[149] Selâhaddin Şar, "Diyanet İşleri Başkanı ve Alevilerin Tepkisi", **Geçit**, c. 1, s. 1 (29.04,1966): 20.
[150] **Cem**, s. 1 (Temmuz 1966)'tan aktaran Şener, İlknur, **age**, s. 83–84.
[151] Muzır neşriyat ya da zararlı yayınla çağrışım yapabilecek bu yaklaşım, rejimin belirli bir dönemde salt yayınsal faaliyetler düzeyinde değil, aynı zamanda fikri faaliyetleri takip ve sıkı biçimde kontrol etme yaklaşımını benimsediğini somutlar görünmektedir. Bu durumun yakın zamanda ortaya çıkan fişleme mekanizması örneği için bkz. "Devletin Alevileri Fişlediği Belgelendi", **Taraf**, 03.05.2008.

milliyetçiliğine bunlar mayalık etmiştir. Hor görülenler, ayrı addedilenler yine tarihen sabittir ki; kurtuluşlarının, aleyhlerine işliyen düzenin yıkılışını daima dış desteklerde aramışlardır.[152]

Katılım kanallarının genişletilmesi arayışı açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilen bu tartışmalar sırasında karşımıza çıkan, anti-Alevi yaklaşım sunan demeç ve yazıların yoğunluğunun, 1950'li yıllar boyunca izlenen ve kentleşme sürecinin göreli kazanımları karşısında belirli düzeyde sınırlanan tepkiselliğin daha güçlü bir dalgasını karşıladığı açıktır[153].

3.2.2. Kültürel Faaliyetler: Dernekleşme Çabaları, Geleneksel Kültürü Yaşatma Amaçlı Toplantılar ve Yayıncılık Faaliyetleri

Kültürel faaliyetler başlığı altında hazırlanan bu alt bölümde Alevilerin de dâhil oldukları kültürel faaliyetler; ancak daha ziyade Alevilerin yürüttükleri ve dini kimliğin ifade edilmesine de olanak tanıyan girişimlerden bahsedilmeye çalışılmıştır.

Dernekleşme çabalarının, Alevi siyasallaşması fikrinin ön evresini karşıladığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Söz konusu dernekleşme çabaları, hiç kuşku yok ki, yeni anayasasının şekillendirdiği görece liberal atmosfer etkisinde sürdürülmüştür. Anayasanın yurttaşlara sağladığı dernekleşme hakkı arayışlarının topluluk kimliğinin açıkça ifade edilmesi açısından bir deneme olmamakla birlikte, yerel aidiyetler bağlamında hemşehri dernekleriyle, Alevilerin tarihsel temsiliyet ölçeğini ulusal düzleme yakınsatma bağlamında Hacı Bektaş–ı Veli Dergâhı'nın açılmasına dönük girişimlerle başlatılması girişimleriyle devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Resmi nitelikli adımlar başlığı altında incelenen *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatlandırma Yasa Tasarısı* hakkındaki tartışmalar sırasında Aleviliğe yapılan saldırı nitelikli yayınlara karşı Alevi üniversite öğrencilerinin hazırladıkları manifestoyla yoğunlaşan süreç, topluluğun kamusal tepkiselliğini ortaya koymak üzere örgütlülük fikrinin gelişmesine etki etmiştir. Dernekleşme çabaları açısından en önemli gelişme tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılmasını düzenleyen 30 Kasım 1925 tarihli kanunla kapatılmış olan Hacı Bektaş–ı Veli Dergâhı'nın müze olarak tekrar ziyarete açılmasıdır. Dergâhın, Vakıflar Genel Müdürlüğü denetiminde 1950'li yılların

---

[152] Abidin Özgünay, "Tural Endişe Etmesin", **Cem**, y.1, s. 11 (1 Şubat 1967): 4–5. "Tural Endişe Etmesin–II", **Cem**, y.1, s. 13 (1 Mart 1967): 20. "Tural'ın Emri", Cem, y. 1, s. 11 (1 Şubat 1967): 23 –24. Genelgeyle ilgili diğer bir yazı için bakınız. Çetin Özek, "Bir Genelge ve Alevilik", **Cem**, y. 1, s. 12 (15 Şubat 1967): 2–3.

[153] Mardin, Sünni yayın çevrelerince heterodoks inanışlar karşısındaki reaksiyonerliğin Aleviliğe dönük biçimde seyrini ele alırken Kahramanmaraş örneğini vermiş, bu tepkiselliğin belirli yerlerde Aleviliğin öne çıkıyor oluşuna karşı bir söylemle inşa edildiğini anlatmıştır. Bkz. Şerif Mardin, "Turkey: Islam and Westernization", **Religions and Societies: Asia and The Middle East,** ed. Carlo Caldorola, (New York– Berlin: Moulton Publishers, 1982): 171–199.

sonlarından itibaren restore edilmeye başlandığı bilinse de[154], 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde CHP iktidarının onayıyla alınan türbe açma kararları içinde dergâhın yer almamış olmasının Aleviler arasında en azından belirli bir kesimde hayal kırıklığına yol açmış olmasının muhtemel olduğunu belirtmek yararlı olacaktır.

Rejimin Osmanlı mirasıyla kurmaya başladığı ılımlı ilişkinin, Aleviler arasında olumlayıcı bir yaklaşımla ele alınmadığını varsaymakla birlikte, söz konusu yaklaşımın erken cumhuriyet evresinde Osmanlı tarihine dönük reddiyeci bakışın belirli marjlarla genişletilmesine ve cumhuriyet döneminin erken dönem uygulamalarıyla, çok partili dönemde topluluğa dönük resmi bakışı sorgulamak yönünde bir eğilim sergilenmeye başlamasına katkı sağladığı da açıktır. Bu yaklaşım kutsal mekânların ziyarete açılabilmesinde bir ayrımcılık gösterilmemesi beklentisini de beraberinde taşımıştır. 1950'den beri yoğunlukla süregelen kutsal mekân düzenlemesi beklentisinin, 1960'lı yıllar başında arttığı gözlenmiştir[155]. Beklentinin siyasal alanda dile getiriliş çabasının sınırlılığına karşın, dernekler kurulması yoluyla etkin bir biçimde dile getirilebildiği görülmüştür. Beklentilere koşutlukla, dergâh restorasyon çalışmalarının da sürdüğü 1961 yılında Hacıbektaş ilçesinde *Hacıbektaş'ı Turistik Bakımdan Güzelleştirme Derneği,* 1962 yılında ise Ankara'da Dr. Ali Haydar Ulusoy tarafından *Hacıbektaş Kültür, Kalkınma ve Yardım Derneği* açılmıştır. Ertesi yıl yine Ankara'da, *Hacıbektaş Turizm ve Tanıtma Derneği* faaliyete geçmiştir. Bu dönemde İstanbul'da Alevilerin girişimiyle açılan ilk dernek ise Ali Haydar Özdemir'in girişimiyle açılan *Hacıbektaş Kültür Derneği* olmuştur[156]. Burada belirtmek gerekir ki, dernekleşme çabalarının hayata geçirilişinde yeni anayasal düzlem kadar, bürokratik mevkilerde Bektaşiliğe belirli ölçüde ılımlılaşarak

---

[154] Bu konuda Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş yerleşimini tanıtmak amacıyla düzenlenen ağ sayfası adresinde şu ifadeye rastlanmaktadır: "Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1958–1964 yılları arasında büyük bir kısmı restore edilen Hacı Bektaş Veli Külliyesi, 16 Ağustos 1964 tarihinde Hacı Bektaş Veli Müzesi olarak açılmıştır." Bkz. http://www.hacibektas.com/index.php?id=hacibektas_veli_muze [20.08.2007]

[155] Mehmet Önder, "30 Yıllık Bir Hatıra: Hacı Bektaş Dergâhı Nasıl Açıldı?" **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s. 1 (Haziran, 1994): 35–39
Bkz http://www.hbektas.gazi.edu.tr/portal/html/modules.php?name=News&file=article&sid=14 [27.08.2007] Önder'in, bürokratik görevi nedeniyle açılış sürecine ilişkin tanıklığı DP iktidarı döneminin sonlarında dergâh tadilatının yoğunluk kazandığı bilgisi yanı sıra Mevlevi dergâhının tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılmasından çok kısa süre sonra (1927) müze olarak ziyarete açılmış olması, buna karşın Bektaşi dergâhının uzunca süre kapalı kalması karşısında süregelen beklentiyi ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır.

[156] Ata, **age**, 47–48.

yaklaşacak kadroların istihdam edilmesi anlayışının yerleşmeye başlamış olmasının da belirleyici olduğu düşünülebilir[157].

Her ne kadar, dernekleşme dalgasının ön evresini kentsel düzlemde birlik ve dayanışma arayışlarının karşılığı olarak kurulan hemşehrilik dernekleri oluştursa da, asıl örgütlenme topluluğun dini kimliğini yansıtan bir çekim merkezi olarak dergâhın ziyarete açılmaya başlamasıyla mümkün olmuştur. Hacıbektaş'ın tanıtımı ve ilçeye turistik gezilerin yapılması açısından faaliyet gösteren derneklerin topluluğun birlik söylemini kurma yönünde önemli bir misyon yüklendiklerini söylemek gerekir. Bu yüklenim karşısında, 16 Ağustos 1964 tarihinde dergâh müze olarak ziyarete açılmıştır. Ancak, dergâh açılış sürecinin topluluk içi anlamlandırma ile resmi anlamlandırma açısından ayrıca değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Bu noktada, müzenin açılış sürecini yöneten kadroda yer alan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Mehmet Önder'in Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'le yaptığı görüşmeden aktardıklarına bakılabilir. Önder'in açılış sürecinde konuşulanlar konusunda kaydettiği şu sözler, müze açılışının devlet kurumları nezdinde nasıl algılandığını ortaya koyması bakımından oldukça anlamlıdır: "Biz Bektaşi Dergâhı değil, müze açıyoruz. Açılıştan sonra, ziyaretler bildiğiniz gibi paralı olacak..."[158].

Siyasal iktidarın, Hacı Bektaş–ı Veli'nin şahsında Alevi siyasallık potansiyeline müdahale açısından öncelediği düşünülebilecek açılış töreni, uzun yıllar müze müdürlüğü görevini yürüten Ali Sümer'in aktardıklarından da görüleceği üzere, resmi denetime tabi tutulmuş, geleneksel kurumlar ve kavramların öne çıkarılmaması konusunda dergâh çevresinde Alevi ritüelleri organize etmeyi amaçlayan gruplara bürokratik telkinlerle müdahale edilmiştir.

Hacıbektaş ilçesinde dergâhın açılmasıyla yoğunlaştığı görülmekle birlikte, dernekleşme faaliyetlerinin de yer aldığı kültürel faaliyetler temel organizasyon çerçevesini ise geleneksel kültürü yaşatma amaçlı etkinliklerin düzenlenmesi oluşturmuştur. Bu etkinliklerin, 1960 askeri darbesinin hemen sonrasında ara dönemden sivil demokratik yönetime geçişte sürerlik taşıyan yeni yönetim kadrosunun cesaretlendirici yaklaşımlarıyla da ilgisi olsa gerektir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, 1961 yılında Alevi ve ozanlardan oluşan bir heyeti köşke kabul etmesi bahsi geçen cesaretlendirici yaklaşım içinde kayda değer bir örnek sayılabilir.

[157] Önder, **age**, 35–39.
[158] Önder, **age**, 35–39.

Bu dönemde ünlü halk ozanı[159] Ali İzzet Özkan, Gürsel'in "Türk'ü anlamak için Türk'ü dinlemek gerekir" şeklindeki metafor içerikli sözüyle, kendisinden Anadolu'yu gezip, sazı ve sözünü tanıtmasını istemesiyle yollara düşmüş, Sivas yöresini baştan aşağı dolaşmıştır[160].

Dergâhın açılışından kısa bir süre önce, 9 Mayıs 1964 tarihinde Hacıbektaş Kültür, Kalkınma ve Yardım Derneği'nin Ankara'da düzenlediği Hacıbektaş gecesi geleneksel kültürü yaşatma amaçlı toplantıların ilk örnekleri arasında yer almıştır. Yine, aynı yıl içinde, Ankara Büyük Sinema'da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in de davet edildiği bir cem töreni *(ayin–i cem)* yapılmıştır. Cem töreninin Alevi ritüeli olarak kurumsallığın kamusal düzlemde inşasının önemli bir parçası olduğu veya olacağı açıktır. Büyük Sinema'da yapılan törenin basın ve kamuoyunda uyandırdığı ilgi sonrasında, dönemin Adalet Bakanı Sedat Çumralı, Gümrük ve Tekel Bakanı Mehmet Yüceler, Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş'ün de katıldıkları törenle Hacıbektaş Dergâh'ı, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı bir müze olarak ziyarete açılmıştır[161].

---

[159] Halk ozanlarının Türklüğü ve türküleri tanıtıcı rol yüklenimleri konusunda ilginç bir örnek, iki gazeteci Can Dündar ve Rıdvan Akar'ın çalışmalarıyla gün yüzüne çıkan, 27 Mayıs 1960 sonrası dönemde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'ndan bir gruba (Doğu Grubu) hazırlatılmış bulunan Devletin Doğu ve Güneydoğu'da Uygulayacağı Kalkınma Program Esasları" adlı raporda adı geçen bölgelerin nüfus kompozisyonuna ilişkin etnik tanımlama çalışmalarına girişildiği süreçte Kürt etnikliği üzerinden süregelen siyasallaşmanın kontrol altında tutulması ve asimilasyonist politikaların uygulanmasına altyapı sağlamak üzere "tiyatro ve âşıkların" görevlendirilmesini öngören uygulama esası maddesidir. Her ne kadar, Aşık Ali İzzet Özkan'ın Kürt meselesine asimilasyonist bir pencereden yaklaşmayan TİP'le siyasal-kültürel faaliyetler kanalıyla kurduğu ilişkiler bağlamında geçerliliği sorgunalabilir gibi görünse de, aşıklara biçilen rolün rejim yurttaşlık esası olarak öncelenen etnik kimlik konusundaki çalışmaları açısından dikkat çekici olduğu açıktır. Bkz. Can Dündar, Rıdvan Akar, "Kürtlerle Karadenizliler Yer Değiştirsinler", **Milliyet** (22.01.2008). Ayrıca bkz. Baskın Oran, "Kendini 'Kürt' Sananlar Raporu", **Radikal İki** (27.01.2008).

[160] "Gürsel, Alevilere Haklarını Vermek İçin Çok Çalışmıştı", **Cem**, y. 1, s. 4 (5 Ekim 1966): 12. Gürsel'in, Alevilerin temsiliyeti konusundaki "açılımcı" yaklaşımı, topluluk tarafından olumlu karşılanmıştır. İlk dönem siyasallığının bir ürünü olarak bir Cumhurbaşkanı'nın çabalarının uyandırdığı takdir duygularını besleyen adımlardan birisine örnek gösterilen bir adıma göre Gürsel, Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu'nu Alevi–Sünni tefrikinin ortadan kaldırılması yönündeki ideal yönünde adımlar atmakla görevlendirmiştir. Buna karşılık İlhan Başgöz, Âşık Ali İzzet Özkan'ın 1960 sonrası dönemde yeni yeni filizlenen ve örgütlenen sol hareket içinde yer almaya başladığını, tevdi edildiği şeklinde bir imanın bulunduğu söylenebilecek görevi 'severek mi' icra ettiğinin bilinmediğini belirtmiştir. Bkz. "Âşık Ali İzzet Özkan İçin", http://www.kalan.com/scripts/Dergi/Dergi.asp?t=3&yid=3084 [30.12.2007]

[161] Müzenin açılış hazırlıkları, tören ve diğer ayrıntılar için bkz. Ali Kaya, **Alevilik ve Haksız Hücumlar** (Ankara, Sanat Matbaası, 1965): 40–48. Hacı Bektaş–ı Veli Dergâhı'nda düzenlenen anma törenlerinin tarihçesi ve törenlerin Alevi–Bektaşi kimliğinin oluşumundaki etkisi üzerine hazırlanmış bir çalışma için bkz. Meral Salman, "The Role of The Memorial Ceremonies of The Hacı Bektaş Veli In Construction of The Alevi–Bektasi Identity", Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Derneklerin organize ettiği toplantılar, kırsal alan Aleviliğinde olduğu kadar kentsel alan Aleviliğinde de dayanışmanın önemli unsurları olarak görülmesi gereken Alevi ozanların da katılımıyla çok daha ilgi çekici hale gelmişlerdir[162]. Dönemin önde gelen âşıklarından Âşık Veysel, Feyzullah Çınar, Mahsuni Şerif vb. isimler etkinliklerdeki rolleriyle Alevilerin dayanışmasına katkıda bulunmuşlardır. Küçük, dayanışma öğesinin Aleviler tarafından öncelenmesinde yeni sosyolojik rolleriyle öne çıkan âşıkların önemine değinirken, ekonomik, sosyal ve kültürel bir dizi yapısal özellik değişimi sonrasında ortaya çıkan kent Aleviliğinin dayanışma unsuru olarak müziğin öneminden bahsetmiştir. Küçük'ün belirttiği şekliyle Alevi geleneği kentleşme sürecinde müzik gibi popüler araçlarla hiç olmadığı kadar yaygınlaşarak, Alevi olmayanlara da duyurulmuştur: "Sirkeci'nin meşhur taş plak firmaları, âşık yapımlarına eskisi kadar gönülsüz değildi artık"[163].

Siyasal iktidarın sıkı denetimi ve geleneksel kurum atfından olabildiğince arındırılmışlığını dolayısıyla minimal bir sembolleştirme çerçevesini şart koşmasına karşılık bu dönemde yayın faaliyetleriyle basın–yayın hayatının sunduğu kitle iletişim olanaklarından da yararlanılmasına gayret gösterilmiştir. Alevilere dönük hakaret içerikli yayınlar karşısında ilk defa Alevi gençlerin girişimi ve akademik çevrelerin geniş katılımıyla 28 Nisan 1963 tarihinde "Türkiye'de Laiklik ve Tatbikatı"[164] konulu bir panel düzenlenmiştir. Özbey'in *Alevilik Üzerine Tartışmalar* adlı eserinde panelde yapılan konuşmaları özetlemek amacıyla yer verdiği bölüm, panelin rejimin laiklik niteliğinin tatbikat usülleri açısından uluslar arası düzeyde izlenebilen örneklerle mukayeseli bir değerlendirmesine dönük konuşmaların bir dökümü niteliğindedir. Laiklik ilkesinin eşitlikçi bir zeminde yorumlanışı aşamasında yaşanan ihtilaflardan doğan sorunlar yanı sıra rejimin laik karakteristiği

---

[162] Alevi kurumsal pratikleri açısından da, dayanışmacılık düşüncesi açısından da dikkat çeken saz şairlerinin üstlendikleri dinsel ve siyasal rolleri ele alan bir çalışma için bkz. Martin Stokes, "Ritual, Identity and The State: An Alevi (Shi'a) Cem Ceremony", **Nationalism, Minorities and Diasporas: Identities and Rights In The Middle East**, ed. Kirsten E. Schulze, Martin Stokes and Colm Campbell (London&New York: I.B. Tauris Publishers, 1996): 188–202. Makalenin Türkçe çevirisinin yer aldığı bir kaynak için bkz. Martin Stokes, "Ritüel, Kimlik ve Devlet: Bir Alevi (Şii) Cem Töreni", **Ortadoğu'da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diasporalar**, ed. Kirsten Schulze, Martin Stokes, Colm Campbell, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999): 253–271.

[163] Küçük, 2001, 188.

[164] Bozkurt, **2000**, 76.

açısından DİB üzerinden kurumsal tartışmaların da yapılabileceğidir panelden yansıyan esas ve öncelikli sorunlar arasında yer almışlardır[165].

Yine bu dönemde Aleviler tarafından yayınlanan ve Aleviliğin kamusal ifadesini önceleyen, özellikle maruz kalınan ayrımcı uygulamalara karşı koymaya dönük bir yayın anlayışının somutlaştırıldığı süreli yayınlar çıkmıştır. Cumhuriyet tarihinin ağırlıklı olarak Alevilik üzerine eğilen ilk gazetesi Mart 1966'da yayımlanmaya başlanan *Ehli-beyt Yolu* adlı haftalık yayın olmuştur. *Ehl-ibeyt Yolu, Yeni Ehlibeyt, Ehlibeyt* adlarıyla da yayınlanan gazetenin kurucusu Dersim yöresinden Doğan Kılıç Şeyhhasanlı'dır. Yayın logosunun hemen altında "laikliği, vicdan ve fikir hürriyetini savunur" ibaresi yer almıştır. Yayın, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın politik bir makam olan Başbakanlığa bağlı olmasının anayasada yer alan laiklik ilkesine aykırılığına işaret etmesi açısından kurumsal yapıya dönük revizyonist bir yaklaşım sergilemesiyle dikkat çekmektedir[166].

Dergi, yukarıda bahsi geçen derneklerle benzer bir misyonu taşımasıyla da 1960'lı yıllarda yayımlanacak diğer yayın organlarından ayrılmıştır. Dergi organizasyonuyla düzenlenen gecelerde geleneksel kültüre ait kurumları kentsel düzlemde de canlandırmak istenmiş, Alevilerin beklentileri ölçüsünde halk ozanları sahne almışlardır. Buluşma atmosferinin topluluğun kentsel düzlemdeki kapalı ve çekirdek toplumla bütünleşmekten imtina eden davranışsallığının daha makul düzeye getirilebilecek bir özgüven duygusu yüklenimine katkı sağladığı görülmüştür. 1960'larda siyasallaşma potansiyelini somutlayan geceler aynı zamanda Aleviliğin örgütlülüğünün de konuşulabilmesiyle 1970'lerin benzer organizasyonlarını önceleyen deneyimler olarak görünmüşlerdir. Ata'nın *Ehl–ibeyt Yolu*, *Yeni Ehlibeyt*, *Ehlibeyt* adlarıyla da yayınlanan bir nüshasından aktardığı şekliyle yayın "Osmanlı, Cumhuriyet devri dâhil sosyal, iktisadi ve politik bakımdan yasalara rağmen hakkı

---

[165] Özbey, **1963**, 22–30. Özbey, adı geçen eserinde aynı şekilde Yarın dergisinin organize ettiği benzer tartışmaların yürütüldüğü açık oturumun özetini de sunmuştur. Devletin eşit mesafelilik kuralına göre yaklaşması gereken bir inanç sistemi olarak Alevilikle ilgili basın–yayın organlarında yoğun biçimde gözlenebilen ilgi aynı şekilde meselenin tartışılma boyutunu ortaya koyması bakımından önem taşımıştır. Dönem basın–yayın organlarında daha ziyade "birlik" teması çerçevesinde ele alınan Aleviliğin ötelenen bir dinsel kimlik olduğu ve Alevilerin mağdur edildikleri şeklindeki değerlendirmelere karşılık, Aleviliğe atfedilen en öncelikli değer arı Türkçe ve kültür taşıyıcılığının ana unsurları arasında yer aldıkları şeklinde yansımıştır.
Bkz. Özbey, **1963**, 38–60.
[166] Ata, **age,** 55–56.

yenmiş olan Türkiye'deki 10 milyonun üstünde olan Alevinin korku perdesini yırtıp, onu bir şahsiyete kavuşturma" iddiasıyla ortaya çıkmıştır[167].

Alevilerin yayın organları arasında öne çıkan bir diğer yayın, yayıncısı Abidin Özgünay'ın, amacını "Alevilere yönelik saldırıların önlenmesi için devleti ve devlete hâkim olan güçleri ikaz ederek yanlış gidişin durdurulması" diye ifade ettiği, Temmuz 1966'da çıkarılmaya başlanan *Cem* dergisidir[168]. Dergi, bir hak arayışının ve çıkar gözetiminin öne çıkan ilk yayın organları arasında yer alışıyla önem taşımıştır.

1966'da yayınlanmaya başladığında haftalık bir yayın olan *Ehl–ibeyt* gazetesinin milliyetçiliği resmi ideoloji dışı kanallardan yorumlama açısından [169] *Cem* dergisinden farklılaştığı görülmüştür. *Cem*'in Aleviliği büyük ölçüde Türklükle özdeşleştirici yaklaşımına karşın, *Ehl–ibey*t'in etnik çeşitliliği önceleyen bir yaklaşım içinde olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu çizgi farklılığının Aleviliği öncelemekle birlikte, Kürtlüğün dışarıda bırakıldığı bir mezhepsel kimlik inşasına alternatif bir yorum olarak düşünüldüğünü temellendiren bir örnek Kürt kimliğinin göreli ifadesi açısından siyasal tecrübesi bulunan eski DP milletvekili Abdülmelik Fırat gibi isimlerin derginin düzenlediği gecelere konuk olarak katılmaları olmuştur. Derginin kurucusu Şeyhhasanlı ve Fırat'ın aşiret mensubiyetleri düşünüldüğünde söz konusu eğilim farklılığının erken cumhuriyet evresi resmi milliyetçilik algısının yarattığı açmazlara kadar dayandığı gözlenmiştir.

Ehlibeyt'in DİB'in politik bir makam olan Başbakanlığa bağlı olmasına da eleştiri getirdiği laikliği almaşık bir yorumla ele alarak rejim kurgusuna ilişkin belirgin eleştirilerde bulunduğu görülmüştür. Buna karşılık, siyasal alanın karmaşıklaştığı söz konusu dönemde *Cem* dergisi ise, büyük oranda Alevilikle özdeş görülen Türklük vurgusunu merkeze alan bir milliyetçilikle hareket etmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın eşitlikçi bir temsil zihniyetini taşıması gerektiğine işaret etmiştir. Aleviliğin Türklükle özdeşleştirilişi üzerinden kurulan bu merkezcil söylem *Cem* dergisini, *Ehlibeyt* dergisinden ayrıştıran, Alevi yayınsal faaliyet çevresinin kendi içindeki merkez–çevre ilişkisini ortaya koyması bakımından dikkate değer bulunmaktadır.

[167] **Ehlibeyt**, y. 2, s. 8 (5.11.1969): 1'den aktaran Ata, age, 55.
[168] Bkz. Eline, Diline, Beline Sahip Olan Devrimci Gerçek Atatürkçülerin Yayın Organı", Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi, O 2285. Yayın ilanı için bkz. Ek 1.
[169] Massicard, **age**, 122.

Bu dönemde *Cem* ile yine aynı yıl yayın hayatına atılan ve 1971'de yayınına son verilen *Ehl-ibeyt Yolu* dışında faaliyet gösteren diğer birkaç yayın organlarını da anmak yararlı olacaktır. Söz konusu yayınlar arasında, yukarıda anılan dergiler kadar etkili olduklarını iddia etmek güçse de, *Karahöyük*, *Gerçekler* ve *Halka Rehber* adlı yayınlara rastlanmıştır. Hacıbektaş Kültür, Kalkınma ve Yardım Derneği'nin yayın organı olarak ilk sayısı 1 Temmuz 1964'te çıkarılan *Karahöyük*, geleneksel soy bağının yayınsal etkinlik damarı olarak, Hacı Bektaş–ı Veli dergâhı Çelebi kolu ailesi olan Ulusoy ailesinden Hüsrev Şir'in yönetiminde yayınlanmıştır. Daha ziyade Bektaşilik üzerine yazıların yer aldığı dergi, dergâhın açılış töreninin yapıldığı 1964 yılı Ağustos ayında özel bir sayı yayınlamıştır. 1969 yılında yayınlanmaya başlanan *Halka Rehber* ile 1970'den itibaren yayımlanan *Gerçekler* on beşer günlük dergiler halinde yayınlanmışlardır[170]. *Gerçekler* dergisi "dini, edebi ve aktüel dergi" etiketiyle, ayda iki defa olmak üzere yayınlanmıştır. Özellikle ticari faaliyetler açısından dayanışmanın geliştirilebilmesine katkı sağlayacak reklamlara yer verişiyle dergi yalnızca kent ve kırsal alan Aleviliğinin dayanışmasına katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda geleneksel kültürel faaliyetler kapsamında Alevilerin devam edecekleri gecelerle ilgili duyurulara da yer vermiştir. Alevilerin toplumsal düzlemde eşitlikçi bir katılım arayışlarının yalnızca yayın faaliyetleriyle kısıtlı olmadığını, ticari faaliyetler sahasında da etkinlik kazanılarak toplumsal hayatın aktif unsurları arasında yer alındığının örneklerini izleyebilmek için derginin birkaç nüshasına göz atmak yeterli olacaktır[171]. Bir diğer ayrıntı derginin abonelik sistemiyle Türkiye'nin pek çok yerine ulaştırılabilmesi yanı sıra, dış göç sürecinin ulus aşırı alana taşındığı Alevilere de eriştirilebilmiş olmasıdır[172]. *Cem* ve *Ehlibeyt* dergileriyle kıyaslandığında yayıncılık faaliyeti deneyiminin sağladığı avantajların da derginin Aleviler arasında yakından takip edilen bir dergi olmasına katkıda bulunduğu açıktır.

Bu şekliyle dernekleşme faaliyetleri ve kısmen de yayınsal faaliyetler üzerinden Bektaşilikle örtüşen bir niteliği bulunan Alevi siyasallığı potansiyelinin mobilizasyon kanalı, yukarıdaki faaliyet kategorileri yanı sıra anılmasında yarar bulunan anma

[170] Massicard, **age**, 123.
[171] **Gerçekler**, y. 2, s. 16 (22 Ocak 1972): 4; **Gerçekler**, y. 2, s. 22 (11 Ağustos 1972): 4; **Gerçekler**, y. 4, s. 33 (2 Şubat 1974): 3.
[172] "Teşekkür", **Gerçekler**, y. 2, s. 16 (22 Ocak 1972): 4. Belirtilebilir ki, Gerçekler dergisinin ulus aşırı alana taşan bu yayın faaliyetlerinin Alevi siyasallığının yayın faaliyetleri çerçevesindeki örnekler arasında ilk örnekler arasında bulunduğunu değerlendirmek mümkün görünmektedir.

geceleri şeklindeki dayanışma formlarıyla Alevilerin kentsel düzlem öncelikli; ancak yanı sıra kırsal alana da sirayet edecek bir iletişim ağı kurabilmelerinde belirleyici olmuştur. Bu faktörlerin, yanal faktörlerin tetiklediği mobilizasyon sürecindeki karşılığı ise kimi toplumsal olaylarda reaktif hale gelebilecek topluluk bilincinin somutlanışı konusundaki geçerli yol yordamlamalarının hissedilir ölçüde artışıyla beraber sürmüştür.

3.2.3. Toplumsal Çatışma Çağrışımlı Olaylar: Ortaca (1966) ve Elbistan (1967) Olayları

Aleviler ve Sünniler arasında erken cumhuriyet evresinden itibaren yoğunlaşan ticari ve sosyal ilişkiler bağlamı asıl olarak göç sürecinin yaratacağı sosyo–ekonomik koşullar belirlenmesinde sürmüştür. Bu anlamda, Alevilerin kentsel hayata intibak süreci ve büyük toplum içinde Sünni kesimle beraber yaşamaya başlayışın yarattığı etkileşim, 1950 sonrası Türkiye toplumunun somut verisi olarak karşımıza çıkmaktadır[173]. Erken cumhuriyet evresinin kent ve kırsal alan genel dengesinin 1945'te sona eren büyük savaş sonrası sosyo-ekonomik koşulların itkisiyle, özelde de DP iktidarının kırsal alana dönük (tarımsal üretimin makine kullanım düzeyindeki artış, pazar olanağı ve ulaşım altyapısının yaygınlaştırılması) siyasaları çerçevesinde evrildiği nokta keskin ivme kazanılmasıyla süren bir kentleşme süreci olmuştur. Kırsal kesim nüfusunun genel nüfusa oranının göreli bir düşüş yaşamaya başladığı, özelde DP iktidarına denk gelen 1950–1960 aralığına bakıldığında açıklıkla gözleneceği üzere kırsal alan nüfusu bu dönemde yüzde yedi civarında bir azalma göstermiştir. Yaklaşık on beş milyonluk kırsal alan nüfusunun on sekiz milyon civarına eriştiği dönemde, ülke geneli kentleşme oranının yüzde yirmi beş düzeyinden yüzde otuz bir düzeyine eriştiği, kırsal alan nüfus artışı oranına yakın bir düzeyde, üç buçuk milyonluk bir nüfus artışı yaşanmıştır[174]. Belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin toplumsal yapısında meydana gelen dönüşümün ana olgularından birisi

---

[173] Etkileşimden bahsedildiğinde Shankland'ın Alevi, Sünni, Türk, Kürt şeklinde bir birini kesen dini ve etnik kimlik kategorileri üzerinden değerlendirdiği bir uyum karakterine değinmek yararlı olacaktır. Shankland, geleneksel kültür ve sosyal organizasyon öğelerinin kentsel alanda dönüştürülerek üretilmesi sürecinde Sünni Türklerin, Alevi Türkler, Alevi Kürtler ve Sünni Kürt muadillerinden daha kolaylık içinde olduklarını belirtmiştir. Bu eklemlenme dinamikleri açısından değerlendirildiğinde kimlik öğelerinin dönüştürerek üretimi ve kentsel alanda kurumsallaştırılması sürecinde yaşanan dezavantajlara değinmek mümkün görünmektedir. Bkz David Shankland, "Integrating The Rural: Gellner and The Study of Anatolia", **Middle Eastern Studies**, 35, 2 (April, 1999): 136.

[174] Asuman Yücel, **1990 Yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye'de Toplum Yapısının Karşılaştırmalı Profili** (Ankara: Yayım Basım Şube Müdürlüğü Birimi, 1994), 8–10.

olarak kentleşme 1960 sonrası süreçte de belirgin bir ivme kaybına uğramaksızın 1980'lere kadar artarak sürmüştür.

Açık bir paylaşım sorununun yaşanacağı kentleşme sürecine karşın, Alevilere dönük önyargılı tutumların yaygınlığının belirli ölçüde tarihsel, belirli ölçüde dinsel, belirli ölçüde de siyasal faktörlere yaslandığını hatırlamak gerekir. Kamusal hizmetlerden eşit düzeyde faydalanma konusundaki arayışlarda da topluluk kimliğinin negatif bir ayrımcılık unsuru olarak kullanılmaması beklentisine açıklıkla rastlanmıştır. Faktörler arasında sıralama farklılıkları yaşanmakla birlikte toplumsal düzlemde süregelen önyargılı tutumlar yoğunlunun topluluğun güvenlik kaygılarını arttırıcı etki yarattığını somutlayan ve 1960 sonrası dönemde karşımıza çıkan olaylar beklenti halini yetkin biçimde betimlemişlerdir[175].

Bahsi geçen olaylar arasında öne çıkan ilk olay, Alevilere dönük şiddet eğilimini ve topluluğun güvenlik kaygılarının artışını betimlemesi açısından önem taşıyan *Ortaca Olayları*'dır. Olaylar, 1966 yılının Haziran ayı başında Muğla'nın Ortaca Bucağı'nda, Sünni nüfusun yaşadığı Kızılyurt Köyü ile Alevi nüfusun yaşadığı Fevziye köyleri arasında yaşanan toprak anlaşmazlığı sonucunda patlak vermiştir. Her ne kadar toprak anlaşmazlığından ileri gelse de, olayların tetikleyici faktörleri arasında mezhepsel kimliğin belirleyici olduğuna ilişkin emarelere de rastlanmıştır.

Genç'in belirttiğine göre olaylar "Fevziye köyü sınırları içinde kalan bataklıktan kurutma bir arazinin kira sözleşmesi üzerindeki anlaşmazlıktan" doğmuştur. Kızılyurt Köyü'nden Nazım Yavuz adlı bir vatandaş tarafından kiralanan ve işletme süresi sona eren araziyi işletmek isteyen Feyziye köylülerinin bu girişimi karşısında küçük çaplı bir toprak meselesi olmaktan çıkan anlaşmazlık "Feyziye köyü'nü Ortaca bucağı'na bağlayan köprünün yakılması, köyün bucakla bağlantısının kesilmesi üzerine daha da büyümüş, bucakta esnaflık yapan Aleviler dükkânlarını açamaz olmuşlardır"[176].

---

[175] Burada söz konusu çatışma çağrışımlı konjonktürün asıl belirleyici dinamiklerinin kırsal alanda değil, kentsel alanda şekillendiğini, kent alanının paylaşılması sürecinde yükselen İslamcı ve faşizan sağ hareketliliğin yöneldiği hedefler arasında, kentsel alanda öncelikle sosyal ve ekonomik ağlarını kurarak örgütlenen, bu dönemde daha çok sol aktivizmin örgütlülüğüne de katkı sağlayan Alevilerin yer aldığını belirtmek yararlı olacaktır. Bkz. Haydar Gölbaşı, "Modernleşmeyi Engelleyen Arkaik bir Çatışma Sorunu: Alevi–Sünni Çatışmasının Arka Planı", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 9, s. 1 (2008): 52.

[176] Süleyman Genç, **12 Mart'a Nasıl Gelindi: Bir Devrin Perde Arkası (1960–1971)** (İstanbul: İleri Yayınları, 1971), 34–35.

Anlaşmazlığın büyümesiyle Alevilerin devam ettiği sinemaya bir saldırı düzenlenmiş, saldırıda Sünni kökenli bir genç vurulmuştur. Yaralanan gencin birkaç gün sonra kaldırıldığı hastanede ölmesiyle mezhepsel motifler de taşıyacak bir misilleme ve çatışma dönemine gelinmiştir[177].

Bu gergin atmosfer Ortaca ve bağlı olduğu Muğla vilayeti başta gelmek üzere ülke genelinde bir mezhepsel mevzilenme endişesini de yaratmış görünmektedir. Endişeli ortamı tasvir eden bir kısım habere bakılacak olduğunda resmî mercilerin yayınlanan haberleri tekzip etmeye dönük bir tutum sergiledikleri, siyasal muhalefetin meselenin tarikatların cesaretlendirilmesi sürecinde Alevilere dönük ayrımcı bir zihniyetin yansımasından ileri geldiğini iddia ettiği görülmüştür. Alevilerin iktisadi yönden baskılarla karşılaştıkları yönündeki haberlerden anlaşılabileceği gibi mezhepsel farklılık gerekçesiyle daha bir gerginleşen köyler arası ilişkiler başta gelmek üzere, Ortaca kasabasında yaşayan kesimler arası ilişkiler de en aza indirgenmiştir[178]. Bu döneme denk gelen Cumhuriyet Senatosu (CS) kısmi seçimleri öncesinde, Sünni kesim üzerinde belirgin bir nüfuz kazanmakta olan Nurculuk hareketinin etkinliğine de atıf yapılmıştır. Ahmad'ın da aktardığı üzere, Nurculuk, 1960'ların ikinci yarısında, CHP'nin AP iktidarına yönelttiği temel eleştiri meselelerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Dönemin siyasal tartışmalarına bakıldığında siyasal İslam hareketinin partileşme çabalarının öncesinde AP iktidarı çatısı altında örgütlendiğine ilişkin tartışmaların yoğunlukla sürdüğü görülmektedir[179]. Ortaca Olayları'nın patlak verdiği 1966 yılı Haziran ayı siyaset gündeminde de yer almakla birlikte, Nurculuk[180] tartışmalarının, siyasallık tartışmaları içerisinde öncelenen bir tartışma konusu haline gelişinin Elmalı'nın göreve gelişinden kısa bir süre sonra yaptığı açıklamalarla koşutluk taşıdığını belirtmek gerekir. 5 Haziran 1966'da yapılacak seçimlerin, dinin siyasal alandaki nüfuz kazanımı etkisiyle[181] CHP–AP arasında

---

[177] "Bir Sünni Öldürüldü, Alevi Evli Bir Kadın Kaçırıldı", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1966.

[178] Massicard'ın aktardığına göre Ortaca'da Sünni kesimle Alevi kesim arasındaki anlaşmazlık Alevilerin camiyi yaktıkları ve minareyi tahrip ettikleri şeklindeki iddialarla tetiklenmiştir. Bkz. **Ehlibeyt Yolu**, (27 Temmuz 1966)'tan aktaran Massicard, **2005**, 25.

[179] Ahmad, Turgay, **age**, 313. Kısmi senato seçimleri öncesinde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e Eskişehir'den seslenen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Demirel'in "Said–i Nursi ve Nurculara açıkça karşı çıkmasını" istiyordu.

[180] Nurculuk akımının siyasal alanda güçlenme sürecine ilişkin Cem dergisinde pek çok makaleyle karşılaşılmaktadır. İlgili makalelerden örnekler için bkz. Çetin Özek, "Nurculuk Etrafında Kopan Bir Yaygara", **Cem**, y. 1, s. 7 (1 Aralık 1966): 5–7. "Nur Adlı Karanlık", **Cem**, y.1, s. 4 (5 Ekim 1966): 22–23. Çetin Özek, "Nurcular ve Politika", **Cem**, y. 1, s. 10 (15 Ocak 1967): 5–6.

[181] Ahmad&Turgay, **age**, 313. 52 sandalyelik kısmi senato seçimlerinde, 1965 yılı Ekim ayında milletvekili genel seçimlerinde elde ettiği oy oranının da üstüne çıkan AP, yüzde 56.29'luk oy oranıyla, 35 senato sandalyesi elde etmiştir. 1965 seçimlerinde elde ettiği oy oranıyla ikinci sırayı elde

laiklik ve rejimin laik niteliği üzerine tartışmalarla geçtiği gözlenmiştir. Ancak, Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı'nın görevden alınması[182] yönündeki baskılar nedeniyle ısınmakta olan gündem, ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşayan Alevilerin çatışmaların önlenmesini talep eden bildirileri, siyasi partilerin meseleye ilişkin değerlendirmeleriyle çok daha dikkatle izlenir hale gelmiştir. Bu sırada dönemin Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı Ortaca'da patlak veren olaylar hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmazken Başbakan ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel hadiselerin münferitliğine işaret etmiştir. DİB'in, 1960 sonrasına denk gelen tartışmaların odağında oluşunun da etkisiyle resmi bir açıklama yapılması beklentisi karşısında Elmalı'nın olaylarla ilgili olarak herhangi bir açıklama yapmamış olması[183] nedeniyle Alevilerin belirgin bir hayal kırıklığına uğramış olduğunu tahmin etmek güç olmasa gerektir.

Böylece mezhepler arasında çatışmaya dayalı olduğu kabulüyle yürütülecek, toplumsal arka plan konusunda yetkin bir tartışma yapma fırsatı doğacağı gibi, Aleviler açısından da varlık nedenlerinin sorunsallaştırılması üzerinden yürüyen ve anti–laik eğilimli siyasal hareketlerin karşısına laik nitelikli rejim vurgusunu yaparak yokluğu varsayımına yönelinen bir meşrulaştırma arayışına girmek zorunluluğu doğacaktır[184].

Alevi siyasallaşmasının filizlendiği dönemin bir diğer önemli olayı olarak anabileceğimiz Elbistan Olayları[185] ise, 11 Haziran 1967 tarihinde Kahramanmaraş

---

eden CHP ise yüzde 29.98'lik oy oranına karşılık 13 senato sandalyesi kazanmıştır. Seçim sonucunda MP (%5,9), TİP (%3,92), YTP (% 2,25), CKMP (% 1,91) birer senatörlük kazanmışlardır.

[182] Cem dergisinde çıkan haberlere göre Elmalı, Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle görevden alınmıştır. İlgili haberler için bkz. "Elmalı Azledildi", **Cem**, y. 1, s. 4 (5 Ekim 1966): 20. "Hazret Elmalı ve Basında İkili Oynayanlar", **Cem**, y. 1, s. 5 (1 Kasım 1966): 12–13, "Bir Azil Bir Tayin", **Cem**, y. 1, s. 5 (1 Kasım 1966): 21. "Elmalı İçin Yapılan Toplantıda Sultan Hamid Övüldü", **Cem**, y. 1, s. 5 (1 Kasım 1966): 23. "Elmalı ve Altınsoy", **Cem**, y. 1, s. 8 (15 Aralık 1966): 17.

[183] **Cumhuriyet**, 15.06.1966. Ülkenin çeşitli yerlerinden gelen, çatışmaların sonlandırılmasını, gerginliğin ortadan kaldırılmasını talep eden pek çok mektup karşısında Başbakan Süleyman Demirel şu değerlendirme de bulunmuştur: "memlekette bir takım münferit hadiselerin büyütülerek mezhep kavgaları varmış gibi hareket edilmekte olduğu, bu istidat içinde bu davranışlardan bir takım bizce meçhul medetlerin umulduğu, maksatlara ulaşılmak istendiği görülmektedir."

[184] Ata, **age**, 53. Olaylar karşısında AP Sivas İl Daimi Encümen Üyesi Ali Rıza Nevruz'un AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel'i dolaylı yoldan eleştiren şu sözleri de ayrıca anlamlıydı: "Atatürk'ün izinden yürümüş kişileriz. Bu durum devam ettiği takdirde muhasara altında bulunan kardeşlerimize yardım edeceğiz"

[185] Birlik Partisi'nin kuruluşu (12 Ekim 1966) Ortaca olayları ve Diyanet İşleri Başkanı'nın "Alevilik"le ilgili sözlerine duyulan tepkiyle koşut bir biçimde gerçekleşmiştir. Elbistan Olayları ise parti kuruluşu sonrası tedirginlik ve temsiliyet eşitliği beklentilerinin devam ettiği bir dönemde gerçekleşmiş olması bakımından önem taşımaktadır.

ilinin[186] Elbistan ilçesinde, *Ehlibeyt* dergisinin organize ettiği Ozanlar Gecesi'nde, dergi yayın yönetmeni Doğan Kılıç Şeyhhasanlı'nın yaptığı konuşma üzerine patlak vermiştir. Şeyhhasanlı'nın konuşması, 1950'lerde deneyimlenen, 1960'lar boyunca yükselişi izlenen Alevi nüfusun mevcudiyetinin yüksek sesle dile getiriliş çabaları açısından çarpıcı bir örnektir. Konuşmanın, Alevilerin toplumsal yapı içindeki konumlanışlarını ele alırken yansıyan diskurun kırılması yönünden önceki kamusal söylemden bir farkı bulunmadığı düşünülebilirse de, nüfus yapısı içindeki etkinliğe göre Alevilerin hukukunun dikkate alınmasına dönük talebin kamusal bir organizasyonda dile getirilmesine duyulan tepki açısından dikkat çekici bir yönü bulunmaktadır. Gecede yaptığı konuşmada Şeyhhasanlı'nın söylediği şu sözler başta siyasal alanda gelmek üzere, genel bir temsiliyet beklentisini değerlendirmek açısından kayda değer görünmektedir:

> Türkiye'de 10 milyon alevi var. Fakat bir senatör dahi çıkaramıyoruz. Hürriyetimiz elimizden alınmıştır. Çoğumuz oraya buraya sürülmüşüz. Ticaretten mahrum edilmişiz. Amerika'da din adamları ve kiliseler hükûmetten yardım görmezken Türkiye'de din adamları ve camilere hükümet yardımda bulunmaktadır. Bu laikliğe aykırıdır. Bize "Kızılbaş" diyorlar. Kanımız da kızıl, Atatürk'ün madalyası da kızıl…[187]

İki gün süren olaylar sonrasında güvenlik güçlerinin ancak etkin müdahalede bulunmalarıyla ortaya çıkan zaafiyetin Ankara'da uyandırdığı vehamet üzerine CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Başbakan ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile görüşmüştür[188]. Görüşme sonunda açıklama yapan İnönü'ye göre meydana gelen olaylarda, yaptığı konuşmada kışkırtıcı ifadeler kullanan *Ehlibeyt* gazetesi yayıncısı Doğan Kılıç Şeyhhasanlı'nın sorumluluğu bulunmaktadır. İnönü, görüşme sonrasında yaptığı açıklamada "tarihten kalan bir mirastır bu. Cumhuriyet bunu esaslı olarak tedavi etmiştir. Bütün vatandaşları kaynaştırmıştır. Ama sebepler ve tahrikçiler eksik olmadıkça, vakit vakit hastalık şeklinde bu olaylar aksetmektedir" sözleriyle olayların patlak vereceği koşulların ve tahriklerin üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir[189]. Başbakan ve AP Genel Başkanı Demirel ise Ortaca Olayları sonrasında siyasal iktidarın münferitlik atfı üzerinden resmi söylemin

---

[186] İlin adı, TBMM'nin 7 Şubat 1973 tarihinde kabul ettiği yasayla Kahramanmaraş olarak değiştirilmiştir. Bkz. http://www.kahramanmaras.gov.tr/ [18.12.2007]
[187] "Sünnî–Alevî Kavgası", **Hürriyet**, 18 Haziran 1967.
[188] "Elbistan Olayı", **Ant**, c. 2, s. 27 (4 Temmuz 1967): 1.
[189] Ata, **age**, 128. Akis dergisinin 8 Temmuz 1967 tarihli haberine göre Şeyhhasanlı, 1938 yılında meydana gelen Dersim Ayaklanması'nda ağır cezaya çarptırılan bir şahsın oğludur. Şeyhhasanlı, BP'nin kuruluşunda görev alanlardan birisidir ve ABD'de bulunmuş, ABD ordusunda görev yapmış olmakla birlikte, 10–15 yıl kadar önce Türkiye'ye dönmüştür. "Elbistan Olayı", **Ant**, c. 2, s. 27 (4 Temmuz 1967): 5. Basında Şeyhhasanlı'nın biyografisine ilişkin sunulanlar muhtemelen Soğuk Savaş konjonktürünün siyasal rol yükleme alışkanlığından ileri gelerek sunulmuş olsa gerektir.

topluluk nezdinde yarattığı mesafeliliği besleyecek bir açıklamada bulunmuş, meydana gelen olayları işaret ederken siyasal çıkar hesaplarının yapıldığını "olayı yaratanlar sandalye meraklılarıydı" sözleriyle değerlendirmiştir. Başbakan'ın bu değerlendirmesinin ayrıntılandırılabilmesi açısından da önem taşıyan bir kurumsal çabanın, Alevi siyasallığının Türkiye siyasal alanında etkinleşmek arayışında olan ve mobilizasyon etkisindeki Alevi topluluklarının taleplerine dönük bir program ve dile sahip olan Birlik Partisi (1966) ve faaliyetlerinin de dikkate alınması anlamlı olacaktır. Alevi siyasallığını temsilen siyasal alanda etkinleşmek arayışında olan bir kurumla ilişkilendirilerek okunmasının gerekliliğini betimlemek için siyasal iktidarın Elbistan'da meydana gelen olaylardan dolayı sorumlu tuttuğu Şeyhhasanlı kadar, Birlik Partisi'nin sorumluluk taşıdığının iddia edildiğini de eklemek gerekir. Alevilerin siyasal alana doğrudan müdahale etmeye dönük nitelik taşımayan kültürel faaliyetlerinin de siyasal alanla etkileşim kuracak düzeye eriştiği değerlendirmesinin siyasal alanın etkin aktörü olarak AP çevresinde de değerlendirildiği düşünüldüğünde olayların mezhepsel ayrışmanın etkisiyle sınırlı kalmayıp, siyasal partiler arasındaki rekabetin kısa vadeli bir hesaplaşma olgusu niteliği taşıdıkları da görülmüştür. Şeyhhasanlı'nın, BP'nin ilçedeki yöneticisi olmasına karşılık, meydana gelen olaylar Ortaca Olayları'nda karşılaşılan münferitlik atfının çok ötesinde bir siyasal alan tartışması olmaktan ötede değerlendirilmemişlerdir. 170 yaralı[190] ve bir ölü şeklinde bilânçosu çıkarılan olaylarla ilgili olarak TBMM'de yapılan hararetli tartışmalarda ve basında ortaya çıkan genel eğilim, olayların patlak verişinde yeni bir siyasi parti olan Birlik Partisi'nin rolü oldu yönündedir.

BP Genel Başkanlığı görevini yürüten Hüseyin Balan, olayların yatışması sonrasında Anayasa'nın TBMM'nin genel denetimiyle ilgili 88. maddesinde geçen "soru, genel görüşme, meclis soruşturması ve meclis araştırması her iki meclisin yetkilerindendir" şeklindeki hükme[191] dayanarak verdiği soru önergesinde parlamentoda bulunan partilerden seçilecek üyelerden bir araştırma komisyonu oluşturulmasını, kurulacak komisyonun meydana gelen olaylar konusunda araştırma yapmak üzere bölgeye gönderilmesini talep etmiştir:

> Elbistan olayları hakkında Anayasa'nın 88'nci maddesi gereğince Meclis Araştırması açılmasını ve her partiden bir üyenin katılacağı bir Meclis Araştırma Komisyonu seçilmesini

---

[190] Genç, **age**, 64–67.
[191] Gözler, **age**, 117–225, Kili, **age**, 104.

> ve mezkûr Komisyonun inceleme yapmak üzere olay yerine gönderilmesine karar alınmak üzere, önergemin Yüce Meclisin oylarına sunulmasını saygılarımla arz ederim[192].

Balan'ın, önerge üzerine konuşurken değindiği önemli bir diğer husus ise olayların çıktığı gecenin düzenleyicisi Doğan Kılıç Şeyhhasanlı'nın, Birlik Partisi'yle süregelen ilişkisidir. Balan sözlerine ayrıca komünistlikten mahkûmiyeti olduğunun öğrenilmesi sonrası, parti kuruluşunda da görev almış olan Kılıç'ın, parti teşkilatlarına gönderilen tamimle ilişkisinin kesildiğini, yine Kılıç'ın çıkarttığı *Ehlibeyt* gazetesinin de bu çabalar sonrasında kapatıldığını eklemiştir[193]. Bölgede yaşayan Alevilerin mağduriyetini dile getirmek bakımından dikkatle değerlendirilmesi gereken bu önerge ile mezhep temelli siyaset söylentileriyle yıpratılmak istenen partinin savunma mekanizmalarından bir tanesi de açıklıkla ortaya koyulmuştur. Meclis oturumunda Balan'ın ardından, TİP grubu adına söz alan Yusuf Bahadınlı mezhepsel çatışma ve anlaşmazlıklara ilişkin olayların yoğunlaştığını örnekleyerek anlatmış, anayasal güvence altına alınmış din ve vicdan özgürlüğünün son olaylarla birlikte zedelenmeye başladığını söylemiştir.

Belirtmek gerekir ki, Cumhuriyet dönemi Alevi siyasetinin doğuşu ve şekillenişinde yukarıda örnekleri verilen, görece geniş çaplı etkileri bulunan toplumsal olayların hissedilir bir rolü bulunmuştur. Buna karşın resmi nitelikli adımlar ve kültürel faaliyet çerçevesini de genişletecek olan dernekleşme faaliyetlerinin kazandırdığı yoğun faaliyet ve kamusallık sürecinin asıl payandası olarak yazınsal, siyasal ve fazla öne çıkmamakla birlikte dini tartışma boyutlarının devreye girdiği görülmüştür. Henüz daha iletişim olanaklarının yaygınlık kazanmadığı ülkede basın-yayın organları kanalıyla, özellikle de yukarıda yer verilen ve küçük çaplı bir Alevi yayıncılık çevresini teşkil edecek dergi ve gazetelerin taşıdığı rolün de göz ardı edilmemesi yararlı olacaktır. 1960 sonrası siyasal, toplumsal ve kültürel atmosferin tasvir edilebilmesi zorluğu kenarda tutulursa, Alevi siyasallığının bir tetiklenme süreci çerçevesinde gün yüzüne çıkışının belirleyicileri olarak yukarıda sayılan faktörlerin rolünün daha bir belirginlik kazanışının gerekçeleri de ortaya çıkmış olacaktır.

Sünni–İslam yorumunun siyasal alanın baskın yorumu haline gelmesi karşısında yükselen bir Alevi tepkiselliğinin siyasal alan yansıması üzerinden dile getiriliş

---

[192] Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 2, O: 1, B: 16, Cilt 22, 13.12.1967: 470. Ayrıca bkz. Ek 2.

[193] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 2, O: 1, B: 16, Cilt 22, 13.12.1967: 476. Partinin, Şeyhhasanlı'nın ideolojik yönelsemesine ilişkin mesafeliliğini ortaya koyan dil sonraki siyasal süreçte yoğunlaşacak programatik–ideolojik temelli tartışmalar açısından dikkat çekicidir.

süreciyle pekiştiğini tespit etmek mümkün görünmektedir. Ancak, unutulmaması gerektiği ve ikinci bölümde de değinildiği üzere, tepkiselliğin rejimle topyekûn bir bütünleşme yaşandığı şeklindeki algılama üzerinden anlaşılması mümkün olmayacaktır. Böylece, geçmişin travmatik belleğine dayanarak, erken cumhuriyet dönemi radikal modernizmi uzamında kamusal alanın dini semboller, ritüellerden arındırılmasını ve özerk cemaat yapılarına müdahale eden katı sekülerlik uygulamasını görece olumlu karşılayan bir topluluk refleksinin bilinçaltında yüklenilen bir sorgulamayla güçlenmesi ve siyasallık niteliğini kazanması üzerinden okumanın tepkiselliğin arka planına eğilmek açısından yararlı olacağının görülmüş olduğu söylenebilir. Yeni sosyolojik süreçler şeklinde karşımıza çıkan göç ve kentleşme olgusu, paralelinde eğitim seviyesinin yükselmesiyle izleneceği üzere rejimin kurulum aşamasındaki sekülerlik hassasiyetinin, koşutluğu ya da azalma eğilimleri dâhilinde de eşitlikçi bir kamusallık ve siyasallık taleplerinin dile getirilmesiyle süreceği tahmin edilebilmektedir. Fakat, Türkiye'de, demokratik siyasal sistemin katılım unsurlarının çeşitleneceği 1961 sonrası dönemde karşılaşılan Alevi siyasallık damarının arkasında yalnızca sosyolojik dinamiklerin bulunmadığı da açıklaşmış bulunmaktadır. Bir bakıma tepkisellik arayışının pekişeceği bir modern toplum dinamizmiyle karşılaşılmış; aynı şekilde tepkiselliği topluluk sathında bir mobilizasyonla temellendirecek hukuksal, siyasal ve dini tartışmalar ve tartışmaların çerçevesini çizdiği dernekleşme faaliyetleri izlenmiştir. Sonuç olarak, cumhuriyet dönemi Alevi siyasetinin doğuşu ve şekillenişi süreci olarak ele alınan 1960–1967 aralığının genel karakteristiklerinin sunulmaya çalışıldığı bu alt bölüm, hukuksal çerçevenin sunduğu hareket alanı paralelinde örgütlülüğün gerekçelendirilme sürecinde yaşananların kısa bir özetini çıkarma denemesinden ibaret kalsa da, ardılı siyasal ve toplumsal sürece etki edecek niteliklerin izlerini ortaya koyma potansiyelini irdeleyebilmek üzere hazırlanmıştır.

3.3.

Türkiye'de Alevilik, Aleviler ve Sol İlişkisi: Kısa Tarihi Arka Plan ve Çok Partili Dönem (1960–1980)

Türkiye'de Alevilik, Aleviler ve Sol ilişkisini ele almak üzere aşağıda ülkenin, cumhuriyet dönemi çok partili döneminin 1980 askeri darbesine kadar uzanan bir kesiti sunulmaya çalışılmıştır.

Her ne kadar cumhuriyet öncesine uzanan bir arka plana yaslanıyorsa da, Türkiye'de sol düşünce ve aktivizm, esas olarak cumhuriyetin 27 Mayıs 1960 sonrası çok partili döneminde filizlenmiştir. Solun, çeşitli türevleri ile Türkiye siyasal yelpazesine büyük katkı sunacağı dönem, bu şekliyle 1961'de yürürlüğe giren anayasanın sağladığı örgütlenme imkânlarıyla başlamıştır. Dönemin örgütlü sol hareketini temsilen ilk olarak Türkiye İşçi Partisi (TİP), Şubat 1961'de kurulmuştur. TİP'in kuruluşu, denilebilir ki, 27 Mayıs 1960 sonrası dönemde tarihi muhalif karakteri belirginleşen Alevilerin etkin bir muhalefet düzeyi yakalamalarında belirleyici olmuştur.

TİP'in, 1961 Anayasasının yarattığı görece özgürlükçü siyasal ortam ışığında kuruluşu söz konusu katılım açısından da yeni pencereler açmıştır. Her ne kadar parçalı bir siyasallık karakteristiği yansıtıyorsa da, bu dönemde siyasal faaliyetin sınıfsal parametre ışığında yürütülmesi Aleviler açısından oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Fakat bu önem atfı karşılıklılığı ölçüsünde anlam kazanmış, 1970'li yıllarda çok daha belirginleşeceği üzere sağ ve sol şeklindeki siyasal alan ayrışması sürecinin arka planında neredeyse mezhepsel bir ayrışma karakteristiğini de barındırmıştır. TİP'in bu dönemde Alevilerin sol siyasallığa doğru mobilizasyonu konusundaki rolü sol ve Aleviler ilişkisi bağlamında erken örneklerden bir tanesine karşılık gelmektedir denilebilir.

Küçük'ün belirttiği üzere bu dönemde TİP "cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Kemalizme büyük ölçüde destek verdiği kabul edilen Alevileri yeniden muhalif bir kesim olarak tanımlanmalarına yol açacak şekilde mobilize etmiştir"[194]. Söz konusu mobilizasyonun nedenleri üzerinde durmak yararlı olacaktır. Her ne kadar mobilizasyonunu sınıfsal parametre dışına çıkmamaya dönük özel bir özen göstererek sağlamaya çalışmışsa da, TİP'in bu dönemdeki çekim gücü ülkede mezhep eşitsizliklerine karşı yüksek bir siyasal muhalefeti temsil ediyor oluşuyla doğrudan ilişkili görünmektedir.

Buna karşılık, Alevi kitle nezdinde TİP'in mobilizasyon etkisi yaratabilecek kadar güçlü bir parti imajı çizmesinin ardında yer alan başka faktörlere de değinmek gerekmektedir. Öyle ki, Türkiye'nin siyasi tarihinde sosyalist solun ezilen kitlelerin ülkenin içinden geçtiği sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinin yarattığı eşitsizlikler

---

[194] Murat Küçük, "Türkiye'de Sol Düşünce ve Aleviler", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, c. 8. (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2007): 904.

karşısındaki etkin muhalefeti de partinin mobilizasyon imkânını genişletici yönde sonuçlar sağlamıştır. Parti söyleminde öncelikli bir yere sahip olan sınıfsal parametre, parti yöneticilerinin seçim konuşmalarında, program ve tüzükte yer bulmuştur. Buna karşılık, söz konusu parametreyle mezhepsel eşitsizliklerin karşısında yükselen bir muhalif söyleme yaslanan parametre arasında kurulan geçişkenlikler, TİP'in Alevi kitle nezdinde uyandırdığı umudun genişleyerek sürmesi açısından belirleyici bir yere sahip olmuştur.

Bu konuda bir örnek parti yöneticilerinin 1965 genel seçimleri öncesinde yaptıkları konuşma metinleridir. "Yaşasın Emekçiler, Yaşasın Türkiye" başlığıyla yayımlanan seçim konuşma metinlerinin yer aldığı kitapçıkta sınıfsal faktör ışığında ezilmiş, yoksul köylü, topraksız köylü ve işçi kitlenin sorunlarına dönük kısacası emek ekseninde dile getirilmesi amaçlanan sorunlara öncelik tanıyan bir tutum ağırlığını hissettirmektedir [195] . Alevilerin bu dönemde sol düşünceyle ve sol aktivizmle kurdukları ilişkiyi belirleyen faktörün bu şekilde sınıfsal bir temele yaslanan; ancak sınıfsal temeldeki faaliyet sırasında mezhepsel eşitsizlikler karşısında eşitlikçi bir tutumu üstleneceğine gönderme yapabilecek kapasitede bir söylemle şekillendiği görülmektedir. Bu dönemde etnik ve dini azınlık statüsü karşısında maruz kalınan ayrımcılığın yarattığı rahatsızlık Aleviler kadar Kürtlerin de, özellikle genç kitle nezdinde geçerli olmak üzere, sol siyasal aktivizme yönelmelerinde etkili olmuştur[196].

Alevi gençliğini cezbeden sol düşünce ve aktivizme karşılık solun bu dönemdeki tercihi, söylemini Alevilerin tarihinde önemli yer tutan tarihsel figürlere, dönem boyunca daha etkinleşen âşıklara ve halk edebiyatının muhalif damarını teşkil eden şiirlere dönük şekilde kurmak yönünde olmuştur. Bu türden atıfları barındıran parti faaliyeti Alevi kitleyle etkileşimin daha güçlü bağlara dayanmasını sağlamıştır. Averaj düzeyde de olsa bu dönem TİP toplantıları Alevi geleneğine göndermeleri içermiştir. Eserlerin toplumcu bir karakterde yeniden yorumlanmasıyla süren bu etkileşim TİP'in 1960'lı yıllardaki siyasal muhalefet gücünün önemli bir parçası olarak Alevilere, özellikle de Alevi gençlerine hitap eden karakterini yansıtmıştır.

---

[195] Türkiye İşçi Partisi, **Yaşasın Emekçiler, Yaşasın Türkiye: Türkiye İşçi Partisi 10 Ekim 1965 Milletvekili Seçimi Radyo Konuşmaları (Mehmet Ali Aybar, Yaşar Kemal, Rıza Kuas, Hamdoş, İbrahim Çetkin, Can Yücel, Çetin Altan, Muzaffer Karan, Tarık Ziya Ekinci, Behice Boran, Mahmut Makal, Sadun Aren, Kemal Nebioğlu)** (Ankara: Sosyal Adalet Yayınları, 1966).

[196] Massicard, **2007**, 60. Dönem Kürt gençliğinin sol siyasallığının tarihi bir tanıklığı için bkz. Canip Yıldırım, **Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı**, hz. Orhan Miroğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).

Dönem boyunca Alevi gençliğinin TİP ve çevresindeki etkinlikleri, geleneksel Alevi öğretisi açısından düşünüldüğünde yerleşik hiyerarşi kodlarının sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Alevi geleneksel öğretisinin hiyerarşik üstünlüğü taşıyan kurumu olarak dedelik ve kurumun temsilcileri dedelerin sorgulandığı bir konjonktürde yaşlı kuşak ve genç kuşak arasındaki ayrışmanın pek çok örneğiyle karşılaşılmıştır. Kehl-Bodrogi'nin belirttiği üzere bu süreç hiyerarşik yapıda dedelerin yüklendiği rollerin sorgulandığı, topluluk içi dayanışma ağının hiyerarşik modeldeki açık karşılığı olarak hak'ullah (dedelere yapılan geleneksel yardımlar, çıralık) konusunda tartışmaların yapıldığı bir dönem olarak geçirilmiştir[197]. Genç kitle nezdinde geleneksel öğreti kurumlarının sorgulandığı bu evrenin hâkim karakteristiği toplumdaki ezilmişlik ve marjinalleştirilmişlik hissinin aşılmasına dönük perspektifin sol siyasallıkla sürdürülmesi şeklindedir. İrat'ın belirttiği şekliyle kimliğin hiyerarşik yapısına dönük sorgulama sürecinin bir uzantısı olarak meydana gelen kutuplaşma "geleneksel Alevi tabanının Marksist solun karşısında kimi zaman daha katı Kemalist çizgide söylemler"le öne çıkmaya çalışmasına neden olmuştur[198]. Bu durumun bir savunma mekanizmasının devreye sokulması şeklinde yorumlanması pek de yanlış olmasa gerektir. Küçük'ün belirttiği üzere "çoğu kez köylerden kovulmalarıyla dedelerin etki alanlarının önemli ölçüde sınırlanması, taliplerin gözünde değerlerinin düşmesi ve Aleviliğe dair tüm değerlerin gericilik olarak mahkûm edilmesi"[199] sonucunu ortaya çıkaran bu süreç belki 1970'lerin sonlarında görece yıpranmalarla beraber yapıdaki dünyevi karakteri ortaya çıkarırken, bu karakterin bozulması karşılığında müdahale edecek dini otoriteleri de çözüm arayışına itmiştir.

Buna karşılık, Aleviler açısından geleneksel kültüre ait öğelerin popülerleşmesine hizmet eden sol, sınıfsal parametreye sıkışmışlığı ölçüsünde geleneksel kanat ve devrimci kanat arasında cereyan eden ayrışmanın yarattığı sancıları kendi lehine çevirebilecek bir taktik geliştirmek zorunda kalmıştır. Söz konusu sıkışmışlığı belirleyen faktörler arasında hem CHP'nin rejim kuruluşundan başlayarak, 1957

---

[197] Krisztina Kehl-Bodrogi, **age**, 54. Ayrıca bkz. Massicard, **2007**, 61. Hak'ullahın 1960 ve 1970'li yıllardaki sorgulanma sürecine eğilerek, yeni yetişen nesiller nezdinde çoğunlukla bir sömürü aracı olarak değerlendirildiğini ortaya koyan bir eser için bkz. Ümit Kaftancıoğlu, **Hakullah: Bektaşiliğin Gölgesinde Sömürü** (İstanbul, Su Yayınları, 2003). Burada hak'ullah ya da çıralığın Dersim pantheonunda (çok tanrılı inanç evreni) "tanrılar/tanrısal kişiliklerin adıyla anılan ocaklara bağlı seyitler" tarafından "uma" adıyla da toplandığı eklenebilir. Bkz. Ertuğrul Danık, "Dersim Alevi–Kürt ve Zaza Mitolojisi ve Pantheonu Üzerine", **Birikim**, s. 88 (Ağustos, 1996): 67.
[198] Ali Murat İrat, **Devletin Bektaşi Hırkası** (İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2006), 93.
[199] Küçük, **2007**, 914.

sonrasında da eski desteğini yakalama iddiasıyla Alevi kitlede bulduğu karşılığı, geliştirilen ortanın solu programı çerçevesinde tazelemesi hem de Alevilerin siyasal alanda temsiliyetlerine örtük göndermeler doğrultusunda öncelik tanıyan bir parti olarak Birlik Partisi'nin (BP) kurulması etkili olmuştur[200].

Ünsal'ın belirttiği şekliyle TİP, Birlik Partisi'nin kuruluşuna kadarki evrede, en azından kimi yörelerdeki Aleviler yurttaşlar tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Ünsal bu örnekler arasında sayılabilecek bir köy kıyaslamasıyla Ankara'nın Çankaya ilçesine bağlı, Alevi ve Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı iki köyü örnek vermiştir. Bu örneklerden de görüleceği üzere Alevilerin yaşadığı bir köy olan Mahmatlıbahçe'de TİP'in 1965 seçimlerindeki oy desteği % 48,2 civarındayken, bu oran köydeki CHP ve BP desteğinin yükselişiyle % 22,1 civarına düşmüştür. Burada, Ünsal'ın da işaret ettiği şekliyle, tek bir örneğin açıklayıcılığının sorgulanabileceğini ekleyerek TİP'in Alevi siyasallığının parçalı bir karakterde sürdüğü BP'nin kuruluşu sonrası süreçte yaslandığı Alevi kitleyle bağlarının görece düşüş gösterdiği sonucuyla karşılaşılmaktadır[201]. Bu konuda daha sonra ayrıntılı şekilde verilen bir örnekten yararlanılabilir. BP'nin kuruluş sürecinde Alevi soy hiyerarşisinin önemli unsurları arasında yer alan Bektaşi dergâhının o dönemdeki postnişini Feyzullah Ulusoy'un bir röportajında söyledikleri, Alevi geleneksel hiyerarşisinin önde gelenlerinin, TİP'e dönük dışsal bakış açısıyla, seçmen davranışı konusunda nasıl bir kararsızlık yaşadıklarını, en azından 1969 genel seçimlerinde geçerli olmak üzere BP'ye dönük bir eğilim gösterdiklerini açıklamaktadır[202].

TİP açısından bu dönem, ulusal düzeyde düşük oy oranlarına sahip siyasi partilerin meclis çatısı altında temsiliyetine imkân sağlayan seçim sistemi sayesinde yakalanan başarının tekrarlanmasının güçleştiği, tabanın önemli bir unsuruna karşılık gelen Alevilerin daha parçalanması, aynı şekilde potansiyel desteklerinin riske gireceği bir döneme karşılık gelmiştir. Bu şekilde katıldığı ilk genel seçimler olan 1965 genel seçimlerinde kırsalda Alevi kitlenin desteğini çekebilmeyi başaran, Adıyaman,

---

[200] Bu konuda TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın seçim sonrasında gazeteci Abdi İpekçi'ye yaptığı değerlendirmeden görüleceği üzere TİP'in 'emekçi halkın birleşmesi' temasını işleyerek ulaştığı ve yakın bağ kurduğu Alevilerin desteğini yitirmesinin nedeni olarak Aybar Yeni Türkiye Partisi'nin (YTP) TİP'e yönelen Kürt oylarını bölmesini de beraberinde değerlendirerek şunları söylemiştir: "Oysa bu seçimlerde Birlik Partisi olsun, YTP olsun özel bir hüviyetle ortaya çıktılar ve henüz sınıf bilincine ulaşamamış olan vatandaşlarımızın büyük ölçüde oylarını kanalize ettiler". Bkz. Abdi İpekçi, **Liderler Diyor ki: Röportajlar** (İstanbul: Ant Yayınları, 1969), 240.

[201] Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002), 461. Ayrıca bkz. Ünsal, **age**, 366.

[202] Cem, y. 3, s. 29 (Ekim, 1993): 27'den aktaran Ata, **age**, 65.

Malatya ve Yozgat'ta Alevilerin desteğini belirgin bir biçimde çekebilen TİP açısından Aleviliği sol söylem ve aktivizme eklemleme konusundaki iddiaya karşı yeni dinamikler doğmuştur.

Ancak tüm güçlüklerine karşılık TİP'in 1965 seçimlerinde elde ettiği sonuçlara olumlu yönde etki eden bir faktör olarak Alevi seçmen desteğinin ayrıcalıklı bir yeri bulunduğu söylenebilir görünmektedir. Parti bu dönemde Alevi halk şairlerinin halk şiirlerini icra ettikleri "gece"ler[203] ve "dernek" faaliyetleri vasıtasıyla sosyalist bir çerçevedeki mobilizasyonun imkanlarını zorlamış, Küçük'ün aktardığı üzere dönem boyunca "TİP'le yakın dirsek temasında çalışan Devrimci Ozanlar Derneği'nin gecelerinde Feyzullah Çınar, Âşık Mahsuni, Mahmut Erdal ve Nesimi Çimen" gibi pek çok saz ustası sahneye çıkmıştır[204]. Burada 60'lı yıllardaki sol örgütlülüğün merkezinde yer alan bir siyasi parti olarak TİP'in, solun kitleselleşebilmesi uğrunda rol biçtiği saz ve sözün önemine işaret etmek yararlı olacaktır.

Söz konusu durumun 1970'li yıllara uzanacak şekilde TİP ve çevresinden doğan sol hareketler açısından da geçerli olduğunu tespit etmek mümkün görünmektedir. 1960'lı yılların sonlarında yükselen Milli Demokratik Devrim hareketinin fikri düzeydeki aktif isimleri arasında yer alan Mihri Belli'nin anılarında belirttiği şekliyle sosyalist sol gruplar arasında geleneksel Alevi şiirinden beslenen halk müziği tarzına dönük yoğun bir ilgi sürmüştür. Belli'nin anılarında söz konusu müzikal aktivitenin öne çıkan isimlerinden Ruhi Su'yu anlattığı bölümde belirttiği şekliyle geleneksel Alevi edebiyatından beslenen bir damar sol nezdinde dikkate değer bir karşılık bulmuştur: "Hepimiz Ruhi Su'nun müzik anlayışımızı ve beğenimizi olumlu yönde etkilediğinin farkındaydık. Birlikte söylediğimiz türkülerin çoğu onun bulup yaydıklarıydı" [205].

Bu ilişki bağlamını anlamak açısından dönem boyunca Alevi-Bektaşi halk türkülerinin kitlesel düzeyde ilgi gören ürünler haline gelmesinde büyük emeği ve katkısı bulunan Ruhi Su'nun bir söyleşisinde belirttiği sözlere bakmak yararlı

---

[203] Gecelerin TİP'le BP arasında süregelen siyasal alan rekabetinin önemli bir unsuru olarak değerlendirileceğinin üzerinde fazlaca durulmamıştır. Söz konusu rekabeti örnekleyen bir afiş solun kitleselleştirilmesinde başlıca belirleyici göündüğü Alevi geleneksel kültürüne ait öğeler üzerinden TİP ve BP arasındaki rekabeti canlandırmak açısından yararlı olabilir. Bkz. "Birlik Partisi Halk Gecesi", 1967(?), **Af 1993 DD 2487.** (Milli Kütüphane). Bkz. Ek 3.

[204] Küçük, **2007**, 931–932. Âşıklarla parti arasındaki ilişki, âşıkların parti toplantılarında sahneye çıkmaları konusunda ayrıntılı bilgiler için bkz. Ata, **2007**, 159.

[205] Bkz. Mihri Belli, **Mihri Belli'nin Anıları: İnsanlar Tanıdım–II** (İstanbul: Doğan Kitap, 1999), 25.

olacaktır. Su'nun sözleri bu dönemde geleneksel Alevi deyişlerinin ve semahların "halkın özlemleri" için kullanıldığı türde bir kitleselleşmeyi ve politik diyalog kurulabilmesini anlamak açısından önem taşımaktadır: "(semahlarla) bir bakıma gelecek için, yaşanılan zaman için iyi şeyler dilenir, yine halkın özlemleri dile getirilir"[206].

1960'lı yıllara ilişkin genel bir değerlendirme öncesinde TİP'te meydana gelen bölünmeye işaret etmek yararlı olacaktır. Öyle ki bu sayede Aleviler ve sol aktivizmin sonraki on yıldaki seyrini anlamak daha kolaylaşacaktır. TİP'in kapatılacağı 1971 sonrası döneme geçiş açısından önem taşıyan bu süreçte TİP'te iki tezle, MDD ve Sosyalist Devrim tezleriyle birlikte iktidar mücadelesi yaşanmış, devamında MDD'nin öncülüğünde ve 1968'te ABD ve Avrupa merkezli devrimci gençlik hareketinin şekillendirdiği küresel konjonktürün itkisiyle devrimci gençlik hareketlerinin filizlendiği bir sürece evrilinmiştir.

Böylece, üniversite gençliğinin sol aktivizmlerinin merkezi konumundaki Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF)[207] Dev-Genç'e dönüştüğü konjonktür, TİP'in parlamenter sosyalizm modelinin dışında alternatif devrim stratejileri üzerine yoğunlaşılan bir süreci karşılamıştır. Söz konusu kırılma, TİP'in Aybar ve Boran grupları arasında cereyan eden iç çekişmeleri öncelikli olmak üzere, 1968 yılında iktidardaki AP ve ana muhalefet partisi konumundaki CHP mutabakatıyla değiştirilen seçim sisteminin yarattığı temsiliyet dezavantajıyla birlikte belirgin bir yıkıcı etki yaratmıştır. Buna karşılık Alevi gençliğin sosyalist sola dönük ilgisinde herhangi bir azalma görülmemekle birlikte, söz konusu ilginin TİP'ten, TİP dışı sosyalist sol mecraya doğru akmaya başlayacağı bir evreden geçilmiştir.

Bu şekilde 1960'lı yıllara ilişkin bir değerlendirme yapılacak olursa sosyalist solun legal temsiliyetini üstlenen, iki dönem[208] parlamenter temsiliyet şansını yakalayan bir parti olarak TİP'le Aleviler arasında kurulan sıcak etkileşimin partinin, devrimci ve

---

[206] Ruhi Su, **Ezgili Yürek: Şiirler,** (İstanbul: Adam Yayınları, 1985), 131.

[207] Bu konuda Zürcher'in değerlendirmesi yinelenebilir: "Fikir Kulüpleri bütün üniversitelere yayıldı. İçlerinde en ünlüsü, İşçi Partisi liderlerinden Profesör Sadun Aren'in biçimlendirici bir nüfuza sahip olduğu (Türkiye'nin üst düzey devlet memurlarının yetiştirildiği, eski imparatorluk Mülkiye'sinin devamı olan) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki kulüptü. 1960'ların ortalarında bu kulübün ve diğerlerinin yönetimine Fikir Kulüpleri Federasyonu adıyla ulusal bir ağ kuran TİP'in öğrenci eylemleri hâkim olmuştu. Bkz. Eric J. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 371.

[208] Parti, 1965 ve 1969 genel seçimlerinde TBMM'de temsiliyet olanağını yakalamıştır. 1965 seçimlerinde 270000 civarındaki oya karşılık 15 üye çıkaran parti, Milli Bakiye sisteminin kaldırılması sonrasında yapılan genel seçimlerde yalnızca iki milletvekilliği elde edebilmiştir.

toplumcu bir öz atfıyla da olsa, geleneksel Alevi şiirine, deyişlerine sol popüler kitleselliği kazandırıcı bir perspektiften yaklaşmasıyla beraber yürüdüğünün altını çizmek gerekmektedir.

Solun mezhep ayrılıkları üzerinden süregelen eşitsizlik konusundaki tavrını ele almak gerekirse genel olarak kentleşme sürecinde artan temaslar karşısında Alevilerin maruz kaldıkları ayrımcı ve yer yer şiddet içeren olaylara dönük şekilde geliştirilen ancak sürerlilik ve yapısal bir karakter arz etmeyen reflekslere değinmek imkânı doğmaktadır.

Örneklerden bir tanesi TİP'li senatör Fatma Hikmet İşmen'in Muğla'da meydana gelen ve mezhepsel çatışma motifleri barındıran Ortaca Olaylarıyla ilgili olarak yaptığı konuşmadır. İşmen, konuşmasında "sünnilik–alevilik" mevzusunda beyanda bulunmuş, "toplumun istikbali için Hükümeti uyarma lüzumunu" gördüğünü belirttiği konuşmasında değindiği muamele ve şiddet örneklerinde Alevilerin maruz kaldıkları ayrımcılığa değinirken söz konusu mezhep ayrımcılığı ve Alevilere dönük saldırgan, aşağılayıcı tavra yer vermiştir[209].

Söz konusu örneklerden bir diğeri Orhan Miroğlu'nun, 49'lar davası dolayısıyla mahkûm edilen politik Kürt figürlerinden Canip Yıldırım'ın Kürt politik mücadelesi eksenindeki tanıklıklarını kapsayan söyleşilerden yola çıkarak hazırladığı anlatıda yer almaktadır. Anlatıda, 1965 seçimleri öncesinde TİP'in Diyarbakır'daki propaganda faaliyetleri sırasında köylülerin emek–sermaye ilişkisi ve tarım politikaları nedeniyle yaşanan adaletsizlikler konusunda, mezhep ayrımcılığı kadar ilgili görünmemelerine yer verilirken, Yıldırım ve çevresindekilerin meseleyi mezhepsel motiflerle bezeyerek anlatmaya koyulmalarıyla beraber propagandanın daha etkili hale gelebildiği ortaya konmuştur:

> …Dedim, bak, seninle bir Alevi köyüne gideceğiz. Diyarbakır'ın Çınar kazasının Şükürlü köyü. Alevi köyüdür. Orada göreceksin, bu Şükürlülü çocuklar, DSİ'de, Karayolları'nda çalışıyorlar ve hepsi solcu. Bize diyorlar ki, "Köye gelin. Gelmezseniz dedeler müdahale eder, biz oy alamayız." Kalktık gittik. Ben, Kürt Reşit, Tarık Ziya, bir de Şaban Erik, sendikacı. Köye gittik, meydana kürsüleri attık, İşçi Partisi'ni anlatıyoruz. Milli gelir, yüzde otuz, yüzde seksen hesabı… Hiç kimse en ufak bir heyecan, bir ilgi göstermedi, aksine sıkıldılar. En sonunda dedim ki, "Müsaade ederseniz biz kalkıp gidelim, ama bir iki de ben söyleyeyim". Dedim ki "Bakın bunu iyi bilin, bu mücadele Hz. Ali ile Muaviye'nin mücadelesidir. Böyle der demez sanki yüzlerinde gül açtı. Yaşlı, bıyıkları çenesine sarkmış bir adam, "Beyim" dedi "seninle iki dakika görüşebilir miyiz?" Kalktı ayağa, elimden tuttu, beni götürdü köy evlerinin arkasına. Dedi ki, "Kitabın ortasından söyledin". "Bak" dedi "biz Alevilerin ahde vefa diye kavli var, biz kavil verdik mi kavlimizden dönmeyiz. Fakat sen

[209] Fatma Hikmet İşmen, **Parlamento'da 9 Yıl: TİP Senatörü Olarak 1966–1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları** (Ankara, Çark Matbaası, 1976), 13–18.

öyle bir şey söyledin ki, biz yaşlılar yine CHP'ye oy vereceğiz, ama bütün gençlerimiz size oy verecekler"[210].

Yıldırım'ın işaret ettiği husus, herhalde partinin Alevilerin karşılaştıkları eşitsizlikçi muameleler konusuna da eğilen bir siyasal parti söylemini daha önceledikleri hususudur. Bu durum, Alevilerin sosyo–ekonomik statüleri nedeniyle yer yer mezhepsel motifleri de barındıracak şekilde geliştirilmiştir. Bununla birlikte, partinin 1960'lardaki genel söylemi dinsel azınlıkların yaşadığı sorunlara üstü kapalı olarak değinebilen türde; ancak sorunların çözümünün bütüncül bir çözüm paketi olarak sosyalist programıyla iktidara gelinmesiyle sağlanacağı şeklindedir. 1965 seçimlerinde radyodan yapılan konuşmalarda parti yönetiminde yer alan isimlerden Tarık Ziya Ekinci'nin değinisi soruna nasıl yaklaşıldığını anlamak açısından yararlı olacaktır:

> Bazı yurttaşlarımızın aşağı ırk, din ve mesheplere mensup oldukları görüşü yaygın halde tutularak bir yandan ayrılıklar yürütürken, öbür yandan rahatlıkla sömürmek için bir kısım yurttaşlarda aşağılık, zillet ve kendi nefsine güvensizlik duyguları yaratılmaktadır. Emekçi kardeşim. Sen sömürüldüğün için sömürmeye vasıta olan her türlü ayrımcılığın ve hor görmenin karşısındasın. Gerçekten de mensup olduğun ırk, mensup olduğun din ve meshep ne olursa olsun çalışarak geçinmek zorunda olduğun için çalışmadan senin sırtından geçinenler tarafından hor görülmektesin. Bu bakımdan Anayasamızın öngördüğü kardeşliği, beraberliği ve insan sevgisini ancak sen gerçekleştirebilirsin. Senin biricik siyasi partin olan Türkiye İşçi Partisi'nin yani senin iktidara gelmenle her türlü sömürme, kula kulluk son bulacağından ırk, din, mezhep ve dil ayrılıklarıyla bunların sebep olduğu elim vaziyetler son bulacaktır.[211]

Partinin yukarıdaki sözlerden yansıyan mezhep ayrımcılığı karşısındaki genel tutumuna ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekirse sosyalist iktidarın çözüm vaatlerine dayanan bütüncül bir yaklaşım sergilendiğini belirtmek yararlı olacaktır. Küçük'ün de belirttiği haliyle partinin ilkesel tutumu "dinsel azınlıkların hakları konusunda epey düzleştirici" bir tutum olarak yansımıştır[212].

Bu şekliyle TİP'in sol aktivizminin dışında, yukarıda bahsedilen faktörlerin parçalılığında zaman içerisinde TİP dışı sol mecraya doğru akmaya başlayan bir ilişki bağlamı kurulmuştur. Aşağıda görüleceği üzere 1970'li yıllarda yükselecek gerilla mücadelesine dayalı sol açısından 1960'lı yılların tecrübesi önemli bir yapıtaşı vazifesi görmüştür.

Alevilerin devrimci sol hareketin çeşitli fraksiyonlar altında süregelen mücadelesine verdikleri destek konusunda sol hareket içerisinde de tartışmalar görülmemiş

---

[210] Yıldırım, **2005**, 208–209.
[211] Türkiye İşçi Partisi, **1966**, 55–56. Ayrıca benzer bir konuşma için bkz. Türkiye İşçi Partisi, **1966**, 97.
[212] Küçük, **2007**, 904–905.

değildir. Ancak yapılan değerlendirmeler ışığında hareketin filizlenme atmosferine eğildiğinde de görüleceği üzere, hareket kayda değer bir sosyo–kültürel ve ekonomik doku uyuşmasının belirleyiciliğinde yürümüştür. Bu bağ hem mücadelenin kriz aşamalarında hem de stratejik taktiklerin geliştirildiği aşamada geçerlilik taşımış olsa gerektir. Örneklerden bir tanesi Mihri Belli'nin anılarında yer verdiği bir anektottan izlenebilir. Belli, Kayseri Malatya yolunun Elbistan kavşağında uğradıkları bir dağ köyünde kendilerini misafir eden muhtarın sözleriyle devrimci mücadelenin Alevilerle kurduğu doku bağının Sünnilerle kurulan doku bağıyla kıyaslandığında genel olarak daha yakın bir ilişki profilini çizdiğini hatırlatmıştır:

> Muhtarın ilk sözü 'Bu işe Sünnileri de katamazsanız bir yere varamasınız' oldu. Doğru söylüyordu. Hiç değilse o yöredeki bizimkiler işin kolayına kaçmışlar ve genellikle ilerici düşünceye açık olan Alevi kesimi içinde kalmışlardı. Sünni köylere gidip oralardaki emekçilerin de ötekilerden hiç de eksik olmayan devrimci potansiyelini harekete çevirmek onlara zor gelmişti. O alanı hemen hemen tümüyle karşı tarafa bırakmışlardı[213].

Sol ve Aleviler arasında kurulan, kırsalda daha geçerli olduğu düşünülebilecek aktivizmin daha ziyade Alevilerin yaşadığı sosyal çevrede kuruluşuna yaslanan başka değerlendirmelerle de karşılaşılmaktadır. Söz konusu değerlendirmeler arasında 1960'lı yılların devrimci sol mücadelesini mücadelenin parçalarını oluşturan toplumsal kesimler ve sınıflar açısından incelemeye gerek görerek dönemin bir eleştirisini de yapan Maocu Devrimci Aydınlık grubu üyesi Gün Zileli'nin anıları oldukça dikkat çekicidir. Zileli, anılarının bu bölümünde üretici küçük köylünün bilinçlendirilmesi sayesinde kırsal alanda gelişecek devrimci mücadeleye ilişkin şu tespitlerde bulunmuştur:

> Köylü kitlelerinin yükselen mücadelesinden söz edilirken, o sırada merkez üssünü Malatya'nın Kürecik–Ören ve Dersim bölgelerinin oluşturduğu, alevi kökenli köylü kitlelerinin gençlik mücadelesine verdiği büyük destek de ihmal edilmemelidir. Doğu bölgesindeki alevi köylü kitlelerinin mücadeleye verdiği desteğin, toprak ya da ürün fiatları talebinden çok, solun propagandasının, alevi köylülerinin geleneksel "düzen karşıtlığı'na hitap etmesinden ve solun, alevi kitlesinin kadim düşmanı İslamcı ve gelenekçi kesimlerle boğuşuyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir[214].

Söz konusu değerlendirmelerin çoğaltılması mümkün olmakla birlikte, gerilla mücadelesine dayalı devrimci sol hareketlerin yaklaşık ortak paydalarının inanç unsurunun örgütlülüğü kolaylaştırıcılığına dayanarak bir açmaza sürüklenmek şeklinde yansıdığı değerlendirilmiştir.

Bu konuda kapsamlı değerlendirmeler arasında sayılabilecek bir değerlendirmeye de İbrahim Kaypakkaya önderliğinde yürüyen ve hareketin liderinin Diyarbakır'da

---

[213] Belli, **age**, 108.
[214] Gün Zileli, **Yarılma (1954–1972)** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 391–392.

işkencede öldürülmesi ardından göreli bir durağanlığı deneyimleyen TKP/ML hareketinin kır gerilla mücadelesi doğrultusunda Dersim bölgesinde yürüttüğü örgütlenme çalışmalarıyla ilgili Ali Taşyapan'ın anılarında rastlanmaktadır. Taşyapan, Kürecik ve civarında yürütülen faaliyetlerle ilgili olarak neden kürt–alevi köyleriyle sınırlı kalındığını değelendirirken söz konusu doku uyuşmasına ve bu doku uyuşmasını besleyen yakın tarihi arka plana, bu arka plan ekseninde TİP ve Aleviler arasında kurulan ilişkinin sağladığı mobilizasyon olanağına işaret etmiştir:

> Türkiye sol kesimine karşı bu köylerde genel bir sempati oluşmuştu. Bu sempati; TİP döneminde tohum olarak ekildi, haşhaş mitingleriyle yaygınlık kazandı, Sinan Cemgil ve arkadaşlarının faaliyetiyle de kökleşip daha doygun bir içeriğe büründü. Bizler bu mirası devralarak çalışmamızı sürdürdük. Demek ki bu köylerde bizden önce bir birikim oluşmuştu, öncelikle bu birikime dayanmamız anlaşılır bir şeydi. Türk ya da kürt–sünni köylerde böyle bir birikim gözlenmediği gibi devletten yana tavır vardı. Sıkıyönetim koşullarında illegal faaliyet yürütüyorduk. Dolayısıyla Sünni kökenli köylerde faaliyet şansımız yoktu. Kaldı ki, alevi kökenli köylerde bile tüm aileleri kucaklamış değildik. Tek tük de olsa gerici aileler vardı, çalışmamızı bunlara hissettirmemeye özen gösterirdik. TKP (M-L) döneminde faaliyet alanımızı Elbistan hududu içine doğru genişlettik, Kürecik'e komşu ya da yakın Elbistan köyleriyle bağlantıyı sağladık. Kontak kurduğumuz Elbistan köyleri de kürt–alevi kökenliydi. Sola eğilim temelindeki potansiyel, bu köylerde de benzer bir süreci yaşayarak gelişim kaydetmişti. Sünni ve alevi köylerin ekonomik–sosyal konumu benzerdi. Türkiye genel standartlarına göre hepsi kıt kanaat geçinen yoksul köylerdi. Buna rağmen politik eğilim farklıydı. Alevi köyler solculuğa, sünni köyler sağcılığa meyilliydi. Yani burada sınıfsal konum politik eğilimde ortak bir payda oluşturamamıştı[215].

Dolayısıyla 1970'lerin başlarında, kısmi askeri müdahale sonrası konjonktürde siyasal alandan ötelenen sosyalist solun devrimci programlarını gerilla mücadelesine endekslerken öncelikle yaslandığı taban arasında, en azından bazı bölgelerde geniş çaplı destekleriyle, Alevilerin yer aldığı gözlendiğini tespit etmek mümkün görünmektedir. Burada bir ekleme yapılırsa, Aleviler arasında sol örgütlülüğün geniş çaplı eklemlenen grubu olarak Alevi Kürtleri saymak mümkün görünmektedir. Alevi Kürtlerin dini ve etnik aidiyetlerini tali düzeyde değerlendiren bir devrimci sol çizgideki siyasallıklarını değerlendirirken Çelik'in belirttikleri solun etkinlik düzeyinde Alevilerin, özelde de Alevi Kürtlerin rolünü anlamak açısından yararlı olacaktır. Öyle ki, bu dönemde dini ve etnik alt kimlik kategorileri karşısında mutlak bir düzleştirici perspektifi benimsedikleri iddia edilemezse de, Alevi Kürtler büyük çoğunlukla solun örgütlenmesinde rol almışlardır[216].

---

[215] Ali Taşyapan, **Anılarla Geçmişe Yolculuk: Kaypakkaya İle Birlikte**, c. 1 (İstanbul: Belge Yayınları, 1997), 530.

[216] Ayşegül Betül Çelik, "Alevis, Kurds and Hemsehris" **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003): 147. Burada Webb'in kullandığı bir terimi Alevi Kürtler açısından kullanabilmenin daha da geçerli olduğunu söylemem mümkün görünmektedir. Webb'in Kahramanmaraş Katliamı'na dönük mezhepsel mevzilenme ve şiddet olgusuna odaklanan makalesinde kullandığı üzere dönem boyunca Alevilerin

Burada son olarak bu hareketle ilgili olarak küçük çaplı bir eleştiriye değinmek yararlı olacaktır. Bir bakıma Belli'nin Malatya Kayseri arasındaki köyde yaşadıklarına odaklanan anektoduyla benzerlikler içeren bir öz eleştiriye yine dönemin devrimci sol gençlik hareketinin önde gelen isimleri arasında yer alan, gazeteci Oral Çalışlar'ın 1968'le ivmelenen harekete ilişkin anılarında rastlanmaktadır. Çalışlar, bu konudaki tespitiyle Aleviler ve devrimci sol hareket arasındaki ilişkinin taşıdığı yakın karaktere işaret ederken, solun örgütlenme faaliyetlerinin daha ileri noktaya ve toplumun emekçi alt kesimlerine yaygınlaştırılabilmesi aşamasında hareketin bazı kesimlerinde bir kolaycılığa neden olduğunu belirtmiştir:

> Sol, Alevi-Sünni çatışmasını önlemek ve birliği savunmak tutumuna kararlılıkla sarılmadı, tam tersine Alevi mezhepçiliğine prim veren faydacı bir yola girdi, bu da geniş Sünni yığınlarının sağcılar tarafından kolay istismarına zemin hazırladı[217].

Eleştirilere ve devrimci sol hareketin tabanının Alevilerin ağırlığını taşıdığı bir taban dışına çıkartılması gerektiği yönündeki projeksiyona karşılık, bütün bu ilişki ağı şüphesiz ki, 1971 sonrası süreçte de, devrimci sol örgütler bünyesinde devam etmiştir. Bu süreç dedelerin dini otoritelerinin yoğunlukla sorgulandığı bir konjonktür olduğu kadar, öğretinin sunacağı tarihsel figür ya da kavramların devrimci sol jargona uygun hale getirilerek yeniden türetildiği ve tedavüle sokulduğu bir döneme karşılık gelmiştir.

Küçük'ün belirttiği şekliyle bu dönemde sol ve Aleviler arasındaki ilişkiye katkı sağlarken Alevi gençliğince takip edilen yöntem kavramların, Alevilerin tarihine ilişkin Pir Sultan Abdal gibi öne çıkan tarihi figürlerin[218] sağladığı malzemenin "gerektiğinde sosyalist ideolojiye uygun bir biçimde yorumlanması" şeklinde yansımıştır. Böylece Mansur'un "Enel Hak" sözü "emek hak" a dönüştürülebilmiştir.

---

sol siyasallık içindeki payları "orantısız bir yüksek"liği yansıtmıştır. Bu durum Alevi Kürtler açısından değerlendirildiğinde muhtemeldir ki, daha baskın gelecek bir orantısızlığı karşılamıştır. Bkz. Emma Sinclair–Webb, "Sectarian Violence, The Alevi Minority and The Left: Kahramanmaraş 1978" **age**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003): 215. Yine Kürt Aleviliği ve Kürt Ulusal Hareketiyle ilgili olarak benzer tespitler için bkz. Michiel Leezenberg, "Kurdish Alevis and Kurdish Nationalist Movement", **age**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003): 198.

[217] Oral Çalışlar, **'68 Anılarım** (İstanbul: Gendaş Yayınları, 2003), 54. Çalışlar, yıllar sonra Alevilerin kimlik talepleriyle ilgili bir yazı dizisinde 1960'ların sonlarındaki devrimci harekete ilişkin gözlemlerine de yer vermiştir. Ayrıca bkz. Oral Çalışlar, "Aleviler General de Olmak İstiyor, Vali de" **Radikal**, (10.11.2008)

[218] Levent Cinemre, Figen Akşit, **100 Soruda Tarih Boyunca Alevilik ve Aleviler** (İstanbul: Tempo Kitapları, 1995), 83–84.

“Tanrının adlarından biri olarak Alevilerin tercih ettiği ‘Hak’ ile ‘halk’ arasındaki fonetik yakınlıktan” yararlanılabilmiştir[219].

Bu haliyle kavramların devrimci sol mücadele ve jargonla etkileşiminin sağlanması üzerinden kavramların sosyalist bir içeriğe büründürülmesi şeklindeki yöntem sol nezdinde Alevi kültür ve tarihine ilişkin öğelerin kitleselleşebilmesinin yolunu açmıştır. Örneklerden bir tanesi de Mélikoff’un geleneksellliğin bozulduğu şeklindeki eleştirisine dayanarak paylaştığı anektottur. Âşık Feyzullah Çınar’a “artık geleneksel nefesleri söylemediği” yönündeki sözleriyle sitemde bulunan Mélikoff, Çınar’dan şu yanıtı almıştır: “Kendi şehitlerimiz dururken Kerbelâ şehitleri için ağlamak niye?”[220]

Buna karşılık devrimci sol hareketin Türkiye’de yükselme zemini bulan siyasal İslam ve aşırı milliyetçi hareket nezdinde taşıdığı, soğuk savaş konjonktüründeki bir ülkede maruz bırakıldığı, ortalama vatandaşın algısında hem dini hem milli karaktere dönük bir ihanet odağı ithamıyla şekillendirilen “komünist” yaftası, yine 1950’li yıllardan beri izlerine rastlanabilecek şekilde Alevilere de yüklenmeye başlamıştır. Bu konuda hatırlanabilecek *Sebilürreşat* dergisi anti-Alevi propagandası, basın–yayın faaliyetleriyle yürüyen bir Alevi karşı refleksiyle birlikte daha şiddetli bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Bu haliyle, ülkenin geçirdiği laikleşme ve kentleşme dönüşüm süreçlerinin belirleyiciliğinde zımni bir eşitlik zemini kurulabilmiş görünmekle birlikte, daha ziyade ön yargıların su yüzüne çıktığı bir döneme erişilmiştir.

Bruinessen’in ifade ettiği şekliyle “Alevilerin kente göç, eğitim ve kamu sektöründe istihdam sonucu topluma daha fazla eklemlenmeleri, yüzyıllardan beri sosyal anlamda ayrı yaşadıkları Sünnilerle daha sıkı bir teması ve bazen de doğrudan rekabeti beraberinde” getirmiş, “bu durum etnik ve dini açıdan karışma bölgelerinde ve hatta ülkenin batısındaki büyük şehirlerde gerilimin yükselmesine” sebep olmuştur. Böylece “köylerden son zamanlarda göç edenler aynı yerlerden gelenlerle bir arada olmaya eğilim” göstermişler, “böylelikle ayrı ayrı Alevi ve Sünni mahalleleri” doğmuştur[221].

Bu süreçte Alevilerin solla kurulu ilişkisini anlamak açısından önem taşıyan kentleşme tipinde gecekondu mahallerinin ve kırsalda yükselen yeni mahallelerin

[219] Küçük, **2007**, 914.
[220] Mélikoff, **1999**, 321.
[221] Bruinessen, **2005**, 120.

önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Söz konusu mahalleler arasında Sivas'ta Alibaba ve Gökçebostan mahalleleri, Erzincan'da Cumhuriyet mahallesi, Elazığ'da Fevzi Çakmak mahallesi gibi pek çok mahalle sayılabilir ve "altmışlı ve yetmişli yıllarda bu mahalleler sol siyasi seferberlik açısından önemli rol"[222] oynamışlardır.

Söz konusu mahalleler arasında Sünni yerleşimcileri de barındırmakla birlikte 1 Mayıs Mahallesi gibi mahallelerin kent düzleminde toplumsal mücadeleyi örneklemek açısından önemli yer teşkil ettikleri görülmektedir. 1 Mayıs Mahallesi özelinde mahallede kurulan ve mahallenin konut sorunu başta gelmek üzere sosyal hizmetler skalasındaki taleplerine eğilen Halk Komitesi'nin eski başkanlarından Sabri Koçyiğit'in sözlü tarih anlatısında dile getirdiği üzere mahallede ikamet eden Sivas'ın İmranlı ilçesi ve Erzincan ağırlıklı halk arasında daha ziyade sağ eğilimli Sünni kesimle daha ziyade sol eğilimli Alevi kesim bir arada yaşamışlar, buna karşılık konut sorununa gecekondu inşası üzerinden çözüm arayan komitenin sol seferberlik doğrultusundaki faaliyetlerine kapalılıkla Sünni kesim, Alevi kesimden büyük oranda ayrı bir portre çizmiştir. Koçyiğit'in mahalle sakinlerinin politik eğilimleri üzerinden yaptığı değerlendirme sırasında belirttiği şekliyle sağ görüşlülerin de mahallede ikamet ettiği verisi değerlendirmeye dâhil olmakla birlikte, görünüşe göre komitenin faaliyetleri konusunda ve sosyalist mücadele ölçeğinde de mahallenin sol tandanslı Alevi sakinlerinin önemli bir rol oynadıkları görülmektedir:

> 1 Mayıs Mahallesi'ne gecekondu yapanlar daha gelmeden burada eskiden oturan aileler var. Yani burada konutlar var, çok dar bir alanda da olsa 25–30 hanelik bir yapı var. Bunların da çoğunluğu Sivaslı ve Erzincanlı'dır. Sivaslı olanların bir kesimi sağ düşüncelidir. Bu eski oturanlar içinde bir kesimi de sol düşüncelidir. Bunların mezhepleri de farklıdır. İşte Sünni mezhebinde olanlar var ki, bunlar genellikle sağ eğilimlidir. Alevi mezhebinde olanlar var ki onlar da genellikle sol eğilimlidirler. Ama bunların hepsi, Sivas'ın sadece bir ilçesinden, İmranlı ilçesinden olan insanlar. Şimdi, gecekondu yapımı süreci içinde, bu sağ görüşlü insanlar da, kendi çevreleri içinde bulunan akrabaları, yakınları içerisinde, konut problemi olanları da getirerek konut yapmışlardır. Onlardan da yerleşen olmuştur mahalleye. Halk komitesi, o tasnifi ve o ayırımı tam yapamamıştır. Bunlar, gerek eski evler ve gerekse onların getirdiği sağ görüşlü insanlar, süreç içerisinde komitenin ikna çalışmalarını dinlemişlerdir, kendilerine sağ–sol farklılığı anlatılmıştır ama kabul etmemişlerdir[223].

[222] Güler, **2008**, 135.

[223] Şükrü Aslan, **1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 215–216. Yine kesinlikli bir tespitte bulunmanın güç olduğunu belirtmek gerekmekle birlikte, Halk Komitesi'nin gecekondu yapımı sürecinde takip ettiği eşitlikçi tutumu besleyen bir sosyal ağın önemli parçaları arasında Alevilerin de bulunduğunu belirlemek yanlış olmasa gerektir. Komitenin hizmetleri eşitlikçi bir anlayışla sunabilmek, suistimalin ve emek sömürüsünün önüne geçebilmek için takip ettiği yöntem Koçyiğit'in işaret ettiği şekliyle "el yordamıyla" yürütülmüş ve hemşehrilik bağlarının teminatına dayanan bir mekanizma halinde işlemiştir. Bkz. Aslan, **age**, 201. Hemşehrilik bağlarının teminatının salt konut sorunu açısından değil, çeşitli sektörlerde istihdam açısından önemli bir belirleyici olarak yansıdığını değerlendiren bir makale için bkz. Alan Dubetsky, "Kinship, Primordial Ties and Factory Organization in Turkey: An

1970'lerin ikinci yarısında şiddetlenen siyasal kutuplaşma sürecinde yaşananlar böylelikle devrimci sol hareketin doğal müttefikleri konumundaki Aleviler açısından da geçerliliği izlenen, katliamlarla somutlaşmış bir tehlikeyi ortaya koymuştur. Bruinessen'in ifade ettiği şekliyle radikal sol geçmişteki Alevi isyanlarını "proto–komünist" bir karakterde yorumlarken, Alevileri de "doğal müttefik" saymıştır. Öte yandan bu dönemde "faşist ve dinci aşırı sağ, Alevilere karşı endişelerini ve nefretlerini arttırarak ve kanlı olayları provoke ederek muhafazakâr Sünni Müslümanlar üzerinde" [224] yoğunlaşmış ve Sünnilerin karışık olarak yaşadıkları şehirlerde korku ve nefreti körükleyen bir siyasal propagandaya giriştiği görülmüştür.

Buna karşılık, aşırı İslamcı ve faşist sağın genelde devrimci sol hareket; ancak özelde Alevilere dönük saldırgan üslup ve propagandasını anlayabilmek açısından ülkenin geçirdiği geniş çaplı sosyal ve ekonomik dönüşüme eğilmek yararlı olacaktır. Tarihi kökleri bulunmakla birlikte, Alevilerin Sünni kesimle yaşadıkları gerilimli ilişki bağlamı 1950'lerden başlayarak Türkiye'de meydana gelen geniş çaplı sosyal ve ekonomik dönüşümün etkisinde yenilenirken, esas tehlikeyi kentsel alanda boy gösteren ve geniş topluma eklemlenerek, Sünnilerle karışık bir biçimde yaşayan Aleviler hissetmişlerdir.

Küçük'ün belirttiği şekliyle bu dönemde "artık her köy Alevi–Sünni ayırımının genellikle sağın ve solun sınırlarını da haber verdiği bir haritayla bölünmüş vaziyette"dir. "Cumhuriyet sonrası gelip yerleştikleri kasaba ve şehir merkezleri ise bu haritada Aleviler için en az güvenli noktaları işaret" etmiştir[225]. Bahsi geçen şehirler içinde Çorum, Kahramanmaraş, Malatya, Sivas gibi şehirler anti–komünist faaliyetin yoğunluk kazandığı süreçte devrimci sol hareketi temsil eden örgütlere karşı sert propaganda ve nefret duygularının ayyuka çıktığı şehirler olarak yansımışlardır. Böylelikle aşırı İslamcı ve faşist sağın anti-komünist ve anti-Alevi söylemlerinin buluştuğu bir mevzilenme evresine gelinmiştir.

Anthropological View", **International Journal of Middle East Studies**, v. 7, n. 3, (July, 1976): 447. Dubetsky'nin işaret ettiği şekliyle hemşehriliğin küçük ve büyük fabrika ölçeklerinde üretim sektöründeki rolüne ilişkin araştırma, aynı bölgeden, aynı vilayetten ya da aynı ilçeden olmak anlamında kullanılan hemşehriliğin sekteryan bir karakterini göz önüne almak gerektiğini de ortaya koymaktadır.

[224] Bruinessen, **2005**, 120.

[225] Küçük, **2007**, 914–915.

1970'li yılların ikinci yarısında en sert haliyle izlenebilen konjonktür, ülkede soğuk savaş[226] refleksleri ışığında komünistlere giydirilen "tartışmasız kötü"[227] kisvesinin sağ açısından tarihi kökleri bulunan bir potansiyelin devreye sokulmasıyla kullanılarak Alevilere de, aynı şekilde etnik mevzilenmenin bir aracı olarak Kürtlere de giydirilmesiyle ağır bir katliam bilançosunu çıkartacak bir formülün doğuşunu da sağlamıştır. Bu formül, komünist, Kızılbaş ve Kürtleri hedef alan 3K formülüdür[228] ve paramiliter sağ gruplarca yürütülen sol, Kürt ve Alevi karşıtı propaganda da, özellikle de Alevi karşıtı propaganda da karşılık bulmuştur.

Söz konusu katliamlar arasında en dikkat çekenleri de Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları kent çeperlerindeki gecekondu mahalleriyle dikkat çeken şehirlerde yaşanmıştır. Alevilere karşı aşırı milliyetçi ve İslamcı grupların yoğunlukla yürüttükleri kampanyaların karşılık bulduğu şehirler böylece mezhep esaslarının da genellikle geçerli olduğu sağ ve sol ayrışmasına göre şekillenen gettolaşmanın hâkimiyeti ile göze çarpmışlardır. Köyden kente intibak sürecinde iktisadi alanda da kendilerine pay biçebilen Aleviler açısından 1970'li yılların ikinci yarısındaki tehdit algısı en yüksek seviyeye ulaşmış, karşılığında Sivas, Kahramanmaraş, Malatya ve Çorum'da Alevilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelere dönük saldırılarda pek çok Alevi katledilmiştir[229].

Bu dönem bu haliyle Alevi katliamlarının yarattığı ağır travmanın etkisiyle 12 Eylül 1980'deki askeri darbeyle sonlanmıştır. Buna karşılık, rejimin Alevilere dönük yaklaşımında meydana gelen küçük çaplı değişikler dışında, araçsalcı bakış açısının sürerliliği açıklıkla izlenmiştir. Buraya kadar anlatılanlardan görüleceği üzere Aleviler ve sol arasındaki ilişkinin asli parçaları arasında devrimci sol hareketle

---

[226] Soğuk savaş konjonktüründe Türkiye'de salt sağ sivil siyasal faaliyet açısından değil, aynı zamanda ordu açısından da benzer bir tehlike algısının mevcut olduğunu, solun ordu nezdinde dışlanan pozisyonunu anlamak, aynı şekilde Alevilerin önemli bölümünün ön yargılara maruz kalan dışlanmışlık pozisyonunu anlamak açısından da önem taşır. Bu konuda propaganda yayınlarından birisi Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı İstihbarat Başkanlığı'nca yayımlanan "Komünistler Ordu içerisinde nasıl çalışır?" başlıklı broşürdür. Broşür şu telkinle sonlanmaktadır: "Bu sebeple, her asker arkadaş; gözünü dört açacak, komünistleri veya şüphelendiklerini üstlerine haber verecek ve en büyük vatani ve dini vazifesini yapmış olacaktır." Bkz. Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı İstihbarat Başkanlığı, **Komünistler Ordu içerisinde nasıl çalışır?** (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1961), 7. Benzer bir örnek için bkz. "Devletin Alevileri Fişlediği Belgelendi", **Taraf**, 03.05.2008.

[227] İrat, **2006**, 94.

[228] Martin Sökefeld, Susanne Schwalgin, "Institutions and their agents in Diaspora: A Comparison of Armenians in Athens and Alevis in Germany", 6th European Association of Social Anthropologists Conference, Institute of Social and Cultural Anthropology, University of Hamburg, 26–29 July 2000 (Krakau): 11.

[229] Bu bölüm için bkz. Ata, **2007**, 289–294. Ayrıca bkz. Zürcher, **2002**, 383–384.

kurulan bağ önemli bir yer teşkil etmektedir. Buna karşılık, Alevi siyasallığının devrimci sol hareket dışındaki parçalarıyla da değerlendirilmesi gerektiğini eklemek yararlı olur. Diğer örgüt bağları arasında öne çıkan öncelikli örgüt CHP'dir.

Partinin erken cumhuriyet dönemi ve Sünni İslam'ın siyasal alanda belirleyici ve baskıcı bir karaktere bürünmesi sonrasında, ağırlıklı olarak DP iktidarının üçüncü evresine karşılık gelen 1957 seçimleri sonrasından başlayarak, Alevilerin yöneldiği öncelikli siyasi parti olduğu verisi bütüncül bir yönelmeye işaret etmeksizin özellikle de 1970'ler sonlarına kadar, 1973 ve 1977 genel seçimlerinde açık bir biçimde doğrulanmıştır. Buna karşılık, söz konusu veriyi Alevi seçmen davranışının blok olarak bir partiye yönelmesi şeklinde değil, mevcut sosyo–ekonomik statülerini gözeten bir siyasal program ışığında CHP'nin demokratik sol programının belirleyiciliğinde gerçekleştiği şeklinde tespit etmek daha doğru olacak gibi görünmektedir.

Alevilerin, 1960'lı yıllardaki parçalanmış temsiliyet skalasının ötesinde, devrimci sol hareket ve yukarıda da değinilen, çalışmanın konusunu teşkil eden Birlik Partisi seçeneği dışında ağırlıklı olarak yöneldikleri CHP'yle kurulu bağlarının sorgulandığı asıl evre 1970'li yılların sonuna karşılık gelmiştir. Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelere dönük saldırılar ve katliamlarla birlikte partinin seçmen kitlesi arasında kayda değer ölçüde artan huzursuzluk ve yabancılaşma 1980 sonrasında DP iktidarının başlarındaki ölçüde olmasa da, verili ölçüde merkez sağ siyasi partilere dönük bir temayülle yaşanan parçalanmayı beraberinde getirmiştir.

Cumhuriyet döneminde rejimin laik karakterinin pekiştirilmesiyle her ne kadar zımni bir eşitlikçi zeminde yaşama imkânı bulmuşlarsa da Aleviler, rejimin laik karakterini aykırılık arz eden ayrımcı muameleler ve şiddet olaylarıyla karşılaşmışlardır. Kökleri Osmanlı geçmişine uzanan muhalif karakterlerinin çoğunlukla geçerliliği, 1940'ların sonlarından başlayarak ülkede geniş çaplı bir dönüşümü tetikleyen göç ve kentleşme süreciyle ekonomik statülerinden yansıyan dezavantajlı konumları, DP iktidarının sonlarından başlayarak ülkede siyasal ve toplumsal düzlemde etkisi gittikçe artan siyasal İslam'ın yarattığı baskıcı atmosfer ve özellikle sol hareket, örgüt ve siyasi partilerin mobilizasyon çalışmalarının belirleyiciliğinde asıl olarak CHP'ye, ayrıca TİP başta gelmek üzere sosyalist sol örgütler ve devrimci gençlik örgütlerine yönelmiş olan Aleviler, 1960 ve 1980 yılları arasında Türkiye'de

yükselen şiddet olaylarının odağında yer alırken, paramiliter sağ grupların saldırılarına uğramışlardır.

Son olarak şu söylenebilir ki, 1960-1980 aralığına karşılık gelen Alevi siyasallığı hâkim karakterini devrimci sol ve CHP çizgisindeki demokratik solda bulacak şekilde gelişmiştir. Buna karşılık, 1950'lerin ilk yarısında, örneklerine rastlanabildiği üzere Alevi seçmen davranışının sol dışında kanallarda da karşılık bulabildiği gözlenmiştir. 1960'lardan başlayarak yükselen Türkiye sol hareketi çeşitli renkleriyle birlikte tarihi bir imkânı hayata geçirirken özgül koşulların belirleyiciliğinde Aleviler nezdinde de karşılık bulmuş, Güler'in işaret ettiği şekliyle "Aleviliğin bu akımlar ve kavramlarla ilişkisi Aleviliğin genelgeçer tarihi karakteristiğini bütünüyle ortaya koymaktan çok, 60'ların ortalarından itibaren Türkiye'de meydana gelen gelişmelerle bağlantılı"[230] bir etkileşme örneği olarak yansımıştır. Bu haliyle, sol, Alevilik ve Aleviler arasındaki ilişkinin doğal bir etkileşimden çok, konjonktürün belirleyiciliğinde yürüyen bir ilişkiye karşılık geldiğini tespit etmek mümkün görünmekle birlikte, Alevi siyasallığının anlaşılması açısından belirleyici bir deneyime karşılık geldiğini yinelemek yararlı olacaktır.

[230] Güler, **2008**, 199. Yine bkz. Bozarslan, **2003**, 11. Bozarslan, üzerinde durduğu postülatlar arasında önemli bir yer teşkil eden Aleviliğin solla doğal müttefiklik ilişkisine eleştirel yaklaşırken, verdiği Ağuçan Ocağı dedesi Hüseyin Doğan ve oğlu, bugün Alevi kimlik siyasetinin dernekler temelindeki temsilinde önemli bir yere sahip olan Cem Vakfı'nın başkanlığını sürdüren İzzettin Doğan örnekleriyle incelemenin doğal bir doku uyuşmasından çok, sosyal mekanizmalar ve yeniden şekillenen toplumsal yapı bağlamında yürütülmesini önermiştir.

4. (TÜRKİYE) BİRLİK PARTİSİ DENEYİMİ (1966–1981)

Bir önceki bölümde ele alınan partileşme çabalarının belirleyicileri ışığında, bu bölümde Birlik Partisi'nin kuruluş süreci gözden geçirilmiş, kuruluş çizgisi temel alınarak parti deneyiminin Alevi siyasallaşmasına etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Birlik Partisi, 1966 yılında kurulan, kendisini açık olarak Alevi partisi etiketiyle tanımlamamakla birlikte, Alevi siyasallaşmasının aktif taşıyıcı unsurlarından birisi olarak faaliyet göstermiş bir siyasi partidir. Parti, 1971 yılında toplanan 3. Büyük Kongresi'nde alınan kararla Türkiye Birlik Partisi [231] adını almıştır.

Bu bölümde öncelikle siyasallaşma döneminin bu özgün kesitine eğilme gayretinin, kuruluş yaklaşımlarının ayrıntılandırılmaması halinde noksanlık taşıyacağı düşünülerek, parti deneyimini açıklama modelleri olarak düşünülmesi önerilen yaklaşımlara yer verilmiştir.

Yaklaşımlar arasında partinin kuruluş süreciyle eş zamanlı olarak yayın sürecini başlatan *Cem* dergisi ve *Ehlibeyt* dergisi yaklaşımları başta gelmek üzere Alevi topluluklarının yaklaşımlarına; Cumhuriyet Halk Partisi ve partiyle bağlantılı olmak üzere *Akis* dergisi yaklaşımları, Türkiye İşçi Partisi yaklaşımıyla, siyasal iktidarın yansıttığı Adalet Partisi yaklaşımı üzerinden dönem siyasal alanının etkin ve BP ile belirli düzeyde etkileşebilen siyasal partilerince yansıtılan yaklaşımlara, akademik çalışmalarla ortaya konan yaklaşımlara yer verilmiştir. Yaklaşımlar sonrasında partinin siyasal tarihteki yeri ve siyasal alandaki etkinlik düzeyi incelemesi uzamında Birlik Partisi'nin katıldığı seçimler ve seçim sonuçları incelenmeye çalışılmıştır.

---

[231] Tachau, isim değişikliğini, belki partinin Alevi kimliğine dönük bir siyasi parti imajından kurtulma arayışları çerçevesinde değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Bkz. Frank Tachau, "Unity Party", **Encyclopedia of The Modern Middle East&North Africa**, ed. Philip Mattar (New York: Thomson–Gale, 2004): 2295. Bu konuda Güler parti tarihinde yeni bir sayfa açıldığı yorumunu yaparken, Massicard, partinin İran hesabına faaliyet iddiaları karşısında bir isim değişikliğine gittiğini yazmıştır. Bkz. Güler, **age**, 139. Massicard, **age**, 56. Bu haliyle, partinin imaj sorunsalına dayanarak isim değişikliğine gittiğini iddia etmek mümkün görünmektedir.

Söz konusu yaklaşımların topluluk içi ve dışı bakışı modelleme iddiaları değerlendirilmekle birlikte, Alevilerin, 1961 Anayasası ile başlayan ve gittikçe yoğunlaşan siyasallık arayışlarının arkasında esas belirleyici kaynağı olarak siyaset alanına nüfuz edebilme potansiyellerinin artmaya başlaması ve bu yetkinlik halinin sağladığı topluluk özgüveniyle, siyasal ve toplumsal düzenin parçası sayılmamalarına dönük kabullerin sorgulanıp, var oluşlarının yasallaştırıcı kanallarını açma çabaları öncelikle vurgulanmak istenmiştir.

Bu bağlamda, kuruluş sürecinin genel bir tasvirini yapmak üzere, imparatorluk döneminden yansıyan bastırılmışlık duygusunun cumhuriyetin ilânı sonrasında yurttaşlık esası ve laik devlet niteliğiyle sağlanan zımni eşitlikle aşılması çabalarının, 1961 Anayasa'sının görece özgürlükçü siyaset ve örgütlenme imkânlarıyla ileri bir noktaya taşınmış olduğunu yinelemekle başlanabilir. Buradan hareketle aşağıda Birlik Partisi'nin kuruluş süreci ele alınmaya çalışılmıştır.

4.1. Kuruluş Süreci Işığında (Türkiye) Birlik Partisi

Cumhuriyet döneminde, yalnızca bir parti örgütlenmesiyle sınırlanamayacaksa da, Alevi kimliğinin kamusal alandaki eşitlikçi temsilini ifade etmek üzere atılan siyasallaşma adımları arasında Birlik Partisi girişiminin belirginlik kazandığı görülmektedir. Bu çalışmanın odak konusunu teşkil eden parti deneyimi, bir özgünlük iddiasını ele almak bakımından olduğu kadar, siyasallaşma beklentilerinin ne şekilde ortaya konulduğunu da yansıtmaktadır. Önceki bölümde de değinildiği üzere cumhuriyet döneminde siyasal partiler arasında rekabetin süregeleceği bir sisteme geçildiği, 1950 yılından itibaren belirgin bir kırılma yaşandığı gözlenmekle birlikte, tek parti iktidarı döneminde CHP'ye yönelen Alevi seçmen ilgisinin, 1957'den sonra belirgin bir biçimde yine CHP'ye döndüğü gözlenmiştir[232].

1957 yılında, İstanbul merkezli olarak Cumhuriyetçi Parti[233] adıyla bir parti kurulmuştur. Cumhuriyetçi Parti, iddiaya göre[234] Alevi oylarının CHP'ye ya da diğer

---

[232] Necdet Subaşı, "Türk Modernleşmesi ve Alevilik", **Folklor ve Edebiyat**, 2002.
Erken cumhuriyetin köktenci "laiklik" yorumuna alternatif bir yorum olarak ezanın Arapça okunmaya başlanmış olmasının, anadilleri Türkçe olmayan Aleviler de dâhil olmak üzere, Alevilerde görece rahatsızlık uyandırmış olabileceği konusunda bkz. Dinçer, **age**, 109. Ayrıca bkz. M. Emin Köktaş, "Din ve Siyaset: Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Problem Alanı", **Journal of Religious Culture/Journal für Religionskultur**, Nr. 51 (2002). Schüler, **age**, 2001.

[233] Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976), 349. Teziç'in, Türkiye'de cumhuriyet döneminde kurulan ve çeşitli nedenlerle kapatılan partiler için hazırladığı listede Cumhuriyetçi Parti, 1961'de infisah etmiş olarak gösterilmektedir. Ancak Teziç'in kapatılan ve faaliyette olan partiler listesini hazırlarken

muhalif partilere gitmesini engelleyebilmek için 'DP yöneticileri girişimiyle' kurdurulmuştur. Partinin adı 7 Ağustos 1959'da *Birlik Partisi* [235] olarak değiştirilmiştir. Birlik Partisi'nin genel başkanlığına emekli general Cahit Caka getirilmiştir. Parti Alevilerden destek görmemiş, 1966 yılında yasal işlemleri tamamlamadığı gerekçesiyle kapatılmıştır.

Topluluk siyasallaşma potansiyelinin izlendiği 1960–1961 geçiş süreci öncesinde, bu çalışmada incelenen partiyle aynı isimle kurulan parti deneyimine yakın siyasal tarih kaynaklarında pek yer verilmediği eklenebilir. Bununla birlikte, parti adına basılmış olması muhtemel bir tasarıyı[236] ele almanın, sonraki siyasallaşma süreci kesitiyle önceki parti deneyimi arasında bir bağlantı bulunup bulunmadığını değerlendirebilmek açısından yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu sayede iki Birlik Partisi arasındaki bağın anlaşılması amaçlanmıştır.

Yasal işlemleri tamamlamadığı gerekçesiyle kapandığı bilinen partinin, kapanış konjonktürü Birlik Partisi'nin kurulacağı konjonktürle çakışmıştır. Yer yer manifesto havasında yazıldığı görülen tasarı, partinin temel fikir ve esaslarına yer verilen "Önsöz" başlıklı bir bölüm ve diğer konulardaki prensiplerin yer aldığı ikinci bir bölümden oluşmuştur. Partinin, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik huzursuzluk karşısında üstlendiği 'birlik' vazifesine atfen "Birlik Partisi" adını aldığı belirtilmiştir. Parti program tasarısında, 1961 seçimleri öncesinde de tartışılan ve yeni dönemde uygulanmakta olan nispi temsil sistemi desteklenmiş, ancak yasama alanının öncül kuruluşu TBMM'nin yanı sıra faaliyette bulunan 'Senato'nun (CS) kapatılması gerektiği' görüşü dile getirilmiştir. 1961 Anayasası sonrası yasama alanının iki meclisliliğine karşı çıkılan tasarıda "partimizin en önemli prensiplerinden biri (tek meclis) sistemini benimsemiş olmasıdır. Biz Türkiye için iki meclisli sistemin faydasından çok mahzurları olduğuna ve ikinci meclisin yani (Senato) nun lüzumsuzluğuna kaniyiz" sözlerine yer verilmiştir. Yasama alanının her iki meclisi

---

yararlandığı kaynağa atfen söylediği üzere bazı maddi hatalar nedeniyle söz konusu tarihlere de ihtiyatlı yaklaşmak gerekebileceğini eklemek yararlı olacaktır.

[234] Mustafa Aksoy, "Cumhuriyet Döneminde Alevilik", **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Kültürü ve Tarihi**, ed. İbrahim Bahadır (Bielefeld: Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2002): 264.

[235] Teziç, **age**, 349. Teziç'in Birlik Partisi ile ilgili olarak aktardığı kapanış tarihi ise, doğruluğu şüpheli görünmekle birlikte, 1957'dir. Teziç'in münfesih partiler listesinde yer verdiği bu partiyle ilgili bilgi yetersizliğini dikkate almak zorunluluğunu unutmaksızın, "Birlik Partisi Program ve Tüzüğü" başlığını taşıyan parti kaynağında, partinin 1. Büyük Kongresi'nin 1959 senesinde yapıldığı bilgisine yer verildiğini eklemek yararlı olacaktır. Kaynak için bkz. Birlik Partisi Program ve Tüzüğü, (yy., yy, 1960).

[236] Abdürrahim Kırcaali, **Birlik Partisi Program Tasarısı** (Eskişehir: Seri–İş Matbaacılık, 1965), 5.

için nispi temsil sisteminin uygulanıyor ve meclislerde kurulan parti hâkimiyetinin paralel sonuçları gereği yasama alanı üzerinde bir denetim sağlanamıyor oluşunu gerekçe olarak sunan parti, yasama alanının anayasal denetimi amacıyla, Anayasa Mahkemesi'nin kurulmuş olmasını da çift meclis sistemine karşı çıkışın diğer bir gerekçesi olarak ele almıştır.

Partinin muhtelif konulardaki görüşlerinin dile getirildiği ikinci bölümde dikkat çeken bir başlık, 17 no'lu "Laiklik ve din görüşümüz" başlığıdır. Laiklik ilkesi yalnızca 'din ve devlet işlerinin ayrıştırılması' üzerinden değerlendirilmiş ve laikliğin hiçbir zaman 'dinsizlik' olarak değerlendirilmemesi gerektiği yönündeki görüş dile getirilmiştir. Yine aynı başlıktan okunabileceği üzere parti din öğretimine gerekli önemin verileceğini belirtmiş, dinin bütün kaidelerinin öğrenilmesinin mümkün kılınacağını eklemiştir. Bu anlamda DİB'e atıf yapılmamakla birlikte din hizmetleri verecek personelin (müftü, vaiz, imam vesaire) "öğretmen statüsü içinde mütalaa" edileceği, "imam–hatip okullarının ıslah edilerek lise seviyesine çıkarılacağı, İlahiyat Fakültesi dışında bir de Yüksek İslam Enstitüsü" kurulacağı belirtilmiştir[237].

Politik tartışmaların yoğunluğu karşısında, 1961 sonrası döneme ilişkin din ve devlet ilişkileri yönündeki hassasiyeti dikkate alınacak olursa ilk kurulan Birlik Partisi'nin, kapanış konjonktüründe belirttiği görüşlerin Alevilerin siyasallık arayışlarını somutlayıcı bir söylemle örtüşmekten uzak kaldığı gözlenecektir. Söz konusu çelişkinin, tek bir konu üzerinden ele alınmasının sakıncaları kestirilebilirse de, yine de belirtmek gerekir ki, topluluğun, rejimin laiklik yorumu konusundaki yaklaşımının farklılaştığı bir Alevi siyasallığı damarı oluşmaya başlamıştır. Konuyla ilgili daha geniş araştırmalara ihtiyaç duyulmakla beraber, eldeki veriler çerçevesinde partinin yeni kurulacak partiyle devamlılık ilişkisi şeklinde bir bağının tespit edilemediği eklenebilir.

Bu durumun yanı sıra, bu parti deneyiminden sonra yeni bir döneme geçilmesi önem taşımaktadır. 1961 anayasası ışığında Türkiye siyaset alanının değişikliğe uğrayacağı bir döneme girilmiştir. Sunduğu siyasal, ekonomik ve toplumsal görünüm değişikliğiyle bu dönem, toplumun diğer kesimleri için geçerli olduğu üzere, Aleviler açısından da kırsal alandan kente göçün yarattığı sonuçların belirginleştiği, eğitim olanaklarının artışıyla yönetimde, üniversitede, kamu sektöründe veya sanayide mevkiler edinilen bir dönem olmuştur. Bodrogi'nin belirttiği biçimiyle "60'lı

[237] Kırcaali, **age**, 22.

yıllarda bu yoldan yeni bir Alevi orta sınıf eliti (avukatlar, mühendisler, girişimciler, gazeteciler vs.) oluşmuş"tur[238].

Söz konusu orta sınıf elitin belirleyiciliğiyle yürüyecek siyasallaşma açısından, yukarıda verilen tetikleyici kimi faktörlerin beslediği temsil sorunu, siyasallaşma atmosferi içinde söylemsel ve kurumsal yönlerle; ama en başta kurulacak bir siyasal parti, partinin siyasal alana yansıtacağı temsili unsurlarla aşılmak istenecektir.

Önceleri DP iktidarının himayesinde, daha sonra da TSK'nin sivil demokratik siyasal alana müdahale ettiği 27 Mayıs 1960'tan 1960'lar sonuna kadar AP iktidarı çatısı altında örgütlenen Sünni tarikatların siyasal alana müdahale ederek Türk milliyetçiliğinin etnoseküler yönünü ve devletin sekülerlik algısı sınırlarını, rejimin kuruluş çizgisinden daha bir kalın tonlu Sünnilik etkisinde biçimlendirmeye girişmeleri Alevilerin siyasal parti kurma kararı alışlarında etkili olmuş görünmektedir.

Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad'ın ifadesiyle söylersek "parti, genellikle Sünnilerin tarafını tutanlara karşı, layikliği destekle"miştir[239]. Aynı yorum üzerinden devam edilirse parti kuruluşu aşamasındaki temel gerekçeyle karşılaşılmaktadır: Bahsedilen gerekçe, en azından zımni eşitlik yönündeki temeliyle erken cumhuriyet döneminde inşa olunan etnoseküler devlet politikasının, çok partili dönem uzamındaki dönüşümünün Alevi orta sınıfı açısından girişilen kritiğidir.

Cumhuriyet öncesi dönemden itibaren süren kamusallığın karşılık bulduğu takıyyenin en azından güvenlik kaygıları boyutuyla[240] aşılabilmesi açısından böylesi bir tepkiselliğin anlamı büyüktür. Kırsal alan tecrit edilmişliği kabullerine karşı kentleşme sürecinde geliştirilen tepkisellikle Aleviler, sekülerlik sınırları konusunda yeni bir açılım getirilmesi talebine yaslanarak devlet aygıtı ve organlarına içkinleştirilmiş ideolojiye karşı siyasal alanda alternatif bir yorum getirmeye çalışacaklardır.

---

[238] Kehl-Bodrogi, **1996**, 55.
[239] Feroz, Bedia Turgay Ahmad, **age**, 318.
[240] Korkmaz 'takıyye'yi şöyle tanımlamıştır: "Alevilere–Bektaşilere yönelik kırım ve baskılara karşı bir savunma biçimi olarak doğan ve zamanla yol kuralı durumuna gelen; tarikat, yol kurallarını ve bilgisini Sünnilere açmama, kendini gizleme kuralı". Bkz. Esat Korkmaz, **Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003): 412.

Birlik Partisi, 17 Ekim 1966 tarihinde kurulmuştur[241]. Partinin kuruluşu açısından yapılabilecek ön tespitler arasında en klasik görüneni partinin bir mezhep partisi olduğu yönündeki tespittir. Bu tespite gerekçe oluşturan öncelikli ve en göze çarpan unsur partinin amblemi olmuştur. Dönem basınında fazla bir yankı bulamayan parti kuruluşuyla ilgili olarak verilen *Akis* dergisi haberinde de benzer bir değerlendirme yapılmıştır:

> Türkiye'de bir partinin doğuşu, geçen haftalar içinde hemen hiç akis yapmaksızın, üzerinde kimse tarafından durulmaksızın oldu. Gerçi bunun göz önünde sebepleri yok değildir. İsmi dahi bilinmeyen o kadar çok parti kurulup dağılmaktadır ki bunların her birinden haberdar olmak âdeta fiilen imkânsızdır. Fakat son partinin bir özelliği vardır: Bu parti, mezhep esasına dayanmaktadır![242]

Akis'in kuruluşla ilgili aynı haberinde geçen şu satırlar da siyasal alanın öncelikli tartışma biçimine karşılık olarak parti kuruluşunun ne gibi siyasal ve hukuksal sancılara gebe olduğunu haber vermesi bakımından önemli görünmektedir:

> Alevilerin bir siyasî parti halinde teşkilâtlanıp kendilerini ve haklarını savunmaları fikri böyle karışık bir ortamda doğdu. Peki ama, yarın ya Sünniler de parti kurmaya kalkışsalar ve siyaseti mezhep ayrılıkları esası üzerine bina etseler? Gerçek menfaatleri Türkiye'de lâikliğin devam etmesinde ve lâiklik umdesini bayrak yapan partilerin kuvvetli olmasında bulunan aleviler bunu görmeyenlere fena halde kızdılar. Bu hafta Birlik Partisi'nin hiçbir ilgi görmemesinden dolayı memnun; ama bu tarz bir teşebbüse girişilmiş olmasından dolayı son derece hiddetli bir alevi türk şöyle diyordu: 'Biz, işçiler gibiyiz. Nasıl Türk-İş bir siyasî parti halinde teşkilatlanmayı işçilerin gerçek menfaatlerine aykırı buluyorsa ve bütün partileri sosyal adalet ilkesi içinde işçi haklarının yararına çalıştırıyorsa biz de ancak lâiklik ilkesi içindeki siyasi teşekkülleri benimseriz. Türkiye'de sınıf kavgası olmadığı gibi mezhep kavgası yoktur ve sınıf partisi olamayacağı gibi mezhep partisi de olamayacaktır.' Bu sözler BP'nin istikbali hakkında da bir fikir vermektedir[243].

Siyasi Partiler Kanunu'nda "dil, ırk, din, mezhep ya da bölge ayrımcılığına dayanarak" [244] bir siyasi parti kurulamayacağı hükmü getirilmişse de, partinin kuruluşu üzerine, söylem ve siyasal alan etkinliği göstermek üzere topluma sunulan semboller üzerinden hukuk dışılık tartışmaları doğduğu görülmüştür. Burada

---

[241] Jacob M. Landau, **Radical Politics In Modern Turkey** (Leiden: Leiden E.J. Brill, 1974), 16. "Birlik Partisi Kuruldu", **Cem**, y: 1, s. 5, (1 Kasım 1966): 13. Parti kuruluşu üzerine, Alevi camiasında dile getirilen görüşlere yer verilen haberde kuruluş sürecini değerlendirme kategorileri olarak üç gruptan bahsedilmiştir. Söz konusu gruplardan ilk ikisinde, teşebbüsün yanında ve karşısında olanların inisiyatifi dışında gelişen süreci, diğer grupta teşebbüs karşısındaki tereddütleri devam eden üçüncü kategoriyi oluşturan grupların yöneteceği düşüncesi dile getirilmiştir.
[242] "Partiler", **Akis**, s. 648, (19 Kasım 1966): 12.
[243] **Akis**, **age**, 13.
[244] "Siyasi Partiler Kanunu (648 S.K.)", **Resmî Gazete**, 12050, (16.7.1965): 673'den aktaran Günhan Karakullukçu,
http://www.gunhank.com/downloads/SPK_TM/Cemiyetler_SP_Kanunu/Kanun_No_648_Kisim_1_2.pdf [14.12.2007] Kanunun üyeliğe kabul şartlarının düzenlendiği bölümde dokuzuncu maddesinde "Siyasi partilere kabul şartlarında, üyelik için başvuranlar arasında dil, ırk, cinsiyet, din, mezhep, aile, zümre, sınıf ve meslek farkı gözetilemez." denilmiştir. Kanun için ayrıca bkz. Nermin Abadan Unat, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili** (Ankara: Sevinç Matbaası, 1966), 49–67.

belirtmek gerekir ki, sembolik dilin kitle iletişim potansiyelini yetkinlikle kavrayan parti, çok az sayıdaki akademisyenin (Bodrogi, Özbudun)[245] itirazı olmakla birlikte, Alevi seçmen ilgisine öncelikli bir yer atfeder görünümdedir.

Birlik Partisi'nin, belirli siyasal çevrelerde tereddüt uyandıran temel karakteristiği sembolik dil kurulumu konusundaki yaklaşımı olmuştur. BP'nin, *Akis* dergisi haberinde mezhep esasına dayalı bir siyasi parti olarak değerlendirilmesinin temel nedeni sembolik dil kurulumunun başat öğesi görünümdeki parti amblemidir. Parti amblemi, Şii mezhebinin en temel öğelerinden bir tanesi, on iki imamı karşılayacak biçimde, on iki yıldızdan oluşan zahiri bir daire ve ortasında, "Allah'ın aslanı" lakabıyla anılan Hz. Ali'yi karşılayacak biçimde, bir aslan figürünü içermektedir.[246]

Yukarıda da belirtilen amblem dilinin yarattığı çağrışımlarla beslenen tereddüt ortamının hissedilir etkisi için önemli bir örnek, amblemin hukuki takibata uğramış olmasıdır. Parti siyasetini etkisi altına alan bu sembolik dil kurulumu takibatı karşısında partinin geliştirdiği savunma mekanizması, parti hakkında Cumhuriyet Savcılığı'na yapılan suç duyurusu üzerine İstanbul teşkilatının kurucularından avukat Haydar Özdemir'in[247] hazırladığı savunmayla ortaya konmuştur.

Özdemir, hazırladığı savunmasında "aslan ve etrafında yer alan on iki yıldız figürünün Türkiye Cumhuriyeti ile tarihte kurulmuş Türk devletlerini temsil ettiği"ni belirtmiştir. Özdemir'in açıklamasına dayanarak Türk devlet geleneğinin simgeselliği konusunda Cumhurbaşkanlığı forsuna atıf yapan yazarlar Şener ve İlknur ise forsta on iki yerine on altı yıldız bulunduğunu, tarihte on altı Türk devletinin kurulduğunu belirtmek üzere şu sözleri söylemişlerdir: "Ancak Cumhurbaşkanlığı forsunda tarihteki Türk devletlerinin sayısı 16 yıldızla temsil edilirken Birlik Partisi bayrağında bu devletlerden dördünün neden dışlandığı sorusunu sormak savcının aklına gelmemişti herhalde" [248].

---

[245] Bu konuda en açıklayıcı bilgiyi sunan Schüler, Özbudun ve Kehl-Bodrogi'nin partinin "Alevi partisi olarak nitelenemeyeceği" şeklindeki görüşlerini "bu değerlendirmeler TBP genel başkanının ya da 1980 yılında değişiklik yapılmış olan parti programının ifadelerine dayanmaktadır" sözleri ile karşılamıştır. Bkz. Schüler, **2002**, 313. Schüler, **2001**, 159. Bu görüşü doğrulaması açısından bir hatırlatma yapmak yararlı olabilir. Özbudun, 1975 yılında Tachau ile ortak yayınladığı makalesinde "partinin kendini yeni sosyalist bir çizgide varsaydığını ve 1969'da katıldığı genel seçimlerde ana çekim damarının Alevi oylarına dönük olduğunu" eklemiştir. Bkz. Ergun Özbudun, Frank Tachau, "Social Change and Electoral Behaviour In Turkey: 'Toward a Critical Realignment'?", **International Journal of Middle East Studies**, v. 6, n. 4 (October 1975): 460.

[246] Parti amblemi illüstrasyonu için bkz. Ek 4.

[247] "Birlik Partisi Gelişiyor", **Cem**, y. 1, s. 8, (Aralık 1966): 16.

[248] Şener, İlknur, **age**, 69–70.

(Türkiye) Birlik Partisi üzerine monografik bir çalışması bulunan Kelime Ata'nın 22 Temmuz 2007 genel seçimleri öncesinde düzenlenen bir TV programında da işaret ettiği üzere var olan tereddütler karşısında parti kurucuları Alevi seçmen tabanının desteğini sağlayabilmek amacıyla alternatif sembolleştirme yorumları geliştirmişlerdir: Birlik Partisi "çok potansiyel bir kitleye yaslanma ihtiyacı duyduğu için belli sembolleri seçmiş ve bu da onu bir partinin Alevi partisi olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu sırada partinin kurucularının bile bir Alevi partisi kurup kurmama konusunda tereddütleri vardır. Çünkü, bunu nereden anlıyoruz. Partinin amblemi on iki yıldız ve aslandır. Bazı insanlar bunu on iki imam ve Hazreti Ali olarak ifade ederler. Ama partinin genelde kurucuları ve yöneticileri on iki Türk boyu olarak söylerler, on iki yıldızı"[249].

Bu noktada, Şener ve İlknur'un yazdıklarından çıkarılacak önemli bir veriye değinmek de yararlı olabilir. Dikkat çeken meşrulaştırma mekanizmasına bakılacak olursa, Alevi siyasallığının rejim yönünden hukuksal temele kavuşmuş olmakla birlikte, ifade düzeyinin kısıtlılığını aşabilmek sorunuyla karşı karşıya olduğu ve söz konusu kısıtlılığın aşılabilmesi açısından önem atfedilen araçlar tasarladığı görülebilmiştir. Söz konusu yıldızlarla sembolleştirilen tarihsel devlet geleneğinin karşıladığı bu meşrulaştırma arayışının kimlik üzerine girişilen tartışmanın ara aşamalarında ne ölçüde önem taşıdığını somutlaması açısından, Özdemir'in türettiği, yukarıda değinilen mekanizma önemli bir yere sahip görünmektedir.

Partinin mezhep partisi olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğine ilişkin bir tespit sırasında, bu değerlendirmenin Schüler'in, 70'li yıllardan itibaren yaşanan siyasal çizgi ve program değişikliğinin öncelikli olarak okunmasından ileri gelmiş olabileceği iddiasını elde tutmak üzere dikkat edilmesi gereken bir nüansa da işaret etmek yerinde olacaktır.

Schüler'in, Kehl–Bodrogi ve Özbudun'un program incelemeleri sonrası vardıkları kanaate atfen söylediği yukarıdaki sözler dikkate alınacak olduğunda TBP'nin mezhepsel bir kimlik atfından sıyrılmak arayışında olageldiği sonucuna varılabileceği görülecektir. Ancak şerhen söylediği şekliyle Schüler de programa bağlı kalmanın parti kimliği konusunda sağlıklı bir değerlendirme yapmanın önünde engel teşkil edebileceğini belirtmektedir. Partinin siyasal alandaki konumlanışı ve

[249] Kelime Ata, "Seçim Meydanı", ATV, 07–08.06.2007.

kimlik ifadesinin değerlendirilişi açısından tarihi bulguların belirleyici olabileceğini belirtmekle birlikte, bir başka açıklamaya yer vermek de yararlı olabilir.

Açıklama, 1969 yılından, 1980'de meydana gelen darbe sonucu siyasal alanın lağvıyla kapanışına kadar partinin genel başkanlığı görevini yürütmüş olan Mustafa Timisi'ye aittir. Timisi'nin, katıldığı bir TV programında yaptığı açıklama partinin kuruluş aşamasındaki Alevi yurttaşların rolüne atıf yapılıyor olması açısından önem taşımaktadır: "60'lı yılların siyasal konjonktürü içerisinde Türkiye'de yaşayan ve mevcut yapıdan rahatsız olan yurttaşlar gibi, Alevi yurttaşlarımız da bir arayış içerisindelerdi. Birlik Partisi'nin oluşumunun altyapısı bu gereksinimden ortaya çıktı" [250]. Timisi, bu değerlendirmesine ek olarak siyasi bir parti çatısı altında temsil imkânlarını yordamlamaya dönük bir ihtiyacın meydana geldiğini; ancak hareketin salt kurucu kadrodaki isimlerden meydana gelmeyen daha kapsamlı bir hareket şeklinde sürdüğünü, bu potansiyelin mobilize edilebileceği bir konjonktürde Cemal Özbey'in başında yer aldığı ekibin girişimiyle partinin kurulduğunu belirtmiştir[251].

Kuruluş kadrosunun inanç esasına dayalı bir tasnif üzerinden ele alındığına işaret etmesi açısından Timisi'nin bu açıklaması parti deneyimine ilişkin önemli bir veri niteliğindedir. Bu açıklama topluluk aidiyeti yaklaşımının siyasal alanın koşullarına uygun bir biçimde ifade edilmesi arayışının topluluk dışı ifadesi yanı sıra, toplulukça benimsenişine de işaret ediyor oluşu itibariyle değerlendirilmelidir.

Fakat, bu yaklaşımın açık dille ifadesinden, hem yasal engellerin dikkate alınmasıyla hem de siyasallık çerçevesinin pratiğe ilişkin yansımalarının genişletilebilmesi gayretleriyle kaçınıldığı görülmüştür. Tereddüt atmosferinin hem parti içi hem de parti dışı kaynaklarına müdahale etmek üzere yukarıda verilen *Akis* dergisi haberinin tekzibi amacıyla hazırlanan metin, parti yönetiminin bu konudaki tavrını ortaya koymaktadır. *Akis* haber metninde, partinin kuruluş sürecindeki rolüne atıfta bulunulan Cemal Özbey, parti hakkında yayımlanan dergi haberini tekziben kaleme aldığı metinde partinin mezhep esasına dayandırılması anlayışına karşı çıkmış ve şöyle söylemiştir: "Partimiz mezhep esasına dayanmamaktadır. Anayasaya, Partiler

[250] Mustafa Timisi, "Seçim Meydanı", ATV, 07–08.06.2007. 22 Temmuz 2007 genel seçimleri öncesinde Alevilerin siyasal eğilimlerini yansıtmak amacıyla düzenlenen programdan yapılan alıntıdır. Timisi'nin sözlerini program genelinde değerlendirmek tartışmayı derinleştirebilmek açısından yararlı olabilir. Benzer tespitler için bkz. "Mustafa Timisi İle Görüşme", Güler, **age**, 215–217.

[251] Oral Çalışlar, "Eski Türkiye Birlik Partisi Mustafa Timisi: İsmet Paşa Aleviliği Diyanet'te Temsil Ettirecekti", **Radikal** (12.11.2008)

Kanunu'na ve Cemiyetler Kanunu'na göre din ve mezhep esasına dayanan partiler kurulamaz. Parti tüzük ve programımız da bunu müeyyittir. Bu bakımdan mezhep esasına dayanan parti kurulması isnadı bize karşı yapılan bir iftiradır"[252].

1966 yılı sonlarına doğru kurulan partinin kurucu kadrosu ve meslek dağılımı ise şöyledir:

Hasan Tahsin Berkman (Emekli General), Cemal Özbey (Avukat), Feyzullah Ulusoy (Avukat–Çiftçi), Salim Delikanlı (Emekli Albay), Tahsin Tosun Sevinç (Sendikacı), Mustafa Geygel (Müteahhit, Çiftçi), Mehmet Güner (İktisatçı), İbrahim Zerze (İşçi), Hüseyin Dedekargınoğlu (Matbaacı), Hüseyin Günel (Müteahhit), Mustafa Topal (Doktor), Hüseyin Eren (Emekli Albay), Arif Kemal Eroğlu (İşçi), Mehmet Ali Egeli (İktisatçı), Hüseyin Erkanlı (Avukat) ve Faruk Erginsoy (Avukat) [253].

Görüleceği üzere partinin kurucuları arasında avukat, emekli asker, iktisatçı, sendikacı, matbaacı gibi çeşitli meslek gruplarından kişiler yer almıştır. Parti, kentsel düzlemdeki ticari faaliyetleriyle sermaye birikimi sağlayan, bürokratik etkinlik–deneyim gösteren ve çeşitli meslek dallarında öne çıkan Alevilerin siyasal hayata müdahil olma arayışları açısından bir topluluk içi bilinç yansıtımı örneği görünümündedir. Bodrogi'nin sınıfsal tahlilini tekrarlamak gerekirse, yeni sosyal ve ekonomik süreç sonunda siyasal alanda etkinleşmeye çalışan bir 'Alevi orta sınıf eliti'yle karşılaşılmaktadır. Bu elitin hem bürokratik hem de sivil dinamiklerin harmanlandığı bir amalgam kadro biçiminde yola koyulduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Orta sınıf hareketi açısından bakılacak olduğunda, bölümün başında Alevi siyasetinin doğuş sürecine ilişkin olarak verilen bulgulara, Daldal'ın, 27 Mayıs darbesine dönük süreçlendirme analizini de eklemek anlamlı olacaktır.

Bu analizde, Daldal'ın, Halpern'a[254] atıf yaparak, "ilerici kentli sınıf koalisyonu" şeklindeki betimlemesiyle bir modernist program arayışına eklemlendiğini belirttiği,

---

[252] "Mahkeme Eliyle Aldığımız Tekzip, Birlik Partisi: Atatürkçü Bir Parti", **Akis**, s. 649 (26 Kasım 1966): 12. Tekzibin tam metni için bkz. Ek 5.

[253] "Birlik Partisi Gelişiyor", **Cem**, Yıl: 1, s. 8, (Aralık 1966): 16–17. **Birlik Partisi Hesap Yönetmeliği** (Ankara: Alkan Matbaası, 1967), 2.

[254] Halpern, **age,** 62'den aktaran Aslı Daldal, "The New Middle Class As A Progressive Urban Coalition: The 1960 Coup D'Etat In Turkey", **Turkish Studies**, v. 5, n. 3 (Autumn 2004): 80. Halpern, yeni orta sınıf kavramsallaştırmasıyla, modern ekonominin hala daha yaratılması lazım gelen, devlet üzerindeki ve toplumsal dönüşüm güçlerinin kontrolünün mülk sahipliğinden etkili konumda bulunduğu Ortadoğu benzeri bölgelerde mülkiyet ilişkilerinin sınıfsal ilişkileri değerlendirmede yegâne ölçüt olamayacağını tartışmıştır. (Çeviri bana aittir)

öğretmen, öğrenci, entelektüel, gazeteci, avukat, askeri ve sivil bürokrasi ile sanayi burjuvazisi koalisyonunda gerçekleştiği; ancak sonraki süreçte kapitalist bağların sağlamlaştırılması yönündeki koaliyon içi grupların etkinleşmesiyle ivme kaybettiği [255] şeklinde ele aldığı askeri darbe hedefinin, salt DP iktidarı otoriteryenizmiyle sınırlı sayılamayacak tarihsel akış etüdünü Alevi orta sınıf elitinin siyasal alandaki etkinleşme arayışlarıyla mukayese ederek değerlendirmenin, sürecin temel parametreleri arasında sayılan topluluk dışı sosyal ve ekonomik koşulların yanı sıra topluluk içi özgül koşullardan da kaynaklanıp kaynaklanmadığının tespitine katkı sağlayabileceği düşünülmüştür.

Böylece Alevi orta sınıf elitinin, belirli ölçüde olduğu değerlendirilerek söylenebilirse de, somut statünün sağladığı demokratikleşme taleplerine eklemlenişleri ele alınabilir görünmektedir.

Mevcut ilerici kentli sınıf koalisyonu kategorilendirmesinin Alevi orta sınıf eliti üzerinden etüdü, öncelikle topluluğun geniş katılımlı bir destekle, vazedilen hedefleri doğrultusunda askeri darbeyi desteklediği şeklinde bir çıkarsamayı destekleyecek ek bulgular sunduğunu belirtmek açısından dikkate değerdir.

Daldal'ın modernizasyon perpektifine erken cumhuriyet dönemi retrospektifi üzerinden sahip çıkan koalisyona atıfla ele aldığı iki farklı yorum kategorisi, modernizasyon sürecinin sosyalist ya da kapitalist temelde devam edeceği biçiminde sürmüştür[256]. Bu farklılaşmanın, çalışmanın merkezinde yer alan parti deneyimi açısından yansıttıkları, partinin yukarıda da değinilen programatik tartışmalar bağlamında topluluk içi özgül tartışmaların, soy bağı üzerinden siyasal merkezle dolayısıyla 1960 sonrası siyasal kompozisyona müdahale eden gruplara yakınsayan gelenekselci grupla; 1960 sonrası siyasal kompozisyona dair iktidar mücadelesinde sol ideolojiyle bağdaşarak etkinleşmeye çalışan reformist grup arasındaki mücadele şeklinde özetlenebilir.

Böylece, partinin 1970 sonrası süreçte yaşadığı siyasal çizgi değişikliği ve programatik düzenlemelerle dönüştürülen ideolojik ifade biçimi için bir temel sağlanabileceği de düşünülmüştür. Fakat bunun yanı sıra partinin siyasal alandaki etkinliğini yitirdiği 1970'ler için farklı yorumların yapılabildiğini de eklemek

[255] Daldal, **age**, 76.
[256] Daldal, **age**, 76–79

gerekmektedir. Farklı yorumlar aşağıdaki “Kuruluş Yaklaşımları Işığında (Türkiye) Birlik Partisi” başlıklı bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Kuruluş sürecini ayrıntılandırmak üzere döneme tanıklık etmiş kişilerle görüşmeler yapmış olan Ata’nın çalışmasına atıf yapılabilir. Her ne kadar varsayımsal bir sonuca işaret ediyorsa da, Ata’nın sunduğu bilgiler dikkat çekicidir. Bu karma kadronun analizini yaparken, parti kadrosunda ve çevresinde yer almış kişilerle iki binli yılların başlarında yaptığı bir kısım görüşmeleri kullanan Ata’nın parti kurucu üyelerinden Zerze’den aktardıklarına bakılırsa partinin kuruluşu aşamasında dönemin İçişleri Bakanı Sükan’la yapılan görüşme sonucu ‘kuruluş için bir araya gelen sekiz üye dışında sekiz üye daha bulunması gerektiği’ öğrenilmiştir. Kuruluş dilekçesinin sunulması amacıyla İçişleri Bakanı ile yapılan görüşmede yer alan üyelerden Cemal Özbey’in hukukçu kimliğine bakarak teknik ayrıntıdan haberdar olunmamasını şaşırtıcı bulan Ata, söz konusu bilgi eksikliği üzerinden varsayımsal bir sonuca ulaşılabileceği kanatinin güçlendiğini belirterek, partinin bir danışıklı dövüş (muvazaa) örgütü niteliğinde iktidar partisi ‘AP tarafından kurdurulmuş’ olabileceği şüphesini dile getirmiştir[257].

Bazı anlatılar da Ata’yı destekler niteliktedir. Özbey’in, en azından hukuksal çerçeveye hâkim olacağı düşünülerek bir irade rolü üstleneceği varsayılmakla birlikte, partinin iktidar partisi AP eliyle kurulmuş bir parti olup olmadığının tespiti için daha inandırıcı bulgulara ihtiyaç duyulacağını eklemek yararlı olacaktır.

Özbey’e atfedilen bu irade rolünün arkasında parti kurma sürecinin en girişimci ismi görünümünde olmasının büyük payı olsa gerektir. Özbey, salt bu bağlamda değerlendirilecek olursa, farklı kesimlerden sağlanacak desteğin parti kurma girişiminin besleyicisi olacağı ve partinin bu doğrultuda ilerlenerek kurulabileceği görüşünü taşımış olmalıdır. Önceki bölümde atıf yapılan kimi eserleri dikkate alınacak olduğunda Özbey’in parti kuruluş sürecinde nasıl bir rol üstlendiği daha kolay anlaşılabilir düşüncesiyle *Demokrat Parti’yi Nasıl Kapattırdım* ismini taşıyan kitapçıkta anlattıklarına bakılabilir. Bu eserde, Özbey’in, DP Ankara İl Teşkilatı’na üye bir müteahhitin [258], partisinin (DP) tüzük hükümlerine göre zamanında

[257] Ata, **age,** 66. Şüphe uyandıran bu yaklaşımın salt varsayımsal bir yaklaşım olup olmadığını tespit etmek imkânı bulunmadığını eklemek gerekir. Aşağıda yaklaşımlar bölümünde AP himayesinde yürümesi planlanan bir Alevi siyasallığı yaklaşımıyla benzeşen bir yaklaşıma da yer verilmiştir.

[258] Özbey’in avukatlığını üstlendiği eski DP üyesi, müteahhit, BP’nin kuruluş kadrosunda da yer alacak olan Mustafa Geygel’dir.

toplanmayan kongresi asıl gerekçesiyle avukatlığını yapmış olmasına ilişkin kimi ayrıntılarla karşılaşılmaktadır[259].

İradeci rol yüklenimi örneği sergilenmesi açısından Özbey'in eseri oldukça dikkat çekicidir. Özbey'in parti deneyimi öncesi siyasal geçmişi açısından bu eser ilginç bulgular ortaya koymaktadır. Eserde belirttiğine göre Özbey, 1950 sonrasında bir dönem DP'ye, bir dönem de Hürriyet Partisi (HP)'ne üye olmuştur. Siyasal geçmişinden kesitlerin de yer aldığı eserinde Özbey'in "9 Mayıs 1960'ta CHP'ne kaydolduktan sonra, kurucu mecliste Malatya'yı temsil için Malatya İl Temsilciliği'ne adaylığını koyduğu, 29 Aralık 1960 tarihinde yedek temsilci seçildiği" belirtilmiştir[260].

Bu şekilde, 1950'ler ikinci yarısından başlayarak çeşitli yayınlarıyla, Aleviliğin siyasal ve toplumsal düzlemdeki sorunlarını dile getirme[261] görevini üstlenmiş bir isim, avukat Cemal Özbey'in ön planda yer aldığı bir siyasal girişim kadrosu oluşturulmak istenmiştir. Ancak her ne kadar dikkate alınmış olsa da, kadronun eksen arayışında siyasal deneyim esası öncelikli yer tut(a)mamıştır. Bu durumu açıklamak üzere, partinin genel başkanlığını da yapmış olan Hüseyin Balan'ın 1969 seçimleri öncesinde *Milliyet* gazetesi yazarı Abdi İpekçi'ye söyledikleri hatırlanabilir.

Birlik Partisi'nin kuruluş sebeplerini soran İpekçi'ye verdiği yanıtta Balan, partinin "bir bölünme, bir muvazaa şeklinde değil, bizzat milletin arzusuna duyulan ihtiyacı karşılamak nedeniyle kurulduğunu" söylemiş ve eklemiştir:

> Zaten bugün Birlik Partisi'ni teşkil eden yöneticiler ve tüm kadro diğer partilerde pek görev almamış, siyasi tecrübeleri hiç yok, ya da çok kısa olan kişilerden kuruludur. Bu da gösteriyor ki, diğer siyasi partilerde yetişmiş, oralarda arzu ettikleri amaçlara ulaşamamış, emelleri yarım kalmış siyaset adamlarının toplandığı bir parti değil bu. Milletin temel sorunlarına milletçe çözüm yolu bulabilmek için milletin kendi arasında aklıselimine güvenilen, karakterine, yapısına güvenilen kişilerin bir araya gelerek bir parti kurmasıyla meydana gelmiştir Birlik Partisi[262].

---

[259] Cemal Özbey, **Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattırdım?** (Ankara: Emek Basım Yayımevi, 1961), 27–29.

[260] Özbey, **1961**, 46. Özbey'in siyasal yaşamının ironik aynı ölçüde de prageatik bir yönü bulunduğunu tespit etmek yanlış olmasa gerektir. Özbey'in siyasal tarihin kırılma anlarında göstermiş olduğu basiret sayesinde yükseldiği gözlenmiştir.

[261] Cemal Özbey'in parti girişimi öncesinde kaleme aldığı eserlerden bir kaçını hatırlamak yararlı olacaktır. Özbey'in, topluluk sözcülüğü rolü tartışılır olmakla birlikte, Demokrat Parti iktidarı dönemi ve 1961'den 1966'ya kadar kaleme aldığı eserlerden en dikkat çekenleri "Rafızîlik Nedir? İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'a Açık Mektup" ve "Alevilik Üzerine Tartışmalar" adlı kitaplardır.

[262] İpekçi, **age**, 97–98.

Bu veriler ışığında yaklaşıldığında parti kuruluş kadrosunun teşkilinde pragmatizan ve siyasal alan şartlarının sunduğu olanaklarla yetinen bir bakış açısıyla karşılaşılmaktadır. Birlik Partisi, bu yönüyle kurucu kadronun yansıttığı siyasal etkinlik arayışını karşılama iddiasında olmuş; ancak etkinlik konusunda siyasal alanın diğer faal partilerince üleşilen etkinliği tekeline alabilecek bir çekim merkezi haline gelememiştir.

Yukarıda değinilen amalgam kadronun deneyimsizliği dikkate alınacak olduğunda ciddi bir destek gücü oluşturacak ve parti tabanını mobilize edecek ölçekte nüfuz sahibi kadrolara ihtiyaç duyulacağı açıktır. Kurucu kadro ve çevresinin kentte yoğunlaşacak propagandalarının belirleyiciliği kadar, kırsal alanda yoğunluğunu korumakta olan Alevilere ulaşmaya çalışılmıştır. Yönelinen kesimlerin başında ise Aleviliğin soy hiyerarşisinde öne çıkan dedesoyu aileler bulunmaktadır. Parti hareketinin öncelikler sıralamasının sunduğu bulgular üzerinden düşünülürse geleneksel Aleviliğin kentleşme sürecinde henüz geçirmekte olduğu dönüşümle de –en azından dönemsel– bir ittifaka gideceği görülmüştür.

Bu amaçla Hacıbektaş Dergâhı Çelebi soyundan gelen Feyzullah Ulusoy'la bağlantı kurulmuştur. Ulusoy, destek verdiği ve kurucu üyesi olduğu parti girişiminin gelişme evreleri açısından ipuçları barındıran açıklamalarıyla söz konusu orta sınıf eliti arayışının destekleniş gerekçelerini ortaya koymuştur. Feyzullah Ulusoy, yayın faaliyeti, parti kuruluş çalışmalarıyla koşutluk taşıyan *Cem* dergisinin, 1990 sonrası ikinci yayın döneminde[263] yayımlanan röportajında, parti kurma girişimine destek verişinin nedenini şöyle ortaya koymuştur:

> Ailemiz az çok tanınmış ve toplum önünde belli bir saygınlığı olan bir aile. Şimdi, biz böyle bir kuruluşa katılmasak "bak, sizin saydığınız, sevdiğiniz kişiler, size hizmet için bir parti kurduk, bunlardan hiçbiri gelip yanaşmadılar" demesinler diye düşündüm. İkinci mülahazam ise o günlerde Mehmet Ali Aybar'ın kurduğu İşçi Partisi köylerde "İşçi Partisi Alevi partisidir" diye propaganda yapıyordu. Bunun yanında yaygın bir şekilde Mehmet Ali Aybar'ın bir dede çocuğu olduğu gündeme getirilmişti. Hatta Yozgat'ın Bahadın'dan da İşçi Partisi milletvekili çıkardı[264]. Ben tabii, M. Ali Aybar'ın kim olduğunu, İşçi Partisi'nin ideolojisinin ne olduğunu az çok biliyordum. İşçi Partisi'nin Alevilere böyle lanse

[263] Bkz. Massicard, **2007**, 78. Önceki bölümde değinilen yayınsal konjonktürün siyasallık konjonktürüyle çakıştığı dikkate alınırsa, benzer bir diğer yayınsal konjonktür de yakalanabilecektir. İlk olarak 1966 yılı yaz aylarında yayınlanan Cem dergisi, bir diğer yeni Alevi siyasallık dalgası ürünü olarak 1990 sonrasında da yayınlanmıştır. İlk dalgada olduğu üzere yine Abidin Özgünay öncülüğünde yayınlanan dergi, Alevi örgütlenmesinin başat kurumlarından birisi olarak Cem Vakfı'nın yayın organı olarak çıkarılmıştır. Alıntıda bahsi geçen dergi bu dalganın ürünüdür.

[264] Bahsedilen milletvekili Yozgat'ın Sorgun kazası, Bahadın kasabasından Yusuf Ziya Bahadınlı'dır. Bahadın kasabası, dönem boyunca Anadolu Aleviliğinin politik etkinlik düzeyi yüksek kasabaları arasında yer almıştır. TİP Milletvekilleri listesi için bkz. http://www.konrad.org.tr/secim/vekiller.php?parti_id=85&yil_id=5 [01.06.2008]

> edilmesinin sonunda bizim Aleviler İşçi Partisi'ne yöneldi. Bunun üzerine ben, senelerce bir Kızılbaşlık damgası yedik, bundan sonra da komünistlik damgası yenmesin dedim. Benim ismimi tanıyanların, Alevi partisinin hangisinin olup, hangisinin olmadığını anlarlar diye düşündüm[265].

Ulusoy ailesinin harekete destek vermeyi kabullenişinin Anadolu Aleviliği açısından önemli bir damarı karşılayan Bektaşiliğin siyasal alana eklemlenme arayışlarını somutlamasının, Osmanlı Devleti'nin son döneminde siyasal merkezle tarikatın kurduğu ilişkinin göreli koşullarının değiştiğini ispatlaması bakımından kayda değer bir anlamı bulunduğunu söylemek gerekmektedir: İkinci bölümde ele alındığı üzere Bektaşilik ve Aleviliğin milli mücadele ve erken cumhuriyet dönemlerinde yönetici kadro ve rejimle kurdukları ilişki açısından düşünüldüğünde hareket siyasal alanın etkinleşen unsurları arasında yer almaya başlamış, Bektaşilik, Alevilikle rejim arasındaki ilişkide uzlaşma işlevselliği hattının öne çıkan unsuru olarak yansımıştır[266].

Katılım pespektifi, Bektaşiliğin, Alevi kimliği içerisindeki rolünün pekiştirilmesi ve kamusal düzlemde ifadesi yönüyle dikkat çekecek bir sürece işaret etmiştir. Ancak, Anadolu coğrafyasında yaşayan Aleviler arasında sosyo–ekonomik koşulların belirleyiciliğinde bir bütünleşme çabasının çok daha öncelenen bir hedefi karşıladığı düşünüldüğünde, Bektaşi dergâhı soybağının partileşme çabasına eklemlenişinin arkasında hiyerarşik yapının yeni siyasallaşma evresinde söz sahibi olma arayışlarının da belirleyici olabildiği konusunda bir sorgulamaya ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Aşağıda ele alınan 'yaklaşımlar' bölümünde bu hiyerarşik yapının korunması arayışları ve soy bağının partiye hâkim olma çabalarına da yer verilmiştir. Bektaşilik vurgusunun bir başka ele alınış biçimi olarak Karpat'ın işaret ettiği kentleşme sürecinin yeni formlarına değinmek de yukarıda belirtilen sosyo–ekonomik dönüşüm koşullarının belirleyiciliğinde bir bütünleşmenin yansımalarını görmek açısından önem taşımaktadır.

---

[265] Cem, Yıl 3, Ekim 1993, Sayı: 29, 27'den aktaran Ata, **age**, 65.

[266] Hacımirzaoğlu, **age**, 256–276. Dergâhın, Çelebiyan kolunun milli mücadele dönemi postnişinlerinden Cemaleddin Efendi'nin milletvekili ve BMM'de Reis Vekili seçilmesi (Reis–i Sani) ile cumhuriyetin erken evresinde postnişinlik yapan ve milletvekili seçilme şansı bulunmasına rağmen siyasal temsiliyetten uzak duran Veliyeddin Çelebi'yle tecessüm eden, iki farklı siyasallık eğilimi taşıdığı görülmektedir. Bu çizginin kapsamlı bir dökümü şeklinde düzenlenen ailedeki politik kariyer geçmişi ve mürşitlik nakil tablosu için bkz. Benoit Fliche, Elise Massicard, "L'oncle Et Le Député: Circuits de Ressources et Usages De la Parenté Dans Un Lignage Sacré En Turquie", **European Journal of Turkish Studies,** n. 4 (2006): 36. http://www.ejts.org/document627.html [18.11.2007]. Ayrıca bkz. Ek. 6.

Karpat, kentleşme sürecinde kimlik duygularının çok daha keskinleştiğini belirttiği topluluk üyelerinin daha geniş bir kentsel çevreye entegrasyon açısından Bektaşilerle iletişim halinde kaldıklarını belirtmiştir[267]. Bu değinisiyle, Kızılbaşlar ve Bektaşilerin dini kimlik üzerinden dayanışma ağının kurulduğuna işaret eden Karpat'a atfen Massicard da, 1964 yılından itibaren düzenlenen Hacıbektaş–ı Veli Anma Törenleri'nden başlayarak bir çıkar birliğinin mevcudiyetinden bahsetmiştir[268].

Bu bağlamda, Ulusoy ailesinin desteğinin salt Alevilik temelli bir kimlik ifadesi sürecinin başlatılmasından olduğu kadar, Bektaşilik temelli bir süreç inşası hedeflendiğine karine olarak değerlendirilebilmiş olabileceği de dikkate alınmalıdır[269].

Hareketin, Anadolu'nun farklı yerlerinde yerleşik Aleviler nezdinde dede soylarının desteğiyle sağlanması hedeflenen meşruiyete dönük biçimde sürmesi beklentisi, Ulusoy ailesinin göreli desteği sağlandıktan sonra daha da artmıştır. Kuruluş sürecinin erken bir evresinde sağlanması hedeflenen topluluk içi meşruiyet ve siyasallık nüfuzunun soy bağının sağlayacağı mobilizasyonla tetiklenmesi varsayımı kadar başka meşruiyet mekanizmalarına ihtiyaç duyulacağı da açıktır.

Bu aşamadan sonra erken cumhuriyet evresinden miras kalan topluluğun siyasal alanın öncül hâkimi CHP'yle kurduğu bağ varsayımının yeniden yorumlandığı çok partili dönem konjonktürünün, 1950 öncesi dinamiklerin ve 1960 sonrası dinamiklerin etkileşimiyle karmaşıklaşması izlenecektir. Söz konusu mekanizmalar arasında Kemalizm ve bir alt okuması olarak milliyetçiliğin ele alınış vurgusu dikkat çekmiştir. Fakat meşrulaştırma zemininin genişletilmesi arayışları sırasında merkezkaç soy bağının geleneksel hiyerarşi üzerinden sağlayacağı tabansal destek arayışı da sürmüştür. Böylece, Anadolu çapında etkili olması hedeflenen bu siyasal girişimi güçlendirmek amacıyla, Malatya Ağuçan Ocağı dedesi Hüseyin Doğan'la da bağlantı kurulmak istenmiştir. 1950 seçimlerinde CHP'den milletvekili seçilen, ancak seçimlerden çok kısa süre sonra DP'ye iltihak edip, parti çatısı altındaki siyasetini DP kapatılıncaya kadar sürdüren, 1965 seçimlerinde de AP'den

---

267 Kemal H. Karpat, **The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization** (London: Cambridge University Press, 1976), 128–129.

268 Massicard, **age**, 123. Burada, söz konusu dayanışma ağının Kızılbaşlar ve Bektaşiler arasındaki mutlak ve bütüncül bir dayanışmaya karşılık gelmediğini eklemek anlamlı olacaktır. Massicard, bu durumu iki topluluk arası çıkar uyuşmasıyla açıklamıştır. Massicard, **2007**, 56.

269 Massicard, **2007**, 56. Massicard, yakınlaşmanın Bektaşilere kitlesel halk desteği sağlama konusunda kolaylık sağlamış olabileceğinden bahsetmiştir.

milletvekili seçilen[270] Hüseyin Doğan'ın Alevilerin etkin biçimde rol alacağı bu harekete destek vermeyi reddetmesi, parti kuruluş çalışmaları açısından göreli etkisizleştirici bir görünüm arz etmiştir.

1950 ve 1954 seçimlerinde ağırlıklı olarak DP'ye yönelen Alevi seçmen desteğinin, 1960 sonrasında AP, TİP ve CHP arasındaki bölünmüşlüğüne son vermek yönündeki hedef açısından bu girişimler oldukça yol gösterici olmuşlardır. Söz konusu girişimler Alevi siyasallığı potansiyelinin merkezi bir kurumsal temelde yürütülmesi amacıyla sürdürülmüşlerdir. Partinin kuruluş sürecinde kulis faaliyeti yürütülürken, 1961 sonrası iki meclisli dönemde parlamentoda temsil olanağı yakalamış Alevi milletvekili ve senatörlerin desteği de aranmıştır. *Cem* dergisinde, partinin kuruluşu öncesinde yayınlanan "Alevilerin Gücü" başlıklı yazıda da söz konusu arayışa ilişkin satırlara rastlanmaktadır.

Cem dergisi muhabirlerinin yaptıkları araştırmalar sonucunda, (müstakbel) partinin parlamentoda grup kurabileceğinin düşünüldüğü ve "halen Meclis'te 32 Alevi milletvekili–senatör bulunduğu"nun değerlendirildiği bir yeni siyasal örgüte dair umut ikliminin tasviri yapılmıştır. Haberde dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise hareketin salt mezhepsel kimliğe yer verilecek bir hareket olarak düşünülmediği ve temsiliyet olanağına haiz milletvekili–senatörlerin yanı sıra, aslen önemsendiği belirtilen Anadolu örgütlerinin kurulması ve dedelerin hareketin taşıdığı samimiyet konusunda bilgilendirilmeleriyle beraber girişime destek vermelerinin sağlanması çabalarından bahsedilmiş olmasıdır[271].

Kuruluş sürecinin dede soyundan gelen ailelere dayanarak temellendirilmesi düşüncesi, kısmi bir başarı tablosu sunmakla birlikte, geniş çaplı bir taban arayışı konusundaki kısıtlılığın aşılabilmesi çabaları açısından yetersiz görülmüş; böylece, bu çabaların Alevi siyasallaşmasının geleceğini tayin edecek aktörler arasında yer aldığına inanılan entelektüellerin takınacağı tavır üzerinde de belirleyici olacağı düşünülmüştür. Partinin kuruluş aşamasındaki kısıtları üzerine bir değerlendirme

[270] Hüseyin Doğan, 1965 yılı Genel Seçimleri'nde Malatya'dan Adalet Partisi (AP) milletvekili olarak seçilmiştir. Bkz. http://www.konrad.org.tr/secim/vekiller.php?parti_id=81&yil_id=5 [01.06.2008] Doğan'ın, 1950 seçimlerinde CHP'den milletvekili seçilme süreci ve müteakiben DP çatısı altında seyreden siyasal aktivizmine ilişkin ayrıntılar, TBMM Özlük Belgesi kaydı için bkz. Ata, **age**, 43, 348.

[271] "Ayın Olayları: Yeni Bir Parti", **Cem**, y: 1, s. 2, (Ağustos 1966): 17–18. Haberde aktarıldığına göre girişim hakkında destek verenlerce "Alevi dedeleri, bu hareketin, içtenliğine, ciddiliğine ve kat'iyen ard niyetler taşımadığına ve Alevi–Sünni ayrımına dayandırılmadığına inandırıldığı zaman, yeni partinin 1969 seçimlerinde büyük iddia ile seçim savaşına katılması"nın imkân dâhilinde olduğu değerlendirmesi yapılmıştır.

yapmak gerekirse hem halkla ilişkiler faaliyeti açısından yetersiz kalındığını hem de meşruiyet mekanizmalarının türetilmesi konusunda yetersizlikler yaşandığını söylemek yanlış olmasa gerektir.

Bu dönemde, geleneksel Alevi hiyerarşisinin etkisi göz önüne alınarak dede soyu ailelerinin ve entelektüellerin desteğini sağlamak konusundaki yetersizliklerin sunduğu hisselerin yanı sıra, CHP'ye ciddi düzeyde destek vermekte olan Alevilerin desteğini sağlama olanağı konusunda da tartışmalar yapılmıştır.

Söz konusu tartışmalar, partinin kuruluş süreci kısıtları arasında meşruiyet mekanizmaları yaratılması amacıyla vurgulanan Kemalizm ve Türk milliyetçiliği yorumu paralelinde devam etmiştir. Bu tartışmaların odak noktasında ise, Birlik Partisi'nin, CHP'nin Aleviler nezdinde koruduğu seçmen ilgisini yakalayıp yakalayamayacağı sorusu yer almıştır. Alevi siyasallığı potansiyelinin siyasal alanın ve dönem konjonktürünün sunduğu koşullar bağlamında değerlendirilmesi amacı şeklinde belirtilebilecek bu çabanın hayata geçirilmesi açısından CHP'nin topluluk üzerindeki kurumlaşma eğilimi etkisinin kırılması başlıca amacı teşkil etmiştir.

Kuruluş sürecinin bu köklü tartışması, parti siyasetinin daha sonraki bütün dönemlerinde geçerliliğini koruyacak olmakla birlikte, ülke genelinde dikkate alınır bir seçmen kitleye karşılık gelen Alevilerin desteğini sağlayabilmenin sembolik dil ve geleneksel hiyerarşi ağı kanallarına indirgenen bir değerlendirme üzerinden yürütülme çabasının yetersizliklerini de ortaya koymuştur.

Söz konusu kısıtlılığın önüne geçebilmek amacıyla partinin mezhep esasına dayanan bir siyaset çizgisinde bulunduğu izlenimi aşılmak istenmiş, ancak Alevi seçmenlere ulaşabilme imkânı/potansiyeli konusunda parti amblemi üzerinden kurulan simgesel dilden beslenen tereddütler de sürmüştür. Tereddütlerin, kuruluş sürecinin aşıldığı bir eşikte, 1969 genel seçimleri öncesinde de sürüyor oluşuna işaret eden bir örnek, yukarıda da değinilen Abdi İpekçi–Hüseyin Balan röportajıdır.

Yapılacak genel seçimler öncesinde liderlerle yaptığı röportajlar sırasında, partinin seçmen tabanının 'belirli bir mezhebe'[272] mensup olduğu yönündeki tezlerin doğruluk payı olup olmadığını soran İpekçi'ye, 'DİB çatısı altında tüm inanç gruplarının temsil edilmesi talebinin' parti tüzüğünde yer alan maddeyle[273] dile

[272] İpekçi, **age**, 100–102.
[273] Erkin Topkaya, **Program ve Tüzükleriyle Türkiye'de Başlıca Siyasi Partiler** (Ankara: Ulusal Basımevi, 1969), 484. Tüzüğün 25. maddesinde şöyle denilmiştir: "Diyanet İşleri Başkanlığını, çeşitli

getirildiğini söyleyen Balan, partinin mezhep esasına dayalı bir parti olarak değerlendiriliyor oluşunun arkasında 'DİB konusundaki temsiliyet geleneğinin sorgulanıyor oluşunu karşı bir gerekçe' olarak sunmuştur.

Her ne kadar partiye ilişkin önyargıları gidermek iddiası taşımamışsa da, söz konusu temsiliyet talebi, partileşmeye evrilen siyasallığın ana ekseninde yer almıştır. Mezhepsel esas üzerinden süren ayrımcı siyasalar ve uygulamalar iddiasının karşısına yerleştirilen yeni iddiayla parti siyasallığının tereddütler karşısındaki konumu da ortaya konmuştur.

Amblem dilinin sembolizmiyle kurulmaya çalışılan iletişim ağından bahsederken yukarıda da yer verilen diğer bir anektoda, partinin İstanbul teşkilatının kurucularından avukat Haydar Özdemir'in, parti hakkında Cumhuriyet Savcılığı'na yapılan suç duyurusu üzerine hazırladığı savunmaya değinilmiştir. Benzer örneklerden yola çıkıldığında partinin yalnızca amblem sembolizasyonu ve kurulan iletişim diliyle sınırlı olmayan bir yargıyla karşılaştığı ortaya çıkmaktadır. BP'nin seçmen kitlesiyle iletişim kurma yöntemini eleştiren Sencer, partinin kuruluş süreci sonrasında dahi mezhep esaslılık görünümü taşıdığını ortaya koyarken şöyle söylemiştir: "Kısası Birlik Partisi bir sınıf partisi değil, sınıfları düşeyliğine kesen bir mezhep topluluğunun ideolojisinin sözcüsü bir örgüttür"[274].

Seçmen desteğini olabildiğince genişletmeye dönük kuruluş süreci tartışmaları, bir bakıma partinin kuruluş amacını belirginleştirme imkânı da yaratmışlardır. Parti deneyimi incelemesinin başlangıç noktasını teşkil eden kuruluş yaklaşımları söz konusu tartışmaların sunduğu veriler üzerinden değerlendirilmekle birlikte, partinin siyasal alandaki konumunu anlaşılır kılabilmek açısından önem taşımışlardır. Siyasal alandaki konumun anlaşılabilirliği kadar yetersizlikler sunan bir diğer yönüyle, partinin kuruluş sürecine ilişkin maddi hataların da ele alınması gerektiği belirtilmelidir.

Kuruluş sürecinin basın–yayın organlarında fazla dikkat çekmeyecek ölçüde sunulmuş olmasının söz konusu maddi hata olasılıklarını arttırıcı etki yaptığını söylemek mümkün görünmektedir. Teziç'in, görece geç bir tarihte yayınlanan

---

inanç grupları arasındaki dengeyi ve eşitliği sağlayacak ve bunların inanç ve vicdan özgürlüğüne saygı gösterecek şekilde teşkilâtlandırmak"

[274] Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri** (Ankara: May Yayınları, 1971), 336.

inceleme kitabında partinin "Hüseyin Balan'ın liderliğinde kurulmuş olduğu"[275] hatalı verisini partinin kuruluş sürecinde yakalayamadığı kitlesel ve yayınsal ilgiyle değerlendirmek yanlış olmasa gerektir. Teziç'in eseriyle somutlanan bu durum, dikkat edilirse parti deneyiminin görece derinlik kazanmış olduğu 1970'lerde dahi süregelmektedir.

Parti deneyimiyle ilgili monografik çalışması üzerine yaptığı bir söyleşide Ata da, benzer bir "bilinmeme" gerçeğine işaret etmiş, partinin kurucu genel başkanının emekli bir general, Hasan Tahsin Berkman, olduğunun pek bilinmediğini belirtmiştir[276]. Veri kıtlığı bağlamında düşünüldüğünde parti deneyiminin kendi konjonktürünün yanı sıra sonraki Alevi siyasallığı dalgasıyla çakışan konjonktürde de özgül kısıtlılıklarının etkisiyle hatırlanmak istenmeyen bir deneyim olduğu görülecektir[277]. Bu çalışmada partinin karşılaştığı bu kısıtlılığın nedenlerinin de ortaya konabilmesinin yararlı olacağı düşünülmüş, bununla bağlantılı olarak katılım sorunsalı diye nitelenebilecek, aşılması hedeflenen bir eşiğin değerlendiriliş biçimlerine ilişkin kuruluş süreci yaklaşımlarının ele alınmasına çalışılmıştır.

Aşağıdaki bölümde konuyla ilgili temel yaklaşımlar değerlendirilecektir:

4.2 Kuruluş Yaklaşımları Işığında Birlik Partisi

Partinin kuruluş sürecine ilişkin girişin ardından bu bölümde kuruluş sürecinde ortaya çıkan temel yaklaşımlar ele alınmaya çalışılmıştır. Partiye sempati besleyen çevreler ve dönemin siyasi partilerince sorgulanan kuruluş sürecine ilişkin yaklaşımlar program, kurucu kadro, kuruluş aşaması öncesine denk gelen seçimler ve sonucunda oluşan meclis kompozisyonu ile kuruluş sonrasına denk düşen siyasal atmosfere ait verilere göre şekillenmiştir.

Bu bağlamda, aşağıda ele alınacak yaklaşımlarla kuruluş sürecinin modellenmesine ilişkin bir denemeye girişilmiştir. Öncelikle yaklaşımların belirlenebilmesi konusundaki kısıtlılığa değinmek yararlı olacaktır. Yukarıda da değinildiği üzere, partinin kuruluş sürecine ilişkin haberler, dönem basınında pek fazla yer bulamamıştır. Bu sebeple, basın organlarının partinin kuruluş sürecine gösterdiği

[275] Teziç, **age**, 336.
[276] Ahmet Koçak, "Alevilerin İlk Siyasal Denemesi: (Türkiye) Birlik Kitabı Üzerine Kelime Ata İle Söyleştik", **Serçeşme**, s. 27 (Mart 2007): 18.
[277] Bu konuda kısa retrospektif niteliği taşıyan bir dergi yazısı için bkz. Zeynel Gül, "Biz ve Ötekiler", **Sulucakarahöyük**, y. 1, s. 53(22 Şubat2006): 2.

düşük yoğunluklu ilgiden ötürü ayrıntılı bir değerlendirme yapabilmenin güçleştiğini söylemek gerekir.

Ele alınan kuruluş süreci yaklaşımları "Alevi Toplulukları Açısından Örnekleyici Kuruluş Yaklaşımları", "Dönem Siyasal Alanında Etkin Siyasi Partiler Açısından Kuruluş Yaklaşımları" ve "Diğer Yaklaşımlar" şeklinde üç başlık altında incelenmiştir.

Bu çerçevede kuruluş sürecinin temel yaklaşımlarını yansıttığı kabulüyle, öncelikle dönemin Alevilere dönük yayın siyasetinin organları olarak ele alınan *Cem* dergisi ve *Ehlibeyt* dergisi yaklaşımları başta gelmek üzere farklı kesimlerden Alevilerin kuruluş dönemi yaklaşımları ele alınmaya çalışılmıştır.

Dönem siyasal alanında etkin siyasi parti yaklaşımları üç alt başlıkta ele alınmıştır. Dönem ana muhalefet partisi CHP'nin, Birlik Partisi'ne dönük algısı ve etkin bir siyasi aktüalite dergisi olarak değerlendirilen *Akis* dergisi yaklaşımı, dergide yayımlanan bazı yorum yazıları üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Siyasi partiler başlığında diğer başlıklar ele alınırken TİP yaklaşımı alt başlığı CHP ve *Akis* dergisi yaklaşımını izlemiştir. Son olarak, DP geleneği karakteristiklerini de bünyesinde barındıran, AP yaklaşımı ele alınmaya çalışılmıştır. Söz konusu yaklaşım alt başlıkları yanında öne sürülen diğer yaklaşımlar arasında akademik çalışmalarla ortaya konan yaklaşımlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bahsedilen yaklaşımların sürecin olanakları ve olanaksızlıkları dışında, siyasal alandaki konumlanışlar açısından da bir tavır alış değeri taşıdıkları görülmüştür.

Aşağıda Birlik Partisi'nin kuruluş sürecine ilişkin çeşitli yaklaşımlar ele alınmıştır.

4.2.1. Alevi Toplulukları Açısından Örnekleyici Kuruluş Yaklaşımları

Aşağıda, Alevi topluluklarının Birlik Partisi'nin kuruluş konjonktüründe sergiledikleri yaklaşımların genel karakteristiklerinin sunulmasına çalışılmıştır. Her ne kadar topluluğun heterojenik kompozisyonu nedeniyle maluliyeti öngörülebilirse de, dönem boyunca Alevi nüfusun talepkârlığının dillendirilmesinde yaklaşım farklılıkları gösteren yayın organlarından iki ana organın somutlaştırdığı kuruluş yaklaşımlarına eğilinmek istenmiştir. Bu amaçla *Cem* dergisi ve *Ehlibeyt* dergisinin yansıttığı kuruluş yaklaşımları üzerinden Alevi topluluklarının siyasal parti çatısı altında örgütlenme konusunda yansıttıkları yaklaşım kodları belirlenmeye çalışılmıştır.

Schüler'in de ifade ettiği üzere (T)BP'nin kuruluşu, ilk "Alevi dergisi"nin yayın faaliyetine geçmesiyle aynı zamana rastlamaktadır[278]. Önceki bölümde, *Cem* dergisinin yayın faaliyetlerinin partileşme deneyimiyle koşut bir konjonktüre yaslanmasının temel nedenleri üzerinde durulmuştur. Küçük'ün işaret ettiği tepkisellik konjonktürü yayın faaliyetinin öncelik kazanmasını açıklamak açısından önem taşımaktadır. Yaklaşımı temellendirmek açısından tepkiselliği tetikleyen eşitsizlik algısının kamusal söylem ve eylem düzeyinde somutlaştırılması arayışı hatırlanabilir. Bu amaçla, Birlik Partisi'nin kuruluş sürecine koşut bir dönemde okuyucuya ulaşan *Cem* dergisinin sunduğu yaklaşımın kısa bir değerlendirmesini yapmadan önce, derginin yayın hayatını değerlendirmek yararlı olacaktır. Derginin yayınına, partileşme deneyimi tartışmalarının kısa bir süre öncesinde başlanmıştır.

Yayın hayatına atıldığı 1966 yılı ortalarından, ilk dönem yayınına son verdiği 1967 yılı sonuna kadar on altı sayısı yayınlanan derginin ilk iki sayısı aylık nüshalar halinde, 1966 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında çıkmış; sonraki on dört sayısı on beşer günlük sayılar olarak yayımlanmıştır. Derginin yayınına, 1969 yılında iki sayı olmak üzere, yeniden başlanmıştır[279].

Parti kuruluşundan aylar öncesinde başlayan yayın serüveni dikkate alındığında, dergi içeriğinin kuruluş süreciyle ilgili haberleri kapsamasının yukarıda değinilen parti sürecine ışık tutan yaklaşımları ele alma kısıtlılığını aşmak açısından görünür bir katkı sağladığını belirtmek anlamlı olacaktır. Schüler'in de başlıklarını paylaştığı haberlerden izlenebileceği üzere, kuruluş süreci öncesinden başlayarak parti deneyimi hakkında ayrıntılı bilgiler sunan dergi, kamuoyunu, partileşme arayışında olan kadro ve çevresinde cereyan eden tartışmalardan da haberdar etmiştir.

Kadro ve çevresinde süregelen tartışmalara ilişkin olarak dergide sunulan haberlerin genel karakteristiğinin siyasallık niteliği kazanmaya başlayan hareketi yansıtmak yönünde olduğu görülmektedir. Her ne kadar sadece parti deneyimine ilişkin yayınlara yer vermemişse de, derginin partileşme deneyimiyle ilgili haberler kanalıyla zımni bir parti tanıtımı aracı niteliği gördüğünü değerlendirmek yanlış olmasa gerektir. "Alevi davasının savunusuna adanmış" bir yayın organı olarak betimlediği Cem dergisinin kapak illüstrasyonlarının Alevi sembolizminin gönderme

[278] Schüler, **2000**, 159.
[279] **Cem**, s. 17 (Haziran 1969), **Cem**, s. 18 (Eylül, 1969).

yaptığı çeşitli mitsel unsurlardan oluştuğunu belirten Massicard da, Schüler'in işaret ettiği bir "Alevi dergisi" tasviri yapmıştır.

Massicard'ın atıf yaptığı kapak illüstrasyonları[280] kadar, dikkat çekici bir diğer ayrıntı da derginin sekülerlik konusundaki hassasiyetleridir. Ortodoks bir Kemalizm yorumuna yaslandığını belirten Massicard, rejimin sekülerlik konusundaki tavrının gözden geçirilmesi konusundaki dergi arayışlarına işaret etmiştir[281]. Ayrıca belirtmek gerekir ki, *Cem* dergisi, Birlik Partisi'nin kuruluş sürecini detaylandıran haberleri kadar, Aleviler ve Alevilik üzerine yapılmış çalışmalara da yer vermiştir. Bu anlamda derginin politik gündemi Alevilerle ilişki ölçeği önceliğinden takip eden ve yönlendirmeye çalışan bir dergi olduğunun altını çizmek gerekmekle birlikte, politik gündeme ilişkin fonksiyonunun yanı sıra topluluk hayatı ve kimliği konusunda süregelen kültürel ve dini tartışmalara ilişkin bir içsel bakış profili çizdiğini de belirtmek yararlı olacaktır.

Burada, antropolojide geçerlilik kazanmış bir yöntemi zikretmek de yararlı olabilir. Derginin partileşme deneyimine işaret eden yaklaşımını somutlaştırmak açısından yayın faaliyetinin topluluk içi görünümünün üzerinde durmak gerekmektedir. Yansıttığı içsel okuma potansiyeli dikkate alınacak olduğunda, grup içi okuma yöntemi olarak *emik* yaklaşımı besleyici bulguların sağlanmasının kolaylaştığı da görülecektir. Aydın'ın belirttiği üzere emik yaklaşım, toplumsal grup ve cemaatlerin kendilerini nasıl değerlendirdiklerine eğilen ve araştırmacının, inceleme konusunu teşkil eden grubu anlamak üzere empatik bakış gayretini gösterdiği bir yaklaşımdır[282]. Grup kimliğini içeriden etüt etmek üzere girişilen bu yaklaşım açısından dikkat çekici bulgular sunan dergi deneyimi, konjonktürün kısmen örneklediği ve belki bir kısım yerel gazetelerden takip edilebilecek tepkiselliğin ipuçlarını sunması bakımından önem taşımıştır. Bunun yanı sıra derginin salt Alevi topluluklarına hitap etmek amacıyla yayımlanmadığını, aynı zamanda kamusal alanda topluluk söylemlerinin daha belirgin bir biçimde dillendirilmesinde etkin bir organ olarak faaliyet göstermeye gayret ettiğine de işaret edilmek gerekir.

---

[280] Massicard'ın işaret ettiği kapak illüstrasyonları, çoğunlukla dini kimliği bulunan mitsel şahsiyetleri sunmuş olmakla birlikte, Mustafa Kemal (Atatürk) kültünü de yansıtmışlardır. İllüstrasyonlar arasında dikkat çekenlerinden bir tanesi, derginin "Hünkâr Sayısı" başlığıyla yayınlanan 18. Sayısı kapağında yer alan, Hacı Bektaş–ı Veli illüstrasyonudur. İllüstrasyon için bkz. Ek 7.

[281] Massicard, **age**, 122.

[282] Suavi Aydın, "Azınlık Kavramına İçeriden Bakmak", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, ed Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı (İstanbul, TESEV Yayınları, 2005): 186.

Dolayısıyla derginin salt Alevi okur kitlesiyle sınırlı kalmama gayesi düşünüldüğünde, emik okumanın sınırlarının bulunduğu, bu derginin Alevilerin hukuksal–siyasal–toplumsal taleplerinin genel kamuoyuna duyurulması çabasının bir ürünü olduğunun altını çizmek gerekir.

Küçük'ün değindiği tepkisellik atfına derginin ilk sayısından itibaren rastlanmaktadır. Söz konusu tepkiselliği örnekleyen ilginç bir çalışma derginin ikinci sayısından dördüncü sayısına kadar, üç sayı boyunca yayınlanmış olan 'anket çalışması'dır[283].

'Büyük Anketimiz' başlığıyla düzenlenen ankete ilişkin sonuçlar, okurlardan ve aralarında akademisyenler, gazeteciler, din adamları, hukukçular gibi pek çok meslek grubundan katılımcıların yer aldığı profesyonel etüt kadrosundan alınan yanıtlarla beraber, derginin beşinci sayısında sunulmuştur. Anket çalışmasında yer alan sorulardan da görüleceği üzere, Diyanet İşleri Başkanı'nın (Elmalı) Alevilikle ilgili 'yok saymacı' açıklamaları anımsatılmış ve 32 milyon olarak belirtilen ülke nüfusuyla ilgili olarak, sosyal bilimcilerin tespit ettiği kadarıyla bu nüfusun 13 milyon kadarının Alevi olduğu ifadesine yer verilmiştir. Burada Alevilerin total nüfusa içindeki paylarının muğlaklığı konusunda kısa bir ekleme yapmak yararlı olacaktır. 1965 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonuçlarına bakılırsa Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 31,3 milyon civarındadır. Ülke etnik ve dini nüfuz kompozisyonuna ilişkin tartışmanın tarihsel kökenlerine işaret etmesi açısından, ki en azından 1950'lerin başlarına kadar gittiği görülmektedir, söz konusu nicelik değerlendirmesi önemli bir politik aktivite ve temsiliyet argümanı olarak kullanılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, ülke nüfusunun etnik ve dini kompozisyonuna ilişkin sayım kategorilerine[284] 1965'ten itibaren rastlanmamaktadır. Bu konuda "Türkiye'de Etnik Yapı" başlıklı makalesinde Aydın'ın belirttiği üzere dinsel ve dilsel kategorilere yaslanan sonuçlara son olarak yer verilen sayım 1965'te yapılmış olup, sayım sonuçları "güvenilir olmaktan uzak" şeklinde değerlendirilmişlerdir. Bununla birlikte, söz konusu sayımların Aleviler özelinde açık veriler yansıtmadığı belirtilmelidir. Burada belki bir istisna olarak, 1927 yılı nüfus sayımlarında, dolayısıyla cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında bazı köylerin Alevi ahaliye ev sahipliği yaptığı şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir. Bu durum da, ilgili verileri

---

283 Anket çalışmasında sorulan sorular için bkz. Ek 8.

284 Bkz. Suavi Aydın, "Türkiye'de Etnik Yapı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 12 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996): 501–502. Yine bkz. Shankland, **1999**, 147.

kapsayan çalışmasında Dündar'ın belirttiği üzere "sayım talimatnamelerinde İslam'ın mezhepsiz tasnif edilmesi emredildiğinden, Şafii, Hanefi, vb. mezhepler gibi Alevilik de tasnif dışı kalmıştır" şeklinde ifade edilmektedir[285].

Rakam değerleri konusunda mübalağalı olabileceği yönünde düşülen şerhe rağmen, Diyanet İşleri Başkanı'nın açıklamalarının ülke nüfusunun üçte birinin DİB teşkilatı dışında tutulduğu, verilerle mevcudiyeti ortaya konulmaya çalışılan durum karşısında ankete katılacakların ne düşündüğü, anket sonunda da "mezhep farklariyle ilgili ne düşünüldüğü" sorulmuştur[286].

Anket sonucunun yayımlandığı dergi beşinci sayısında da belirtildiği üzere topluluk ve kimliğine dönük sorgulamalar konusunda bir 'sözcü'lük görevine sahip olan dergi çalışmasıyla toplumsal, siyasal ve resmi düzlemde karşılaşılan ayrımcı muamelelere karşı bir refleks gösterilebileceği ispatlanmak istenmiştir. "Anket'in Sonucunu Veriyoruz" başlıklı bölümde belirtildiğine göre, derginin dördüncü sayısı yayımlandığı sırada Diyanet İşleri Başkanı Elmalı görevden alınmıştır[287].

Anket çalışmasının da somutladığı tepkisellik süreci yukarıda da belirtildiği üzere partileşme deneyimiyle koşutluk taşımıştır. Parti deneyimiyle ilgili haberler, derginin hemen bütün sayılarında yer bulmakla birlikte, çoğunlukla gelişmelere dönük; ancak grup içi iletişim kanallarının açıklığının sunduğu avantajlı yayıncılık konumu üzerinden yazılmışlardır. Anket çalışmasının sonucunun yayınlandığı beşinci sayıda "Birlik Partisi Kuruldu" başlıklı haberde "içerisinde aydın Sünnilere" de yer verildiği belirtilen parti kurma hareketinden bahsedilmiş, harekete dönük topluluk yaklaşımlarını temsilen "hareketin karşısında ve tarafında olanlar ile mütereddit kalanlar" bulunduğu belirtilmiştir [288]. İlerleyen sayılarda verilen haberlerden görüldüğü şekliyle dergi çevresinin parti toplantıları ve kararlarına ilişkin ayrıntılı bilgiler sunabildiği gözlenmiştir.

Derginin, BP'yle ilgili haberleri yansıtma olanaklarının üzerinde durulduğunda akla şu sorunun gelmesi muhtemeldir. "Dönemin önde gelen basın–yayın organlarında

---

[285] Bkz. Fuat Dündar, **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar** (İstanbul, Doz Yayınları, 1999), 63–64.

[286] İlk olarak ikinci sayıda verilen ankete dair yanıtlar müteakip sayılardan sonra beşinci sayıda verilmiştir. "Büyük Anketimiz", **Cem**, y. 1, s. 2 (Ağustos 1966): 12–16. "Anket–II", **Cem**, y. 1, s. 3 (20 Eylül 1966): 8–10. "Anket–III", **Cem**, y. 1, s. 4 (5 Ekim 1966): 8–11. "Anketin Sonucunu Veriyoruz", **Cem**, y. 1, s. 5 (1 Kasım 1966): 10–11.

[287] **Cem**, y. 1, s. 4 (5 Ekim 1966): 20–24. Derginin 'son dakika' başlığıyla verilen haberde Başkan'ın 'bitaraf' olma konusunda hassas davranması gerekirken, takındığı taraflı tutum eleştirilmiştir.

[288] "Birlik Partisi Kuruldu", **Cem**, y. 1, s. 5 (1 Kasım 1966): 13.

fazlaca yer bulmamış olduğu düşünülürse, partiyle ilgili haberlerin yoğunlukla *Cem* dergisi'nde yayınlanmış olmasının nedeni nedir?"

Soruya verilebilecek öncelikli yanıt, dergi yayın kadrosunun başında bulunan Abidin Özgünay'ın parti kadroları içinde yer almış olmasıdır. Schüler'in de belirttiği üzere, Özgünay, partinin İstanbul İl Başkanlığı görevinde bulunmuştur[289]. Salt bu nedenle bir haber kaynağı teşkil ettiğini iddia etmek güçse de, derginin partinin dar katılımlı toplantılarıyla ilgili bir kısım haberleri, siyasal örgüt yönetim ve karar mekanizmalarında bulunan kadrosunun sağladığı avantajla verebildiği gözlenmiştir. Ancak belirtildiği üzere, derginin tek başına bu faktörün belirleyiciliğinde bir haber kaynağı görünümü kazandığını iddia etmek güç görünmektedir. "Yeni Bir Parti" başlıklı dergi haberinden izlenebildiği kadarıyla partinin kuruluşunda, "maruz kalınan aksiyonları karşılayacak reaksiyonlara" girişilmesi düşüncesi belirleyici olmuştur:

> Nitekim, Nurculuk akımının dallanıp budaklanmasından ve siyasî güç durumuna gelişinden, dirlik ve birliği eni konu zedeliyen hadiselerin gelişmesinden, inanç ve iman mefhumlarının resmî kuruluşların ağzından rencide edilmesinden, bir inancın diğer bir inanca boğdurulmak istenmesinden sonra Alevî aydınları da bir güç olarak örgütlenmeye yani teşkilâtlanmaya başlamışlardır[290].

Cem dergisi yaklaşımına ilişkin ilginç bir yorum da Küçük'ün yorumudur. Küçük, derginin Alevilerin öz Türklüğü vurgusunu yüklenen yayın anlayışına atfen resmi ideolojiyle uyumlulaşma arayışlarına değinmiş, bu anlayışın "Türk-İslam sentezinin bir başka açısıyla ele alınışı"na[291] örnek teşkil ettiğini değerlendirmiştir. Küçük'ün savının *Cem* dergisinin parti denemesine de nüfuz edecek birlik söylemini ele almak açısından yararlı olduğunu belirtmek gerekir.

Cem dergisi yaklaşımının parti deneyiminin siyasal düzlemdeki tartışmalar açısından da, fikri düzlemdeki tartışmalar açısından bir öncülük rolü ve iddiası taşıdığının kanıtı olarak da değerlendirilebilecek bu sava göre, yer yer etnik temellendirmenin baskınlığı karşılığında Alevilerin bütüncül bir etnik grup varsayımına dâhil edilmesine karşılık gelse de, 1960'ların sonu ve 1970'lerde Alevi gençlerin sol

---

[289] Schüler, **2001**, 159.

[290] **"Ayın Olayları: Yeni Bir Parti"**, Cem, y. 1, s. 2, (Ağustos–1966): 17.

[291] Küçük, **age**, 190. Küçük'ün işaret ettiği dergi yorumlama biçimiyle 27 Mayıs 1960 sonrası MBK sözcülüğünü üstlenen, komite içindeki radikal kanatta yer alan ve CKMP bünyesinde siyaset hayatına atılan Muzaffer Özdağ'ın yaklaşımı arasındaki benzerlik de oldukça dikkat çekicidir. Birlik söylemini, Cem dergisi söyleminden görece düşük düzeyde görünse de, Türklüğün İslam öncesi dönem karakteristiğinin Alevilikle de temsil edildiğine işaret eden değerlendirmeler için bkz. Muzaffer Özdağ, **Türklük ve İslamiyet**, ed. Çetin Güney (Ankara: Avrasya–Bir Vakfı Yayınları, 2003),165–170.

fraksiyonlar içerisindeki etkinlik arayışlarıyla sosyalist sol mecrada hayat bulan Alevi siyasallığının karşısındaki bir formu teşkil ederek derginin Alevilere dönük söylemine de içkinleşmiştir.

Alevi topluluklarının siyasal parti kuruluş yaklaşımlarını örnekleyebileceği düşünülen yayın organlarından bir diğeri de, *Ehlibeyt* dergisidir. Öncelikle haftalık, daha sonraları on beşer günlük ve aylık yayınlar şeklinde çıkan organın Alevi toplulukları siyasallık yaklaşımından *Cem* dergisinin yansıttığı profilden ayrışan taraflarıyla farklılıklar taşıyan bir siyasallık ve kuruluş yaklaşımları ortaya koyduğunu belirlemek Alevi topluluklarının siyasallık skalasında türdeş bir görüntü ortaya koymadıklarını anlamak açısından yararlı olacaktır.

Bu aşamada *Ehlibeyt* adlı yayın organının resmi milliyetçilik yaklaşımına nazaran Kürt kimliğine de atıf yapan bir yayın siyaseti takip ettiğini eklemek yararlı olacaktır.

Yukarıda da yer verildiği üzere, topluluk içi değerlendirmeleri yansıtması açısından *Cem* dergisi yaklaşımının sunduğu bulgular oldukça önem taşımaktadır. Yine atlamamak gerekir ki, topluluk içi yaklaşımlar da farklılaşabilmişlerdir. Farklılığın, henüz kazanılan örgütlülük deneyimi bağlamında değerlendirilerek ele alınması halinde görüleceği üzere parti deneyimini destekleyen, karşısında yer alan ve mesafeli bir biçimde karşılayan üç kategori belirginleşmiştir. Her ne kadar mesafeliliğin ağır bastığı bir konjonktürle karşılaşılmışsa da, topluluk içi yaklaşımlar yönünden partiye dönük ilginin devam ettiği de görülmüştür. Aleviliğin açık bir biçimde ifade edilmiyor oluşuna rağmen, parti girişiminin söylemi üzerinden, Aleviliğin kamusallaştırılması cesaretinin gösterilmiş olması, belirli çekincelerle de olsa "kitlenin siyasal alana dönük ilgisini" arttırıcı etki yaratmıştır[292].

Sonuç olarak Alevi topluluklarının yansıttığı siyasallık yaklaşımlarını yüzeysel bir kategorizasyona tabi tutarak incelemek gerektiğinde milliyetçi ideoloji ve söylemlere entegrasyon merkezli bir siyasallığın seküler rejim karakteristiği konusunda daha eşitlikçi ve kurumsal tartışmalar konusunda daha ılımlı pozisyon alan bir kategoriyle (*Cem* dergisi yaklaşımı) merkezcil ideolojik ve sistemik karakteristikler konusunda eşitlikçi iddiası daha belirgin ve alt kategoriler yönünden çeşitlenmiş bir etnoseküler siyasallık tandansının yer aldığı kategoriyle (*Ehlibeyt* dergisi yaklaşımı) karşılaşıldığının tespit edilebileceği değerlendirilmiştir.

---

[292] Bozkurt, **age,** 81.

4.2.2. Dönem Siyasal Alanında Etkin Siyasi Partiler Açısından Kuruluş Yaklaşımları

Bu bölümde dönem siyasi partilerinin Alevi siyasallaşması sürecine dönük yaklaşımları incelenmeye çalışılmıştır. Öncelikle topluluk siyasetine dönük dışarıdan bir bakışı örnekleyen Cumhuriyet Halk Partisi yaklaşımı incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ele alınan eklemlenme çizgisi düşünüldüğünde, Alevi seçmen ilgisinin lineer bir yönelimle olmamakla birlikte, CHP'ye yönelik bir damarı kapsadığını yinelemek yararlı olacaktır.

Çok partili döneme geçiş sürecinde siyasal, ekonomik, dini gerekçelerin belirleyiciliğinde DP'ye yöneldiği gözlenen Alevi seçmen ilgisinin, ağırlıklı olarak 1957 seçimlerinden sonra yeniden CHP'ye yöneldiği gözlenmiştir.

Yakın tarih uzamındaki bu seçmen ilgisi ve desteğinin yarattığı ön kabulle hareket edilecek olduğunda, CHP'ye dönük topluluk desteğinin, BP'nin kurulduğu konjonktürde de devam etmiş olmasını beklemek anlamlı olacaktır. Söz konusu seçmen desteğinin BP'nin kuruluş konjonktüründe, belirli düzeyde de olsa sol siyaset alanının başat partisi olma iddiasını taşıyan TİP'e ve konumlandırma gereği BP'ye yönelmeye başlamış olmasının yarattığı siyasal alan rekabeti düşünüldüğünde, CHP'nin, BP'ye dönük yaklaşımının temel iddiası olarak Alevilerin siyasal alandaki "temsiliyet kaygısının yerinde bir kaygı olmadığı" iddiasıyla karşılaşılacaktır. Aşağıda sırasıyla Cumhuriyet Halk Partisi yaklaşımı, Adalet Partisi Yaklaşımı ve Türkiye İşçi Partisi yaklaşımları ele alınmıştır.

4.2.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Yaklaşımı

Alevilerin dile getirdiği "temsil edilememe" iddiasının, salt siyasal alana dönük bir iddia olmadığı açıktır. Ancak iddiaların karşısına yerleşen alternatif iddialar bağlamında bakılacak olduğunda, Alevi siyasallığı arayışlarının siyasal alanın başat diğer partilerince pek de sıcak karşılanmadığı görülmüştür. Bu tereddütlerin en geniş şekliyle dile getirildiği siyasi çevre olarak görünen Cumhuriyet Halk Partisi ve partiye dönük yayın çizgisiyle öne çıkan, siyasi nitelikli aktüel haberlerin verildiği haftalık *Akis* dergisince dile getirilen görüş, partinin "mezhepsel temelde bir siyaset yürütülmesinin" aracı olduğu yönündedir.

CHP'nin yaklaşımına paralel *Akis* dergisi yaklaşımı da, BP'nin, "bir mezhep partisi" olarak değerlendirildiğini göstermiştir. Bu bakış açısının, mezhepsel söylem yahut

mezhepsel unsurları anımsatacak saklayıcı söyleme karşı bir tavır alış niteliği taşıdığı da açıktır. Tavır alışın temel karakteristiği mezhepsel söylem ve çağrışım konusundaki karşıtlıktır.

Elbistan'da meydana gelen ve mezhepsel çekişmelerin hissedilir ölçüde arttığı olaylarla ilgili *Akis* dergisi haberinde yer alan şu satırlar aidiyet unsuru olarak mezhebe dayalılığının yarattığı rahatsızlığı ortaya koymuşlardır:

> Şurası açıktır ki, Elbistan olaylarından tek karlı çıkan, Elbistan'da henüz üç ay önce kurulmuş olan bir partidir: BP. Bir yıl önce kurulan bu partinin belirli bir zümreye dayandığı ve onların dini inançlarından yararlanmak amacını güttüğü, o zamandan biliniyordu. Nitekim, bundan üç ay önce Elbistan'da da ilçe teşkilatı kurulan BP, iki aşirete bağlı halde yaşıyan alevîleri çatısının altında toplamak için tehlikeli yollara girmiştir. Ehlibeyt adlı gazetenin çıkışı, sorumlusu Doğan Kılıcın Elbistan'da Ehlibeyt gecesi düzenlemesi, bu görüşü doğrulamaktadır[293].

Her ne kadar BP kadrolarınca reddediliyorsa da, algılamanın, özellikle de, seçmen potansiyeli bakımından CHP gibi bir partinin algılamasının mezhep esasına dayalılığa dönük olduğu görülebilmektedir. Dikkat çekici bir diğer ayrıntı, partinin kuruluşunu haber vermek üzere *Akis* dergisinde çıkan haberde partileşme deneyimine ilişkin bir "alevî türk" yurttaşın görüşlerinin aktarılmasıdır.[294]

Ortaya konulan görüş, yürütülen siyasetin mezhepsel yönden temellendirilmesi karşısında bir reaksiyonun da ortaya çıkabileceği yönündedir. Dergide görüşlerine yer verilen yurttaşın da işaret ettiği şekliyle topluluğun siyasal alandaki taleplerinin dile getiriliş formunun sorgulanması gerektiği söylenmeye çalışılmıştır.

Üzerine konuşulan Alevi siyasallığının aktifleşmiş, taleplerini siyasal alandaki örgütlülüğü kanalıyla ifade edebilen bir konumda düşünülecek olduğunda *Akis* dergisi yaklaşımının yansıttığı tereddütlere karşılık, hareketin kendini adlandırma biçimlerinin de incelenmek durumunda kalındığı görülür. Bu konuda çarpıcı bir örnek, partinin kuruluş çizgisi üzerinden "ölü doğmuş bir çocuk" olarak nitelendiği önceki hafta haberine tekziben, parti genel sekreteri Cemal Özbey'in kaleme aldığı metindir. Metinde, programdan yola çıkılarak parti siyaset anlayışı ortaya konulmuş, partinin mezhebe dayalı siyaset yürüttüğü yakıştırmalarına karşı çıkılmıştır:

> Bizler, dinci, mezhepçi, tarikatçi değiliz. Ve fakat laikliğin, din, mezhep, vicdan ve inanç hürriyetlerinin savunucusuyuz ve daima da savunucusu olacağız. Biz, ölü doğmuş bir parti değiliz. Bir ayda Türkiye'nin beyni mesabesinde bulunan İstanbul ve Ankara başta olmak

---

[293] "Lâiklik: Nifak Tohumu Ekenler", **Akis**, y. 1, s. 681 (8 Temmuz 1967): 14.
[294] **Akis**, 19 Kasım 1966, Sayı: 648, s. 12–13. Açıklama için bkz. Dipnot 50.

üzere birkaç il ve ilçede teşkilât kurmuş bulunmaktayız. Geri kalan teşkilatımızı da en kısa zamanda tamamlayacak durumdayız[295].

Kuruluşu sonrasında yayınlanan tekzip metnine karşılık, *Akis* dergisi ve CHP çevresinin ortaya koyduğu biçimiyle, BP, CHP'nin siyasal alanda artmakta olan etkisini kırmak amacını taşımakla da itham edilmiştir. Siyasal partiler arasında süregelen bu çekişme en çok milletvekillerinin mezhebe dayalı kimliklerine göre BP'ye destek verip vermeyecekleri konusundaki tereddütlerden ileri gelmiştir. Söz konusu girişimler, Millet Partisi (MP) milletvekilleri Hüseyin Balan ve Kazım Ulusoy'un, 1967 yılı Mart ayında BP'ye katılmalarıyla sürmüş, CHP, AP ve YTP gruplarındaki Alevi kökenli milletvekillerinin de desteğini kazanabilme arayışları da devam etmiştir.

Akis dergisinin, milletvekili transferleri sonrasında öne sürdüğü iki argüman da kuruluş dönemi koşullarında partiye bakışın belirleyicilerini ortaya koymak bakımından yararlı görünmektedir. Argümanlardan ilkini, AP Genel Başkanı ve Başbakan sıfatıyla Süleyman Demirel'in partinin mezhep esasına dayanmakta olduğu yönündeki sorulara verdiği "ortada endişeyi mucip bir hal yoktur. Kanunlarımız, din esasına göre bir siyasi parti kurulmasına izin vermemektedir. Bu durumda hükümete bir görev düşmemektedir. Anayasa ve siyasi partiler kanununa aykırı davrandıkları tespit edilen partilerin nasıl kapatılacakları tasrih edilmiştir. İhbarlar gelirse Anayasa Mahkemesi harekete geçer. Gereken yapılır. Türkiye'nin sahipsiz olmadığı anlaşılır. Kanunlar herkesi hizaya sokar"[296] yanıtı oluşturmuştur.

İktidar partisi AP'nin, dönemin sosyalist muhalefeti TİP üzerinde kurduğu baskıyı dikkate alarak yaptığı eleştiriyle, BP'ye göre konumlanışına bakan *Akis* dergisi, BP'nin, iktidar partisi gözünde siyasal çıkar hesaplarının bir parçası olarak algılandığını vurgulamıştır. Bu söylemin TİP ve BP gibi farklı siyasal ölçütlerden yola çıkarak örgütlenen partiler arasındaki ayrıma gidildiği varsayımından türediği anlaşılmaktadır.

İkinci argüman ise, BP'nin AP'ye karşı konumlanışını ele almak açısından veri kabul edilmiş "milletvekili transferleri"dir. MP'den BP'ye transfer olan Hüseyin Balan'ın, iktidar partisi AP'ye yakınlıklarını ortaya koyan yaklaşımları da, *Akis* dergisi

---

[295] Bkz. **Akis**, s. 649 (26 Kasım 1966): 12–13. Akis yayınına karşılık olarak yayınlanan bir eleştiri yazısı için bkz. "Durum: Birlik Partisi Gelişiyor", **Cem**, y.1, s. 8 (15 Aralık 1966): 16. Derginin bu sayısında *Ehlibeyt Yolu* adlı dergide Doğan Kılıç tarafından yazılan bir eleştiri yazısından bahsedilmektedir.

[296] **Ankara Bayram Gazetesi**, 22 Mart 1967 tarihli nüshadan aktaran Ata, **age,** 77.

çevresinde AP'nin oylarını parçalayarak CHP'yi, zayıflatmak amacını taşıdığı, partinin de bu amaçla kur(dur)ulduğu düşüncesini uyandırmıştır[297].

Siyasal alandaki başat partiler arası rekabet, Ata'nın belirttiği şekliyle söylenecek olursa, BP'nin "yapay bir oluşum" olduğunun iddia edilmesine neden olmuştur. Dönemin yüksek tirajlı bir yayın organı olarak *Akis*'te çıkan haberlerle beraber değerlendirildiğinde, BP'nin mezhepsel faktörün ivmelediği, "ölü doğmuş bir parti" olarak görüldüğü sonucuyla karşılaşılmaktadır.

CHP yaklaşımı açısından bakılacak olduğunda da benzer bir sonuca ulaşılacağını iddia etmek güç olmasa gerektir. Elbistan olayları sırasında TBMM'de yapılan görüşmelerde, CHP Grubu adına söz alan, partinin Alevi kökenli milletvekili Nazif Arslan'ın söylediği şu sözler de patlak veren olaylar bağlamında partinin üstlendiği hamilik misyonuna dönük eleştiriyi somutlamıştır: "Elbistan'da o talihsiz gecede şuursuz bir insan çıkmış, sözde hamisi oldukları zavallı alevi vatandaşlarımızı tahrik etmiştir[298]."

BP'nin, kuruluşu sonrası tetiklenen Alevilerin temsiliyeti konusundaki iddiası CHP'yi, salt siyasal saiklere bağlanıp bağlanamayacağı belirsiz görünmekle birlikte, kontrollü bir söyleme doğru yöneltmiş, Alevi seçmen desteğinin potansiyel odakları arasındaki rekabeti arttırıcı yönde etki yapmıştır.

Bu şekliyle, CHP ve Akis dergisi yaklaşımının bir değerlendirmesi yapılacak olduğunda söylenebilir ki, BP'nin kuruluşuyla Alevi siyasallığı arasındaki ilişki değerlendirmesi çoğunlukla tek taraflı olarak yapılmıştır.

Yaklaşımın öznelliğine karşılık, Alevilerin seçmen desteğinin daha ziyade CHP'ye dönük şekilde seyrettiği 1961 sonrası süreçte, siyasal alanda faaliyet gösterip Alevilerin ilgisini yakalayabilen partiler arasında BP dışında TİP'in önemli bir yere sahip olduğunu unutmamak yararlı olacaktır.

Bu bakımdan CHP yaklaşımı, en azından 1960'lı yılların ikinci yarısında geçerli olarak, Alevi kitlenin siyasal alandaki temsiliyet düzeyinden başlayarak resmi ve toplumsal düzeyde yaşanan ayrımcılık ve Sünni kesim nezdinde karşılık bulan aşağılayıcı tavırlar karşısındaki beklentilerinin partinin geliştirdiği politik çözüm paketleriyle karşılanamamışlığının ötesine geçemeyen bir görüntü sunmuştur.

---

[297] **Akis**, s. 669, (Nisan 1967): 10. Ata, **age**, 75–77.
[298] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem II, c. 22 (13.12.1967): 486.

Buna karşılık 1970'li yıllarda BP'nin temsiliyet oranın gittikçe düşmesi karşılığında siyasal alanın solunda öncelikli çekim merkezi oluşturabilen karakteriyle CHP'nin, 1960'lı yıllardaki pozisyonunu sorgulayan bir aşamaya geldiğini eklemek gerekmektedir.

CHP'nin BP'nin kuruluşuna, aynı şekilde de partiye dönük yaklaşımını örnekleyen en açık örneklerden bir tanesi de Yargıtay Cumhuriyet Savcılığı'nın BP hakkında başlattığı soruşturma sırasında CHP yönetiminin açıklamalarıdır. Bu sırada BP'den ayrılarak CHP'ye katılan Sıtkı Ulay'ın[299] partinin "mezhep ayrımcılığı" yaptığı iddiasıyla birlikte etkili olan bir diğer açıklamayı da CHP Genel Başkanı İnönü yapmıştır. İnönü'nün 1968 yılından başlayarak parti toplantı ve kongrelerinde mezhep ayrılıklarının öne çıkarılması meselesine değinmiş olması bu açıdan önemli görünmektedir. İnönü Şubat, Haziran ve Ekim aylarında katıldığı parti toplantılarında bu konuya değinirken "Atatürk'le beraber Sünni–Alevi düşmanlığını tamamıyla tedavi etmiştik. Bu yeniden meydana çıktı. CHP'nin programı ile bu ayrılık tedavi olunacaktır. Bu bizim için hayat meselesidir. Sünni–Alevi arasında Türk olarak bir his gibi fark yoktur. Bir kaynaşma olmuştur. Şimdi bunu ayırma teşebbüslerine, CHP olarak karşı koyacağız" sözleriyle partinin BP karşısındaki konumunu üstü örtülü bir dille ifade etmiştir[300]. İnönü'nün BP hakkındaki üstü örtülü ifadeleriyle aynı sıralarda açılan soruşturmayla ilgili olarak Güler, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın mezhep ayrımcılığını tetikleyen bir parti kimliği taşıyıp taşımadığının tespiti gerekçesiyle BP hakkında başlattığı soruşturmanın İnönü'nün yargı bürokrasisi üzerindeki nüfuzunun belirleyiciğine dayanabileceğini belirtmiştir[301]. Buna karşılık, Güler'in işaret ettiği diğer bir önemli husus soruşturmanın CHP'nin ertesi yıl yapılacak genel seçimler öncesinde toplayacağı 19. Kurultayı'ndan hemen önce başlatılmış olmasıdır. 19. Kurultay'da da, İnönü'nün BP'yle ilgili örtülü değerlendirmelerine yer verilmiştir: "Çok partili düzene başladıktan sonra sünnilik–alevilik, siyasetin bir aleti olarak ortaya çıktı. Din adamları dışında kısa görüşlü

[299] Sıtkı Ulay, 27 Mayıs 1960 darbesinin öncü kadrosu içinde yer almış, darbeden sonra teşkil olunan çift kamaralı sistemde senatoda tabii senatör olarak görev almış, 1961 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) adayı dörcüncü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in rakibi DP geleneğinin temsilcisi AP ve YTP'nin aday gösterdikleri anayasa hukukçusu Ali Fuat Başgil'in sindirilmesi ve adaylıktan el çektirilmesi doğrultusundaki militer yöntemlerle beraber anılmıştır. Ulay, daha sonra katıldığı BP'den partinin mezhepçilik yaptığı iddialarıyla ayrılmış, CHP'ye katılmıştır. Bkz. Topkaya, **age**, 473.

[300] İsmet İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri**, hz. İlhan Turan, c.5 (Ankara: TBMM Yayınları, 2004), 101.

[301] Güler, **age**, 102.

kimseler, kendi çıkarları için bu mezhep farklarıyla oynarlar. Sizi temin ederim ki, bugün dahi en yakın arkadaşlarımdan, hangisinin hangi mezhepte olduğunu bilmediklerim çoktur" [302].

Soruşturmanın kısa süre sonra kapatılmış bulunmasına rağmen [303] CHP'nin parti politikası çerçevesinde mezhepçi siyasete işaret eden eleştirileri devam etmiştir. Bu haliyle CHP'nin karşı çıktığı mezhep faktörünü önceleyen siyasal faaliyet konusunda AP'nin 1968 yılı yerel seçim sonuçlarına eğilerek yaptığı değerlendirme BP'nin siyasal dengenin AP lehine devam etmesine katkı sağlayacağı şeklinde olmuştur. Bu haliyle siyasal alandaki güç dengesinin AP'nin lehine veriler sunduğu bir dönemden geçildiği gözlenmiştir. Dolayısıyla CHP yaklaşımının partinin mezhep faktörüne öncelik atfeden bir siyasi parti olduğu iddiasından öte gidemeyen, Alevi siyasallığının CHP dışındaki mecraya akışına müdahale edemediğini tespit etmek mümkün görünmektedir.

4.2.2.2. Türkiye İşçi Partisi (TİP) Yaklaşımı

BP'nin, CHP açısından değerlendiriliş biçimi, siyasal alan rekabeti kadar, topluluk tepkiselliğine ilişkin perspektiflerin değerlendirilişi yönündeki farklılıklara işaret etmektedir. TİP açısından bakıldığında da benzer bir karşıtlık ve çekimser bir söylemle karşılaşılmaktadır. TİP'in, BP'nin siyasal alandaki konumlanışı üzerinden şekillenen yaklaşımının temel belirleyicisinin CHP yaklaşımının temel belirleyicisiyle paralellik taşıdığı gözlenmiştir.

Bu paralelliğin, CHP'nin, 1965 seçimleri öncesinden başlayarak siyasal çizgisini "ortanın solu" [304] teması etrafında şekillendirmeye girişmesiyle de ilintilendirilmesi gerekmektedir. CHP, rejimin kurucu partisi görünümünü taşımakla birlikte, 1961 Anayasası sonrası dönemde, sol düzlemde bir siyasal söylem inşasına girişmiştir. CHP'nin bu arayışlarının arkasında ülkenin geçirdiği siyasal, sosyal ve ekonomik değişim kadar, siyasal alanın solunda boy gösteren önemli bir muhalefet partisi olarak TİP de belirleyici olmuştur.

---

[302] Cumhuriyet Halk Partisi, **CHP XIX. Kurultayı: Parti Meclisi Raporu** (Ankara: Ulusal Basımevi, 1968), 36.

[303] Ata, **age**, 154.

[304] CHP'nin seçim bildirgeleri, programları üzerinden 1960–1980 aralığında geçirdiği değişimi, 'özellikle ortanın solu hareketi' üzerinden inceleyen bir inceleme için bkz. Suna Kili, **1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler** (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976). Ortanın solu politikasının inşa ediliş sürecini anlatan bir diğer kaynak için bkz. Sencer, **age**, 280–303.

Söyleme dayalı yönden sola kayış arayışlarının ve paralelinde parti içi tartışmaların sürdüğü dönemde yapılan genel seçimlerde, CHP'nin 'ortanın solu' söylemi konusundaki iç tartışmalarını daha da derinleştirecek şekilde, cumhuriyet tarihinde bir ilke karşılık gelerek, sosyalist bir parti TBMM çatısı altında grup kurabilmiştir. Özdemir, TİP'in parlamenter temsiliyet deneyimiyle yarattığı dinamizmi, "anayasayla sosyalizmi bağdaştırma çabası olarak" nitelemiştir[305]. Bu şekliyle parti, eşitlikçi söylemini TBMM çatısı altında daha güçlü ve etkili bir biçimde sürdürebilme arayışı içerisinde olmuştur.

TİP'in yarattığı yeni soluk, Türkiye siyasetinde tabuların aşılması açısından da önem taşımıştır. Aleviler açısından bakılacak olduğunda, cumhuriyetin kurulduğu 1923'ten 1960'a kadarki süreçte yoğunlaşılan iki ana eksenin partileri olarak CHP ve DP'nin yanında, diğer başat parti olma iddiasıyla TİP'in yükseldiği gözlenmiştir. Partinin, tabusal söylem dışına çıkabilme cesaret ve becerisini gösterebilmiş olması, şüphe yok ki, temsiliyet ve hürriyet sorununu aşmaya çalışan Aleviler açısından da ilgi çekici olmuştur.

Geyikdağı, yaptığı parti programı incelemesinde partinin katı 'sekülarist' duruşunun, bazı sağ partilerce dine mesafeliliği yönünde eleştirilmesine karşılık, parti programında inanç konusunda ayrıntılı ifadelere yer verildiğini belirtmiştir. TİP'in siyasal kampanyalarda Alevilerce benimsenecek cesur bir söylem kurgusuna sahip olduğunu görmek açından önemli görünen Geyikdağı'nın belirttiği bu savunma biçimi, partiyle potansiyel seçmenlerini paylaşmak zorunda kalabileceği BP arasındaki çekişmenin, belki çok düşük düzeyde de olsa, belirleyicisi olmuştur[306].

1964 yılında kabul edilen programında geçtiği şekliyle, Alevilerin maruz kaldıkları ve tepkisel söylemlerinin arkasında yatan asıl belirleyici dinsel, siyasal ve toplumsal düzlemdeki ayrımcı uygulamalara karşı ifade ettiklerine bakılırsa, BP'yi önceleyen bir siyasal konjonktürde TİP'in özgürlükçü bir toplum projesinde üstlendiği rol de ortaya çıkmış olmaktadır:

"Müslüman cemaatin diyanet işleri, genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yürütülür. Diyanet İşleri Başkanlığı, Müslüman cemaatin diyanet

---

[305] Hikmet Özdemir, **Yakınçağ Türkiye Tarihi: (1908–1980)**, ed. Sina Akşin, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan (İstanbul, Milliyet Gazeticilik AŞ, 2005): 255.

[306] Mehmet Yaşar Geyikdağı, **Political Parties In Turkey: The Role of Islam** (New York, Praeger Publishers, 1984): 97.

işlerini görürken, mezhepler arasında sünnî–âlevî gibi bir tefrik asla yapmayacak, din ve mezhep hürriyetine tam bir saygı göstererek tarafsızlıkla hareket edecektir”[307].

Programda yer verilen, dini ve mezhebi temsilin eşitlikçi kurulumu talebi, BP'nin kuruluşu sonrasında TİP ile BP arasındaki çekişmede belirleyici faktörlerden birisi olacaktır. TİP açısından, DİB çatısı altındaki Müslüman cemaatlerin temsiliyeti sorunu aşılması gereken bir sorundur. TİP'in, programında yer verdiği din ve mezheplerin DİB çatısı altında idarenin tarafsızlığında temsiliyeti ve hürriyeti konusundaki özgürlükçü yaklaşımıyla BP'nin karşı karşıya geleceği aşama tartışmanın siyasal alanda ve mezhepsel esasa dayalı bir siyaset yürütülmesini öncelediği değerlendirilen bir partinin bulunduğu platformda meydana gelmesiyle şekillenmiştir.

Siyasal alana BP'nin de eklendiği 1966 sonrası süreçte, TİP, oy potansiyelini oluşturan Alevi yoğun nüfuslu kimi şehirlerde BP'yle rekabet etmek durumunda kalmıştır. Meclis içi sol muhalefetin sesi olan TİP açısından Birlik Partisi, bu rekabet çerçevesinde sol siyasal mücadeleyi yürüten TİP'in önüne çekilmiş bir engel, salt mezhebe dayalı siyaset yürüten ve sınıfsal siyaseti kesintiye uğratan bir parti olarak değerlendirilmiştir.

Buna karşılık üçüncü bölümde Türkiye'de sol hareket, Alevilik ve Aleviler arasındaki ilişkiye eğilirken verildiği üzere Alevi siyasallığının çekim merkezini kurabilmek için TİP açısından geleneksel Alevi kültürüne önemli atıflar yapılmış, Alevi halk şiirinin devrimci bir söylemle harmanlandığı, solun halk edebiyatı ve müziğiyle kurduğu yakın ilişki bağlamı geleneksel Alevi şiir ve müziğini sol hareket nezdinde popülerleştirmiştir. Bu konuda Nur Yalman'ın değinisi TİP toplantılarının düzenlenişiyle Alevi siyasallığı arasında küçük çaplı bir korelasyona işaret eder görünmektedir: “Alevi topluluklarıyla daha etkili bağları zorlayabilmek için şüphesiz ki bu partinin yıllık kongresi 1966 yılının kışında Malatya vilayetinde toplanmıştı”[308].

Partinin Alevi topluluklarıyla kurduğu ilişkinin belirli engeller içerdiği örneklerle karşılaşılabildiği de izlenmiştir. Bu konuda BP'nin kuruluşuna bağlanan; ancak Alevi siyasallığına salt âşıkların siyasal rolü üzerinden bir anlam yükleyerek BP'nin

[307] Ferruh Bozbeyli, **Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri–Belgeler: Parti Programları** (İstanbul, Ak Yayınları, 1970): 299.
[308] Nur Yalman, “Islamic reform and The Mystic Tradition in Eastern Turkey”, **Archives Européennes de Sociologie,** n. 10, 1969: 59–60'dan aktaran Massicard, **2005**, 127.

kuruluş gerekçesini ortaya koyma iddiası sunan Can Yücel'e göre partinin Malatya'da toplanan 1966 yılı kongresinde parti yöneticilerince aşıklara saz çaldırılmaması tepkilere neden olmuş, BP bu olaydan sonra Alevi aşıklarla TİP arasındaki kopukluk neticesinde kurulmuştur[309].

BP'ye dönük perspektifler açısından TİP perspektifi ile CHP perspektifi arasındaki temel farkı belirleyen bu bakış açısı, CHP açısından anlamlandırıldığı biçimiyle salt mezhepsel temelde ve CHP tabanında ağırlıklı bir yeri bulunan Alevi seçmen desteğinin parçalanması olarak okunmuşken, TİP açısından bakıldığında mezhepsel temelde yürütülen bir siyaset kanalıyla sınıfsal siyasetin güçsüzleştirilmesi olarak algılanmıştır. Bu konuda dikkat çekici bir sav, Şahhüseyinoğlu'na aittir. Kuruluş gerekçesi doğrudan doğruya TİP'in zayıflatılması amacına dönük olmakla birlikte, parti "TİP'e yönelen seçmen desteğini bölebilmek amacıyla ABD'nin kurdurduğu bir Alevi partisi"dir[310]. Savın, tümdengelim esasıyla ileri sürülen bir sav olarak göründüğünü belirtmek gerekmektedir. Öyle ki, savın BP ve TİP arasındaki seçmen desteği çekişmesi sonuçlarını veren seçimler üzerinden değerlendirildiği görülmektedir.

Ortaya atılan savı desteklemek üzere kullanılan verileri değerlendirmeksizin savın sağlıklı ve geçerli bir sav olup olmadığı anlaşılamayacaktır. Buna karşılık, partinin sınıfsal parametreye dayalı olarak faaliyet gösteren bir siyasi partinin gösterdiği siyasal bilinç aşamasıyla karşılaştırıldığında takip ettiği yöntemin sınıfsal bilincin gerisine düşen bir yönteme karşılık geldiği açıklıkla görülmektedir. Ünsal'ın belirttiği şekliyle "işçilerin ve öteki emekçi kesimlerin sınıfsal bilinçlenmelerini bir ölçüde engelleyen etmenler arasında çeşitli çıkar çevrelerinin, halk kitlelerinin dinsel duygularını sömürebilmelerini" saymak mümkün görünmektedir. "Bu durum, Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkenin sosyo–ekonomik koşulları içinde azımsanamayacak bir önem" taşımıştır[311].

Bu haliyle değerlendirmek gerekirse, TİP oylarını azaltıcı yönde etkisiyle BP, siyasal alanın soluna müdahale eden, oylarının büyük bir bölümünü CHP ve TİP tabanından sağlayan bir parti olmuştur. BP'nin katılmadığı ve CHP ile TİP'in katıldıkları 1965

[309] Mesut Gerçek, Kalktık Horasandan Sökün Eyledik: Söyleşiler (İstanbul: Ant Yayınları, 1995), 69'dan aktaran Küçük, **2007**, 907.
[310] Nedim Şahhüseyinoğlu, **Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci** (Ankara, Ayyıldız Yayınları, 2001): 72'den aktaran Ata, age, 78.
[311] Ünsal, **2002**, 365.

seçim sonuçları ile üç partinin de katıldığı 1969 seçim sonuçları arasındaki karşılaştırmadan da görüleceği üzere BP, Orta Anadolu'nun kuzey ve doğu kesimleri ve kısmen de doğu Anadolu'dan oy alabilmiştir. BP'nin, katıldığı ilk genel seçimlerde ülke ortalamasını (yüzde 2,8) aştığı üç bölgeden Orta Anadolu'nun kuzeyi ve Akdeniz'de çok etkili olamadığı; ancak Orta Anadolu'nun doğusunda oldukça etkili olduğu (yüzde 13,2) gözlenmiştir. Partinin, kendi ülke ortalamasının üzerine çıktığı bu bölgelerden ilk ikisinde TİP oylarının azalışa geçtiği görülmüştür.

Buna karşılık, Orta Anadolu'nun doğusunda CHP oylarının azalışa geçtiği ve BP ile TİP'in kayda değer oy oranları yakalayabildikleri gözlenmiştir. Veriler ışığında bakıldığında TİP'in, 1965 seçimlerinden, 1969 seçimlerine uzanan süreçte, yüksek oy oranlarını yakaladığı bölgelerde, küçük oy düşüşleriyle konumunu koruduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Alevi seçmen davranışının etnik/dinsel grup kimliği üzerinden mi, sınıfsal saiklerle mi yürüdüğünü araştıran Schüler, nüfusunun büyük bölümü Alevi olan Tunceli ilinin yaklaşık çeyrek asırlık seçmen davranışının analizini yaparak, yeterli gelmeyeceğini belirtmişse de, yerel seçmen davranışı üzerinden genele ilişkin fikir edinilebilecek sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır.

Sonuca bakılırsa, 1965 seçimlerinde Tunceli ilinden ancak yüzde 5,8 oy alabilen TİP, 1969 seçimlerinde oylarını oldukça arttırarak yüzde 16,8'e çıkarmıştır. Alevi seçmenlerin yoğunluğunun gözlenebildiği bu kentsel ölçekte BP ancak yüzde 6,9 oranında oy alabilmiştir[312].

Böylece, BP'nin Doğu Anadolu bölgesindeki kısmen etkinliği dışında, Orta Anadolu'nun kuzey ve doğu bölümlerinde yoğunlaşan bir siyasal etkinlik örneği sergilediği sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu bakımdan, BP'nin siyasal etkinliğini, salt TİP'in oylarını azaltan bir parti olarak yürüttüğünü iddia edebilmek mümkün görünmemektedir[313].

Seçim sonuçlarına bakılarak varılan bu sonuç dışında ortaya atılan savı somutlayıcı belgeler ışığında bir değerlendirme yapılması çok daha anlamlı olacaktır. Ata'nın

312 Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1970), vi-viii.

313 Schüler'in de değindiği üzere Tunceli vilayeti seçmen davranış profili çözümlemesi belirli özgünlükler içermektedir. Bu özgünlükleri dikkate almaksızın sağlıklı bir analiz yapılamayacağı unutulmamalıdır. Değinilmesi gereken bir diğer ayrıntı BP'nin Aleviliği dolayıyla mezhepsel temsiliyet platformunu etnik aidiyet kriterleri konusunda çoğulcu bir perspektifle ele almamış olmasıdır. Aşağıda partinin katıldığı seçimler sonucunda kazandığı parlamenterist deneyim ve parti programı ışığında bu tekilci bakış açısına ilişkin bulgular da sunulacaktır.

vurguladığı diğer bir ayrıntı, partinin kuruluşunda ve yerel örgütlerin yapılandırılışında bir kısım emekli subayların görev almış olmalarıdır. Partinin kurucu kadrosunda emekli subayların yer alıyor olması bir yana, kurucu genel başkan Hasan Tahsin Berkman'ın[314] siciline ve siyasal yaşamdaki rollerine bakarak "BP, Alevilerin sola kayışını frenlemek; böylece solda parçalı bir yapı oluşturulması amacına dönük olarak sahneye sürülmüş bir piyon muydu? Devletin gerçekleştirdiği bir operasyon sonucu mu kurulmuştur yoksa bir ihtiyaçtan mı doğmuştur?" sorularına yanıt arayan Ata, Berkman'ın geçmişiyle ilgili kimi bulgular üzerinden bu partinin "devlet eliyle kurdurulmuş bir parti" olduğu şeklinde bir yanıt verilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir.

Ata'nın verdiği örneklere bakılırsa Berkman, siyasal yaşamı öncesinde Türkiye'nin 1952 yılında üye olduğu Kuzey Atlantik Savunma Paktı (NATO) bünyesinde görev almış bir istihbarat subayıdır[315].

Berkman'ın da içinde yer aldığı heyetin askeri istihbarat bürosu şefliğini de kapsıyor oluşu Ata'nın argümantasyonu açısından dikkate değer görünmektedir. Berkman'ın askerlik sonrası siyasal yaşamına eğilindiğinde TİP'in eleştirel yaklaşımını destekleyen kimi bulgularla karşılaşılmaktadır. Berkman, askerlikten emekli olduktan sonra, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden (CKMP) senatör adayı gösterilmiştir[316].

CKMP'nin, soğuk savaş konjonktüründe yükselen anti–komünist söylemi yansıtan bir parti olması, TİP yaklaşımı çerçevesinde süregelen kuşkuları yansıtması bakımından önemlidir. Bora ve Can'ın ifade ettikleri üzere partinin, yönetim değişikliği yaşadığı ve liderliğine eski MBK üyesi Alparslan Türkeş'in geçtiği 1965

---

314 Berkman'ın kısa bir özgeçmişi için bkz. "Birlik Partisi Başkanı Berkman Kimdir?", **Cem**, s. 6, y. 1 (15 Kasım 1966): 14.

315 Ata'nın değerlendirmesini destekleyici bir diğer bulgu Bali'nin yaptığı çalışmada karşımıza çıkmaktadır. Çalışmasında İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler'in Türkiye'den yüksek askeri bir heyeti davet edişine ve davet edilen heyetin Almanya'ya yaptığı geziyle ilgili olarak hazırladığı rapora yer veren Bali, Almanya Dışişleri Bakanlığı arşivinde yer alan bir telgraf metnini alıntılamıştır. Metinde "reisicumhurun (İsmet İnönü) ziyaret için tespit ettiği isimler" arasında binbaşı rütbesiyle Berkman'a da yer verilmiştir. Telgraf metninin devam eden kısmında heyette yer alacağı belirtilen subayların kısa biyografileriyle ilgili olarak değerlendirmesinde Bali, heyette yer alan ve telgraf metninde Fransız Genelkurmay Başkanlığı'nın İstihbarat Bürosu'nun aynı adla anılmasından hareketle, "II. Büro"nun istihbarat bürosunun muhtemelen olduğunu belirtmiştir. Rıfat N. Bali, "Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Almanya Gezisi: Hitler İle Görüşme", **Toplumsal Tarih**, s. 165 (Eylül 2007): 40–44.

316 Ata, **age**, 72. Berkman, 1961 yılında CKMP'den Çorum senatör adayı olmuş; fakat seçilememiştir.

yılından itibaren değişen söylemiyle, Türkçü ve fanatik anti–komünist etmenleri öne çıkardığı görülmüştür[317].

Burada, TİP'in, dolayısıyla yasal örgütlü solun, BP'ye ilişkin kuşkularını ortaya koyan bir örnekle de karşılaşılmaktadır. Soğuk savaş konjonktürüyle çakışan bu anti–komünist söylemi üstlenen CKMP'de görev alan ve NATO'daki istihbarat faaliyetleri göz önünde bulundurulan Berkman'ın genel başkanlık görevini yürütmesi, Birlik Partisi'ni TİP nezdinde şüphe duyulan bir parti haline getirmiştir. Berkman'ın bünyesinde yer aldığı CKMP'nin söylemini anti-komünist etmenlerle kurması kadar ilgi çekici bir diğer ayrıntı, BP programında da benzer bir anti-komünist söyleme yer verilmiş olmasıdır.

Ata'nın partinin kurulma aşamasında sosyal demokratik bir siyasal söyleme yaslanması beklentisi karşısında yaşanan bu keskin dönüşüme ilişkin yorumunu bu bulgu da destekler görünmektedir. Anti–komünist eğilimler taşıyan iç ve dış siyasal çevrelerce desteklendiği yönündeki şüpheler partinin kuruluşuyla ilgili olarak yeni yorumları doğuracaktır. "Devlet eliyle kurdurulmuş bir siyasal parti" olduğu iddiası bir yana, TİP iddialarının doğrulandığı asıl nokta izleyen seçim deneyimiyle görüleceği şekliyle, BP'nin siyasal alana sirayet etme ivmesi yükselen sol oyların bölünmesine dolaylı yoldan katkı sağlayan bir parti işlevi görmüş olmasıdır. Ancak sadece 1969 yılı seçim sonucu verileriyle, Tunceli örneğinden izlersek her örnekte geçerli olmadığı da görülmek üzere, tespit edilen sekter etkinin Türkiye siyasal alanının sol siyasete açıklığı açısından mutlak bir sekteryanizmi yaratıp yaratmadığını tartışmak gerekmektedir.

Bu sonucun arkasında yatan asıl neden partinin (BP) 1970'lerde yaşadığı siyasal çizgi değişikliği incelenmeksizin anlaşılamayacaktır. Aşağıda seçim dönemleri ışığında ele alınan bu siyasal çizgi değişikliğine girmeksizin belirtmek gerekirse, TİP ile BP arasındaki rekabet, CHP ile BP arasındaki rekabetle kıyaslandığında siyasal alandaki sınıfsal faktör etkisinin kırılması yönündeki etkileri açısından çok daha etkisizleştirici olmuştur. Özellikle, CHP'nin 1970'lerdeki demokratik sol çizgi formülasyonuyla yakaladığı Alevi seçmen desteği ve 12 Mart 1971'deki kısmi askeri müdahaleden kısa süre sonra kapatılan TİP'in varyasyonlarla sosyalist solun siyasal

[317] Tanıl Bora, Kemal Can, **Devlet, Ocak, Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 53. Alparslan Türkeş, 1965 yılı ortalarında yapılan kongresiyle CKMP'nin genel başkanlığına seçilmiştir. Bkz. Ahmad, Turgay, **1976**, 294.

alandaki mücadelesini sürdürme çabası bu mücadelenin sonuçları açısından açıklayıcı görünmektedir.

BP'nin kuruluşuna ilişkin değerlendirmenin spekülatifliği oranında, sonuçları itibariyle TİP'in temsil ettiği sosyalist sol mücadeleyi engeller nitelik arz etmiş olduğu tespit edilebilir görünmektedir. Buna karşılık BP'nin sosyalist bir programa dayanacak şekilde kurulması planlanan bir parti olarak tasarlandığı halde, süreç içerisinde parti girişimine Alevi kesimden müdahalelerle parti karakterinin müdahale eden kadronun eğilimleri doğrultusunda şekillendirildiğine işaret eden bir anı kitabında da BP'nin kuruluş sürecinde yaşanan tartışmalara ilişkin bazı ayrıntılara yer verilmiştir. Nesimi anılarının ilgili bölümünde sosyalist karakterde kurulacak bir partinin potansiyelini ele alan girişime müdahil milletvekillerinden Muzaffer Karan'a yazdığı mektubun bu aşamada partinin kuruluşunu tasarlayan çevrede ilgi gördüğünü, kuruluş hazırlıkları yapan kadronun partinin parlamenter temsiliyet imkânıyla CHP'yi zayıflatmaktan çok, hem "Alevilerin beklentilerini karşılayacak hem de kurulacak ittifakla CHP'ye iktidar şansı yaratacak bir parti olacağı yönündeki değerlendirmelerine karşı "Alevilerin genellikle CHP'ye oy verdikleri" [318] düşünüldüğünde bu partinin kurulmasının CHP'ye zarar" getireceği şeklindeki görüşünü belirtmiştir. Nesimi, ayrıca geleneksel bağlar sayesinde Alevi seçmen davranışını yönlendirici bir nüfuza sahip olan Ulusoy ailesi, Bedrettin Noyan çevresi ve Ağuçan Ocak çevresinin yaratacakları sekter etkinin aşılabileceği yönündeki telkinleri dinleyerek Alevilerin yüksek oranda temsil edilebilecekleri sosyalist karakterde bir siyasi partinin kurulma aşamasındaki mütereddit rolünü eklemiştir[319].

Bu haliyle, Nesimi'nin dile getirdiği türde bir partinin kurulamamış olmasının arkasında Alevi siyasallığının aracılığını üstlenen kesimler arasındaki dengenin belirlendiğinden farklı olarak sosyalist karakterde bir parti kurulmasına aykırı bir eğilimin hâkimiyet göstermesiyle şekillendiği tespitinde bulunulabilir. Öyle ki, Bektaşi dergâhı postnişini Feyzullah Ulusoy'un işaret ettiği haliyle TİP'le arasına mesafe koymak ilkesine yaslanan bir Alevi siyasallığına yönelinmiş olması söz konusu inisiyatifi anlamak açısından önem taşımaktadır. Buna karşılık, yukarıda da belirtildiği haliyle TİP'in öncelikli temsiliyetine ivmelenen sosyalist sol muhalefetin

[318] Abidin Nesimi, **Yılların İçinden**, (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977), 306–310.
[319] Nesimi, Muzaffer Karan'a yazdığı mektubu "Alevi bir Sosyalist Partisinin kurulması şayiaları üzdrine Karan'a yolladığım mektup" başlığıyla *Sosyalistlere Açık Mektup* adlı eserinde yayıklamıştır. Mektup için bkz. Abidin Nesimi, **Sosyalistlere Açık Mektup** (İstanbul: Asya Matbaası, 1969), 39–46.

güçlenmesinin önüne geçmek üzere soğuk savaş konjonktürüne uygun bir modelle kurulmuş olmasına bakarak bir TİP karşıtlığı tespitinin belirli ölçüde spekülatif bir nitelik taşıdığını eklemek yararlı olacaktır. Öyle ki, Türkiye'deki sosyo–ekonomik statülerinin genel karakteristiğine eğilindiğinde Alevilerin solla kurdukları yakın ilişki bağlamı zaman içerisinde BP'nin de sola yönelmesini beraberinde getirmiştir.

4.2.2.3. Dönem Merkez–Sağ Siyasal Parti ve Siyasal İktidar Yaklaşımı Örneği: Adalet Partisi Yaklaşımı

Cumhuriyet dönemi çok partili siyasal sisteminde DP'nin öncülük ettiği merkez–sağ siyasal parti geleneğinin temsilcisi AP, 1960'ların ikinci yarısında siyasal iktidar konumunda bulunmuştur[320]. Aşağıdaki yaklaşımda siyasal alandaki başat öğeler arasında yer alan merkez–sağ siyasal parti olarak AP'nin, BP'nin kuruluş sürecine ilişkin yaklaşımı ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, öncelikle Adalet Partisi ölçeğinde merkez sağ siyasal düşüncenin, rejimin laik karakteri konusundaki zihniyet ve değerler sisteminin 1960'lı yıllarda Alevi siyasallığının tepkisel damarını ele almak üzere kısa bir biçimde incelenmesi amaçlanmış, yine AP ve Demokratik Parti (DkP) listelerinden seçilerek, milletvekilliği yapmış İhsan Tombuş'un görüşleri çerçevesinde AP'nin BP'ye dönük yaklaşımının temel kodları araştırılmıştır.

AP'yle ilgili monografisinde de Demirel, AP ekseninde merkez sağ siyasal düşüncenin zihniyet ve değerler sistemini ele alırken laiklik ilkesinin yorumlanmasında ortaya çıkan farklılıkları ele almıştır. İlgili eleştiriler kapsamında değerlendirirken Demirel'in belirttiği şekliyle AP, daha ziyade dini (özelde İslami) sembol ve ritüellerin kamusal alandan arındırılması, rejime muhalif çevrelerin başvurabilecekleri bir araç olmaktan çıkarılması ve moderm özerk bireyin yaratılmasına sekte vuran cemaatçi, gelenekçi batıl inançlarla beslenen değerler sisteminin yerini akılcı medeniyete yaraşan değerlere bırakmasını sağlamak amacını güden Kemalist rejim elitiyle kıyaslandığında bireyin dini/geleneksel değerlerin etkisinden arındırılması, dinsel normların arındırılmasına dayalı bir dünya görüşüne sıcak bakmamasıyla ayrışmıştır[321].

---

[320] Adalet Partisi, ilk iktidar deneyimini 1960'ların otalarında yaşamış olmakla birlikte, 1970'li yıllarda da Milliyetçi Cephe (MC) adıyla anılan koalisyon hükümetlerinde büyük ortak olarane k yer almıştır. Bkz. Tanel Demirel, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 9.

[321] Demirel, **age**, 177–182.

Buna karşılık, dini özgürlükler açısından daha etkili olabilen söz konusu tavır düşünüldüğünde AP'nin tavrının Aleviler açısından rahatsızlık uyandıracağı varsayımında bulunmak güç görünmektedir. Çok partili döneme geçiş konjonktüründe DP'nin CHP'yle kıyaslandığında avantajlı konumunu ele alırken belirtildiği üzere merkez–sağ siyasal düşüncenin zihniyet ve değer dünyasında iktidara geçiş sürecinde yansıtılan dini özgürlük bağlamı Aleviler açısından da kayda değer bir siyasal mobilizasyon yaratmıştır. Buna karşılık, söz konusu mobilizasyon etkisinin 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren dağılmaya başladığını yinelemek yararlı olacaktır. Bu noktada, merkez sağ siyasal düşüncenin laikliğin yorumlanışı açısından sergilediği profilin kritiğine uzun uzadıya girmeksizin denilebilir ki, DP-AP çizgisinde din ve vicdan özgürlüğünün yorumlanması[322] açısından yeterince tutarlı bir çizginin takip edilemeyişi AP'nin Aleviler nezdinde, belirli bir patronaj örüntüsünün sağladığı temsiliyet mekanizmasının DP döneminden beri işlerliği bir kenara bırakılırsa, düşük dozajlı bir seçmen desteğiyle kısıtlanmasında etkili olmuş görünmektedir. Demirel'in din eğitimi ve hizmetleri konusunda bir değerlendirme sırasında belirttiği haliyle "AP'liler devlet tarafından din eğitimi sağlanması ve din adamı yetiştirilmesinden bahsederken, sadece Sünni mezhebin ihtiyaçlarını göz önünde tutmuşlardır. İslam dininin diğer mezhepleri –özellikle Aleviler– veya gayrımüslimlerin din ve vicdan özgürlüğü açısından parti suskunluk içinde" kalmıştır[323].

Bu konuda Tombuş'un iddiası, yukarıda da işaret edilen merkez sağ siyasal düşünce ve örgütlülük açısından devamlılıkların anlaşılması amacını, 1950–1960 aralığı DP iktidarından miras kalan seçmen desteğini de gözetmektedir. İddiaya göre BP, DP geleneğinin yürütücüsü başat parti olarak AP çatısı altında örgütlenen Alevilerin, bu partiden tasfiye edilmeleri süreci sonunda kurulmuştur. Tombuş'a göre Aleviler, AP çatısı dışında TİP ve CHP çatısına sığınma düşüncesine olumlu yaklaşmamışlar, mevcut siyasal tıkanıklığı açma yolu olarak kendi partilerini kurmuşlardır[324]. İddiayla ilgili bir tespitte bulunmak için iddianın Alevi seçmen davranış profili

---

[322] Sherwood'un belirttiği şekliyle AP'nin dini sembol ve ritüeller konusunda daha esnek bir tutum sergilediği düşünülebilirse de, geniş bir kitle partisi imajını kazanmasında belirleyici olan kırsal alana ve köylü nüfusa dönük politikaları olmuştur. Bkz. W.B. Sherwood, "The Rise of The Justice Party", **World Politics**, v. 20, n. 1 (October 1967): 58–59. Fakat bu politikaların yürütülmesi sırasında dinin taşıdığı rolün Aleviler açısından ne derece alımlandığı değerlendirildiğinde verili bazı ayrımcılık örnekleriyle karşılaşılmış olmasının yarattığı rahatsızlıktan bahsetmek mümkün görünmektedir.
[323] Demirel, **age**, 190. Yine bkz. **age**, 92–93.
[324] İhsan Tombuş, **Politikada Kırkbir Yıl** (Ankara: İzgi Yayınları, 1990), 166–167.

incelemesi üzerinden test edilmesi yararlı görünmektedir. Ancak bu tespitten evvel Tombuş'un Demokrat Parti dönemi ve 27 Mayıs 1960 sonrası süreçte Adalet Partisi'nin taşra teşkilatı kuruluşunda oynadığı rolün üzerinde durulmuştur.

Tombuş, DP ve AP dönemlerinde Çorum İl Teşkilatı'nın yapılandırılmasında etkin şekilde çalışmış siyasetçiler arasındadır. *A prior*i karakteristiğiyle bakıldığında Alevilerin, 1950 seçimlerinden başlayarak DP'ye yönelme eğiliminin statik bir seçmen davranışı modeli yarattığı sonucuna varılmaktadır. Dahası, üçüncü bölümde de değinilen bu seçmen davranışının, 1957 seçimlerinden itibaren belirgin bir kırılma yaşayarak CHP'ye yoğunlaşmaya başladığı verisi de atlanmaktadır. 1950 seçimleri öncesinde DP, dini özgürlük söylemi açısından belirli bir çekim merkezi niteliği taşımış olmakla birlikte, Alevilerin desteğini daha ziyade kırsal alan mobilizasyonu ve modernleştirici atılımları açısından uyandırdığı ilgiyle sağlamıştır.

Schüler'in ifade ettiği üzere, DP "demokratik bir kitle hareketi" niteliğiyle yarattığı çekimi, Aleviler açısından da geçerli kılabilmiştir[325]. Fakat, daha evvel de ele alındığı üzere bu çekim etkisi, dini özgürlük söyleminin aksi yöndeki kimi uygulamalar ve ekonomik statülerinin gerilemesi çerçevesinde dağılmaya başlamıştır.

Alevilerin, kalıtımsal rollerin şekillendiği ocaklara bağlılıkları, DP açısından bir fırsat olmuştur. Önemli bir örnek, BP'nin kuruluş sürecinde sağlanmaya çalışılan kalıtımsal dede desteği ağına eklemlenmeye karşı çıkan Malatya Ağuçan[326] Ocağı dedesi Hüseyin Doğan'dır. Doğan'ın siyasal geçmişiyle ilgili tartışmalar, Alevi geleneksel hiyerarşisinin DP iktidarı sonrasında yaşanan bölünmelerini somutlamaları açısından önemli sayılabilir. 1950 seçimlerinde CHP'den seçildiği bilinen Doğan, seçimlerden kısa süre sonra CHP'den ayrılmış ve 1951 senesinde de DP'ye katılmıştır[327]. Bu noktada, çalışmanın konusuyla doğrudan doğruya ilgili olmamakla birlikte, Tombuş'un iddiasıyla ilintilendirilecek bir bulguya da bakılabilir. Ata'nın TBMM'deki özlük dosyasından aktardığına göre, Doğan, 1957 yılından 1960 yılına kadar DP Malatya İl Başkanlığı görevini yürütmüştür. Söz konusu ocak örneği, DP döneminin Alevilerin siyasal temsil ve bürokraside görev

---

[325] Schüler, **2001**, 158.

[326] "Ağuçen", "Agucen" şeklinde yazıldığı da görülmekle birlikte, Ocağın adı aslına uygun şekilde "Ağuçan" şeklinde yazılmıştır. Bkz. "Hüseyin Doğan Dede", http://www.cemvakfi.org/haber_detay.asp?ID=198 [27.06.2008]

[327] Ata, **age**, 43–44. Doğan'ın TBMM Özlük Dosyası için bkz. Ata, **age**, 348.

alışları bağlamında kırılabildiği iddia edilen, Tombuş'un iddiasının bir bölümünü de kapsayan bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Ancak Ata'nın, ilgili dosyadan eklediği bir diğer ayrıntıya bakılırsa, Doğan, 1965 seçimlerinde de AP'den milletvekili seçilmiştir. Burada sorulması gereken öncelikli soru, Tombuş'un iddialarına kaynak teşkil eden bir mezhepsel ayrımcılık sürecinin AP içindeki kabul görürlük düzeyidir. Görünüşe göre, kırsal alandan kentsel düzleme aktarılma sürecinde yoğunlaşan sosyal ve ekonomik ilişkiler ve toplumsal dönüşümün yarattığı sancılı süreç, AP gibi kırsal alan seçmen potansiyeli yüksek, geniş tabana dayalı kalkınmacı popülist ve tek parti iktidarına nazaran göreli gelenekselci[328], DP mirasını devralan partinin kadrolarında yaygınlık kazanan yeni bir ayrımcılık sürecini başlatmıştır.

Tartışmalı diğer bir nokta, parti kurucu kadrosunda bulunan isimlerden Berkman'ın, CKMP'den senatör adayı olarak gösterilmiş olmasının yanı sıra parti genel sekreterliği görevini yürüten Özbey'in, DP Türkiye Gençlik Teşkilatı kuruluşu ve Hürriyet Partisi Malatya Teşkilatı'nın kuruluşunda yer almış olmalarıdır[329]. Yine yukarıda da belirtildiği üzere, Demokrat Parti'nin kapatılması istemiyle açılmış davada Özbey'in müvekkili Geygel de, DP'ye üye olmuş isimler arasındadır.

BP kurucu kadrosunun siyasal alanın farklı konumlarındaki partilerde aldıkları roller düşünüldüğünde, Alevilerin tek bir parti çatısı altında siyasal etkinlik göstermedikleri de görülmektedir. İddiaya dönülecek olursa, Alevilerin AP çatısı altında, bir dönem de olsa, önemsenen bir toplumsal grup konumunda oldukları sonucuna varılabileceği söylenebilir. 27 Mayıs 1960 sonrasında Alevilerin gösterdikleri seçmen davranışına bakılacak olursa, 1961 seçimlerinden, 1965 seçimlerine kadar DP çizgisini temsil eden iki parti, AP ve YTP'ye dönük bir yönelme yaşanmıştır.

Dolayısıyla, Tombuş'un yaklaşımını belirleyen veriler uzamında, Alevi seçmen davranışının CHP'ye yönelmenin hissedilir ölçüde arttığı 1957 seçimleri sonrasında dahi DP–AP çizgisinden mutlak bir kopuş yaşamadığı sonucuna varılmaktadır. Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerden birkaçında alınan sonuçlara bakılırsa

---

[328] İlkay Sunar, "Demokrat Parti ve Popülizm", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983): 2076–2085. AP'nin, mirasının asıl yüklenicisi olduğu DP'yle kıyaslandığında dinin siyasal alanda kitle mobilizasyonu amacına dönük olarak kullanılması yönündeki eğilimlerinin daha ağır bastığı tespiti için bkz. Mete Tunçay, "Adalet Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983): 2096.

[329] Cemal Özbey, **1961**, 21–25.

DP çizgisine dönük Alevi seçmen davranışının göreli ölçüde sürerlik taşıdığı düşünülebilir.

1957 seçimleri ve sonrasında Alevi yoğun nüfus yapısına sahip kimi şehirlerdeki CHP etkinliğine karşın, 1961 seçimlerinden başlayarak AP'nin, DP'nin yaşadığı düşüşleri karşılayacak ölçüde bir yükseliş trendi yakalamaya başlayacağı görülecektir. Bu şehirlerden en dikkat çekenlerinden birisi Sivas'tır. 1957 seçimlerinde CHP'nin % 53 oranında oy topladığı şehirde, DP, bir önceki seçimlerde aldığı (% 52,5) oy oranından epeyce gerileyerek, % 39,6 oranında oy toplamıştır. 1961 seçimlerine gelindiğinde DP çizgisini temsil eden bir diğer parti, YTP'nin ulaştığı yüzde 43,9'luk oy oranına karşılık, CHP yüzde 39,2 oranında oy toplamıştır.

Kentte, çok partili döneme geçişten itibaren yaşanan DP–CHP çekişmesi, 1960 sonrası dönemde de DP geleneğini temsilen AP ve YTP-CHP çekişmesi biçiminde sürmüştür. Bu çekişmede, AP'nin, 1961 seçimlerindeki performansıyla kentteki etkinliğini henüz daha kuramadığı görülmüştür. AP, 1961 seçimlerinde kentte topladığı yüzde 4,2'lik oy oranına karşılık, 1965 seçimlerinde, YTP'nin taşıdığı DP çizgisi oylarının önemli bir bölümünü devralarak, yüzde 39,4'lük oy oranıyla birinci sıraya yerleşmiştir. Sivas'ın yakın tarihteki önemi, kentteki toplumsal ve siyasal grupların seçmen davranışları üzerine yoğunlaşan çalışmasında Coşkun'un belirttiğine bakılırsa, partiler arası çekişmede DP'nin farklı kesimlerden seçmenlerin desteğini sağlayabilmek için takip ettiği yöntemle öne çıkabildiği görülmüştür. Bu konuda İhsan Sabri Çağlayangil örneği üzerinde durulabilir.

Anılarından, valinin de yer aldığı kent üst bürokrasisinin önde gelenlerinin CHP'den aday olmak üzere 1954 seçimleri öncesinde istifa etmiş olduklarını, DP yönetiminin bu durum karşısında ihanet edilmişlik hissine kapıldığını ve seçim yarışında DP'nin avantajlı hale gelmesi amacıyla kentin yeni valisi olarak atandığını okuduğumuz Çağlayangil, kentteki mezhepsel ve siyasal farklılıkları gözeten bir seçim kampanyası yürütmüştür.

Çağlayangil'in bir kısım memurları görevlendirerek yaptırdığı seçim nabzı yoklaması bu açıdan yardımcı olmuş olsa gerektir[330]. Kampanya doğrultusunda Alevi ve Sünni seçmen grupları önderleriyle çeşitli görüşmeler yapılmıştır. DP'nin izlediği bu yöntemin, AP'nin de izlediği bir yöntem olması muhtemeldir. Farklı kesimlerle,

[330] Çağlayangil, **age**, 37.

taleplerine uygun bir biçimde görüşme ve vaatlerde bulunma anlayışının kabul görürlüğü ölçüsünde, Alevilerin de desteğini sağlayabilen AP, BP'nin kuruluşu öncesi süreçte kendi içinde tartışmakla birlikte, artık Sünnilik vurgusunu çok daha öncelemeye başlamıştır.

Coşkun, her ne kadar Sivas ölçeğinde daha yoğun olduğunu belirtiyorsa da, DP iktidarı döneminde şekillenen "sünni otoriter" havanın 27 Mayıs 1960 sonrası dönemde görece kaybolduğunu, "Alevilerin bu ortamda kendilerini yakın geçmişe göre daha denetimsiz olarak ifade edebildiklerini", AP'nin mevzii kaybı hissiyle hareket eden Sünni çevrelerin baskınlaşacağı biçimde hareket etmesiyle beraber Alevilerin 1960 öncesinde duydukları kaygıları yeniden hissetmeye başladıklarını belirtmiştir.

Tablo 4.1: 1957–1965 yılları arası Genel Seçimlerde Seçimlerinde Alevi Yoğun İllerde Alınan Kıyaslamalı Seçim Sonuçları

1957	DP	CHP	HP	CMP		
Amasya	46.3	45.2	1.2	7.4		
Sivas	39.6	53.0	-	7.4		
Tokat	44.9	48.8	4.4	2.0		
Erzincan	32.0	56.0	0.7	11.3		
Çorum	45.5	34.2	2.5	17.8		
Malatya	32.9	65.6	1.2	0.3		
Tunceli	34.8	53.5	11.7	-		
1961	AP	CHP	CKMP	YTP		
Amasya	54.4	38.8	7.3	-		
Sivas	4.8	39.2	9.8	43.9		
Tokat	15.9	38.2	5.7	40.2		
Erzincan	4.8	48.5	2.0	44.3		
Çorum	52.7	29.6	16.1	-		
Malatya	4.2	67.3	5.4	23.1		
Tunceli	-	35.1	7.1	35.4		

Tablo 4.1 - devam

1965	AP	CHP	CKMP	YTP	TİP	MP
Amasya	42.4	20.6	1.7	-	5.7	21.6
Sivas	39.4	33.2	3.7	5.0	2.6	7.1
Tokat	50.0	36.6	2.9	-	4.0	6.6
Erzincan	43.8	28.8	-	3.9	-	-
Çorum	50.7	24.2	4.2	6.8	-	12.7
Malatya	31.0	51.2	2.9	2.9	3.8	3.5
Tunceli	26.8	33.5	-	21.8	5.8	-

ed. Sabri Sayarı, Yılmaz Esmer, **Politics, Parties And Elections In Turkey** (Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2002), 192–199'dan uyarlandı.

Yukarıdaki tabloya bakılırsa, Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerdeki AP etkinliğinin 1960 sonrası dönemdeki yükseliş ivmesine ilişkin diğer somut bulgular da yakalanabilecektir. 1957 seçimlerinden 1961 seçimlerine gelindiğinde görüleceği üzere, CHP, DP'yle çekiştiği Amasya, Tokat, Erzincan, Sivas, Tunceli ve Çorum'da DP çizgisini takip eden AP ve YTP'nin[331] gerisinde kalmıştır.

Bu tablo, 1965 seçimlerine gelindiğinde AP lehine gelişmeye devam edecektir. Bu bakımdan, Tombuş'un iddiaları doğrultusunda AP iktidarının Sünni ağırlıklı bir otoriterlik atmosferi oluşturmaya başladığı sonucuna ulaşılabilir. Salt bu etkinin belirleyici olduğunu söylemek mümkün görünmemekle birlikte, AP'nin, selefi olan DP'nin takındığı "sünni ittifak"[332] ayrımcı modeliyle, DP döneminin pek de hatırlanmak istenmeyen kimi ayrımcı uygulamalarını hatırlatır hale geldiğini söylemek gerekir. Tombuş'un DP dönemi Çorum milletvekilliği aday seçim listelerinde iki Alevi milletvekilliği için zımnî bir kota bulunduğu yönündeki tespiti de bu durumu somutlamaktadır[333].

[331] Geyikdağı, **age**, 91–92.
[332] Coşkun, **age**, 275. Tırnak içindeki adlandırma Coşkun'a aittir.
[333] Tombuş, **age**, 163. Tombuş'un iddialarını, en azından "Alevi kökenlilerin temsilyeti" lafzıyla doğrulayan bir veriye de, Tanel Demirel'in eski AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'le yaptığı mülakatta rastlanmaktadır. Demirel mülakatında "1965 yılında AP içinde 24 Alevi kökenli milletvekili olduğunu, ancak Alevileri temsil etme iddiasıyla yola çıkan partilerin ortaya çıkmasıyla 1969 yılından itibaren bu sayının çok azaldığını ifade etmiştir." Bkz. Demirel, **age**, 93.

Ne oranda seyrettiği konusunda açık bir kıyaslama yapmak pek de mümkün görünmemekle birlikte, Sünni otoriter etkinin AP döneminde daha güçlenmeye başladığı varsayımında bulunulabilir. Mardin'in, [334] DP döneminde hissedilen ayrımcılığın yarattığı etkiden bahsederken betimlediği şekliyle, Alevilere Osmanlı dönemi geçmişini hatırlan iktidar uygulamalarıyla esmeye başlayan "soğuk rüzgârlar"[335], Alevilerin tepkiselliğiyle, 1960 sonrasında da sürmüştür.

Sonuçta, Bozkurt'un farklı kesimlere farklı vaatlerde bulunulan DP döneminden verdiği "Sünni köylerde İmam–Hatip okulları açılması yönünde, Alevi köylerde de 'onların çocukları imam okuluna gitsin, imam olsun, siz çocuklarınızı çağdaş okullarda okutun' şeklindeki vaatler"[336] ile süregelen ayrımcılığa ve baskı ortamına karşı geçiştirmeci söylem sorununun, AP açısından geçerlilik kazanan Sünni havayla beraber, Alevilerin taleplerinin göz ardı edildiği bir yeni siyasal süreçle devam ettiği görülmüştür.

Buna karşılık, Alevilere karşı parti içindeki ayrımcılık ve ihraç süreçlerinin yurt genelinde ne kadar belirleyici olabildiği konusunda kesinlikli ifadeler kullanmamanın daha sağlıklı olacağını ispatlayan açık örnekler de bulunmaktadır. Yukarıdaki Ağuçan Ocağı desteği örneğinin bu açıdan dikkate alınması faydalı olacaktır.

Bir ekleme yapmak gerekirse, Tombuş'un anılarının, Türkiye anı yazımının klasik maluliyetletinden bir tanesini taşıyıp taşımadığının da değerlendirilmesi anlamlı olabilir. Tombuş'un işaret ettiği ölçüde bir Sünni otoriterliğin Çorum örneğinde geçerlilik taşıdığını düşünsek dahi, sormamız gereken soru örneğin yurt genelinde yaygın sayılıp sayılamayacağı; ancak daha da ötesinde Tombuş'un iddia ettiği gibi, AP Genel Başkanlığı seçiminde, kendisi lehinde oy kullanılmamış olmasından ötürü Tombuş'un Alevilerin parti teşkilatında temsiliyeti konusundaki yaklaşımının aksi bir yaklaşımla mukabele edildiği, Demirel'in böylece teşkilatta nüfuz sahibi olmaya çalışan rakibi, Alevi aleyhtarı hizbin desteklemiş olduğu sorusuna alınacak yanıtın

[334] Bu konuda Genç'in, Mardin'in pek çok çalışmasına atfen Aleviliğin Şiilikten ayrışan yanlarını atladığı yönündeki tespiti dikkat çekicidir. Buna karşılık, Türkiye tarih yazımında Şiilik ile Alevilik arasında kurulan özdeşleşmenin kırılması konusunda 1979 İran İslam Devrimi'nin bir milat niteliği taşıyıp taşımadığının irdelenmesi yararlı olacaktır. Bkz. Kazım Ateş, "Ulusal Kimlik İçinde Alevi–Yurttaş ve Merkez–Çevre Eksenini Yeniden Düşünmek", **Toplum ve Bilim**, s. 107 (2006): 262.

[335] Şerif Mardin, **Modern Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler III** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993): 125. "Şiiliğe yakın Alevi topluluklar, Osmanlı yönetimi döneminde baskı altında tutulmuş bir azınlık şeklindeki eski statülerini yeniden kendilerine hatırlatan soğuk rüzgârları hissetmeye başladılar."

[336] Bozkurt, **2000**, 74.

BP'nin kuruluşuna ilişkin temel yaklaşımı ne ölçüde belirleyeceği sorusudur. Tombuş'un irade atfıyla sınırlanamayacak ölçüde yaygınlaşmış bir arayış bağlamında hareket edilmemesi ve Çorum düzleminden çıkarsanan bir merkez sağ partinin Alevilerin yegâne parti çatısı olduğu ön kabulünün yaklaşımın tartışılırlığını ortaya koyduğu açıktır.

Bu şekliyle değerlendirildiğinde merkez–sağ siyasal parti iktidar modelini örnekleyen Adalet Partisi'nin Alevi siyasallığına dönük bakışının, Alevilerin taleplerini karşılamaya dönük bir yeterli ölçüdeki bir bakışa karşılık gelmediğini tespit etmek yararlı olacaktır. Buna karşılık, Alevi siyasallığının örgütlülüğü paralelinde dikkate değer bir seçmen kitlesinin desteğini sağlamayı amaçlayan BP'nin yarattığı ivmenin, AP açısından partinin kırsal alan taban çoğunluğunun Sünni baskın havayla uyuşması nedeniyle göreli bir önem ölçeği üzerinden değerlendirilmiş olması muhtemel görünmektedir. Söz konusu veri ışığında BP'nin AP teşkilatı bünyesinde ayrımcılığa maruz kalan ve beklentilerini gerçekleştirmek üzere parti dışı bir seçeneğe yönelen kadro tarafından kurulduğu iddiasının açık şekilde somutlanamadığını belirtmek mümkün görünmektedir.

4.2.3. Diğer Yaklaşımlar

BP'nin kuruluşuna ilişkin akademik çalışmalardan izlenebilen yaklaşımlar aşağıda ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlar, yatay ve dikey biçimde genişletilebilecekleri konusunda şerh düşerek söylemek gerekirse, dede otoritesinin yitirilmesi süreci ve siyasal İslâma karşıt bir inşa süreci üzerinden ele alınmaya çalışılmışlardır.

4.2.3.1. Dede Otoritesinin Yitirilmesi Süreci Üzerinden Yürüyen Kuruluş Yaklaşımı

Bu yaklaşımların ilki dede otoritesinin yitirilmesi sürecine odaklanarak ele alınmıştır. "Anadolu Aleviliği" adlı kitabında sunduğu yaklaşımla Dierl, geleneksel Alevi hiyerarşisinin yürütücüsü dedebabaların, değişen toplumsal ve siyasal atmosfer karşısında yitirmeye başladıkları topluluk içi nüfuzu muhafaza edebilmek amacıyla Birlik Partisi'ni kurduklarını öne sürmüştür.

Dierl'in değerlendirmesi de, Tombuş'un değerlendirmesi gibi, partinin kuruluşuna ilişkin somut bir veri üzerinden, partinin kuruluşu sırasında geleneksel Alevi hiyerarşisinin yürütücü gücü dedelerin desteğinin sağlanmaya çalışıldığı verisi

üzerinden yürümektedir. Bu şekliyle, partinin kuruluşu sırasında dedelerin desteğine ihtiyaç duyulduğunu yinelemek gerekir. Söz konusu destek, toplumsal bir meşruiyet açısından olmamakla birlikte, topluluk içi destek ağının genişletilmesi açısından fazlasıyla önem taşımaktadır. Dedebabaların başlatıcısı ve yürütücüsü oldukları bir hareket olduğu görüşünü ortaya koyan Dierl'e göre parti, yaşayış formu kırsal alanla sınırlı olmaktan çıkıp, kentsel düzlemde de şekillenen Alevi nüfusun politizasyona daha açık kesimi olarak gençlerin topluluğun geleneksel kurumlarına yabancılaşmalarına karşı bir hareket şeklinde doğmuştur.

Sol düşünce ve fraksiyonlarla tanışmalarının yarattığı etkiyle gençler dedelerin Alevilik içindeki hiyerarşik rollerini sorgulamaya başlamışlardır. Bodrogi, bu süreci topluluğun geçirdiği "öznel bir laikleşme" şeklinde yorumlamış, "dini düşünce ve eylemin etkisini görece yitirdiği" bir döneme girildiğini belirtmiştir. Özellikle dedelerin hiyerarşik yapıdaki rollerinin sorgulanması, dedelere yapılan geleneksel yardımların (hak'ullah, çıralık) emeksiz bir kazanç sisteminin parçası olarak okunmaya başlamış olması topluluk içi kuşak çatışmasının göze çarpan emareleri arasında yer almışlardır[337].

Bu süreç, Alevi gençlerin, topluluk ile topluluk dışı kesimler arası mesafeliliğe ilişkin farklı yorumlarını da yansıtmaktadır. Bodrogi, bu süreçte eski Alevi-Sünni çelişkisinin, yeni kuşağın bilincinde, uzlaşmaz sınıf çelişkileriyle ikame edilmeye başlandığını belirtmiş, "etnik-dinsel farklılıkların konu edilmesi, (gençlerin) sahiplendikleri vulger Marksist dünya görüşüne aykırı gelirdi" diyerek algısal değişikliğin ipuçlarını sunmuştur[338].

Dierl'in yaklaşımının yanlışlandığı bir örnek, parti kurucu kadrosunda da yer alan Feyzullah Ulusoy'un kuruluş sürecine ilişkin sözleridir. Hacıbektaş Dergâhı Postnişini Feyzullah Ulusoy'un partinin kuruluş çalışmalarına destek verişinin Aleviler içinde yaşanan hiyerarşik dağılma ve iktidar çatışmasına örnek teşkil edebileceğini söyleyen Ata, Dierl'in yaklaşımı üzerine yapılacak değerlendirmenin, hiyerarşik yapının kuruluş süreci sonrasında parti üzerindeki etkinliğinin azalmasının dikkate alınması yönünde yapılması gerektiğini belirtmektedir. Ata'nın aktardığına

[337] Geçimlik ekonomik yapıdan pazar ekonomisine eklemleniş sürecinde kurumsal otoritelerini yitiren dedelerle ilgili Güneybatı Anadolu-Muğla ölçekli bir inceleme için bkz. Nüket Esen, "The Power Of The Dedes In Alevi Society South–Western Anatolia" (Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1983): 60. Bodrogi, **1996**, 54.
[338] Bodrogi, **1996**, 54.

bakılırsa, Feyzullah Ulusoy, Cemal Özbey tarafından hazırlanan parti program ve tüzüğünü okumadan imzalamış ve parti projesine de oldukça geç bir aşamada katılmıştır.

Ata'nın, "1960'lı yıllarda dedelerin itibar kaybettiği doğruydu. Özellikle Köy Enstitüsü mezunu devrimci öğretmenler, köylüleri yeni düşüncelerle tanıştırıyor, gençlere çağdaş, aydınlanmacı, toplumcu sol düşünceler aşılıyordu. Yükselen sol dalga, geleneksel değerleri ve yapıları sarsıyor, "dedeler sakallarından tutulup sürükleniyor", cemler yapılamıyor ve dedeler tıpkı imamlar gibi halkı sömüren kişiler olarak takdim ediliyorlardı.*"*[339] sözleriyle değerlendirdiği üzere, aşınmakta olan geleneksel Alevi hiyerarşisinin gücünü yitirmemek yönündeki arayışları doğrultusunda parti kurdurulduğu iddiasının tıkanma noktası, Hacıbektaş postnişini Feyzullah Ulusoy'un partinin kuruluş aşamasına geç intibak şeklindeki rolü üzerinden tespit edilebilir görünmektedir. Yine bir diğer husus, BP'nin dedelerin mutabakatına dayanmayan bir karakterde kurulmuş olduğu verisidir. Bu konuda Ağuçan ocağının harekete eklemlenme konusunda gösterdiği mütereddit tavır önemli bir veri olarak okunabilir.

Dierl'in savının tıkandığı bir diğer nokta ise parti kuruluş sürecini, Alevi gençlerin politizasyonunun yoğun bir biçimde hissedildiği 1970'ler üzerinden okumasıdır. Dierl'in "1970'den sonra Alevilik içinde yeni bir olgu ortaya çıktı: Alevi gençler Marksist olmaya başladılar. Bu koşullarda etkinliklerini bütünüyle kaybetmekten korkan dedeler, babalar bir Alevi partisi olan Türkiye Birlik Partisi'ni kurdular" şeklindeki değerlendirmesi, parti kuruluşunu kronolojik bağlamda doğru okuyamamak dışında, partinin 1970'lerde, on yılın hemen başındaki kırılmayla birlikte dede soyu etkisinden dolayısıyla geleneksel Alevi hiyerarşisi etkisinden sıyrılmaya başlayacağı verisini dikkate almamaktadır.

Bu şekliyle, 1966'da partinin kuruluş aşamasında dedelerin taşıdığı kısmi role bakılarak onaylanması pek de mümkün görünmemekle birlikte, 1970 sonrasında, özellikle parti üzerindeki dede etkisinin azalmaya başlayacağı düşkünlük tartışmalarıyla ilişkilendirilerek ileri sürüldüğünde de savın dayanaklılığı sorgulanır hale gelecektir[340].

---

339 Ata, **age**, 79–80.
340 Dierl, **age**, 69

Sonuç olarak, kronolojik bağlamdan kopukluğu nedeniyle yanlışlanabilirliği bir yana, Dierl'in savının örgütlenme sürecinde Alevi dedelerinin taşıdığı rolün ağırlığını objektif bir biçimde yansıtamıyor oluşu da tıkanıklığa neden olmuştur. Bu durumda Alevi soy hiyerarşisinin göreli ölçüde mobilizasyon gücüne sahip; ancak hareketin bütününe nüfuz edemeyen yapı arz etmesine bakarak otoritenin pekiştirilmesi çabaları yorumunda bulunmak en azından soy hiyerarşisinin parçalılığını göz ardı ettiği için yanlışlanabilir görünmektedir. Buna karşılık, Bektaşi dergâhının öncelikli rol oynadığı söz konusu etkinleşme çabalarını değerlendirirken göz ardı edilen bir husus da partinin kurucu kadrosunda yer alan Alevi orta sınıf elitinin beslendiği dolayısıyla soy hiyerarşisinin mevcut otoritesini geri beslemeyen bir parçalılığa hizmet ettiğidir.

4.2.3.2. Siyasal İslâm'ın Yükselişine Karşıt Bir İnşa Yaklaşımı

Akademik çalışmalarla ortaya konan yaklaşımlardan ikincisi siyasal İslam'ın yükselişine karşıt bir inşa yaklaşımı savı üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım, BP'nin siyasal İslam'ın yükselişi karşısında şekillenen bir Alevi tepkiselliğinin ürünü olduğu savına dayanmaktadır.

Çok partili siyasal hayat denemesi ışığında Türkiye'de dinin siyasal alan belirleyici unsurları arasında yer aldığı verisi düşünüldüğünde Alevilerin artan Sünnilik ayrımcı etkisinin sorumlusu olarak gördükleri partilerden ve iktidarlardan uzaklaştıkları sonucuyla karşılaşılır.

Özellikle, DP iktidarı dönemi seçmen davranışı değişikliğinin arkasında DP'nin Sünni İslam çevreleriyle, bazı tarikatlarla yoğunlaşan ilişkiler kurduğu açıklamasına yer verilir. 1950–1957 aralığında DP iktidarının takındığı laiklik yorumu açısından mutlak bir ayrımcı tutumdan bahsedebilmenin zorluklar taşıdığı açıktır. Ancak, DP iktidarının zaman içinde Sünni otoriter bir etki yarattığı düşüncesi Aleviler açısından fazlasıyla geçerli görünmektedir. Bu sonuç, en azından, 1954 seçimlerinden 1957 seçimlerine gelinen süreçte Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları bazı Anadolu kentlerindeki seçmen davranışı değişikliği üzerinden okunabilmektedir. Sivas örneği düşünüldüğünde, Alevi oy desteğinin şehir seçim sonuçlarını belirleyici bir etki yapabildiği görülmüştür. 1954 seçimlerinde çoğunluk oy sistemi gereği oyların çoğunu alan (DP: %52,5, CHP: %44,3) DP şehrin tüm milletvekilliklerini kazanmış,

aynı seçim sisteminin sonucu olarak (CHP: %53,0, DP: %39,6) 1957'de yapılan seçimler sonucunda ise milletvekillerini CHP kazanmıştır.

Bu konuda siyasal İslam'ın Aleviliğin siyasallaşması yönünde etki ettiğine işaret eden Çakır, siyasal İslam ve karşısında siyasal Aleviliğin yükselişini ele alan çalışmasında, her ne kadar 1980 sonrası siyasallaşma dalgaları üzerine odaklanıyorsa da, Alevi ve Sünni trendler arasındaki ilişkinin siyasallaşma etkisini besleyici yönüne değinmiştir.

Çakır'ın işaret ettiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki Sünni ağırlığı, bölgenin heterojen inanç haritası yönüyle bir gerginlik ve mevzilenme etkisini de beraberinde taşımıştır. Çakır, aynı şekilde hareketin Sünni İslam etkisi karşısında bir Alevi siyasallığı etkisini taşımasını 1970'lere karşılık gelen siyasal İslam örgütlenmesi üzerinden değerlendirmiştir[341].

Bu aşamada, BP'nin kuruluşunu tetikleyen bir faktör olarak siyasal İslam'ın yükselişi ve örgütlülüğünü değerlendirmenin zorluğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, siyasal İslam'ın örgütlülüğünü salt siyasal parti örgütlülüğüyle kısıtlamakla Türkiye'nin çok partili siyasal hayata geçiş yılları da atlanmış olmaktadır. Bu bakımdan, Sünni İslam etkisinin siyasal ve toplumsal düzlemlerde hissedilir ölçüde arttığı 1950–1970 aralığının dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Bu konuda *Cem* dergisi haberlerinde yoğun bir biçimde karşımıza çıkan "Nurculuk" akımının siyasal iktidar ve DİB kanalıyla desteklendiği şeklindeki haberler, Aleviler arasında süregelen rahatsızlıkların ifade ediliş örnekleri arasında sayılabilir.

Söz konusu dönemin Sünni otoriter hava etkisiyle belirginleştirdiği mezhepsel mesafelenme, toplumsal ilişkiler düzeyinde yaşanan ayrımcı uygulamalar ve davranış kalıplarıyla zaman zaman siyasal gündemin üst sıralarında yer almıştır. 1960'ların siyasal bloklaşmasında CHP ve AP'nin başat aktörler olarak yer aldıkları gerçeği düşünüldüğünde, siyasal İslam'ın, gündemin öncelikli sıralarında yer almadığı, örgütlülüğün izlendiği 1970'lerde bu tartışmaların çok daha etkili bir biçimde yapılabildiği söylenebilir.

[341] Burada çalışmanın ana ekseninden bir ayrılma riski bulunduğu için fazlaca değinilmemekle birlikte, asıl belirtilenin 1980 sonrası siyasal İslam'ın yükselişi ve karşısında Aleviliğin bir savunma mekanizması geliştirmek üzere örgütlenişinin belirtildiğini eklemek gerekir. Ruşen Çakır, "Political Alevism versus Political Sunnism: Convergences and Divergences", **Alevi Identity**, ed. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere (Istanbul: Swedish Research Institute, 1998): 64–65.

Bu konuda Schüler'in izlediği yöntem BP deneyiminin siyasal İslam'ın yükseliş trendine karşı bir tepkisellik damarı üzerinde inşa edilip edilmediği konusunda fikir verebilir. Schüler, "ilk kez kararlı bir biçimde Alevi nüfusun taleplerini dile getiren bir parti", TBP'nin kuruluşunu, siyasal (Sünni) İslam'a tepki olarak doğan bir parti olarak görmenin yanlış olacağını belirtmiştir. Schüler'e göre, partinin kurulduğu süreçteki ana siyasal tartışma ekseni "sağ–sol kutuplaşması" üzerinden yürümüştür.

Burada siyasal İslam'ın örgütlülüğünün ilk örneği olarak bir partiye, kısaca da olsa, değinmek gerekmektedir. Siyasal İslam'ın, aslen 1980 sonrasındaki örgütlüğünü önceleyen, selef kurumları olarak anılacak kurumlar arasında Milli Nizam Partisi (MNP) ilk sırada gelmektedir[342].

Schüler, MNP'nin kurulduğu 1970 öncesinde, siyasal İslam'ın hâkim siyasal söylemde geri planda kaldığına değinmiş ve partinin kuruluşu öncesinde yapılan genel seçimlerde mezhepsel karşılıklılık itkisiyle bir seçmen davranışı gösterilip gösterilmediğine bakmıştır. Bu konuda, nüfusunun büyük bölümünü Alevi yurttaşların oluşturduğu Tunceli örneği üzerinden bakıldığında TİP'in, BP'nin önüne geçebildiği sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgunun, tek başına, sağlıklı bir analiz yapabilmek imkânını yaratıp yaratmadığı şüpheli görünmekle birlikte, MNP öncesi siyasal alan söylem ve seçmen davranışı eğilimleri üzerine belirli ölçüde bir fikir verebileceği açıktır.

Buna karşılık, Schüler'in ulaştığı sonucu yanlışlayan bulgular bulunduğunu da belirtmek gerekir. Aşağıda ele alınan seçim deneyimleri ışığında daha ayrıntılı değerlendirilecek seçmen davranışına bakıldığında da görüleceği üzere, BP'nin katıldığı ilk genel seçimlerde Alevi yoğun nüfuslu illerde öne çıkabildiği sonucuyla karşılaşılmıştır. BP'nin 1969 seçimlerinde Amasya, Tokat, Çorum, Sivas, Erzincan'da partinin ülke ortalamasının oldukça üzerinde, yakaladığı oy oranı düşünüldüğünde Schüler'in bulgusunun aksi yönde bulgular bulunabildiği de görülmektedir. Bu şekliyle, Alevi geleneksel hiyerarşinin seçmen davranışını yönlendirici telkin mekanizması rolü üstlenmesi kadar, siyasal (Sünni) İslam'ın yükselişi etkisinin tamamen dışta bırakılacağı bir değerlendirmenin tartışılırlığının da hatırlatılması gerekir.

---

[342] MNP'nin kuruluş sürecini ve MSP'ye evrilerek siyasal alanda İslamcı bir hareketin yükselişini ele alan bir makale için bkz. Şerif Mardin, "Modern Türkiye'de Din", **Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler III ed. Mümtaz'er Türköne, Tuncar Önder** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991): 105–113.

Schüler'in Tunceli örneğine dönülecek olursa, partinin bu ildeki performansında, programında ve söyleminde etkisi hissedilen "Türklük ve Türkçülük" vurgusunun belirleyiciliğinin ihtimal dâhilinde olduğunu eklemek gerekir. Siyasal alandaki çekişmenin partiler söyleminde yerel örneklere göre farklılıklar taşıyabileceği düşünüldüğünde, Tunceli örneğinde, BP'nin hâkim parti söylemi olarak karşımıza çıkan tek etniklilik vurgusunun aksi yönde tavır takınmış olup olmadığına dair bulgular da partinin bu ilde yakaladığı yüzde 6'lık oy oranını açıklayabilmede yardımcı olacaktır.

BP'nin, siyasal İslam'ın yükseliş trendine reaksiyon temelinde inşa edildiği şeklindeki yaklaşımın ülke genelindeki bir örgütlenme sürecini açıklama iddiası taşımadığı açıktır. Schüler'in siyasal İslam'ın örgütlenme arayışları öncesindeki seçim deneyimi yerel ölçekli incelemesi bu iddianın yetersizliğini ortaya koymuştur.

Alevi seçmen davranışına ilişkin bir değerlendirmenin siyasal İslam etkisinden soyutlanarak incelenmeye çalışılmasının, çok partili dönemde mezhepsel etkilerin gözden kaçırılması anlamına geleceği dikkate alındığında sağlıklı bir sonuca ulaşılamayacağını da eklemek gerekir. Bu bakımdan, Sünni İslam'ın baskınlığının hissedilebileceği nüfus yapısı heterojen kimi Anadolu kentlerinde, 1970'lerde siyasal İslam çizgisini temsil eden partinin (MSP) mezhepsel söylem üzerinden bir yükseliş yakaladığı; ancak 1965 ve 1969 seçimlerinde, farklı bir örnek, AP'nin öne çıktığını hatırlamak yararlı olacaktır. BP'nin, ülke ortalamasının oldukça üzerinde oy oranlarına ulaşabildiği yukarıda sayılan kentlerde AP'nin en çok oyu alan parti olmasının nedenleri arasında, Alevi geleneksel hiyerarşisinin desteğinin sağlanamaması halinde, koyulaşabilen bir Sünni söyleme yaslanabildiği tahmininde bulunulabilir.

Dolayısıyla, siyasal İslam hareketinin siyasal parti çatısı altında örgütlenme ve siyasal propaganda sürecini mezhepsel ayrılıklar üzerinden kurma perspektifinin 1950 ve 1960'lar Türkiye siyasal tarihine odaklanıldığında, 1970'lerden itibaren izlenebilen siyasal tarihteki verilerden ayrı bazı veriler sunabildiğini, bu yönüyle BP'nin kuruluş sürecinin salt siyasal İslam'a karşıtlık merkezinde bir süreç olarak okunmasının pek de mümkün görünmediğini tespit etmek mümkündür. Buna karşılık, partinin kuruluş sürecinin potansiyel seçmen kitlesinin mezhepsel ayrımcılık örneklerinin yaygınlaştığı bir konjonktürden de destek bularak gerçekleştiğini somutlayacak pek çok olguyla karşılaşıldığını da eklemek gerekir.

Sunulan veriler ışığında değerlendirildiğinde BP'nin kuruluş sürecinde belirleyiciliği izlenmiş siyasal, sosyal ve ekonomik dinamiklerin üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda siyasal alandaki örgütlü etkinlik arayışlarının ivmelenmesini açıklamak üzere Alevi siyasallığını karşılayacak tek tip bir örgütlülüğün mevcut olmadığı sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Buna karşılık, örgütlülüğün yansıttığı çeşitliliğe rağmen Alevi seçmen desteğini öncelikli potansiyel olarak alımlayan bir parti örgütlenmesinin arkasındaki belirleyici motifler arasında siyasal ve toplumsal düzlemde yoğunlaşan Sünni etkinin baskıcılığı ve baskıcılığın ötesinde resmi düzlemde süregelen eşitlikçi zemin tesisi sorunsalının yoğunluk kazanmasının üzerinde durulabileceğini belirtmek gerekmektedir.

Yoğunluk, yukarıda incelendiği üzere, lokal açıklayıcılıklarıyla beraber düşünülecek, daha ziyade 1970'li yıllarda etkisi hissedebilen bir karşıtlığı beslemiştir. Yanı sıra, geleneksel soy bağının otorite zafiyet sürecinin izlenebildiği modernleşme çerçevesi üzerinden düşünüldüğünde de parti örgütlülüğünün belirleyici unsurları arasında merkezi ve merkezkaç soy otoritelerinin yer aldığının tespit edilebildiğini belirtmek yararlı olacaktır.

Söz konusu veriler ışığında düşünüldüğünde BP'nin siyasal alandaki temsiliyet sorunsalına müdahaleciliği kapsayan bir etkinlik uzamında, Alevi orta sınıf elitinin yükseliş sürecinde, Bektaşi dergâhının da rol üstlendiği izlenebilen bir mobilizasyon perspektifine yaslanan bir parti olarak kurulduğu değerlendirilmiştir.

Buna karşılık parti, hem tarihi sürecin işaret ettiği iç kırılma etkisiyle hem de Alevilerin etkisini belirgin bir biçimde hissettiği sosyo–ekonomik dönüşüm sancılarının belirleyiciliğinde siyasal alandaki konumun sola meyleden bir çizgide değerlendirildiği bir süreci yaşamıştır. Buna göre partinin kuruluş sürecini ele almak üzere değerlendirilen yaklaşımların sunduğu ortak payda Alevi siyasallığının parçalılığını dikkate almaksızın yapılan BP'ye dönük bir değerlendirmenin eksik kalacağıdır. BP bu haliyle patronaj ilişkisinin Aleviler aleyhine kırıldığı uygun bir verili konjonktürden beslenerek pragmatist eğilimlerle bir araya gelen Alevi orta sınıf elitinin geleneksel hiyerarşiden yararlanılabilme hedefini de güttüğü bir dönemde kurulmuştur.

4.3. (Türkiye) Birlik Partisi'nin (TBP) Türkiye Siyasal Tarihi'ndeki Yeri (1966–1980)

Birlik Partisi'nin siyasal tarihteki yerini ele alan pek çok araştırmacı açısından en geçerli veriler partinin katıldığı seçimlerde aldığı sonuçlardır. 1966'da kurulan parti, üç genel seçime (1969, 1973, 1977) katılmıştır. Katıldığı genel seçimlerde elde ettiği sonuçlara bakılırsa Birlik Partisi'nin ülke genelinde oy toplama başarısını gösterememiş olduğu açıklıkla söylenebilir.

Parti, katıldığı ilk genel seçimler, 1969 genel seçimlerinde ülke genelinde % 2,8 oranında oy toplayabilmişken, 1973 genel seçimlerinde %1,1, 1977 genel seçimlerinde ise % 0,4 oranında oy desteği sağlayabilmiştir. Seçim sonuçlarından görüleceği üzere, partinin dikkate alınır ölçüde bir kısıtlılığı aşamadığı sonucu ortaya çıkmış görünmektedir. Bu amaçla, aşağıda seçim deneyimleri ışığında (Türkiye) Birlik Partisi'nin Alevi seçmen davranışını yönlendirebilme yönündeki etkisi kadar, seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan bölgesellik kısıtlılığının nedenleri, parti tarihinin önemli kesitlerine karşılık olarak yapılanma süreci, dönüşüm süreci ve partinin son dönemine denk gelen 1977–1980 arasındaki dönem ele alınmış ayrıca belirli temalar çerçevesinde parti program ve tüzükleri, seçimler öncesinde yayımlanan beyanname ve bildirgelerle partinin siyasal çizgisinde meydana gelen değişiklikler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.3.1. (T)BP, Yapılanma Süreci ve 1966–1969 Dönemi

Birlik Partisi'nin kuruluşundan katıldığı ilk genel seçimlerin yapıldığı 1969 yılına kadarki dönem partinin yapılanma dönemidir. Ülke genelinde örgütlenme arayışlarının süregeldiği bu dönemde partinin program ve tüzüğü hazırlanmış, genel seçimler öncesinde partide yaşanan iç çekişmeler sonucunda oluşan yeni yönetim kadrosuyla seçimlere katılınmıştır.

Bu dönemde, parti kurucu kadrosunun öncelikli amacını temsiliyet imkânının yakalanması oluşturmuştur. Seçimler temsiliyet düzeyinin belirlenmesi açısından parti tarihinin önemli dönüm noktaları arasında yer almışlardır. 1969 seçimleri, partinin katıldığı ilk genel seçimler olması nedeniyle ülke genelinde yakalanan/yakalanabilecek seçmen desteğinin ölçülmesi ve partinin siyasal alandaki konumunu güçlendirmek açısından önem taşımıştır.

Demokratik siyasal sistemin parlamenter temsil derecesini belirlemek üzere yapılan seçimlerde on milletvekilliğinin kazanılması partinin gizli hedefi görünümündedir[343]. Bu hedef, parti yönetim kadrosu söyleminde açıkça ifade edilmemiştir. Partinin yeni genel başkanı Balan'ın (1967) seçim öncesinde yaptığı konuşmada, grup kurma konusuna atfedilen önemi yinelememesi bu açıdan dikkat çekicidir. 1969 seçimlerini değerlendirirken siyasal alanda ve parti içinde yaşanan tartışmaları da kısaca özetlemek yararlı olabilir. Bu bakımdan öncelikle Türkiye siyasal alanının döneme etki eden temel dinamiklerini değerlendirmenin yararlı olacağı düşünülmüştür.

1960'lı yıllar Türkiye'sinin temel siyasal dinamiklerine eğilindiğinde çok partili döneme geçişten itibaren hissedilebilir hale gelen mobilizasyonla karşılaşılır. Kırsal kesimde makine kullanımının arttığı, haberleşme ve ulaşım ağının genişletilme iddiasını yansıtan 1950'li yıllar, 1960'lara aktarılacak yeni toplumsal ve siyasal yapıya ilişkin ipuçlarını da sunmuşlardır. Bu dönem kırsal kesimin taleplerinin yoğunlukla değerlendirildiği ve kırsal alanın mobilizasyonu sonucu kentsel alanın da yeniden şekillenmesinin yanı sıra, siyasal dengelerin altüst olduğu bir dönem olarak da okunabilir.

Yeni dinamik, kırsal alanın taşıdığı yüksek oy gücüne yaslanan ve çevreyi temsilen eden siyasal alan aktörleri ile merkezi temsil etmekte olan siyasal alan aktörleri arasındaki rekabet olarak yansımıştır. Bu bakış farklılıkları kalkınma ve modernleşme yaklaşımları arasındaki farklılıkları da açığa çıkarmıştır. 60'ların sonuna gelindiğinde yapılacak genel seçime bakıldığında da benzer bir merkez–çevre ilişkisiyle karşılaşılmaktadır. Yeni dönem, merkez ve çevre arasındaki siyasal rol değişikliğinin yeniden gözden geçirileceği bir dönem olacaktır.

Geçiş sürecinin 1965 seçimlerine kadar süregelen evresi sonunda, çevrenin siyasal alana etki edecek boyutta yoğunlaştığı AP iktidarı dönemi başlayacaktır. AP, 1965 seçimlerinde yüzde 50'nin üzerinde oy alarak DP'nin örneklediği seçim başarılarından bir tanesini daha kazanmıştır. 1965 seçimlerinde alınan oyların bölgesel dağılımına bakıldığında, Türkiye'deki yedi bölgeden beşinde yüzde 50'yi geçen partinin, ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yüzde 50'nin altında kaldığı görülmüştür. AP'nin aldığı oylar, DP çizgisinin takipçisi olarak kabul

[343] 1961 Anayasası'nın 85. Maddesinde TBMM'de siyasi partilerin kuracakları gruplarla ilgili olarak şu maddeye yer verilmiştir:"İç tüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının Meclislerin bütün faaliyetlerine grupları oranında katılmalarını sağlıyacak yolda düzenlenir. Siyasi parti grupları en az on üyeden meydana gelir." Bkz. Gözler, **1999**, 117–215. Kili, **age**, 103.

edilen diğer parti, YTP'nin aldığı oylarla beraber değerlendirildiğinde ülke geneline yayılan seçmen desteğiyle karşılaşılacaktır. Böylece DP çizgisinin yakaladığı bu desteğin, yaşanan siyasal kutuplaşma çerçevesinde parti yapılarının parçalanmasıyla beraber azalarak da olsa, devam edeceğini eklemek gerekmektedir. Bu bakımdan, Tachau'nun işaret ettiği şekliyle 1960'lar ve 1970'lerde iki partinin baskın olduğu siyasal yapıdan ılımlı, çok partili bir yapıya geçiş yaşandığını eklemek yararlı olacaktır[344].

Bu çok partili yapı görüntüsünü belirlemek üzere siyasal alana dâhil olan pek çok partinin de dikkate alınacağı bir değerlendirme yapılması zorunluluğu bulunmaktadır. 1969 seçimlerine AP, CHP, TİP, YTP, MP, MHP, CGP ve BP dâhil olmak üzere sekiz parti katılmıştır. Bu partilerden 1960 öncesi dönem deneyimi olan yalnızca iki parti (CHP, CKMP) bulunmaktadır[345]. Seçimlerin yansıttığı sonuçlar, 1970'lerde kırılacak baskın parti sistemi konusunda fikir vermeleri açısından da önem taşımışlardır. Önceki genel seçimlerle kıyaslandıklarında, 1969 genel seçimlerini farklı kılan temel özellik ülke genelinde düşük oy oranlarını yakalayabilen siyasal partilerin temsiline olanak sağlayan milli bakiye sistemi uygulamasına son verilmiş olmasıdır[346].

Bu uygulamanın ülke genelinde yüksek oy oranlarına ulaşamayan partilerin belirli seçim çevrelerinde yakaladıkları yüksek oy oranlarının değerlendirilmesi açısından büyük önemi olduğunu belirtmek gerekir. 1965 seçimlerinin CKMP, TİP gibi iki partinin görece yüksek bir temsiliyet oranlarına ulaşmalarında belirleyici olan seçim sistemi, 1968 yılında değiştirilen seçim kanunuyla[347] beraber yürürlükten kaldırılmış, TİP'in ve CHP'nin muhalefetine rağmen çıkarılan kanunda yer alan baraj kuralı, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru sonucunda "eşitlik" ilkesine aykırı görülerek iptal edilmiştir. Burada bir solun parlamenter düzlemden ötelenme süreciyle ilgili kısa bir değerlendirme yararlı olabilir. Murat Belge'nin değerlendirdiği üzere bu dönemde söz konusu seçim kanunu değişikliği yanı sıra parlamenter düzeyde bir temsiliyet sorunsalının sosyalist sol açısından geçerlilik taşıdığı bir konjonktürden geçilmiştir. Bu durum öncelikle 1965 seçimlerinin Türkiye

[344] Frank Tachau, "Turkish Political Parties and Elections: Half A Century of Multiparty Democracy", **Turkish Studies**, v.1, n. 1 (Spring 2000): 135.
[345] Geyikdağı, **age**, 91. Landau, **age**, 14.
[346] Alkan, **age**, 57.
[347] Jacob Landau, "The Nationalist Action Party in Turkey", **Journal of Contemporary History**, v.17, n. 4 (October, 1982): 593. Ahmad, **1976**, 344.

sosyalist soluna çıkarsattıklarından ileri gelmiş olsa gerektir; ancak yine de belirtmek gerekir ki, AP iktidarı döneminde stratejik hesaplarla yapılan kanun değişikliği aynı şekilde kısıtlılıklarla malûl temsiliyet olanağını nerdeyse ortadan kaldırıcı bir etki yaratarak ülkedeki sol hareketin temsil adaletsizliği açmazını derinleştirici yönde etki yaratmıştır[348].

Seçimlerin, Birlik Partisi açısından sisteme tutunmaya çalışan yeni partilerin[349] karşılaştığı sorunların benzerini doğurduğu görülmüştür. BP, üç yıllık bir siyasal parti geçmişi üzerinde keskin uçların yarattığı ayrışmanın üstesinden gelmek zorunda kalmıştır. Parti açısından siyasal alanda salt mezhepsel çıkarları temsil eden bir parti görünümünden kurtulmak şeklinde beliren sorunsal, bunun yanı sıra süregelen parti içi çekişmelerle derinleşerek devam etmiştir.

Partinin, aşağıda görüleceği üzere, iç çekişmeler yaşadığı süreçte katıldığı bu seçimlerde yakaladığı sonuçları sonraki seçim denemelerinde bir daha yakalayamamış olması topluluğun siyasallık talebinin ifade ediliş biçimi kadar, parti deneyiminin algılanma biçiminin de gözden geçirildiğini göstermiştir.

Süregelen bu dalgalanmanın arkasında partinin yaşadığı kimlik sorununun etkisi olduğunu belirtmek gerekir. Partinin seçimler öncesinde yaşadığı sorunları belirlerken, salt seçimlere kadar süren sorunlardan değil, parti tarihi boyunca geçerliliğini koruyacak sorunlardan bahsedildiği söylenebilir. Parti içi çekişmeler her ne kadar yönetim kadrosu değişikliğiyle aşılabilmişse de, örgütlülülük ve mali kaynak sıkıntılarının süregeldiği görülmüştür.

Bu durumun, 1969 seçimleri sonrasında da devam ettiğini göstermesi bakımından, seçimlerden sonra yapılacak parti kongresinde genel başkanlığa seçilecek Timisi'nin açıklamalarına bakılabilir. 1980'lerde Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) milletvekilliği sırasında yaptığı değerlendirmede, Timisi, BP'nin aldığı sonuçları partinin "yeteri kadar maddi gücü, propaganda, kendini duyurma gücü"nün bulunmamasının etkilediğini belirtmiştir[350].

Partinin temel sorunları örgütlülük, mali olanaksızlıklar ve parti içi çekişmeler olarak görülmektedir. Çoğunlukla Alevi yoğun nüfuslu şehirlerde örgütlenebilmiş olması

---

[348] Bkz. Murat Belge (Ahmet Samim), "Sol", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, ed. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak (İstanbul: Belge Yayınları, 1990): 169.

[349] İfade, bir kestirimden çok, partinin bölgesel desteği yakalayabilen ve ülke genelinde örgütlenme sorunlarıyla karşılaşan bir parti olmasından ileri gelmektedir.

[350] "Alevi Oyları", **Tempo**, y. 1, s. 37 (14–20 Ağustos 1988): 15.

partinin bölgesel destek tabanına sahip olabilmesi açısından önemli bir göstergedir. Parti öncelikle ülkenin iki büyük kenti İstanbul ve Ankara'da örgütlenmiş, daha sonra ülkenin doğu, güneydoğu ve batı bölgelerinde örgütlenmek için çaba sarf edilmiştir[351].

Örgütlenme sürecinde partiye Alevi kökenli milletvekillerinin transfer edilmesi yönünde girişimler de görülmüştür. Örneklerden biri, partiye katılımından çok kısa bir süre sonra, 1967 yılında yapılan ilk olağan kongre öncesinde parti genel başkanlığına seçilen Hüseyin Balan'dır. Balan, üyesi olduğu MP'den ayrılarak (Türkiye) Birlik Partisi'nin iki milletvekilinden birisi olmuştur.

Partiye katılan ikinci milletvekili–üye, dergâh üyesi ve dergâhın siyasal alanda yer alan temsilcilerinden biri olan Kazım Ulusoy'dur. Ele alınan yaklaşımlarda da yer verilen geleneksel Alevi hiyerarşisi icazet bağını temsil eden Ulusoy ailesinin taşıdığı siyasal rolün üzerinde duran araştırmacılar açısından bu katılımın önemli bir gösterge olduğu açıktır. Partinin seçim projeksiyonu açısından önem atfedilen transferler, kısa süreli parti üyeliklerinde partiyi temsil eden milletvekilleri olarak TBMM'deki yerlerini de alacaklardır.

Partinin yapılanma süreci açısından veri sağlaması yönüyle Ulusoy ailesiyle BP'nin ilişkisi üzerinde de durmak gerekir. Bu değini, asıl amacının yanı sıra, 1969 seçimlerinde ailenin taşıdığı rolün ortaya konulabilmesi açısından da önem taşımaktadır. Shankland, parti kuruluşunun arkasında böylesi bir geleneksel hiyerarşik motif bulunduğunu belirtmiştir[352]. Türkiye Bektaşiliği'nin tarihi üzerine makalesinde Norton ise, bu katılımların aksine, BP'nin, Bektaşi ağının sağlayacağı mobilizasyon imkânından yararlanamadığını iddia etmiştir[353]. Ancak, bu motifin parti deneyimi ve seçimler öncesinde yapılacak parti propagandası üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu tespit edebilmek zor görünmektedir. Bu zorluklar da dikkate alınmakla birlikte, geleneksel hiyerarşinin Bektaşi kolunun etkisinin seçimlere ne ölçüde etki ettiğini çıkarsamak üzere seçim sonuçlarının önemli birer veri niteliği taşıdıkları eklenmelidir.

---

[351] Partinin kentsel düzlem örgütlülüğü yeni sosyolojik tabloyla paralellik arz etmiştir. Ancak kırsal kesim Alevilerine dönük bir örgütlülüğün –daha kolaylıkla sağlanabileceği düşünülüyorsa da– yürütülebilmesi amacı da dikkate alınmıştır. Bu gayretin arkasında geleneksel bağların harekete geçirileceği bir seçim kampanyası hazırlıkların başlatıldığı görülecektir.

[352] David Shankland, **The Alevis In Turkey: The Emergence Of A Secular Tradition** (New York: Routledge Curzon, 2003), 47–48.

[353] J.D. Norton, "Bektashis In Turkey", **Islam In The Modern World**, ed. D. MacEoin, A. Al-shahi, (London: Croom Helm, 1983): 73–87'den aktaran Salman, age, 52.

Dolayısıyla, parti kurucu kadrosunda yer alan Bektaşi dergâhı postnişini Feyzullah Ulusoy'un ve yine aynı aileden seçimler öncesinde transfer edilen Kazım Ulusoy'un, Birlik Partisi'nin Alevi seçmen davranışını yönlendirici etkisi üzerinde ne ölçüde belirleyici oldukları da seçim sonuçlarından izlenmeye çalışılmıştır.

Seçimler öncesi beklentilerin geleneksel hiyerarşinin yönlendirici etkisi ışığında değerlendirilişinde kullanılan temel ölçek, partinin katıldığı ilk seçimlerde, 1968 yılı ortasında yapılan yerel seçimlerde aldığı sonuçlar olmuştur. Bu deneyimin partinin örgütlenme sorunlarıyla karşı karşıya kaldığını göstermek ve Alevi yoğun illerde yakalanabilecek oy oranları hakkında fikir edinebilmek açısından önemli sonuçları olduğu görülmüştür.

Seçim kanununda belirtilen seçimlere katılabilmek için ulaşılması gereken asgari örgütlülük düzeyine ulaşılamamış olmasının en yakın vadeli sonucu olarak Birlik Partisi, yerel seçimlerle aynı tarihte yapılacak milletvekilliği ara seçimi ve CS kısmi yenileme seçimlerine katılamamış; ancak Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) aldığı karar gereğince yerel seçimlere katılabilmiştir.

Partinin belediye başkanlığı için 13 ilde, il genel meclisi seçimleri için 17 ilde yarıştığı seçimler sonucunda bazı kentlerde alınan sonuçlar, seçim kanunu gereğince dört yılda bir yapılan genel seçimler öncesinde parti tabanının değerlendirilişi açısından kritik göstergeler olarak ele alınmışlardır. Mezhepsel kimliğin seçmen davranışının asıl belirleyici kıstası olarak işleyeceği varsayımı açısından somut bulgular sunacak seçimlerde, partinin on yedi ilden altısı dışında etkisiz kaldığı ve bölgesel dinamikleri aşamadığı görülmüştür. Aşağıda yer verilen yerel seçimler il genel meclisi sonuçlarına bakıldığında da görüleceği üzere asli mobilizasyon potansiyelinin olanaklı görüldüğü kentler Alevi yoğun nüfusa sahip olan Sivas, Çorum, Tokat, Amasya ve Erzincan'dır.

Tablo 4.2: 2 Haziran 1968 Yerel Seçimleri İl Genel Meclisi Sonuçları

İl	AP	BP	CHP	CKMP	GP	MP	TİP	YTP	Bağ
Amasya	47.7	20.7	33.3	3.0	9.7	0	3.3	-	0.9
Çorum	46.6	14.5	24.5	0.1	5.7	-	5.2	-	1.1
Erzincan	42.1	15.6	25.3	3.2	3.8	-	-	-	10.0

Tablo 4.2. – devam

Malatya	22.8	6.8	39.6	-	3.0	1.1	10.1	-	16.6
Tokat	40.6	16.2	26.3	-	9.5	0.4	0.3	-	6.7
Sivas	36.5	6.2	34.6	-	1.1	6.2	0.4	3.9	11.1

http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=&yil=1968 adresinden uyarlanmıştır. [14.08.2008]

İl genel meclisi seçimlerine katıldığı 17 ilden 6'sında yüzde 5 üzerinde oy aldığı verisi yaklaşan genel seçimlerde Birlik Partisi'nin ve siyasal rekabete gireceği geniş kitle partilerinin hangi illerde karşı karşıya gelebileceğini de ortaya koymuştur. Amasya'nın yansıttığı potansiyel seçmen desteğinin, diğer şehirlerden görece yüksek olduğu görünmekle birlikte, Orta Anadolu'nun doğu kesiminde yaygın Alevi nüfusun desteğinin yakalanabileceği oy marjları konusunda görüş elde edilebilen yerel seçimler, parti iddiasının somutlanacağı rekabet koşullarını da belirlemiştir. Genel Başkan Balan'ın, genel seçimler öncesine denk gelen röportajında belirttiklerine bakılırsa parti tıpkı yerel seçimlerde olduğu gibi "bütün partilerden; ancak özellikle belirtildiği üzere CHP, TİP ve AP'den oy alabilecek duruma" erişmiş bir parti olarak değerlendirilmiştir[354].

Aşağıda parti siyasal çizgisinde meydana gelen değişikliklerin araştırılması amacıyla 1966 yılında kabul edilen partinin ilk programı belirli temalar etrafında incelenmiştir.

4.3.1.1 Birlik Partisi Program ve Tüzüğü (1966 Yılı Program ve Tüzüğü)

Bu bölümde BP'nin 1966 yılında kabul edilen kuruluş program ve tüzüğü belirli temalar ekseninde bir tasnife göre değerlendirilmiştir. Aynı şekilde programla ilgili olarak partiyle ilgili iki monografide yer alan değerlendirmelere de yer verilerek programla ağırlıklı olarak eğilinen temalar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Otuz bir maddeden oluşan parti programıyla 1961 Anayasası'nın çizdiği özgürlükler bağlamına eğilen; ancak sistemin işleyişi konusunda bazı eleştirileri de içeren bir çerçeve çizilmiştir. Güler, programın adeta "1961 Anayasası'nın küçük bir kopyası" [355] olduğunu belirtmiştir. Ata'nın üzerinde durduğu husus programın 'Kemalist düşünce tarzının bir ürünü' olarak hazırlandığıdır[356]. Bu şekliyle Kemalist rejim ilkelerinin açık şekilde yansıdığı bir program benimsenmiştir. Program iki

[354] İpekçi, **age**, 114.
[355] Güler, **age**, 77.
[356] Ata, **age**, 85.

bölümden oluşturulmuş, ilk bölüm “amaçlar ve ilkeler”, ikinci bölüm “genel esaslar” başlığını taşımıştır. Tüzükte teşkilatın kuruluşuyla ilgili maddeler öncesinde partinin gayesini teşkil eden yirmi sekiz temel maddeye yer verilmiştir.

Aşağıda, programı ve tüzüğü incelemek üzere ilkelerin tematik bir tasnif üzerinden ele alınması amaçlanmıştır. Böylelikle siyasal alandaki güncel meselelerin eklemlenmesiyle yeniden şekillendirilen parti programının belirli temalar ekseninde incelenmesi, aynı şekilde partinin siyasal çizgisinde meydana gelen değişikliklerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Programda dış politikayla ilgili olarak “milli menfaat” kavramının öncelendiği bir politika çizgisi ortaya konmuştur. Bu şekilde “milli menfaatlere halel getirmeyecek bir çizginin takip edileceği” belirtilirken, bu amaca “aykırı antlaşmaların iptal edileceği” şeklindeki projeksiyon ortaya konmuş, “BM Anayasası ve modern hukuka uygun”[357] bir rota takip edileceği yönündeki hedefle birlikte, Kemalist dış politikanın önemli düsturları arasında yer alan “yurtta sulh, cihanda sulh parolası ışığında” hareket edileceği belirtilmiştir. Yine tüzükte de partinin temel gayeleri arasında benzer bir ifadeye yer verilmiştir: “Bağımsız, ‘yurtta sulh, cihanda sulh’ şeklinde Atatürkçü bir politikanın takip etmek” [358].

Kemalist rejimin temel ilkeleri arasında yer alan laiklik ilkesi konusunda partinin takip ettiği çizgi programın çeşitli maddelerinde genel hatlarıyla olumlayıcı buna karşılık alternatif yorumları da içkin şekilde verilmiştir. Buna göre dokuzuncu maddede “herkesin vicdan ve dini inanç ve kanaat hürriyetine saygı göstermek kamu düzenine veya genel ahlaka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmayan ibadetler, dini ayin ve törenleri serbest bırakmak, kimseyi ibadete zorlamamak ve dini inanç ve kanatlarından dolayı kınamamak” şeklindeki politika “kimseyi, devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne surette olursa olsun, dini veya din duygularını ve kanaatlerini yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar etmesini ve kötüye kullanılmasını önlemek ve buna riayet etmeyenleri cezalandırmak” ekiyle verilmiştir[359].

[357] Topkaya, **age**, 478.
[358] Topkaya, **age**, 483.
[359] Topkaya, **age**, 475.

Bunun dışında programın on üçüncü maddesinin e fıkrasında partinin laiklik ilkesine bakışı, Kemalist ilkelerle ortaya konan bakış açısına yakınsayacak ölçüde verilmiştir: "Partimiz din işlerini, devlet, dünya ve siyaset işlerinden ayrı tutar. Kimsenin, din ve mezhebine, inançlarına ve kanunlara aykırı olmayan ibadetlerine karışmaz. Laikliğin kesin olarak tatbikini sağlar. TCK'na bu prensibi ihlal edenler hakkında müeyyide koyacaktır"[360] şeklinde verilmiştir.

Yine laiklik prensibinin uygulanışı açısından önem taşıyan dini öğretim konusuyla ilgili olarak belirli hükümlerden de bahsetmek yararlı olacaktır. Bu hükümlere "eğitim işleri" başlığı altında yer verilmiştir. Bu konuda mezhep ayrımcılığı hususunun üzerinde durulduğu açıklıkla gözlenmiştir.

Tüzükte sayılan gayeler arasında dört maddeyle laiklik ilkesinin yorumlanma biçimi ve hedefler ortaya konmuştur. Bu maddeler şöyle verilmiştir: "ibadet dilini ve dini öğretimi Türkçeleştirmek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı, çeşitli inanç grupları arasındaki dengeyi ve eşitliği sağlayacak ve bunların inanç ve vicdan özgürlüğüne saygı gösterecek şekilde teşkilâtlandırmak, vatandaşlar arasındaki ırk, din, mezhep, renk, cins ayırımı yapılmasını önlemek; vicdan, din, mezhep ve inanç hürriyetlerini, ihlal, tezyif ve tahkir edenlerin cezalandırılmaları için Türk Ceza Kanununa sarih hükümler koymak, dini öğretim ve eğitim yapılan yerlerde ve buralarda okutulan ders kitaplarında mezhep tefrikini önlemek, dini eğitim ve öğretimi belli bir mezhebin tekeli altına sokmamak"[361].

Tüzükte sayılan gayeler arasında göze çarpan bir husus, Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altındaki temsiliyet konusudur. Öyle ki, 1963 yılında hazırlanan tasarıyla görüşülmeye başlanan DİB Teşkilat Kanunu konusunda 1965 yılında çıkarılan kanundan izlenebileceği üzere mezhep ayrımcılığının aşılmasına dönük bir idari birimin kurulması amacına ulaşılamamıştır. Ata'nın "BP, Diyanet'in adaletsiz yapısının giderilmesi, Anayasadaki laiklik ilkesinin diğer inanç mensuplarını da kucaklayacak şekilde uygulanması için Diyanet'in kapılarını, Alevilere de açmasını istedi ve bu yolla Alevilerin meşruiyet sorununun aşılacağına inandı; Diyanet'teki mevzi kapma isteğini, Aleviliğe atıfta bulunmadan dillendirdi"[362] sözleriyle belirttiği üzere parti DİB çatısı altındaki eşitliksiz temsiliyet sorunsalına açık göndermeyi

---

[360] Topkaya, **age**, 476.
[361] Topkaya, **age**, 484.
[362] Ata, **age**, 87.

gayeler arasındaki maddeyle yapmıştır. Buna karşılık temsiliyet sorunsalı konusunda daha farklı bir eğilimin belirginleşeceği 1972 yılı programına bakmak ayrıca yararlı olacaktır.

Partinin laiklik ilkesine yaklaşımı çerçevesinde de ele alınabilecek bir tema ibadet dili temasıdır. 1966 yılı programında bu konuya eğilinmemiş olup, eğitim işleri başlığı altında dini öğretim konusunda hükümlere yer verilmiştir. Daha sonra görüleceği üzere ibadet dili teması dini öğretimle birlikte 1972 yılında kabul edilen programda öne çıkarılmıştır. Buna karşılık tüzükte sayılan parti gayeleri arasında ibadet diliyle bir madde yer almış, yukarıda laiklik başlığı altında da verildiği üzere "ibadet dilini ve dini öğrenimi Türkçeleştirmek" şeklindeki gaye ortaya konmuştur[363].

Tarım politikaları konusunda partinin öncelik tanıdığı konu "tarım ve toprak reformu"dur. "Köylüye, çevre ve ihtiyaçlar nazara alınarak, mahalli ve mütehassıs kişilerden müteşekkil bir heyet tarafından tayin ve tesbit edilecek evsaf ve miktarda toprak ve tarım aletleri ve krediler"in verileceği belirtilmekle birlikte, ormancılık konusunda da kanunun ıslahı, köylerin geçiminin temini vs. hükümlere yer verilmiştir[364].

Yine, tüzükte de toprak ve tarım reformunun aciliyeti ortaya konmuş, "tezelden toprak, tarım ve mesken reformları yapmak" şeklindeki hükme yer verilmiştir[365].

Programda kadın politikası şeklinde ayrı bir başlık yer almamıştır. Bununla birlikte tüzükte yer verilen gayeler arasında "kadın hak ve hürriyetlerine geniş yer vermek" hedefi ortaya konmuştur[366].

Parti program ve tüzüğünde azınlık politikasıyla ilgili olarak herhangi bir atfa rastlanmadığı görülmüştür. Buna karşılık, partinin azınlıklar konusundaki genelgeçer tavrının ırk ayrımcılığı çerçevesinde ifade edilmesi mümkün görünmektedir. Bu konuda parti politikasının gayrımüslim azınlıklar açısından dolayısıyla Lozan Barış Antlaşması'nın azınlık statüsü atfettiği cemaatler açısından geliştirilmiş tavrının ülkede sosyalist solun geliştirdiği eşitlikçi tavra yakın bir tavır olarak yansıdığını değerlendirmek için az sayıda bulguyla karşılaşıldığı eklenebilir. İlginç bir örnek

---

363 Topkaya, **age** 484.
364 Topkaya, **age**, 478–479
365 Topkaya, **age**, 484.
366 Topkaya, **age**, 484.

Güler'in parti genel sekreterlerinden, Haydar Özdemir'in 1969'da yapılan seçimler öncesinde İstanbul Laleli'de büro tutulmasıyla gayrımüslim azınlıklara yönelik propaganda faaliyetleri sayesinde kayda değer bir oy alındığını belirten notudur[367]. Her ne kadar genelleştirilemeyecekse de partinin gayrımüslim azınlık gruplarına dönük politikası genel olarak bir azınlık statüsü özdeşleştirmesine gidilmeksizin, dini azınlık pozisyonunun yarattığı ayrımcılığa karşı durmak şeklinde düşünülmüş görünmektedir.

Adalet politikası programda Danıştay ve Yargıtay kadrosunun genişletilmesi üzerinden adaletin dağıtımının (tevzii) süratli ve ucuz şekilde sağlanması hedefi ortaya konmuştur. İdari, Mali, çocuk mahkemeleri gibi mahkemelerin kurulacağı, ıslah evlerinin çoğaltılacağı, medeni hale sokulacağı, mahkûmların müstahsil (üretici) hale getirilmelerine dönük hedefler sunulmuştur.

Partinin eğitim politikası oldukça kapsamlı şekilde ele alınmış olup, yukarıda "laiklik politikası" başlığı altında da belirtildiği üzere dini öğrenim açısından meydana gelen eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasına dönük bir projeksiyon ortaya konulmuştur. Bu konuda yine dini öğrenim başlığı altında verilen hükümler hatırlanabilir. Bununla birlikte, eğitim sisteminde "yabancı temayüllerden uzak, Türk anane ve prensiplerine uygun milli bir eğitim ve öğretim politikasının" güdüleceği belirtilmiş, "okullarda gençler, laik, devrimci, reformcu, halkçı, Türkçü, Atatürkçü ve dinamik bir zihniyetle yetiştirilecektir" denilmiştir. Mesleki ve teknik öğretime önem verileceği belirtilmiştir. Okur–yazar olmayan vatandaşların bu beceriyi kazanması yönündeki hedef ortaya konmuştur. Eğitim işleri başlığı altında yer verilen önemli bir madde de "halk müziği, halk edebiyatı ve folklorunu derleyip yaymak ve halk şairlerini himaye etmek için teşkilat kurulması" hedefinin yer aldığı madde olmuştur. Bu madde tüzükte yer alan gayeler arasında da sayılmıştır: "Türk folkloruna ve müziğine önem vererek her türlü devlet yayın organlarından Türk folkloru ve müziği ile ilgili yayınlar yaparak hakın sesini halka duyurmak" şeklinde verilmiştir[368]. Söz konusu madde Güler'in belirttiği üzere partiye "Alevi kimliği kazandıran" maddeler arasında yer almıştır[369].

---

[367] Güler, **age**, 95
[368] Topkaya, **age**, 477, 484.
[369] Güler, **age**, 79.

Eğitim politikası açısından geleneksel Alevi kültürüne atıfların yer bulacağı bir bakış açısı ayrıca önem taşımış görünmektedir. Bu hususta 1960'lardan başlayarak kentsel düzlemde Alevi geleneksel kültürünün yeniden üretimi yönünde rol üstlenen Alevi ozanlarının önemli bir yeri olduğu yadsınamayacak bir veridir, ki parti açısından siyasi ve sosyal mobilizasyon kanalları arasında bu hedefe de yer verilmiştir.

Yine, laiklik ilkesiyle bağlantılı olarak eğitim işleri başlığı altında din öğretiminin belirli bir mezhep anlayışının tekeli altına sokulmasına karşı olunduğu belirtilmiştir.

Bu haliyle daha ziyade laiklik ilkesinin yorumlanma tarzı açısından geçerlilik taşıyan eleştirel bir tutum sergilendiği gözlenmiştir. Bu açıdan eleştirilerin partinin sistemin işleyişine ilişkin eleştirilerinin merkezinde yer aldığını tespit etmek güç görünmemektedir.

Ayrıca tüzükte yer verilen gayeler arasında da ilköğretim davasını en kısa zamanda halletmek; bütün vatandaşları okur–yazar hale getirmek, yine ayrı başlık altında da sunulan ibadet dilini Türkçeleştirmek, dini eğitim ve öğretim yapılan yerlerde ve buralarda okutulan ders kitaplarında mezhep tefrikini önlemek, dini eğitim ve öğretimi belli bir mezhebin tekeli altına sokmamak şeklindeki hedefler ortaya konmuştur. Bu haliyle eğitim ve öğretim işlerine dönük parti politikası hem altyapı geliştirilmesine dönük bir planı, hem mezhep ayrımcılığının yarattığı eşitsizliklere karşı koymak yönünde bir planı kapsamıştır

İçişleri alanındaki politikalar arasında "köylere yapılacak yardımlar, bucakların kaldırılması, idarede kırtasiyeciliğin önlenmesi, belediyelerin muhtar hale getirilmesi ve kaymakamın yanında seçimle gelen ilçe genel meclislerinin yer alması hedefleri" şeklinde hedefler sunulmuştur[370].

Partinin milli savunma alanındaki politikası Silahlı Kuvvetlerin siyasetin dışında tutulması hedefiyle önemli bir sorunsala ışık tutar nitelikte bir hedefi ortaya koymuştur. Buna karşılık, ordunun esas görevinin yurt savunması olduğu belirtilirken ordunun en modern silahlarla teçhizatı doğrultusunda askeri harcamalar konusunda belirsizlikleri içeren bir çizgi ortaya konmuştur. Askeri modernizasyonuna özel bir önem atfeden yaklaşım gereğince orduya özel bir imtiyazlı rol biçilirken, aynı zamanda ülke kalkınmasında da rol yüklenebileceği

---

[370] Topkaya, **age**, 478.

belirtilmiş, ülke kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla “askerlik süresinin kısaltılması yoluna gidileceği”[371] belirtilmiştir.

Ülkenin geçirdiği sosyo–ekonomik dönüşüm sürecinde üretim yapısının hala daha önemli bir kalemini karşılayan kırsal alan üretimi açısından da karşılığı bulunan düzenlemelere yer verilen bu bölümde, köylere dönük politikalara yer verilmiştir. Buna göre köydeki eğitim yapısının geliştirilmesi açısından önem taşıyan bir hükme eğitim işleri başlığı altında yer verilmiş, “Köy Enstitüleri ve eğitmenlik müessesesinin ıslah ve ihya edileceği, öğretmensiz ve eğitmensiz köy bırakılmayacağı” belirtilmiştir. Köy işleri konusunda partinin takip edeceği çizgi “köyler en kısa zamanda yola, suya, elektriğe, eğitmene, öğretmene, okula, insan ve hayvan sağlık memurlarına, ebeye, sanat kurslarına kavuşturulacaktır”[372] sözleriyle değerlendirilmiştir.

Turizm politikası da, bir bakıma Güler’in eğitim ve öğretim politikası işlenirken işaret ettiği halk edebiyatı, müziği, el sanatları ve oyunlara uzanan Türk folkloruna özel atıf yapılan tarzda bir bakış açısı çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu konuda ayrıca şu maddelere yer verilmiştir: “Otel, motel, lokanta ve turistik kamp yerleri çoğaltılacak ve geliştirilecektir. Eskide yaşamış Türk ulularının, ediplerinin ve halk şairlerinin mezar ve anıtları ihya edilecek, birer turistik saha haline getirilecektir. Halk şairlerine ve Türk folkloruna radyo ve televizyonda saatler ayrılacak, yaşamış ve yaşayan halk ve milli şairlerimiz tanıtılacaktır. Türkiye’nin bütün turistik yerleri tesbit edilecek, turistik yerlere giden yollar onarılacaktır. Eski eserler korunacaktır. Tarihi ve turistik eserler meydana çıkarılacak ve yurt dışına kaçırılması önlenecektir.”

Yine belirtmek gerekir ki, tüzükte yer alan gayeler arasında da benzer bir maddeye yer verilmiş “vakıfların geliri ile okullar, yurtlar, kütüphaneler, okuma odaları açılacağı, Türk şair, düşünür ve büyüklerinin mezar ve anıtlarının yapılacağı, birer turistik saha haline getirileceği”, “Türk folkloruna ve müziğine önem vererek her türlü devlet yayın organlarından Türk folkloru ve müziği ile ilgili yayınlar yaparak hakın sesini halka duyurmak”[373] hedefleri sunulmuştur.

---

[371] Topkaya, **age**, 478.
[372] Topkaya, **age**, 476.
[373] Topkaya, **age**, 479, 484

Bayındırlık ve Ulaştırma politikası altında yolların, sulama kanallarının, barajların, liman ve hava meydanlarının yapılması şeklinde alt yapı hizmetlerine, ulaştırma ağının çeşitlendirilmesi ve ucuzlatılmasın dönük hedefler ortaya konulmuştur[374].

Siyasi rejim esasları açısından partinin bakışı milli bakiye esasına dayanan nisbi seçim usulüne devam edilmesi şeklinde ortaya konmuştur. Seçim sisteminin 1968 yılında değiştirilmesiyle ortaya çıkacak dezavantajlar açısından düşünüldüğünde partinin söz konusu sistemin devamı yönündeki yaklaşımı anlaşılabilir görünmektedir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili olarak seçimlerin altı yıllığına ve tek derece esasına göre yeniden düzenleneceği belirtilmiştir. Mahkemelerin dolayısıyla yargı erkinin, üniversitelerin dolayısıyla yüksek öğretim kurumlarının ve TRT'nin dolayısıyla kamu yayıncılığı vazifesini üstlenen, ülkedeki tek radyo ve televizyon kanalının bağımsızlığının korunacağı yönündeki hedef ortaya konmuştur[375].

Sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri alanında ülkede yaşanan adaletsizlik ve imkânsızlıkların giderilmesi yönünde hükümlerin yer aldığı bu bölümde "fakir, ihtiyar ve yoksul kimseler hem devlet tarafından himaye edilecek, hem de mümkün mertebe müstahsil hale getirilecektir" denilmiştir. "Lüzumu kadar hastane açılacağı" belirtilmiştir. Sağlık ve eczacılık alanında ayrıca "koruyucu ve tedavi edici tedbirlerin alınacağı" belirtilmiş, yine "bulaşıcı hastalıkların önlenmeye çalışılacağı" eklenmiştir.

Sosyal güvenlik alanında ilgili "mevzuatın ıslah edileceği" belirtilmiş, "prim ödeme sisteminin basitleştirileceği ve primlerin düşürüleceği", "sosyal sigortalar kurumunun gelirleri ile işçilere sosyal meskenlerin yaptırılacağı" eklenmiştir. "Sendikacılığa önem verileceği", ayrıca "toplu sözleşme ve grev hakkının işçiye en geniş manada sağlanacağı"[376] da bu kısımda dile getirilen hedefler arasında sayılmıştır.

Programda aile politikasına doğrudan eğilen bir başlık açılmamıştır. Bununla birlikte, yaşam standardının yükseltilmesinde aileler açısından da önem taşıyan bazı maddelere yer verilmiştir. Bu maddeler arasında "işsize iş, aşsıza aş, evsize ev, okulsuza okul temin etmek"[377] şeklinde geniş çaplı bir vaade tüzükte yer verilirken,

---

[374] Topkaya, **age**, 480.
[375] Topkaya, **age**, 482.
[376] Topkaya, **age**, 481.
[377] Topkaya, **age**, 483.

genellikle sosyal politikaların geliştirilmesine dönük bir perspektiften hareket edildiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Parti programında sanayi politikası yer yer devletleştirme modeliyle yer yer özel sektöre yönelik politikaların geliştirileceği sektörler arasındaki dengenin Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) bırakılacağı şeklinde ifade edilmiştir. Bu konuda planlı ekonomi modelini andıran bir politika çizgisi ortaya konmuştur: "Ağır ve büyük sanayi, küçük ve hafif sanayiye, el sanatlarına önem verilecektir. Bu turistik yerler çeşitli vasıtalarla dışta ve içte tanıtılacaktır. Bu sanayin kamu sektörüne ve özel sektöre ait olacak kısımlarını Devlet Planlama Teşkilatı belli edecektir. Planlı bir sanayi ile planlı kalkınma temin edilecektir. Sanayii, ihtiyacımıza yeter hale getirilecektir. Petrol ve madencilik devleştirilecektir. Maden bulup devlete haber verenlere kardan hisse veya prim veya ikramiye verilecektir. Elektrik enerjisi memleket ihtiyaçlarına yeter hale getirilecektir."

Parti tüzüğünde sayılan gayeler arasında sanayi politikası çerçevesinde değerlendirilecek şu maddeye yer verilmiştir: "Devlet teşebbüsü yanında planlı ve programlı bir şekilde özel teşebbüse de yer vermek; her iki teşebbüse ait yatırım sahalarını Devlet Planlama Teşkilatı'nca kalkınma plan ve programına göre tayin etmek"

Dolayısıyla öncelikle belirtilebilir ki, sanayi politikası açısından, ekonomik kalkınma modeli açısından karma, sektörler arasında geçişlere göre hareket eden bir model hedefi ortaya konmuştur.

4.3.1.2. Birlik Partisi ve İç Tartışma Süreci: 1966–1969

Bu bölümde, kurulduğu 1966 yılından başlayarak katıldığı ilk genel seçimlerin yapıldığı 1969 yılına kadar parti içinde yaşanan iç tartışma süreci, kopuşlar, genel başkanlık ve genel sekreterlik makamları başta gelmek üzere parti yönetiminde meydana gelen değişiklikler üzerinde durulmuştur. Bu sayede partinin siyasal çizgisinde meydana gelen değişikliklerin araştırılmasının kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Belirtildiği üzere BP 1966 yılının sonlarına doğru kurulmuştur. Bununla birlikte parti yönetiminde ilk tartışmalar kuruluştan yaklaşık iki ay sonrasında yönetmeliklerin AYM'ne sunulması konusunda yaşanmıştır. İlgili kaynaklardan da görüleceği üzere bu süreci ele almak üzere kullanılan bilgi daha çok partinin kurucuları arasında yer

alan, ilk genel sekreteri Cemal Özbey'in arşivinde yer alan yayınlardan sağlanabilmiştir. Verilen bilgilerden yola çıkarak parti yönetiminde görüş ayrılıkları meydana geldiği açıklıkla izlenebilmektedir. Buna göre Özbey'in kaleme aldığı "28 sayılı genelge metni" süreci izleyebilmek açısından asgari düzeyde veri toplanmasına katkı sağlamıştır.

Özbey'in anlatımında bu süreç, yönetmelik konusundaki gecikmenin son aşamasında, AYM'ne ilgili belgelerin ulaştırılmasının gerektiği son gün parti yönetimi tarafından istifasının istenmesiyle başlamaktadır. Özbey, istifasının istendiği son gün yapılan oylamada istifa ettirilememesine rağmen, partide huzursuzlukların önüne geçmek amacıyla "ertesi gün istifa ettiğini", daha sonra "Merkez Yönetim Kurulu ve Genel Yönetim Kurulu'ndan ihraç edildiğini"[378], aynı şekilde "Yüksek Haysiyet Divanı'na sevki" yönünde karar alındığını belirtmiştir.

Süreç daha sonra Özbey'den boşalan Genel Sektererlik makamı için yapılan seçimle sürmüş, Özbey'in ve tarafında bulunan partili üyelerin oylarının belirleyiciliği ve kendisini düşüren ekip karşısında tavır alması üzerine, Hüseyin Erkanlı'nın seçilmesiyle son bulmuştur.

Özbey, konuyla ilgili yayınında en azından "avukat unvanı taşıması"[379] sayesinde Erkanlı lehine oy kullanıldığını belirtmiş, böylece bu süreçte Özbey'in başında bulunduğu grubun karşı çıkmasıyla, parti genel sekreterliğine aday olan muhalif klikten Tahsin Tosun Sevinç seçilememiştir.

Özbey'in, daha sonraki yayınlarında da işlediği bir diğer konu, partinin TBMM çatısı altında temsiliyeti açısından önem atfedilen milletvekili transferleridir. Yukarıda da değinilen transferlerle partinin parlamenter temsiliyet konusundaki ilk hedefine ulaşılmış görünmektedir. Bu süreçte parti yönetimi açısından önemli bir tartışma konusuyla daha karşılaşılmıştır. Özbey'in yukarıda değinilen istifası sonrasına denk gelen tartışma, BP kurucu genel başkanı Hasan Tahsin Berkman'ın İstanbul'da katıldığı bir parti toplantısında Türkiye'nin batı ittifakı içerisindeki konumunu olumlayıcı, NATO üyeliğinin bu açıdan devamının ülkenin çıkarları ve Sovyet Rusya

---

[378] Cemal Özbey, **Türkiye Birlik Partisi: a) Genelge Sayı; 28, b) 5 Nolu Karar** (Ankara: yy, 1967?), 1. Kaynakla ilgili önemli bir noktada yayın tarihindeki belirsizliktir. Buna göre genelgenin 1967 yılında yayımlandığı düşünülecek olursa parti adının başlıkta Türkiye Birlik Partisi şeklinde verilmiş olmasının verili bilginin aksi yönde bir bilgiyi sınamak açısından yararlı olacaktır. Aşağıda da görüleceği üzere partinin adı 1971 yılında toplanan III. Kongre'de alınan kararla Birlik Partisi adına eklemeyle, Türkiye Birlik Partisi şeklinde değiştirilmiştir.
[379] Özbey, **age**, 2.

karşısındaki savunma planları gereği düşünülmesine dönük sözleri [380] üzerine yaşanmıştır.

Tartışma, aynı şekilde Özbey'in yerine genel sekreter seçilen Erkanlı'nın Berkman'ın genel başkanlığı altında çalışmak istememesi, parti yönetiminin bölünmesiyle daha da büyümüştür. Sonuçta Genel Yönetim Kurulu'nun belirlenmesi sırasında yaşanan tartışmalar belirli oranda yatıştırılmış olmasına rağmen, Berkman genel başkanlıktan istifa etmiştir[381]. Berkman'ın 1967 yılı Mart ayındaki istifası sonrasında yapılan genel başkanlık seçiminde Ata'nın "Özbey–Berkman" kliği ve "Doğulular" kliği[382] şeklinde ele aldığı iki klik arasındaki mücadele, Balan'ın başkan adaylığını benimseyen Doğulular kliği lehinde sonuçlanmıştır. Burada, geleneksel soy hiyerarşisi açısından önem taşıyan bir transferin önemine değinen ve daha sonra yapılacak ilk olağan kongrede yeniden genel başkan seçilecek olan Hüseyin Balan'ın takip ettiği politik tutumun kapsamlı bir eleştirisini sunan Özbey, Balan'ın partiye katılışı sonrasında parti içi tartışmaları arttıran tavrına değinmiş, yirmi bir üyeli yönetim nezdinde yapılan, partinin kurucu genel başkanı Berkman'ın da aday olarak katıldığı seçimde on oya karşı on bir oyla genel başkan seçildiğini, buna karşı seçimin "batıl" sayılması gerektiğini belirtmiştir[383].

Bu seçimle ilgili olarak politik tutumun verilen sözler karşısındaki çelişkili haline değinirken Özbey, Balan'ın partiye katılma sürecinde parti içi tartışmaları yatıştırmaya dönük tavır sergileme yönündeki sözlerinde durmadığını iddia etmiştir.

Özbey'in Balan'ın genel başkan seçilme süreciyle ilgili olarak eleştirileri, diğer bir konuyu kapsayarak sürmüştür. Özbey'in belirttiğine göre Balan'ın genel başkan seçilmesi sonrasında Alevi geleneksel soy hiyerarşisinin partiye etkin destek sunan üç üyesi partiden ayrılmışlardır. Bu süreçte Hacıbektaş Dergâhı postnişini Feyzullah Ulusoy, genel başkan seçilen Balan'a istifa dilekçesini sunmuştur. Özbey'in belirttiğine göre istifa dilekçesi kabul edilmemiştir[384]. 1967 yılının sonlarında partinin olağan kongresi toplanmıştır. Olağan kongrede genel başkanlığa Hüseyin

---

[380] "B.P.sinde Bir Toplantı", **Cem**, s. 11, y. 1 (1 Şubat 1967): 18.
[381] Özbey, **age**, 2.
[382] Ata, **age**, 109–111.
[383] Özbey, **age**, 3. Özbey, aynı şekilde hukuken yok anlamında keenlemyekûn terimini kullanmaktadır. Bkz. **age**, 6.
[384] Özbey, **age**, 4. Özbey, bu aşamada Feyzullah Ulusoy, Kazım Ulusoy ve Yusuf Ulusuy gibi Alevi geleneksel hiyerarşisinin mobilizasyon gücünü partiye yönelten isimlerin Balan yönetiminden soğuduğunu belirtmiştir. Bu süreç, aşağıda görüleceği üzere 1969 yılında yapılan genel seçimlere kadar görece mesafeli ancak bir kopuş yaşanmaksızın devam etmiştir. Asıl kopuş, yine aşağıda görüleceği üzere 1970 yılındaki yol düşkünlüğü tartışmalarıyla beraber yaşanmıştır.

Balan ve Sıtkı Ulay aday olmuşlardır. Ulay, CHP'yle ilgili kuruluş yaklaşımlarında da değinildiği üzere, 27 Mayıs 1960 askeri darbesini organize eden yüksek subaylar arasında yer almış, emekli bir subay ve 27 Mayıs sonrası dönemde tabii senatör olarak görev yapmış bir siyasetçidir. Kongre sonucunda Balan 234, Ulay 76 oy almışlar, böylece Balan genel başkan, Ulay, genel başkan yardımcısı, Şemsi Belli de genel sekreter seçilmişlerdir. BP'nin I. Olağan Kongresi öncesinde üç grup belirdiğine değinen Ata, Berkman ve Balan dışında, Sıtkı Ulay'ın genel başkanlığını destekleyen, Saadettin Süataç[385] ve Salim Delikanlı'nın başında bulundukları bir kliğin üçüncü grubu oluşturduklarını belirtmiştir[386]. Bu gruptakiler kongre sonrasında partiden ayrılarak Demokratik Birlik Partisi (DBP) adında bir parti kurmuşlardır. Kasım ayının başlarında kurulan partiyle birlikte, iç tartışmalar sürecini göreli ölçüde atlatan bir Birlik Partisi, bunun yanı sıra yeni kurulan bir siyasi parti olarak Demokratik Birlik Partisi ortaya çıkmıştır. Bu partiyle ilgili değerlendirmesinde Ata, öncelikli bir hususa yer verirken sağ siyasal eğilimli Alevilerin varlığına işaret etmiştir[387]. Bununla birlikte, DBP'nin kuruluşu, daha çok BP çatısı altındaki "birlik" tartışmalarının, Alevi siyasallığı açısından taşıdığı öneme, farklılaşmalara işaret eder nitelikte görünmektedir.

Kongre sonrası süreçte iç tartışmalar açısından önem taşıyan son nokta, yine genel sekreterlik pozisyonunu kaybeden Özbey'in yayınlarından izlenebilen alternatif genel başkanlık ve genel merkez tartışmasıdır. Bu tartışma Özbey'in 1967 yılı Haziran ayında partiden Haysiyet Divanı kararıyla ihracı sonrasında, ihraç kararını alan yönetimin, genel başkan dâhil olmak üzere pek çok parti yöneticisinin üyelik kayıtlarının bulunmadığı gerekçesiyle gayrımeşruiyet[388] iddiasına dayanarak,

---

[385] Saadettin Süataç, emekli bir subaydır. Özbey kliğinin alternatif genel merkezinde, yeni, meşruiyet iddiasındaki partide genel sekreter olarak görev yapmıştır. Bkz. Özbey, **age**, 16. Burada kesin ifadelerden kaçınmakla birlikte Özbey kliğinin BP içindeki haliyle BP'nin, ayrıca BP'ye alternatif teşkil etme çabaları sırasında kurulan genel merkez ve yönetimin ilginç bir özelliğinden bahsetmek yararlı olacaktır. Alevi siyasallığının gelişme evresinde öne çıkan isimlerden (Berkman, Süataç vb.) pek çoğu emekli subaylardır ki, parti ve oluşumun bu karakterlerinin sol çizgiye yakınlaşan bir Alevi siyasallığı açısından, gelişen sol hareketle mesafeliliğini, 27 Mayıs 1960 sonrası dönemde emekli subayların siyasal alanda boy göstermelerine uygun bir model olarak askeri vesayet etkisi karşısındaki politik tutumu belirli oranda örneklediğini belirtmek mümkün görünmektedir.

[386] Ata, **age**, 133.

[387] Ata, **age**, 144.

[388] Özbey, **age**, 5–6.

Berkman ve Özbey'in başını çektikleri hizbin partinin meşru yönetimini temsil ettikleri iddiasıyla yeni bir merkez kurmalarıyla[389] başlamıştır.

1967 yılı sonlarında toplanan kongreyle son bulacak olan bu tartışmada, Özbey, Balan'ın genel başkanlığındaki ilk devre parti yönetiminin gayrımeşruluğu iddiasıyla pek çok dava açmış, davalar iki genel merkez arasındaki mücadelede meşruiyet sorunsalı açısından birer koz şeklinde düşünülmüşler, böylelikle Özbey kliğinin katıldığı kongreyle birlikte partideki tartışma dönemi, geçici bir süreliğine de olsa, son bulmuştur.

Özbey'in bu tartışma süreciyle ilgili olarak parti yönetiminde hakimiyet sağlama mücadelesinde ayrıcalıklı iradeci bir rol atfı çabalarına karşılık, ortaya çıkan yeni kliklerle birlikte partinin siyasal çizgisinin netleştirilemediği görülmüştür. Bu şeklile denilebilir ki, 1966–1969 yılları arasında süregelen parti içi tartışmaların ekseninde milliyet, yolsuzluk, örgütlenme sorunları, politik kariyer konusunda takip edilen yöntemlere ilişkin çok çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Özbey'in aktardığı sürece ilişkin ayrıntılar arasında dikkat çeken hususlardan bir tanesi, Alevi siyasallığı nezdinde Kürt Alevilerinin nasıl bir yere oturtulacağı hususudur. Bu konuda program ve tüzükte yapılan atıfların dışında, Özbey, programın hazırlayıcısı olduğu verisinin ötesinde Kürt kimliğine ve bu kimlik çerçevesinde gelişen politik hareketlere bakış açısını belirli ölçüde örneklemiştir. Buna göre Özbey'in "Türkiye'de yaşayan ve Kürtçe denilen arapça-farsça-türkçe karışımdan ibaret bir dil (lehçe) konuşan kendilerine kürt denmekle beraber öz be öz türk olan ve kardeşimiz olan bu vatandaşlarımızı da kendimizden pek tabii ayrı kabul etmiyoruz. Bu vatandaşlar birkaç asır evvel de Türkçe konuşurlardı" [390] şeklindeki sözleriyle klikler arası mücadeledeki önemli tartışma konularından bir tanesine işaret etmiştir. Bununla birlikte, söz konusu tartışmalar belirli bir süreliğine daha devam etmiş, parti politik çizgisinde önemli bir meşruiyet argümanı olarak değerlendirilen, aynı şekilde Kürt kimliğinin Türk kimliğinden ayrı bir kategori olarak sunulmasını merkeze alan politik hareketlere karşı mesafeliliğin sürdüğü seçim sonuçlarından da belirli ölçüde izlenebilmiştir.

---

[389] Özbey, **age**, 7. Özbey'in eseri yukarıda künyede de verildiği üzere Türkiye Birlik Partisi başlığını taşımaktadır. Parti adının, ileride görüleceği üzere III. Büyük Kongre'de Türkiye Birlik Partisi şeklinde yeniden düzenlendiği düşünüldüğünde bu veri ilginç görünmektedir. Eser, I. Olağan Kongresi parti içi tartışma sürecini ele aldığı için ad konusunda kuruluştan çok kısa bir süre sonra, en azından parti içi bir kliğin tartışmalar yürüttüğü izlenimi vermektedir.
[390] Özbey, **age**, 13.

Bu şekliyle partinin Hüseyin Balan'ın genel başkanlığındaki, kurucu kadrodan Cemal Özbey, Hasan Tahsin Berkman gibi önde gelen birkaç ismin yokluğundaki yeni yönetim belirlenmiş [391] , 1969 genel seçimlerindeki parti hedeflerine odaklanılmıştır.

4.3.1.3. Birlik Partisi Seçim Beyannamesi (1969 Genel Seçimleri)

Yerel seçimlerin kısıtlı propaganda olanaklarına karşın sunduğu veriler seçmen desteğinin genişletilmesi yönünde propaganda faaliyetlerine de ivme kazandırmıştır. BP yönetimi, programda yer verilen görüşlerinin seçmene daha fazla yayılabilmesi amacıyla 1969 genel seçimleri öncesinde bir seçim beyannamesi yayımlamıştır.

Yayımlanan beyannamede parti programında yer verilen görüşler yinelenmiştir. Beyannamede, partinin siyasal ve ekonomik konulardaki görüşleri, rejimin laik niteliğine bağlılığına dair ifadeler, eğitim, idari, iş ve çalışma, personel, vergi, yerleşme ve mesken, yatırım ve sanayi reformu gibi pek çok konudaki görüşlerin yanı sıra dış siyaset alanındaki görüşlere de yer verilmiştir:

Partinin yeni yönetimini temsilen genel başkan ve genel sekreter[392] değişikliğinin de izlendiği beyannamede, "BP'nin, iktidara gelip giden siyasi partilerin milletin temel sorunlarına çözüm getirmediği, dert ve davalarına deva bulamadığı, sosyal bünyedeki yaralara deva bulup saramadığı, bir aşamada Türk ulusunun kendi kaderini milletçe omuzlayıp kendi yaralarını kendi eliyle sarma ve temel sorunlarını aklıselimi ve kendi gücüyle çözümlemek gayreti ve kararı ile kendi sinesinden çıkarıp ortaya koyduğu bir siyasi güç" olduğu belirtilmiştir.

Bu belirlemenin, partiye isnat edilen mezhepçilik iddiaları kadar, muvazaa partisi iddialarına da yanıt olarak verildiği tahmin edilebilir. Partinin siyasal ve ekonomik meselelere ilişkin görüşlerini ifade ederken "demokratik toplumcu düzen" ve "karma ekonomik model"in savunulduğu beyannamede, demokratik toplumcu düzen vurgusunun yanı sıra laik cumhuriyet, kayıtsız şartsız millet egemenliği, demokratik, sosyal, hukuk devleti ilkesi ile sosyal adalet ve sosyal güvenlik ilkelerine bağlılık düşüncesine yer verilmiştir. Beyannamede geçen imtiyazsız, sınıfsız birlik ve

---

[391] Ata, **age**, 137.

[392] Birlik Partisi, **Birlik Partisi Seçim Beyannamesi** (Ankara: 1969), 1–3. Yukarıda da verildiği üzere I. Olağan Kongre sonucunda parti yönetimine genel olarak "Doğulular" diye bilinen grup hâkim olmuşlardır. Balan'ın Genel Başkan, Belli'nin Genel Sekreter seçildiği seçimler sonucunda Kemalizm yanlılığı ve belki Türklük öncelemesi dolayısıyla partinin sosyalist ve Kürt siyasallığını önceleyen kesimleri tarafından pek olumlanmayan Özbey kliği tasfiye edilmiştir. Bkz. Güler, **age**, 83

beraberlik fikriyle parti, Kemalizm'in korporatist görüşlerini dile getirmiştir. Parti söylemine hâkim temel unsurlardan bir tanesi de "din ve mezhep yönünden, ırk yönünden ayrılık tohumlarının temizlenmesi" düşüncesidir. Partinin din ve mezhep ayrımcılığının önüne geçilmesi yönündeki söylemi, laik rejimin *de facto* ve *de jure* laiklik yorumu arasındaki farklara işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

Parti programında ağırlıkla yer verilen bu söylemin, seçim beyannamesinde de ağırlığı bulunduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu şekliyle "milletin güvenlik, eşitlik, adalet ve huzur içinde demokratik toplumcu düzenle refah ve saadete götürülmesi için ayırıcı, bölücü ve gerici davranışlarla mücadele" edileceği belirtilmiştir.

Beyannamede, partinin milliyetçilik anlayışına da yer verilmiştir. Anayasanın 54. Maddesine [393] atıfla anayasal çerçevedeki Türklük tanımı, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" sözleriyle tekrarlanır. Tanımın içini doldurmak üzere "ırk, dil, din ve mezhep farkına dayanan ve kafatası yapılarına göre milliyet tefriki yapan zihniyetin karşısında olunduğu" belirtildikten sonra, 34 milyon vatandaşın Türk milliyetçisi olduğu savunulmuştur[394].

Laiklik ilkesine bağlılık vurgusu parti temel metinlerinde en göze çarpan değerlendirmeler arasındadır. Din işlerinin, devlet, dünya ve siyaset işlerinden ayrı yürütülmesi talebinin yanı sıra, partinin ibadet etme hürriyeti konusundaki kriteri de ortaya konulmuştur. "Vatandaşın din, mezhep ve manevi inançlarına ve milli çıkarlara ters düşmeyen ibadetine müdahale edilmemesini anayasanın gereği saymaktayız." Partinin, programında da yer verilen, dikkat çekici yaklaşımlarından bir tanesi de dini eğitimin ve ibadetin öztürkçe olmasının savunulmasının yanı sıra vatandaş inanç grupları arasında eşitlik ve dengeyi sağlamak ve baskıyı önlemek için Diyanet İşlerinde ve dini eğitimde tekelci tutuma son verip inanç gruplarının Diyanet İşleri Reisliğinde ve Yüksek Din Şurasında temsil edilmesinin gerekli" görülmüş olmasıdır. Partinin laiklik ilkesi konusundaki eşitlikçi yorumu, ilkenin yürütülmesi konusunda rejimin göstermesi gereken hassasiyete de vurgu yapmaktadır.

---

[393] Anayasanın ilgili maddesi şöyledir: "Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmıyan bir eylemde bulunmadıkça, vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz." Bkz. Kili, **age**, 89.

[394] Birlik Partisi, **1969,** 1–3.

Vurgunun temellendirilmesi açısından Anayasanın öngördüğü eşitlik ve adalet içinde insan haklarına ve hürriyetlere sahip çıkılmasının milli birlik ve beraberlik söyleminin payandası olacağı belirtilmiştir[395]. Dile getirilen bu çizginin 1963 tarihli DİB Teşkilat Kanunu tartışmalarının geniş bir çerçevede sunulmasını örnekler nitelikte olduğu belirtilebilir.

Partinin ekonomik görüşlerini çerçeveleyen karma ekonomik model bağlamında devlet ve özel sektör yatırımlarının, ekonomik yönetim mekanizması olarak 1960 sonrasında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nca yönlendirilmesi görüşünün dile getirildiği beyannamede, devlet yatırımlarının emredici, özel sektör yatırımlarının teşvik edici ve yol gösterici yönlerinin ağır bastığı bir model fikri ortaya atılmıştır.

Sınaî yatırımlar arasında ana harp sanayi, ağır sanayi, büyük enerji santralları, büyük bayındırlık işleri, madenler ve petroller, kamu yararı bulunan ulaştırma işleri, dış ticaret, bankacılık ve sigortacılığın devlet eliyle ya da % 50'den fazlası devletin olan milli kuruluşlar eliyle işletilmesine, diğer sınaî yatırımlarının ve iç ticaretin özel sektör eliyle yapılmasına taraftar" olunduğu belirtilmiştir.

Partinin, Kemalizm'in çağdaş uygarlık düzeyini yakalama söylemini temellendirmek üzere yöneleceğini vaat ettiği dört reform paketine yer verilmiştir. Toplu köy kalkınması reformu, eğitim ve öğretim reformu, çalışma ve kalkınma reformu, idari ve personel reformu şeklinde sunulan dörtlü reform paketine ek olarak temel reformların gerçekleşmesini destekleyici mahiyette olduğu belirtilen yan reformlara da yer verilmiştir: Siyasal reform, yatırım ve sanayi reformu, mesken ve yerleşme reformu.

Reform paketi içerisinde ilk sırada yer alan toplu kalkınma reformu üç safhada ele alınmıştır:

Birinci safhada, köylerin iki yanında kurulacağı yol ağının genişletilmesi projesine yer verilmiştir. "Kamu hizmetlerinin ucuz, sürekli ve rahat bir şekilde yürütülmesi için önce köylerde iskân durumunun çözüme bağlanmasının gerekli görüldüğü" belirtilmiş, bu amaçla iller arası yollar, il ve ilçeler arası yollar, ilçe ile bucaklar arası yollar yapılması öngörülmüştür. Reformun ikinci safhasında toprak reformuna ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Peşinen açıklanmasına gerek duyularak kimsenin bir karış toprağına göz dikilmediği belirtilmiş, topraksız ya da az topraklı köylünün yeteri

395 Birlik Partisi, **age**, 4.

kadar toprağa sahip olması amacıyla hazine arazisinden, devlet çiftliklerinin bin dönümden fazlası vakıf arazisinden, ağaların bizzat işletmediği topraklar rayiç bedelleri üzerinden istimlâk edilip topraksız köylüye bedava dağıtılacağı belirtilmiştir.

Yine partinin ormanlar hakkındaki görüşüne yer verilirken, ormanların işletmesinin toprak reformu çerçevesinde orman köylülerine bırakılması gerektiği yönünde görüş belirtilmiştir. Bu görüşün uzantısı olarak, orman köylülerinin ağacı, tomruğu değer bedeli ile kurulacak devlet ofisine satacakları, böylece köylünün ormanını gözü gibi koruyacağı düşüncesine de yer verilmiştir. Kalkınma reformunun üçüncü safhasında, Tarım İşletme Birlikleri'nin (TİB) kurulmasına odaklanılmıştır. TİB modeli, kalkınma hamlelerinin devamlılığı açısından önemsenmiştir. Modele göre tarımsal emeğin daimi ve sigortalı istihdamı öngörülmüştür. Yine kurulduğu ya da kurulacağı belirtilen Tarım İstihsal, tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin TİB'e bağlı olarak çalışacakları belirtilmiştir.

Birliğin teknik personel ihtiyacını karşılamak için Tarım Teknik Okulları açılması öngörülen reform programıyla sağlanacak safi karın dönüm başı hesaplamayla toprak sahiplerine ödeneceği eklenmiştir. Bu reform programının yansıttığı dikkat çekici bir özellik, emeğin ücretlendirilmesi açısından önemsenen adalet döngüsünün genişletilmesi yönündeki çabalardır. Bu bağlamda, diğer işletme ve sanayi dallarında takip edildiği belirtilen fazla üretimden doğan normal kâra ilâve kârın, işçilere adil bir biçimde bölüştürüleceği eleştirilebilir yönleri olduğunu belirtmek gerekmekle birlikte, eklenmiştir[396].

Partinin diğer bir reform programını eğitim ve öğretim reformu oluşturmuştur. Reform programının hayata geçirilmesi yönündeki gerekçe eğitim ve öğretim sisteminin demode ve bozukluğu olarak belirtilmiş olmakla birlikte, reformun iki ana eksende yürütülmesi, çağdaşlık ve millîlik ekseninde yürütülmesi yönündeki yaklaşım öne çıkarılmıştır. Üniversite öğrenimine gelene kadarki sorunun eğitim sisteminin alt kademelerindeki sorunlar olduğuna dikkat çekilmiş, özellikle nüfusun yüzde 75'lik bölümünü teşkil eden köylerde ilkokulu bitiren çocukların köy sanat enstitüleri ve yukarıda da belirtilen, tarım teknik okullarında yetiştirilmelerinin amaçlandığına değinilmiştir. Bu amaçla san'at okullarındaki öğretimin salt teorik temelli olarak yürümemesi, yetiştirilecek gençlerin pratik bilgiyle yüklü olarak

[396] Birlik Partisi, **age**, 6–9.

çalışma hayatına eklemlenmelerinin uygun görüldüğü belirtilirken, benzer bir ıslahın ortaokul ve liselerde gerçekleştirilmesinin amaçlandığı da eklenmiştir.

Seçim konjonktürüyle çakışan gençlik olayları düşünüldüğünde partinin gençlik olaylarını üniversitelerin iyi yönetilememesi ve imkânsızlıkları bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. Ancak bu yönde, üniversiter özerklik talebinin ciddiye alındığı ve beyannamede söz konusu talebe de yer verildiğini eklemek gerekir. Üniversiter taleplerin yoğunlaştığı kredi ve burslar, kitap, harç ve belge temini zorlukları açısından üniversite senatosunun sorumluluğu yanı sıra, hükümetlerin de, üniversitelerin özerkliği sorunu karşısında takındıkları kayıtsız tavır eleştirilmiştir. Yüksek öğrenimin parti beyannamesinde ifade edilen açmazları, mezuniyet sonrasında da devam eden sorunlar şeklinde tasvir edilmişlerdir.

Eğitim reformu konusundan dile getirilen parti görüşü salt nasihat ve tehdide dayalı bir öğrenci–üniversite yönetimi–hükümet ilişkisinin yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Öğrencilerin üniversite yönetimlerinden talepleri üzerine gerçekleşen eylemlerin yansıttığı yoksunluğa işaret edilen beyannamade sorunların üniversiter yönetimlerin ilgi ve şefkatli yaklaşımlarıyla çözüleceği, dahası öğrencileri ideolojik yönelsemeleri nedeniyle etiketlendirip, "toplumun lanetine hedef yapanların, ağır vebalin hesabını ödemek zorunda kalacakları" uyarısında bulunulmuştur.

İş ve çalışma reformu bağlamında parti, ülkenin kent ve kırsal alan nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan işçi kesiminin haklarına yönelik düzenlemeler öngörmüştür. Köyde yaşayan nüfusun %90'ı ile şehirde yaşayan nüfusun % 40 kadarının işçi kesiminden oluştuğu belirtilmekle birlikte, partinin işçinin yanında ve içinde olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçla, asgari işçi ücretlerinin yükseltilmesi, asgari geçim şartlarına çekilebilmesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Yine kalkınma reform programı safhaları sırasında sayılan ekstra üretimin sağlayacağı gelirden işçilerin de pay alması fikri genişletilmiş, işçi kesiminin ücretlendirilmesi aşamasında öncelikli bir hedef olarak sunulmuştur.

İşverenlerin grev, lokavt ve toplu iş sözleşmelerinin özel sektör ve devlet arasında farklı uygulanmasıyla ortaya çıkan ikicil görüntüye karşı çıkılarak, özel sektörde de işverenlerin işçilere haklarını vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Değinilen sorunlardan bir tanesi de işsizliktir. Türkiye'de işgücü değerinin yıllık "beş yüz

milyar (TL) olduğu halde, ancak yüz milyarlık gayrısafi milli hasıla" elde edilmesi insan gücünün yeterince değerlendirilemediğinin açık kanıtı olarak sunulmuştur[397].

BP'nin ana reform paketinin son programını oluşturan idare ve personel reformu bağlamında kamu hizmetlisi memur kategorisinin düzenlenmesine ilişkin yaklaşım dile getirilmiştir. Bu yaklaşıma göre "devlete hizmet eden ve emeğinin karşılığında hazineden yardım alan herkesin ayrım yapılmadan memur sayılması" görüşüne yer verilmiştir.

Bu görüşün dışında memur kadrolarının "kaliteli ve kifayetli asgari sayıda eleman adedine göre tesbiti prensibince, işlerin cinsine göre randuman primi usülünce uygulanması" görüşü de yer almıştır. İdari reform açısından dikkat çekici bir ayrıntı adem–i merkeziyetçi bir reform sürecinin öngörülmüş olmasıdır. Reform uyarınca mahallî idarelerde nahiyelerin kaldırılması, ilçelere idari özerklik verilmesi, yurdun geniş yetki tanınmış genel valilerce yönetilecek şekilde bölgelere ayrılması, katma bütçeli yeni bir sistemle yurt yönetiminin öngörüldüğü belirtilmiştir.

İdari reformun, merkeziyetçi yönetim modeli yerine alternatif bir model sunması bakımından dikkat çekici olduğunu belirtmek gerekir. Reformun önemli bir parçasını oluşturan vergi reformu bağlamında da kazançları elli bin liraya kadar olan çalışanlar için kazançlarının götürü vergi olarak vergilendirilmesinin öngörüldüğü belirtilmiş olmakla birlikte, ülke nüfusunun tamamının vergi mükellefi sayılması şeklindeki görüşe ilave olarak küçük gelirlilerden götürü vergi alınmasının amaçlandığı belirtilmiştir.

Ana reform paketini destekleyeceği düşünülen yedek reform paketinde de yerleşme ve mesken reformu, yatırım ve sanayi reformu ve siyasi reform yan çalışmalarından bahsedilmiştir. Yerleşme ve mesken reformu çerçevesinde, ülkedeki konut sorununun çözümüne ilişkin kapsamlı bir müdahaleden bahsedilmiştir. Devletçe istimlâk edileceği belirtilen gecekondu arazilerine dâhil edilen tüm köy evleriyle beraber, el konulan arsa ve evlerin tapularının da eski sahiplerine verileceği bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bu geniş çaplı yıkım sürecinin ne ölçüde karşılık bulacağını kestirmek oldukça güç olmakla birlikte, Karpat'ın yer verdiği rakamlara

[397] Birlik Partisi, **age**, 9–14.

bakıldığında bu seçim vaadinin etkin bir hükümet yapısının gereklerini değerlendirmek açısından ön verileri[398] ortaya koymuşlardır:

Karpat'ın, 1960'lar başında, Türkiye'de göç alan ve nüfus yapısı değişmeye başlayan bazı şehirlerdeki gecekondu nüfusu üzerine aktardığı istatistiğe göre İstanbul'da yüz yirmi bin, Ankara'da yetmiş bin, İzmir'de on sekiz bin, Adana'da on sekiz bin, Bursa'da ise sekiz bin yediz yüz civarında gecekondu bulunmaktadır. Yine Karpat'ın bu beş büyük şehir için aktardığı, 1966–1970 yılı aralığı gecekondu sayısı istatistiğine bakılırsa Adana'nın küçük çaplı artışına karşın (on dokuz bin beş yüz), İzmir, Bursa, İstanbul ve Ankara'da ciddi artışlar yaşandığı gözlenmiştir. Bu istatistiğe göre İstanbul'da yüz otuz iki bine yaklaşan gecekondu sayısı, Ankara'da yüz bini, İzmir'de kırk bini, Bursa'da da on dört bini aşmıştır[399].

Kentleşme dinamiğinin sağlıklı bir biçimde yürütülemediğini örnekleyen bu tablo, benzer örneklerle ülke geneline de yayılmıştır. Bu bakımdan, BP'nin seçim beyannamesinde yer verdiği mesken reformu vaadinin yoksul kent kesimleri açısından ilgi uyandırıcı bir vaat olarak değerlendirilme olasılığı bulunduğu düşünülebilir. Beyannamede belirtildiği şekliyle, binaların yapımı için İmar ve İskân Bakanlığı faizsiz kredi verecektir[400].

Tablo 4.3: 1960'ların Başında Türkiye'de Onüç Şehrin Gecekondu Nüfus İstatistikleri

	Gecekondu Sayısı	Total Gecekondu Nüfusu	Total Şehir Nüfusu	Gecekondu Nüfusun Şehir Nüfusuna Oranı
Adana	18.925	104.088	231.548	44,95
Ankara	70.000	385.000	650.067	59,22
Antakya	2.635	14.493	45.674	31,73
Bursa	8.713	47.922	153.886	31,14

398 Birlik Partisi, **age**, 15.
399 Karpat, **age**, 59–60.
400 Aşağıda görüleceği üzere partinin gecekondu muhitlerinde taşıdığı etkinlik potansiyeli dikkate alınır bir ölçüye varmıştır. 1969 yılı seçim sonuçları Ankara, İçel, Kahramanmaraş gibi şehirlerde partinin özellikle Alevilerden olmak üzere, yoksul kent kesimlerinden de oy toplayabildğini göstermiştir. Ancak bu oy oranlarının partinin temsiliyet olanağı üzerinde belirleyiciliğinden söz etmek güç görünmektedir.

Tablo 4.3. – devam

Diyarbakır	1.400	7.700	79.888	9,64
Erzincan	3.500	19.250	36.420	52,86
İskenderun	5750	31625	90069	35,11
İstanbul	120000	660000	1466535	45
İzmir	18025	99138	296635	33,42
Mersin	896	4928	68485	7,19
Samsun	5700	31350	87688	35,75
Zonguldak*	14000	77000	54010	

- Zonguldak şehrinin gecekonduları şehrin dışında, maden çevresindedir.

Beyannamede yer verilen diğer bir reform, yatırım ve sanayi alanında yapılması öngörülen reformdur.

Reformun, daha evvel değinilen reform hedeflerini tamamlayıcı niteliği bulunduğu belirtildikten sonra sanayileşme hedefine uygunluk arz eden koşullara değinilmiştir. Ülkenin "işgücü ve hammadde yönünden zenginliğine değinilmekle birlikte, ülke petrollerinin, madenlerinin, enerji santrallarının ve tüm yer altı kaynaklarının millileştirilmesinin gerekli görüldüğü" belirtilmiştir. Bu aşamadan sonraki hedefler, verim arttırılması, üretim kalitesinin yükseltilmesi, gelişen dünya şartları önünde kuruluşların yaşama şartlarının sağlanmasıyla dile getirilmiştir. Sanayi reformunun, ülke kalkınması hedefinin öncelikli konuları arasında yer aldığı açıktır. BP'nin sınai kalkınma hamleleri doğrultusunda atılacak adımlar konusundaki temel çerçevesi karma ekonomik düzenin harekete geçirdiği devlet ve özel sektör yatırımlarına odaklanmaktadır. Bu şekliyle, devlet ve özel sektör ilişkilerinin kurulması, pekiştirilmesi hedefi ortaya konmuştur[401].

Metinde karşımıza çıkan son reform başlığı dış siyaset alanındaki görüşlerin yer aldığı başlıktır. Siyasi reform yan başlığını karşıladığı şüpheli görünse de, bu başlık, Atatürk'ün meşhur veciz sözü "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Önbelirleyici ilkenin dışında dış siyasetin realizm uzamındaki ilkesi, milli çıkar gözetiminin önemine değinilmiştir. Ayrıca, dış ilişkiler ve antlaşmalarda

[401] Birlik Partisi, **age**, 15–17.

dikkat edilecek bazı hususlara da değinilmiştir. Aşağıda verilen bu ilkelerin ülkenin dış ilişkilerini tayin edici temel ilkeler olduğu ve geriye dönük olarak yapılacak bir dış siyaset değerlendirmesinin belirleyicileri olarak ilkelerle çatışan örneklerin feshedilmesinin savunulduğu belirtilmiştir:

*Hükümranlık haklarına ve toprak bütünlüğüne son derece saygı
*İçişlerine ademi müdahale
*Fırsat eşitliği ve avantaj haklarının tanınması
*Karşılıklı çıkarlarda adil ve uygun sınırların bulunması
*Kuvvet üstünlüğüne dayanarak imtiyaz koparma sevdasından vazgeçilmesi[402]

Beyannamenin son kısmında partinin, dış siyasetin güncel konusu ve 70'li yıllardan başlayarak Türk dış siyasetinin temel meselelerinden bir tanesi haline gelecek olan Kıbrıs konusundaki politikası değerlendirilmiştir. BP açısından Kıbrıs için milletçe verilen söze bağlı olunduğu belirtilmiş, taksimin gerçekleşmemesi halinde Kıbrıs davasının çözüme ulaştırılacağına inanılmadığı eklenmiştir. Diğer bir dış politik tartışma konusu olarak Türkiye'nin NATO'ya bağlılığı konusunda da partinin takındığı tavır TBMM Genel Kurulu'nda yapılacak bir oylamayla üyeliğin yeniden gözden geçirilmesi şeklinde belirlenmiştir. Burada geliştirilen sava bağlı olarak, NATO'nun Kıbrıs meselesinden başlayarak, Ortadoğu siyasetiyle, Rusya'nın Akdeniz'de güçlenmesine neden olduğu yönünde görüş bildirilmiştir. Milli çıkar söylemi üzerinden yürütülen üyeliğin gözden geçirilmesi fikrinin, mutlak bir dille söylememenin yansıttığı realist bakış açısına karşın, ABD yönetiminin dikkate almaması halinde "hayır" görüşüyle değerlendirileceği de eklenmiştir.

Ayrı bir değerlendirme için de partinin sembolik dilin türev ifade biçimi olarak benimsediği on iki ilkesine bakmak yararlı olacaktır. Beyanname kitapçığının arka kapağında özetlenen ve "Oniki Yıldız"ın içeriğine ilişkin revizyonu ifade eden ilkeler seçmene *On İki Yıldızla Sembolleşen On İki İlkemiz* başlığıyla duyurulmuştur.

İlkelerin, parti söyleminin sembollere dayalılığını devam ettirme açısından önemli bir örnek teşkil ettiğini belirtmek gerekir. Ancak daha evvel de değinildiği üzere sembolleştirici bir dilin benimsendiği şeklindeki yaklaşımın sathiliği iddiası seçim öncesinde yayınlanan propaganda metninde daha açıklıkla ortaya konulmak istenmiştir. Ancak, partinin siyasal çizgisini ilkeler üzerinden ifadelendirme çabalarının yeterince açıklık taşımadığı ve seçimler sonrasında da benzer bir

[402] Birlik Partisi, **age**, 18.

muğlaklık halinin süregeldiğini düşünmek için açık verilere rastlandığını da eklemek yararlı olacaktır.

Seçim sonuçları üzerine yaptığı röportajında kendisine yöneltilen soruya karşılık verdiği yanıta bakılırsa, Balan'a göre partinin ilkeleri belirlenen sloganlarla ifade edilmiştir. BP'nin, ilkeler temelindeki sembolik anlatının cazibesinden kurtulamadığı görülmüştür. Balan'ın, kendisine yöneltilen soru karşısında sembollerin algılanma biçiminin kişiden kişiye değişebileceği ve parti açısından algılanma aşamalarının değişiklikler gösterebildiği şeklindeki tespitlerinin karşıladığı biçimiyle değerlendirilirse ilkelere biçilen içeriğin açıklaştırılması konusunda hala daha bir pragmatizmin izlerinin sürülebileceği görülmüştür.

Bahsi geçen röportajında belirttiğine bakılırsa Balan'a göre Osmanlı padişahlarının çıkardığı "sikkelerin üzerlerindeki, gümüş ve altın paralardaki on iki yıldız da, Anıt-Kabir merasim yolundaki aslanların on iki çift olması da, hatta dördüncü cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in[403] dâhil edildiği ve isimleri açıkça zikredilmeyen devrim şehitlerinin sayılarının on iki olması da" birer gösterge niteliği taşıdıkları, "muhtelif rivayete karşın maksudun birliğine" delalet şeklinde değerlendirilmişlerdir.[404] Belirtilen propaganda metninde geçen ilkelere dönülecek olursa, partinin on iki ilkesine yedirilmiş bir çağrışım dilinin sürerliği; ancak mevcut yurt sorunlarına atfen yeni açılımları dile getirecek ve programı daha çok kapsayacak bir metin dili kurulmasına gayret edildiği gözlenmiştir. Kitapçığın sonunda verilen ilkelerin birlik, bağımsızlık ve gelir adaletsizliği, hürriyetperverlik vb. temaları sloganik ölçüde kapsama gayretinde oluşları itibariyle parti içi tartışmaların bir özeti biçiminde oluştukları görülmüştür:

1 – Yatma tilki gölgesinde, ko yesin aslan seni
2 – Fakirin dostuyuz, zenginin düşmanı değil,
3 – Hürriyet içinde kalkınmaya evet, hürriyetsiz ekmeğe hayır,
4 – Yuvada dirlik, ülkede birlik
5 – Demokratik toplumcu düzen içinde karma ekonomi
6 – Özgür ve bağımsız Türkiye
7 – Bölgesel dengesizliğe de, bölgeciliğe de paydos
8 – Özel teşebbüse saygı, özel sömürüye savaş
9 – Halktan esirgenen her şey halk için
10 – Sanata ve sanatkâra ilgi-köye ve köylüye…
11 – İşçinin güvenliği uygarlığın direği

[403] Gürsel'in, 27 Mayıs 1960 sonrası dönemde Alevilerin siyasal ve kültürel talepleri konusunda ilgililiğini takdir eden bir kısım yazılara örnek olması açısından bkz. "Gürsel Alevîlere Haklarını Vermek İçin Çok Çalışmıştı", **Cem**, s. 4, y. 1 (5 Ekim 1966): 12.
[404] İpekçi, **age**, 288–289.

12 – Tek amacımız mutlu ve ileri Türkiye[405]

4.3.1.4. Birlik Partisi ve 1969 Genel Seçimleri

Beyannamede de değinilen kapsamlı yurt sorunlarıyla, partinin yurt genelinde etkinleşme arayışının koşutluğu, 1969 yılı sonunda yapılan genel seçimlerle sürmüştür. Partinin yurt genelindeki oy potansiyelini belirleyebilmek açısından önem taşıyan seçimlerde parti–dedesoyu aileler (ocaklar)–dergâh arasında kurulan bağlarla geleneksel hiyerarşinin seçmen davranışını yönlendirici etkisi de kullanılmak istenmiştir. Söz konusu etkinin yanı sıra Alevi seçmen desteğinin kullanılabilmesi arayışında olan CHP, TİP ve AP gibi partiler arasında da rekabetin sürdüğü gözlenmiştir. Aleviler açısından, diğer partilerle kıyaslanacak olduğunda BP'nin avantajlı bir konumda yer almasını belirleyen etkenlerin başında gelen bu geleneksel bağlar, partiye yapılan transferler kadar, siyasal alanda söz sahibi olmak isteyen ve siyasal geçmişleri bulunan isimlerle beraber yürümüştür. Bektaşi hiyerarşik yönelsemesine bakılacak olduğunda bu desteğin anlamı daha bir belirginleşmektedir.

Ulusoy ailesinden Cemaleddin Çelebi ve Veliyeddin Çelebi soyundan gelen, görece siyasal deneyimi yüksek isimlerin eklemlendiği parti deneyimi bu sayede kitlesel bir destek yakalama şansına da sahip olmuştur. Yerel seçimlerde görece yüksek oy oranları yakalanan Alevi yoğun nüfuslu şehirlerde liste başı gösterilen aile fertlerine bakılacak olduğunda parti yönetimince temsil olanağının yakalanabileceği düşünülen öncelikli şehirler de ortaya çıkmış olmaktadır. Bu şehirlerden Amasya, Çorum, Tokat ve Yozgat'ta liste başı olan aile fertlerinin tamamının siyasal geçmişe sahip oluşları oldukça dikkat çekicidir. Görünüşe göre deneyim karşılığında partide bu geleneksel etkinin sağlayabileceği temsiliyet olanağından faydalanmak amacı güdülmüştür. Seçimlerde, kısa süre önce MP'den partiye transfer olan Kazım Ulusoy Amasya'dan, Yusuf Ulusoy Tokat'tan, Ali Naki Ulusoy Çorum'dan, Cemalettin Ulusoy ise Yozgat'tan liste başı olmuşlardır[406]. Ancak, aile fertlerinin büyük çoğunluğunun BP'ye dönük destekleri görülmekle birlikte, geleneksel topluluk soybağı desteğinden diğer partilerin de yararlanmaya çalıştıkları görülmüştür. CHP ve AP açısından bu arayış Hacıbektaş Veli Anma Törenleri ve dergâh ziyaretleri ekseninde hayata

[405] Birlik Partisi, **age**.
[406] Bkz. Hacımirzaoğlu, **age**, 263. Aile fertlerinin iki koldan geldikleri görülmektedir. Aile albümünde Amasya'dan aday olan Kazım Ulusoy ve Yozgat'tan aday olan Cemalettin Ulusoy'un Cemaleddin Çelebi'nin torunu, Tokat'tan aday olan Yusuf Ulusoy ve Çorum'dan aday olan Ali Naki Ulusoy'un Veliyeddin Çelebi'nin çocukları olduğu bilgisine rastlanmaktadır.

geçirilmek istenmiştir [407] . Yapılan seçimlerde, 1968 yerel seçim sonuçlarını destekleyen temel bulguların yanı sıra yurt genelindeki oy potansiyeline ilişkin bulgular elde edilmiştir. Tachau ve Özbudun'un 1969 seçimlerinden 1973 seçimlerine uzanan oy skalalarındaki değişimler üzerinden seçmen davranışı eğilimleri üzerine yaptıkları çalışmada tespit ettikleri ilk bulguya bakılacak olursa 1965 seçimlerinden 1969 seçimlerine gelindiğinde, seçmen sayısındaki artışla beraber, genel seçimlere katılım oranında düşüş yaşandığı gözlenmiştir[408].

BP'nin kuruluşundan önce yapılan 1965 seçimlerinde 13,5 milyonu geçen seçmen sayısı, 1969 seçimlerine gelindiğinde 14,5 milyonu aşan bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak Tachau ve Özbudun'un belirledikleri üzere seçimlere katılım oranında yurt genelinde % 71,3'ten % 64,3 oranına varan bir düşüş yaşanmıştır. Yaşanan bu düşüşte ülkenin görece gelişmiş batı bölgelerindeki düşüşün belirleyici olduğuna değinen Tachau ve Özbudun'a göre gelişmişlik düzeyine bağlı bir okuma seçmen davranışının okunması açısından yararlı olacaktır. Her ne kadar 1973 genel seçimleri için düşünülmüş bir retrospektifse de, okuma yönteminin 1965 seçimlerinde yurt genelinde yüksek oy oranlarına erişen geniş kitle partilerinin (AP ve CHP) taban desteğinin seyrini izleyebilmek açısından da yararı olacağı düşünülmüştür. 1965 seçimlerinde % 52,9 oy alan AP'ye karşılık CHP % 28,7 oranında oy toplayabilmiştir.

Tachau ve Özbudun'un ekler bölümünde verilen tablolarında[409] ülkeyi gelişmişlik esasına göre ayırdıkları bölgelerden izlenebildiği kadarıyla AP, Marmara, Ege, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde ve ülkenin orta güney bölümünde ülke genelindeki oy oranının yukarısında oy alabilmiştir. CHP ise Akdeniz, Karadeniz ve ülkenin kuzey-doğu ve orta-doğu bölümlerinde yurt genelindeki oy oranının üzerinde oy toplayabilmiştir. Seçmen davranışının otonom ve mobilize seyri açısından bir değerlendirme yapan Tachau ve Özbudun'a göre ülkenin gelişmiş ve gelişmemiş bölümleri arasındaki ayrışma 1965 seçimlerinden 1969 seçimlerine (ve aslında çalışmanın ana ölçeği olarak 1973 seçimlerine) uzanacak biçimde devam etmiştir. 1969 genel seçimleri okuması açısından bu verilerin başta geniş kitle partileri AP ve CHP olmak üzere, BP ve seçimlere katılan diğer partiler açısından önem taşıdığı açıktır.

---

[407] Ata, **age**, 178–180.
[408] Özbudun, Tachau, **age**, 461. Bkz. DİE, **1970**, xxxi.
[409] Bkz. Ek 9.

1969 seçimleri sonucunda AP ve CHP'nin yurt genelindeki oy oranlarında düşüş yaşanmıştır. Sırasıyla % 46,4 ve % 27,4 oy oranlarına ulaşan partilerin yaşadığı düşüşte seçmen davranış kalıplarının değişim göstermesi kadar seçime katılan parti sayısındaki artış da belirleyici olmuş sayılabilir. 1965 seçimlerine katılmayıp 1969 genel seçimlerine katılan iki partiden birisi CHP içindeki hizbin partileşmesiyle kurulan Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), diğeri BP olmuştur.

Seçimler sonucunda BP ülke genelinde % 2,8 oranında seçmen desteği sağlayabilmiştir. Tachau ve Özbudun'un bölümlemelerinde açıkça görülebildiği üzere BP yurt genelindeki oy oranlarını, ülkenin sadece Akdeniz bölgesi, orta–kuzey, orta–doğu bölümlerinde aşabilmiştir. BP'nin en çok etkinlik gösterebildiği bölüm orta-doğu bölümüdür. Tarihsel olarak Alevi yoğun nüfusun bulunduğu şehirleri (Sivas, Çorum, Tokat, Yozgat, Amasya, Erzincan, Malatya, Tunceli) barındıran bölümde Birlik Partisi'nin AP ve CHP'nin ardından çoğunlukla üçüncü sırayı alabilmiş olması önemli bir göstergedir. Birlik Partisi, AP'nin yurt geneli oy oranının oldukça altında kaldığı (%29,7) bu bölümde % 13,2 oranında oy toplayabilmiştir. CHP ise bu bölümde % 27,7 oranında oy toplayabilmiştir. Birlik Partisi'nin ülkenin görece az gelişmiş bölgeleriyle kıyaslandığında geleneksel bağların etkisinden yararlanarak sağlayabildiği oy desteğinin mobilizasyon imkânı bulunan seçmen davranışı açısından bir gösterge olabileceği Tachau ve Özbudun'un çalışmasından türetilecek bir sonuç gibi görünmektedir. İller ölçeğinde bakıldığında ise BP'nin 1968 yılında yapılan yerel seçimlerde il genel meclisi sonuçlarında gösterdiği etkinlik birimlerinde özellikle Aleviler olmak üzere, halen daha mobilize edici rolünü sürdürdüğü sonucuyla karşılaşılmıştır. Bu sonuçlar BP'nin öncelikli arayışı olarak nitelenebilecek parlamentoda grup kurma arayışını besleyici alt sonuçları yaratmışlardır. Parti yurt genelinde toplanan % 2,8'lik oy oranına karşılık sekiz milletvekilliği elde edebilmiştir. Partinin, seçime katılan partiler arasında iki ilde (Amasya %23,6, Tokat % 17,7) ikinci sırayı, beş ilde de (Sivas %16,7, Çorum % 17,7, Erzincan % 13,1, Malatya % 11,7 ve Maraş % 6,2) üçüncü sırayı almış olması dikkate değer sonuçlar arasında sayılmalıdır. Aşağıda BP'nin 1969 seçimlerinde çoğunlukla ülke ortalamasının üzerinde oy aldığı illerdeki seçim sonuçları tablosu verilmiştir:

Tablo 4.4: BP 1969 Milletvekili Seçimleri Ülke Ortalamasının Üzerinde Oy Alınan İller Tablosu[410]

İller	Oy Yüzdeleri (%)	Milletvekili Sayıları
Amasya	23.6	1
Tokat	17.7	1
Sivas	16.7	2
Çorum	16.9	1
Erzincan	13.1	-
Malatya	11.7	1
İçel	5.3	-
Maraş	6.2	-
Yozgat	5.0	-
Tunceli	6.9	-
İstanbul	2.9	1
Ankara	4.3	1
İzmir	1.6	-
Adana	3.6	-
Ordu	3.5	-
Samsun	2.9	-

DİE, **1970**, vi-vii'den uyarlandı.

Tablodan da görülebileceği üzere BP'nin yüksek oy desteğine sahip olduğu iller çoğunlukla kırsal alan Aleviliğinin mobilizasyonunun sağlanabileceği şehirler olarak yansımışlardır. Bununla birlikte parti, kentleşme dinamiğinin etkin bir belirleyici olarak izlenebildiği 1960 ve 1970'ler konjonktürüne uygun bir perspektifi ortaya koymuş görünmektedir. Her ne kadar kırsal alan Aleviliğinin sosyal ve siyasi mobilizasyon ölçeklerinde alınan sonuçlarıyla, kent alanındaki Aleviliğin sosyal ve siyasi mobilizasyon ölçeklerinde alınan sonuçlar arasındaki bir karşılaştırma partinin oy potansiyelini daha çok ilk grup lehine yansıtmışsa da, yine de İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Maraş gibi şehirlerde etkin bir propagandanın, başarılı bir seçim organizasyonunun partiye temsiliyet sorunu açısından seçenek yaratabilecek türde bir oy potansiyeli sağlayabileceği gözlenmiştir. Bununla birlikte partinin geleneksel hiyerarşinin sağladığı mobilizasyon seçeneğiyle avantajlı bir parti profili

[410] DİE, **1970**, vi-vii. DİE sonuçlarıa göre BP, ülkedeki 67 ilden 37'sinde seçimlere katılmamıştır. BP'nin seçime katılmadığı iller şöyle sıralanmıştır: A. Karahisar, Ağrı, Artvin, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Konya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Rize, Sakarya, Siirt, Sinop, Tekirdağ, Trabzon, Urfa, Uşak, Van, Zonguldak. Tablo için bkz. DİE, **1970**, vi. Mali ve örgütlenme sorunlarının etkisiyle BP'nin seçimlere katılamadığı iller arasında en dikkat çeken il Nevşehir gibi görünmektedir. Öyle ki, parti Hacıbektaş ilçesinin bağlı bulunduğu ilde de seçimlere katılmamıştır. Bu konuda eleştiriler için bkz. Cemal Özbey, **BP'nin 3.cü Kuruluş Yıldönümü Münasebetiyle Birlik Partililerle Bir Konuşma** (Ankara: 1969), 1–16.

çizdiği il ve ilçelerle kıyaslandığında ikinci grupta yer alan il ve ilçelerin oy potansiyelinin arttırılması açısından daha etkin, kentte dönüşen Aleviliği yönlendirebilecek bir propagandaya yönelmesi gerektiğini yinelemek yararlı olacaktır. Schüler'in ilçeler temelinde hazırladığı haritada açıklıkla görülebileceği üzere parti kırsal alan seçmeninin mezhepsel aidiyetinin öncelendiği bir mobilizasyon çatısı olarak temsiliyet olanağını yakalamıştır. Haritada koyulaştırılmış bölgelerin genellikle Alevi yoğun nüfuslu ilçe ve illerdeki desteği karşıladığı verisi bu bakımdan dikkate değerdir [411]. Aşağıda BP'nin ülke ortalamasının üzerinde oy ortalamalarını yakaladığı şehirlerde, sayı ve yüzdeler açısından öne çıkan ilçelerdeki seçim sonuçlarından derlenen tablo verilmiştir:

Tablo 4.5: BP 1969 Milletvekili Seçimleri Görece Yüksek Oy Alınan Bazı İlçeler Tablosu[412]

İlçeler	Oy Yüzdeleri (%)
Gümüşhacıköy (Amasya)	43.0
Merzifon(Amasya)	32.4
Divriği (Sivas)	46.6
İmranlı (Sivas)	32.4
Merkez (Çorum)	22.4
Alaca (Çorum)	32.2
Merkez (Erzincan)	10.1
Refahiye (Erzincan)	20.7
Merkez (Malatya)	11.3
Arguvan (Malatya)	26.0
Pazarcık (Maraş)	27.0
Tarsus (Mersin)	8.8
Çankaya (Ankara)	5.6
Sulakyurt (Ankara)	16.2
Merkez (Adana)	5.5
Mağara (Adana)	6.8
Fatsa (Ordu)	5.5
Ulubey (Ordu)	7.8
Havza (Samsun)	6.8
Ladik (Samsun)	10.8
Şişli (İstanbul)	6.0
Beyoğlu (İstanbul)	5.0

DİE, **1970**, x–xxxiii'den uyarlandı.

[411] Tablo ekleri için bkz. Schüler, **age**, 165. Ayrıca bkz. Ek 10. Schüler'in tablo çalışması yanı sıra güncel veriler üzerinden düşünüldüğünde göç süreci uzamında belirli bir kaymayı yansıtan ancak Anadolu kırsalında Alevi yoğun nüfuslu il karakteristiklerini de başarıyla yansıtan bir başka tabloya bakılabilir. Bkz. Soner Çağaptay, "Türkiye'de Laikliğin ve Dış Politikanın Geleceği" **Policy Focus,** n.67 (Washington: The Washington Institute For Near East Policy, 2007): 8. Yayının İngilizce ve Türkçe versiyonları için bkz. http://www.washingtoninstitute.org/templateC04.php?CID=268 [14.01.2009] Yayında yer alan "Türkiye'de İllere göre Alevi Nüfus Dağılımı" başlıklı tablo için bkz. Ek 11.

[412] DİE, **1970**, x-xxxiii

Partinin oldukça başarılı sayılabileceği illerden bir tanesi de Sivas'tır. İl genelinde kullanılan oyların % 16,7'sini (30.295) kazanan parti, 1965 seçimleri sonucunda iktidara gelen ve 1969 seçimleri sonucunda da en çok oyu alan AP ve aynı şekilde 1965 seçimleri sonucunda ikinci en yüksek oy oranına sahip olan ve yapılan seçimlerde de ikinci sıraya yerleşen CHP'nin ardından üçüncü olma başarısını göstermiş, kazanılan sekiz milletvekilliğinin ikisi bu ilden sağlanmıştır[413].

Seçim sonuçlarının[414] BP açısından göreli tatmin edici nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Parti genel başkanı Balan'ın seçimler öncesinde olduğu gibi, seçimler sonrasında da lider röportajları sırasında üzerinde durduğu bir husus partinin seçmen desteğinin genişletilmesine engel teşkil ettiği varsayımına dayanan seçmen kütüklerinin yanlış düzenlenmiş olmasıdır. Balan'a göre 34 milyona yakın ülke nüfusuna göre "diğer milletlerdeki seçmen sayılarıyla mukayese edilirse, 18 milyonun üzerinde seçmen" sayısına ulaşılacaktır. Balan'ın bu iddiası üzerinden bir değerlendirme yapılırsa, 1969 genel seçimlerinde oy kullanan seçmen sayısının yaklaşık üç milyon civarında eksik tespit edildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Balan, daha sonra seçim kütüklerine bazı mahallelerin de kaydedilmediğini tespit ettiklerini iddia etmiş, bu iddiaya dayanak teşkil etmesi amacıyla Ankara'da Hüseyin Gazi Mahallesi'nde usulsüz ve partizan bakış açısıyla seçmen kütüğü kayıtları düzenlendiği iddiasını sözlerine eklemiştir[415]. Her ne kadar çelişkiler içerse de, Balan'ın açıklamalarının seçim usülsüzlükleri iddiaları nedeniyle dikkatlice incelenmesi gerektiğini belirtmek gerekir.

Mikro ölçekte ve ulusal ölçekte geçerlilik düzeyini tespit edebilmek mümkün olmamakla birlikte belirtilmesi gereken bir diğer husus partinin YSK'nin belirlediği İlçe Seçim Kurulları'nda temsilci bulunduramamış olmasıdır. Balan, "30 Eylül 1968 tarihinden evvel on beş ilde örgütlenme kuralını yerine getirememiş olması nedeniyle" ilçe seçim kurullarında temsil edilemeyişinden ötürü partinin YSK'ya

---

[413] Coşkun, **age**, 278. Coşkun'un aktardığı bu trend mezhepsel etkilerin karşılığının sonraki genel seçim deneyimleri açısından da ipuçları sunacaktır. 1973 ve 1977 seçimlerinde ilde sağ partilerin oy desteği sağlayabilme imkânını yordamlama arayışlarının merkezinde mezhepsel farklılıklara dayalı bir ötekileştirici söylemin hâkimiyeti Coşkun'un tespitlerinde de yer bulmuştur. Ayrıca bkz. Schüler, **2002**, 160.

[414] Milletvekili seçilen BP adayları şöyle sıralanmıştır: Ali Naki Ulusoy (Çorum), Haydar Özdemir (İstanbul), Hüseyin Balan (Ankara), Hüseyin Çınar (Sivas), Kazım Ulusoy (Amasya), Mustafa Timisi (Sivas), Sami İlhan (Malatya), Yusuf Ulusoy (Tokat). Bkz. "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisleri'nin Üye Listeleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 10 (İstanbul. İletişim Yayınları, 1983): 2705–2716.

[415] İpekçi, **age**, 263–264.

itiraz başvurusunda bulunma şansının bulunmadığını belirttikten sonra, güçlü maddi kaynakları bulunan partilerin "nakdi menfaat temini suretiyle" seçmen desteğini satın alabildiklerini iddia etmiş, BP dâhil düşük oy oranlarına ulaşmış partilerin başarısızlıklarını maddi olanaksızlıklara bağlamıştır. Aynı şekilde, AP'nin seçimler öncesinde büyükşehirlerde, gecekondu mahallelerinde arsa tapusu dağıttığı iddiasını da ortaya atan Balan'a göre, BP'nin seçimlerde aldığı sonuçlar, her ne kadar temsiliyet olanağı sağladığı düşünülüp bir başarı göstergesi olarak okunabilirlerse de, başarısızlığa karşılık gelmişlerdir. Bu noktada Balan, "partiye oy verenlerin hizmet olanaklarının ortadan kalkacağı, bulundukları yerlerden sürülecekleri, Yavuz devrinin geri geleceği ve Birlik Partisi'ne oy verenlerin kuyulara doldurulacağı vb." iddiaları dile getirmiştir. Balan'ın iddialarının etkisizleştiği asıl nokta ise bütün bu iddiaların belgelendirilemeyişi, bizzat ifade ettiği şekliyle salt "karinelerle" ifade edilmiş olmalarıdır [416] . Balan'ın, İpekçi'nin kendisine yönelttiği "ilk genel seçimlerde, BP'nin, küçük partilerden TİP ve MP gibi partilerin üzerinde bir oy oranına erişmesinin başarı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği" şeklindeki sorusuna verdiği yanıtsa, partinin potansiyelinin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Yukarıda değinildiği üzere genel seçimlerden bir yıl evvel seçim sisteminde yapılan değişiklikle milli bakiye sistemi kaldırılmış, tasarıya göre önce barajlı, sonra (TİP'in, AYM'ye iptali yönündeki başvurusu sonucu) barajsız biçimde nisbi temsil sistemi yürütülmüştür. BP açısından bir değerlendirme yapmak zor görünmekle birlikte, Balan'ın "milli bakiye sisteminin geçerli olması halinde, Halk Partisi'nin genel seçimlerde Ankara'da kazandığı bir kısım milletvekilliklerini Birlik Partisi'nin kazanacağı iddiası da bu durumu doğrulayabilir görünmektedir[417]. Dikkat çekici bir örnek Milli Bakiye sisteminin yürürlükte olduğu 1965 genel seçimlerinde Birlik Partisi'nin aldığı oy oranına yakın bir oy oranını yakalayan CKMP'dir[418]. 1969 genel seçimlerine, seçimler öncesinde 8-9 Şubat 1969 tarihinde topladığı kongrede [419] MHP adını alarak ve partideki seküler–milliyetçi referanslara gelenekselci yaklaşımları ekleyerek katılan parti, 1965 genel seçimlerinde % 2,2 oranındaki oy karşılığında parlamentoda 11 sandalye kazanmıştır[420]. Bu ölçünün, anakronik bir bakış açısını yansıtabileceği düşünülse de, Birlik Partisi'nin temsiliyet

[416] İpekçi, **age**, 264–270.
[417] İpekçi, **age**, 272.
[418] Sayarı, Esmer, **age**, 190.
[419] Örsan Akbulut, "Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1968 Yılı Raporu", http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1968.php [01.01.2008]
[420] Bora, Can, **age**, 53.

olanağının 1969 koşullarında geçerli olacak milli bakiye sistemiyle beraber artacağı varsayımını beslediğini eklemek yararlı olacaktır. Aynı şekilde 1965 genel seçimlerinde % 3,0 oranında oy toplayan TİP, ülkenin parlamenter tarihinde ilk defa sosyalist bir partinin temsil edilebilme başarısını yakalamıştır[421].

Dikkat çekici bir diğer nokta, seçimler sonucunda yapılacak kongrede yönetime gelecek olan kadronun da temsil adaletsizliği yaratılmış olmasından rahatsızlık duymuş olmasıdır. Öncel yönetimde belirleyici konumları bulunan Ulusoy ailesiyle yaşanacak siyasal polemik süreci ve parti ihraç kararlarına eğilen bir parti yayınından izlendiğine göre, yeni genel başkan seçilecek olan Mustafa Timisi, Balan'ın yaklaşımını anımsatırcasına, milli bakiye usulünün mülga hale getirilmesi sonrası yapılan 1969 genel seçimlerinde "iktidar partisinin 16 bin oyla bir milletvekili çıkarabilmiş olmasına karşılık, TİP'in 243 bin reye karşılık iki, Milli Hareket Partisi'nin (Milliyetçi Hareket Partisi) 275 bin reye karşılık ancak bir milletvekilliği" kazanabildiğini belirtmiştir[422]. Alkan'ın aktardığı üzere, 1968 yılındaki düzenlemeyle yürürlükten kaldırılan Milli Bakiye sistemi, "temsil adaletini sağlamaya dönük, farklı ve az taraftar bulan parti ve ideolojilerin de temsiliyetini olanaklı kılmakla birlikte"[423], CHP'nin yükselişe geçen AP karşısındaki manevralarından birisini teşkil etmiştir. Seçim sisteminin demokratik temsil olanağının genişletilmesi ve siyasal alanın farklı siyasal ve ideolojik duruşlarının parlamenter çizgiler arasında yer alabilmeleri açısından taşıdığı önem Alkan'ın işaret ettiği üzere "paha biçilmez bir fırsat olmuş; zira radikal fikirlerin dahi parlamentoda, en meşru zeminde ifade edildiği bir dönem" geçirilmiştir[424]. Bu şekliyle bakıldığında Balan'ın seçim sonrası bilanço denemesi sırasında tespit ettikleri arasında dikkate değer noktaların bulunduğu da eklenmelidir. BP'nin 1969 genel seçimlerinde seçim sisteminin belirleyiciliği ve parlamento çatısı altında grup kurulmasıyla, fragmentasyon sürecini

---

421 Seçimler sonrasında yapılan kongreyle değişen Birlik Partisi yönetiminin de bu tespite yaslanıyor oluşu parti yönetimi açısından seçim sistemi değişikliğinin yarattığı temsil adaletsizliğine işaret etmesi bakımından dikkate değer görünmektedir.

422 Hazırlayanlar: Abidin Özgünay, Celal Özdemir, İlyas Aktolgalı, Orhan Arsal, Necdet Yücer, **Beş Yol Düşkünü** (İstanbul: Tipo Neşriyat,1970), 11. Timisi, 1970 yılında Bütçe Kanunu Tasarısı dolayısıyla TBMM'de yaptığı konuşmada iktidar partisinin 16 bin rey üzerinden bir milletvekili çıkardığı oransal hesabından yola çıkarak partisinin 254 bin üzerindeki oyuyla 16 milletvekilliğiyle temsil edilmesi gerektiğini "bize ise her milletvekili 32 binin üstünde oya malolmuştur. Demek oluyor ki, Birlik Partisi'nin oy oranı bakımından hakkı 16 milletvekili olmasına rağmen, Millet Meclisine sadece 8 üye girebilmesi…" sözleriyle belirtmiştir.

423 Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihlerinin Misyonu ve Demokratik Gelişime Etkileri: Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla", **Anayasa Yargısı**, s. 23 (2006): 159.

424 Alkan, **2006**, 27.

geçiren siyasal alanın geniş kitle partilerinin yanı sıra görece dikkat çekici bir unsur olma iddiasını taşıyıp taşıyamayacağını kestirmekse oldukça güç görünmektedir.

Yukarıda bahsedilen yaklaşımın sağlıklılığı bir yana, partinin başarısızlığına bir örtü niteliği taşıdığını söylemek de mümkün görünmektedir; zira söylenebilir ki salt seçim sistemi değişikliği BP'nin parlamento çatısı altında grup kurma imkânı yaratacak seçim performansı yetersizliği üzerinde belirleyici olmamıştır. Milli bakiye sistemi kadar, parlamento çatısı altında grup kurulmasına endekslenmiş parti başarısızlığını belirleyen pek çok faktörden bahsedilebileceği değerlendirildiğinde bu çaba daha bir belirginleşmiş olacaktır.

Bu konuda Cemal Özbey'in "Birlik Partilileri Uyarmalar: Birlik Partisi Seçimi, Neden? Niçin? Niye Kaybetti? Neden Az Milletvekili Çıkardı? Önümüzdeki Seçimlerde Bu Yenilgiye Uğramamak ve Başarı İçin Ne Yapmak Lazımdır?" başlığıyla yayınladığı kitapçıkta yer alan eleştirilere göz atılabilir. BP'nin seçim sonuçlarıyla ilgili olarak Özbey, parti içi tartışma ve tasfiye süreci ve seçimler sonrasında partinin kötü yönetildiğini değerlendirmiş, parti yönetimi ve seçimlerde başarısızlığa karşılık gelen sonuçlar üzerine partinin üç yıllık tarihine ilişkin kapsamlı bir inceleme yapmıştır. Eleştirileri arasında seçimlerde adayların pek çoğunun kontenjan usülüyle belirlenmiş olduğunu, etkisiz radyo konuşmaları, etkisiz propaganda, Hüseyin Balan'ın başkanlığındaki parti yönetimi kararıyla 1968 yılı AP Hükümeti bütçesine beyaz oy verilmesi, eşya piyangosu nedeniyle ortaya çıkan yolsuzluklar vb. konuların üzerinde duran Özbey, kitapçığın son kısmında partinin geleceğine ilişkin şu önerilere yer vermiştir:

1 – Partimiz kuvvetleninceye kadar, teşkilatın istemediği alerji duyduğu kimseleri kontenjan adayı olarak göstermemek
2 – Kontenjanlık kurumunu bono ile alınıp satılan, para ile ihaleye çıkarılan bir kurum olmaktan çıkarmak, ancak devlet adamı vasfını taşıyan, partiye aynı zamanda oy ve prestij getiren kimselerden tesbit etmek
3 – Bütün bu yenilgiye sebebiyet veren genel başkan, genel sekreter ve genel yönetim kurulu üyelerini yeniden seçmemek
4 – İyi bir genel başkan seçmek
5 – İyi bir genel yönetim kurulu seçmek
6 – Parti içindeki geçmişteki hadiseleri kapatmak, kırgınlıkları gidermek (uzlaştırıcı bir yol bulmak, parti içi birlik ve beraberliği samimi olarak sağlamak, parti içi hırsızlığı, hilakarlığı, dalavareleri ortadan kaldırmak (üç kağıtçılığı, üç kağıtçıları ve kapkaççıları da)
7 – Parti içi egoistliği, şahsi menfaatçiliği önlemek, herkesin haddini bilmesini temin etmek[425]

[425] Cemal Özbey, **Birlik Partilileri Uyarmalar: Birlik Partisi Seçimi, Neden? Niçin? Niye Kaybetti? Neden Az Milletvekili Çıkardı? Önümüzdeki Seçimlerde Bu Yenilgiye Uğramamak Ve Başarı Sağlamak İçin Ne Yapmak Lazımdır?** (Ankara: 1969), 8.

1969 genel seçimleri, Türkiye'de çok partili hayata geçişten itibaren yapılan seçimler boyunca en düşük katılımın izlendiği seçimler (1950, 1954, 1957, 1961, 1965) olmuşlardır. 1950 seçimlerinde oldukça yüksek bir düzeyde yakalanan katılım oranları, 1969 seçimlerine gelindiğinde % 90,4 oranından % 64,3 seviyesine kadar düşmüştür[426]. Parti yönetiminin yerel düzeyde söylem ve aday tespitleri konusunda takındığı tavır değerlendirildiğinde yerellikle ulusallık arasındaki ayrışmanın örtüşmeden daha görünür olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu konuda çarpıcı bir örnek nüfusunun büyük bir bölümü Kürt Alevilerden oluşan Tunceli ilidir[427]. Tunceli'nin ülke çoğunluğundan ayrılan etnik ve dini nüfus yapısının, partinin program ve tüzüğünde ifadesini bulan söylemiyle örtüşürlüğünün kriz noktası olarak etnik farklılığın ildeki seçmen davranışının Alevilerin temsiliyet arayışları konusunda BP dışı alternatiflerin dikkate alınmasında belirleyici olduğu açıktır. İlin, Türkiye'deki diğer illerle kıyaslandığında nüfus yapısının yarıdan fazlası Alevilerden oluşan bir il olarak BP'nin çok daha avantajlı konumda yer alabileceği bir il olduğu varsayımının sınanması açısından 1969 genel seçimleri önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.

BP'nin, Alevi seçmen davranışının mobilizasyonu açısından avantajlı sayılabileceği bir coğrafi ölçekte yakaladığı sonuçlardan başarı ve başarısızlık diyalektindeki en keskin sonuçlardan birisini teşkil eden Tunceli ili sonucuna bakıldığında partinin AP, CHP, TİP, YTP ve bağımsızlardan sonra ancak beşinci sırayı alabildiği görülmüştür. Mevcut kent demografisinin, İç Anadolu'nun doğu kısmında süregelen geleneksel bağlarla benzerlik taşımasına rağmen farklı yönde cereyan eden bir seçmen davranışı yaratmış olmasının dikkatlice incelenmesi gerekmektedir. Yerel seçimlerden genel seçimlere uzanan süreçte öncelikle güdülen Alevi seçmen davranışının mobilizasyonu hedefi bağlamında değerlendirildiğinde partinin yükseliş trendini yakaladığı iller arasında yer almasına rağmen (Amasya, Çorum, Tokat, Sivas, Maraş, İçel, İstanbul, İzmir, Malatya, Yozgat, Adana, Ankara, Tunceli) Tunceli'nin yansıttığı potansiyel ivmeden yararlanamadığı görülmüştür. Schüler, bu ivmeden yararlanılamamasını siyasal İslam'ın Alevi siyasallığını BP'ye kanalize edebilecek bir propaganda malzemesi olarak kullanılamayacağı bir konjontüre bağlamıştır. Bu

[426] Sayarı, Esmer, **age**, 189.

[427] T.C. Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, **Köy Envanter Etüdlerine Göre İller: Tunceli** (Ankara. Rekor Matbaası, 1964), 93. Bakanlığın iller ölçeğinde pek çok ili kapsayan çalışmasında, Tunceli vilayeti için verilen istatistikle ilde 373 Alevi, 58 Hanefi köyü bulunduğu belirtilmiştir.

şekliyle partinin yerel ölçekte farklılaşan seçmen potansiyeline dönük kapsamlı bir seçim propagandası değerlendirmesi yapıp yapmadığını da sorgulamak gerekmektedir. Bu ilde TİP'in çok daha etkin konumda yer alması yanı sıra AP, CHP gibi geniş kitle partilerinin ve aşiret bağlarını kullanarak seçmen desteği sağlayabilen YTP gibi partilerin gerisinde yer alan BP'nin programında ve yer yer söyleminde etkisi hissedilen "Türklük ve Türkçülük" vurgusunun belirleyici faktörler arasında yer almış olması da ihtimal dâhilinde görünmektedir. Çok partili döneme geçiş sürecinde Türkiye'de merkez–çevre dikotomisi bağlamında çoğunlukla çevresel alanda yer bulabilen Aleviler açısından merkeze entegrasyon söylemi olarak da okunabilecek bu söylem parti programındaki 13. maddeyle daha ziyade Atatürk ilkeleri uzamında, ancak aynı ölçüde köklerini 1908 sonrası dönem ve erken cumhuriyet dönemi etnisite araştırmalarında bulabilecek bir temel etnik unsur olarak Türklüğün içinde yerleşik damar olma iddiasıyla göstermiştir: "Partimiz Türk vatanına içten bağlı dil, kültür, ülkü, kader birliğine birlik ve bütünlük ruhuna kavuşmuş, bölücülük, ayırıcılık ve ırkçılıktan uzak her vatandaşı Türkçü ve Atatürkçü bir görüşle Türk milletinden sayar[428]."

Bu bakımdan yerel ölçekte, istisnai görünüm taşıdığını ifade etmenin yararlı olabileceği Tunceli örneğini irdelemenin, bazı farklı verileri ve Alevi seçmen davranışının konjonktürel ele alınış biçimlerini gözden geçirmek açısından katkısı olacaktır. Tombuş'un ifade ettiğine bakılırsa bu seçimlerde Alevi köylerdeki öğretmenlerin siyasal eğilimleri, Tunceli'de başka hiçbir ilde olmadığı kadar dedeler alternatifi bir yaklaşımı ortaya koymuştur[429]. Fakat TİP açısından bakıldığında Alevi seçmen davranışının kanalizasyonunu da dikkate alan yaklaşım partinin program ve kongre kararları[430], Alevi ozanların yer aldığı kimi yayınlar ve etkinlikleri[431] bağlamında bir sınırlılık taşımıştır. Partinin ikinci büyük kongresinde alınan kararlar metninden görüleceği üzere, programdaki ilkeleri destekleyecek şekilde şu hükme

---

428 Topkaya, **age**, 475.
429 Tombuş, **age**, 167.
430 Sadun Aren, **TİP Olayı 1961–1971** (Ankara: Cem Yayınevi, 1993), 277, 279.
431 Burada, Alevi siyasallığının sınıfsal çıkar mücadelesi temelinde okunması eğiliminin salt TİP'e hasredilmesinin söz konusu olmadığını belirtmek gerekir. Belki TİP, 1960'ların sol örgütlülüğünün açık ve en güçlü örneği olarak bu aşamada öne çıkmaktadır. Buna karşılık "antifeodal köylü hareketlerinin mezhep çatışmaları ekseninde Türkiye'deki karşılıklarının" sanatsal düzeyde ifade edilebilmesi yönündeki denemelere 1960'larda ve daha belirginleşeceği edeceği üzere 1970'lerde de rastlanmıştır. Bu yayınlardan birisi, Erol Toy'un kaleme aldığı ve Halk Oyuncuları tarafından icra edilen Pir Sultan Abdal oyunuyla ilgili habere yer veren Türk Solu dergisidir. Yayının ilgili sayısı için bkz. "Pir Sultan Abdal Üzerine Bir Açık Oturum", "Devrim Tarihimizden Bir Altın Sayfa", "Pir Sultan Abdal ve Halk Oyuncuları", **Türk Solu**, s. 72 (01.04.1969): 14–15.

yer verilmiştir: "…bütün yurttaşların din, dil, ırk, mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğunu beyan eden Anayasa'nın amir hükümlerine aykırı davranışlarda bulunulduğu, mezhep ve dil ayrımlarına göre yurttaşlara farklı muamele edildiği…" Aynı şekilde alınan diğer kararlar bölümünde de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini gruplara ve dini/mezhebi kimliklere yönelik eşitlikçi muamele anlayışı konusunda BP'yle benzeşen bir tespitte bulunulmuştur: Türkiye İşçi Partisi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa uyarınca laik cumhuriyet rejimini koruyan ve Müslüman topluluğu arasında ayrım yapmayan bir şekilde çalışmasını ve din adamlarını, Anayasa'nın halkçı ve devrimci ruhuna lafzına uygun bir eğitim sistemi ile yetiştirilmesini ister" denilmiştir. Parti programını onaylayan BP açısından mevcut Alevi seçmen potansiyelinin bölümlenmesi yönündeki etkinin TİP'in de dâhil olduğu, 1966 öncesi partileri kapsadığı görülmüştür. TİP'in 1966 yılında toplanan ikinci kongrede alınan kararları arasında da Alevilerin öncelikle resmi düzlemde karşılaştıkları ayrımcılığa karşı çıkan sorumlu bir dil yinelenmiş, kimi parti yayınlarında Alevi ulularından Pir Sultan Abdal ve onun tarihsel mücadelesiyle özdeşleştirilerek sınıfsal düzeyde temellendirilen söylemin[432] etkisinin kırıldığı görülmüştür. 1969 seçimleri, daha sonraki seçimlerde görüleceği üzere 1970–1980 aralığı Türkiye siyasal konjonktürü açısından istisnai bir seçmen davranışı örneği teşkil etmiştir.

Seçimlerin başarı ölçüsünü aşmadığı parti genel başkanınca da ifade edilen sonuçları bağlamında parti içi tartışmalar yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Tartışmalar ekseninde parti tarihinin kritik dönemeçlerinden birisini teşkil eden olağan kongre toplanmıştır[433]. Sonucunda genel başkan değişikliği yapılan kongre, partinin temel işleyiş metni olarak tüzüğün sağlıklı biçimde işletilmesi tartışmalarını doğurmuştur. Genel seçimlerde Sivas'tan milletvekili seçilen Mustafa Timisi'nin parti genel başkanlığı'na seçilmesinin partinin kısa geçmişindeki genel başkanlık ve yönetim tartışmalarının bir benzerini teşkil ettiğini söylemek gerekir.

İlk genel başkan Berkman'ın başkanlıktan düşürülüşünde de, Balan'ın başkanlığa seçilmesinde de benzer bir tartışma sürecinden geçilmiştir. Buna karşın Timisi'nin

---

[432] Bu konuda "Gelin Canlar Bir Olalım" başlıklı parti yayınına bakılabilir. Yayında dikkat çeken Pir Sultan Abdal şiirlerinden birisi eşitlikçi düzen tasavvurunun güçlü bir edebi dille örneklendiği eserle aynı adı taşıyan şiirdir: "Gelin Canlar Bir Olalım/Münkire Kılıç Çalalım/fakirin Hakkın Alalım/Tevekkül Tû Taalallah"

[433] Parti tüzüğünde belirtildiğine bakılırsa Parti Büyük Kongresi, iki yılda bir toplanmaktadır. Bu şartlarda en son 1967 yılında yapılan ve Hüseyin Balan'ın genel başkanlığa seçildiği kongreden itibaren partinin yeni kongresini toplaması gerekmiştir. Bkz. Topkaya, **age**, 494.

Alevi kökenli seçmenlerin daha geniş çaplı katılımıyla partinin siyasal alandaki hareket kabiliyetini arttıracak dinamizmi taşıdığı varsayılmıştır. Dönem gazetelerinden yapılacak atıfla Ankara'da yüksek tahsil görmüş, dar gelirli ve kent çeperindeki siyasal figür tasviri gençlik, heyecan ve dinamizmin yüzü olacak yeni bir parti yönetimi anlayışıyla hareket edileceği beklentisinin yaratıldığı görülmüştür[434].

Timisi, bu şekliyle kentsel düzlemde yeni ve geleneksellikle sınırlı olmayan roller yüklenen yoksul Aleviler açısından sembol niteliği yüklenecek isimlerden birisi olagelmiştir. Bu rol üstlenmesinde, kişisel ayırt edici özellikleri kenarda tutulursa yalnız olmayan Timisi, kırsal alandan kente göç sürecinde artan eğitim olanaklarından yararlanmış, Ankara'da tamamladığı yüksek öğrenimi (Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi) sonrasında bürokraside çeşitli kuruluşlarda görev almıştır. Henüz üniversite öğrencisi iken bir grup arkadaşıyla beraber yayınladıkları bildiride, "Alevi" sözcüğüne kamusal yayınlarda ilk defa yer verilmesi girişiminde, kimliğe dönük hakaret içerikli yayınlara karşı çıkmaya çalışmış reaktif Alevi gençliği damarı içinde yer almıştır. Aleviler arasında (Türkiye) Birlik Partisi ile özdeşleştirilmiş ise de, Timisi, 12 Eylül 1980 sonrasında Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve Halkçı Parti'nin (HP) birleşmesiyle kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti'de (SHP) de görev almış, 1987 seçimlerinde bu partiden İstanbul milletvekili seçilmiştir[435]. Burada, Timisi'ye yüklenen irade rolünün tartışmalılığını da ele almak yararlı olacaktır. Massicard'la yaptığı röportaja bakılırsa Timisi, BP'nin genel başkanlığına seçilmesi öncesinde de partileşme arayışında olan kadroda yer alan etkin isimlerden bir tanesi olmuştur. Timisi'nin şahsına yapılan özel atfın, parti tarihinin önde gelen figürlerinden birisi olmasından ileri geldiği açıktır. Ancak bu irade atfının partinin kapatılması sonrası dönemde eski genel başkanı sıfatıyla konuşan Timisi'nin açıklamalarından türetildiğini de atlamamak yararlı olacaktır.

Massicard'la röportajında belirttiğine bakılırsa Timisi'nin parti yönetimine öncelikli itiraz konusunu amblemin de dâhil olduğu düşünülebilecek sembolik dil ağı oluşturmuştur:

> Benim inisiyafimde –ne yazık ki, diğer bir grup Alevi kökenli, bütünüyle Alevi kökenli bir grup vardı– ayrıca Sünni kökenli arkadaşlar da vardı. Ve orada Alevi motifleri öne çıkarılmıyordu. Bu arada, Cemal Özbey'in liderliğinde diğer bir grupsa ayrı bir inisiyatif kurmuşlardı. Yaptıkları işleri hafife almamak ve onları gölgede bırakmamak, biraz da saçma

---

[434] 26.11.1969 tarihli Cumhuriyet ve Yeni Gazete nüshalarından aktaran Ata, **age**, 199.

[435] Zekeriya Yıldız, **Politika Sözlüğü**, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003), 392. Timisi'nin kendi aktarımıyla verilen bir biyografisi için bkz. Güler, **age**, 225.

işlere girişmelerine izin vermemek, onları kontrol altında tutmak için (gülüyor) çalışma grubumuza dâhil ettik. Ancak maalesef, çalışmalarımızı kurumsallaşma yolunda tamamlayamadan, mutlak bir aşamaya varamadan, diğer gruptakiler arkadaşlarıyla beraber ayrı olarak (Türkiye) Birlik Partisi'ni kurdular. O sırada, ben orada, Ankara'da değildim. Birlik Partisi işte böyle kurulmuştu. (…) Bir grup, bize rağmen içimizden bir grup, inisiyatif alarak ve oniki yıldızı ve ortasına aslanı yerleştirerek. (…) Ben bu konuda bilgilendirilmemiştim. (…) Tabii ki, böyle bir başlangıçla, parti Alevilerin kendi hareketleri olarak yansımıştı[436].

Massicard'ın, Mustafa Timisi ile 2000 yılında yaptığı görüşmeden de görüleceği üzere yeni dönem, partinin, belirli ölçüde tartışmalılığı ve spekülasyona açıklığı karşılayan mezhepsel temsil önceliğinin yeniden gözden geçirilmek istendiğinin ispatlanmaya çalışılacağı ve imajın sorunsallaştırılacağı bir döneme karşılık gelmiştir. Bu şekliyle partinin kimlik tartışması uzamında yeniden inşasına dönük bir sürecin geçirileceği öngörülmüştür. Yönetim değişikliği sonrası süreç analizine bakıldığında Timisi adının her ne kadar çokça öne çıktığı ve irade atfıyla partinin iç demokratik açılımlarının tıkanma noktasına geldiği izlenimi doğuyorsa da, aslında iç dengelerin yeniden kurulacağı bu süreçte bir belirsizlik döneminin geçirildiğini tespit etmek yararlı olacaktır. Parti içi denge kurulması sürecinde verilen mücadelenin iki ana eksende yürümüş olması bu belirsizliğin sürdüğünü değerlendirmek açısından açıklayıcı niteliktedir. Belirsizlik TBMM'de sekiz milletvekilliğiyle temsil edilme hakkını yakalamış bulunan BP'nin milletvekilleri arasındaki siyasal tutum farklılıklarıyla ve bu tutum farklılıklarıyla çakışmalar gösterecek iktidar partisi AP içindeki siyasal tutum farklılarıyla somutlaşmıştır.

AP'nin iç iktidar mücadelesi bağlamında parti genel başkanı Demirel ile partinin diğer öne çıkan ismi Saadettin Bilgiç arasındaki çekişmede, AP hükümetinin hazırladığı bütçeye Bilgiç grubunun ret oyu vermesiyle hükümetin düşmesi sonrasında, muhalif AP grubundakiler yeni bir parti kurma yoluna gitmişler ve Demokratik Parti'yi kurmuşlardır. Yeni hükümetin kurulabilmesi için gerekli olan AP dışı desteğin verilmesi arayışı AP ve BP arasındaki belirgin olmayan organik bağın değerlendirilişine ve BP içi iktidar mücadelesi uzamında denge kurulması sürecinin seyrine etki edecek gelişmelere neden olmuştur. Meclis çoğunluğu sayesinde hükümet kurma çabalarında önceliği bulunan Demirel başkanlığındaki AP'nin hedeflediği isimler arasında, hükümette görev alabilmek kaydıyla destek verebilecekleri anlaşılan BP'li milletvekilleri de yer almıştır. AP'nin BP ve siyasal alanın diğer partilerinin potansiyel milletvekili desteğini dikkate alan arayışları, BP

[436] Massicard, **age**, 126–127.

içindeki siyasal tutum farklıklarının belirginleşmesine etki etmiş, yapılacak hükümet oylamasıyla parti içi iktidar mücadelesi yeni bir boyut kazanmıştır. Bu sürece ışık tutan, ancak parti içi tartışmalar ötesindeki programatik/kökensel tartışmaları da içerdiğini iddia etmek için çekimser kalınabilecek bir eser, BP'nin temsil gücünü teşkil eden milletvekilleri arasındaki kırılmaya Alevilik öğretisi içinden, dolayısıyla öncelikle dinsel/mezhebi bir kurumsal temele oturan, bir kavramla yaklaşan, parti içindeki iktidar mücadelesinin fiilen yönetimde bulunan tarafını oluşturan hizbin hazırladığı *Beş Yol Düşkünü* adlı eserdir. "Arslan Gücümüzdür" altbaşlığıyla yayımlanan eser, partili milletvekillerinden Bektaşi dergâhı temsilcisi üç isim, eski genel başkan Hüseyin Balan ve Sivas milletvekili Hüseyin Çınar'ın hükümet oylamasında parti merkezi yönetiminin siyasal tutumundan ayrışan tutumları üzerine eleştirisini ortaya koymak üzere yayımlanmıştır.

Eserde işlenen tema, (yeniden) kurulmasına çalışılan AP hükümeti için yapılacak TBMM oylamasında, parti siyasetinin belirlenişi açısından yetkili organ olarak Genel İdare Kurulu'nda alınan karar gereğince red oyu kullanılacağı; ancak yukarıda sayılan partili beş milletvekilinin parti iç disiplinini ve oy verenlerin geleneksel soybağı üzerinden kurulan hiyerarşi içindeki rolleri karşısında ironik olmakla birlikte, zımnen Alevilik öğretisi içi disiplini bozucu bir siyasal tutum takındıkları şeklindedir[437]. Herhangi bir siyasal parti içinde meydana gelebilecek bu kırılmanın BP açısından daha farklı biçimde anlamlandırılmış olduğu esere verilen isimden de görülebilmektedir. Aleviliğin baskın bir damar halinde merkezde yer aldığı siyasallaşma örneği olarak BP, bu gelişme karşısında 1969 seçimleri öncesindeki temel referans noktalarından birisi olarak geleneksel soy bağına yaslanan hiyerarşik nüvenin mobilizasyon gücünün sağladığı itki ivmesini yitirme riskiyle karşı karşıya gelmiştir. Buna karşılık, parti yönetiminin siyasal tutumunun hem ilkesel yönden hem de araçsal yönden çözümlenmeye çalışılması, sonraki süreçte parti iç dengelerinin nasıl kurulacağını anlayabilmek açısından yararlı olacaktır.

Eserde yer verilen, parti içi kırılma konjonktüründe ulusal basında yer alan gazete haberlerinin yansıttığı ilk ayrıntı geleneksel soy bağını temsil eden partili milletvekillerinin parti içindeki nüfuzunun tersine çevrilmesi ve Alevi seçmenler arasında belirli ölçüde gayrımeşru sayılabilmesine dönük çaba sarf edildiğidir. Dönem basınında yer alan haberlerde karşımıza çıkan ortak tema düşkünlük atfıyla

[437] Özgünay vd., **1970**, 23.

karşılanmak istenen "yoldan çıkma"[438] sürecinin AP hükümetinin kurulmasına katkı sağladığı şeklindedir.

Basında yer alan haberlerde geçen kimi tahkir edici ifadeler bir yana bırakılacak olursa parti içi siyasal tutum ayrışmasını örnekleyen ve belirgin bir kırılma yaratan oylama deneyimiyle partili milletvekilleri arasında ideolojik temellenmesi de gözlenen bir ayrımın somutluk kazanmaya başladığını belirtmek gerekmektedir. Bu konuda en açık veri belirli ölçüde basına da yansıyan ve daha sonra parti yönetimi tarafından tekzip edilen parti programatik dönüşümünün Ulusoy ailesinde yarattığı rahatsızlıktır. Ailenin temel savı Alevi yoğun yörelere hizmet götürülebilmesi şeklinde temellendirilen AP söyleminin kabul edilebilir olduğu yönündedir. Ulusoy ailesinin program esaslarının değiştirilmesi yoluyla partinin ideolojik çizgisindeki değişiklikten rahatsızlık duyduğu iddiaları karşısında açıklama yapan parti genel başkanı Timisi mevcut durumun partili milletvekillerinin de katıldığı bir karar alma sürecine uyulmaması sonucunda ortaya çıktığını belirtmiştir:

> Partimizin beş milletvekilinin Üçüncü Demirel hükümetine beyaz oy vermiş olması gerek kamuoyunu gerekse teşkilât kademelerimizi ve bizleri büyük bir üzüntüye sevketmiştir. Zira, 8 Mart günü toplanan genel yönetim kurulumuz, Demirel hükümetine red oyu vermeyi kararlaştırmış ve bu kararı da tüm partili milletvekillerimize bir mektupla resmen tebliğ etmişti. Ayrıca bu arkadaşlarımız İkinci Demirel hükümetine kırmızı oy, 1970 bütçe oylamasında ise gene red oyu kullanmışlardır. Aradan geçen bu kısa zaman içinde ise, Demirel hükümetlerinin değişmediği, gerekse bu hükümetin politikasında ufacık bir sapma olmadığı hepimizce malûmdur. Adalet Partisi'nin temel felsefesi uyguladığı politikası ise taban tabana zıt olan Birlik Partisi milletvekillerinin, karar olmasa dahi, müsbet oy kullanmaları tasavvur edilemezdi. Bütün bunlara rağmen her ne şekilde gerekçe ve ithamlar sürseler dahi, kamuoyunda olsun, teşkilat kademelerinde olsun, kendilerinin mazur gösterileceklerini zannetmiyorum. Bu kabil milletvekili transferleri ve ayartmaları ile Meclis'ten güvenoyu almış bulunan 3. Demirel hükümetinin istikrarlı bir hükümet olamıyacağı, aksine demokratik sistemimizin zedelenmesine yarıyacağını tahmin etmekteyim[439].

Parti içindeki bir hizbin yaklaşımını ortaya koyan eser, aynı zamanda parti içi ihraç kararlarını işleten mekanizma olarak Haysiyet Divanı'nın aldığı kararların da meşru

[438] Özgünay, vd., **age**, 25. *Beş Yol Düşkünü* adlı eserde yer alan kimi mektuplar, şiirler ve karikatürler bu algıyı olanca açıklığıyla somutlamıştır. Söz konusu kırılmayla ilgili parti örgütlerinden de çokça tepki mektupları alındığının izlenebildiği, kimi gazetelerde çıkan ve partinin içine düştüğü durumu betimleyen mektuplar, şiirler ve karikatürlerle somutlaşan bu algıya örnekler için bkz. Ek. 12.

[439] 17 Mart 1970, Vatan'dan aktaran Özgünay vd, **age**, 34–36. Burada merkez-sağ siyasi parti ölçeğinde hükümet kurmak üzere çalışmalar yürüten AP'nin takındığı tipik prageatist tutumun yarattığı ironiye değinilebilir. Öyle ki, parti disiplinine aykırılık gerekçesiyle bütçe oylamasında kırmız oy kullanan AP'lileri partiden ihraç etmeye girişen AP yönetimi, hükümet kurma çalışmaları sırasında siyasal alandaki etkinliğini arttırmak arayışı içeisinde olan BP gibi kritik rol üstlenebilecek bir partinin iç disiplinini erozyona uğratacak geçici bir politik rotaya yönelmiştir. Süreci kısa şekilde anlatan, genelde AP ve CHP'nin örgüt yapıları, lider tipolojileri, lider oligarşisi ve parti içi demokrasi tartışmalarını ele alan bir kaynak için Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961–1980)** (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993), 162.

bir zemine oturtulduğu iddiasını taşımıştır. Haysiyet Divanı'nda alınan ihraç kararında "bütçe oylaması sıralarında çeşitli gazetelerde çıkan mebus transferi yolundaki yorumlara karşı 'böyle bir şeyi düşünmeyi bile, kendi kendilerine hakaret saydıklarını ve kendilerinin şerefli insanlar olduklarını' beyan edenlerin çok kısa bir zaman sonra 15/Mart/1970 günü yapılan hükümet oylamasındaki durumları bu beyanları ile ne dereceye kadar bağdaşıp bağdaşmayacağı hususunu kamuoyunun takdirine terk ediyoruz" denilmiştir[440]. Partinin ihraç kararlarıyla yaşanan bu kırılma kalıcı bir tartışma yaratmış olması açısından dikkat çekicidir. Tartışma, daha evvel de değinildiği üzere parti içi hizipler arası mücadelenin seyrine etki etmiş, ihraç edilen beş milletvekilinin de eksilmesiyle beraber TBMM'deki temsil düzeyi iki milletvekilliği seviyesine düşmüştür[441].

Bu tartışma, parti deneyimiyle özgünlük kazanan örgütlülüğün kırılma noktalarından birisini karşılamasıyla da dikkat çekmektedir. Burada, düşkünlük tartışmasının Alevi siyasallaşması açısından taşıdığı öneme ilişkin bir tespitte bulunmak yararlı olabilir. Her ne kadar kapsamlı bir değerlendirmeyi gerek koşuyorsa da, düşkünlük[442] kurumunun öncelikle geleneksel Alevi öğretisi açısından ancak siyasal alana da taşınabilecek anlamlar taşıdığını belirtmek gerekir. Bu haliyle Alevilikte bağlılığın sürdürülmesi gereken yola aykırı eylem çerçevesi karşılığında devreye giren bir yaptırım aracı olarak kurumun, Alevilerin birlik yolu açısından bir merkezde toplanma sürecine ilişkin verili kurallara riayet etme şeklindeki formu, yukarıda ele alınan parti içi iktidar mücadelesi bağlamında bir özdeşlik kurma aracı olarak kullanılmış, görece dışa açılım göstermiş Alevi nüfus açısından neredeyse Alevi ulusallığı düzeyinde bir dışlama aracı olarak kullanılabileceği düşünülmüştür. Ata'nın, Hasan Doğan ile yaptığı mülakattan aktardıklarına bakılırsa parti

[440] Özgünay, Özdemir, Aktolgalı, Arsal, Yücer, **age**, 30–31. Haysiyet Divanı kararının tam metni için bkz. Ek 13.
[441] Milletvekillerinden Sami İlhan, seçildikten kısa süre sonra (11.12.1969) geçirdiği trafik kazasında vefat etmiştir. Hikmet Sami Türk, "Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçimleri Yoluyla Ya da Yedeklerle Doldurulması", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, s. 38 (1981): 10. İlhan hakkında bir diğer açıklayıcı notu da, partinin uzun yıllar boyunca genel başkanlığını yürütecek Timisi'yle yaptığı görüşmeden aktaran Güler eklemektedir. Belirtildiğine göre mezhepsel kimliğin ayrımcı muameleler için gerekçelendirilmesi yönündeki süreçte siyasal aktivizm figürü yönüyle öne çıkan İlhan, 1960'lı yılların başlarında, vekil seçildiği Malatya'da, Alevi inançlı bir kimsenin cenaze namazının kılınmak istenmemesi karşısında yükselen tepkilerin örgütlenmesinde rol üstlenmiştir. Bkz. Güler, **age**, 93.
[442] Ayrıca bkz. Yalçınkaya, **age**, 84–85.

yönetiminde, öğretiye ait bir kurum üzerinden yürütülecek siyasal kamplaşma tartışması konusunda tereddütleri bulunan kişilerle de karşılaşılmıştır[443].

Sonuçta, parti deneyiminin öncelikle yol söylemine riayet eden; ancak söylemi ulusal düzeyde siyaset aracı olarak ele alan birlik söylemini ironik bir biçimde tersine çeviren bir uygulamayla karşılaşılmıştır. Şurası açıktır ki, düşkünlük kurumu, esasında Alevilik öğretisinin Aleviler arasındaki siyasal tutum farklılıkları nezdinde sorgulanan pek çok kurumu gibi bir siyasallık aracı olarak ele alınmıştır. Uygulamanın en kısa vadeli sonucu, pragmatik bir siyasallık eğilimi doğrultusunda koşullarla sınanan Ulusoy ailesi siyasal deneyimi açısından şaşırtıcı sayılamayacaksa da, Alevi öğretisine içkin iki tarihi damarın temsilci elitleri arasında neredeyse mutlaklık ölçüsünde bir ayrışmanın yaşanması olmuştur. İkinci bölümde ele alınan Bektaşilik ve Kızılbaşlık damarı arasında, sınırlı düzeyde olmakla birlikte 1908 sonrasında, görece hissedilir ölçüde milli mücadele ve erken cumhuriyet dönemlerinde görünürleşen örtüşme, zaman içinde Osmanlı dönemindeki merkezi konumuyla Kızılbaşlığın merkezdışı konumu açısından yeni ayrışma noktaları yaratmıştır. Ayrışma noktaları arasında "yol düşkünlüğü" tartışmalarına kadarki açık bulgular arasında yer alan etnosekülerlik tartışmaları karşısında, yeni bir bulgunun, TİP çizgisinde Alevi siyasallığını ele alan damarın yanı sıra BP damarının da ortaya çıkacağı bir aşamaya gelinmiştir. Bu haliyle, ihraç edilenlerin hiyerarşik çizgideki belirleyici konumlarının yansıttıklarıyla ironik bir durum teşkil eden parti kararı sonucunda programatik değişikliklerle meydana gelen siyasal çizgi değişikliği iddiasının geçerlilik taşıdığı tespit edilebilmektedir. Fakat, Ulusoy ailesinin partiden ihraç edilen üyelerinin genel geçer savına karşılık şu sorunun yanıtlanmaması halinde Alevi öğretisi ve öğretiyi dönüşüm dinamikleriyle birlikte yaşatan Alevi toplulukları arasındaki ilişkinin seyri konusunda sağlıklı bir hükme varılamayacağını da belirtmek yararlı olacaktır. "Yüzyılların kırsal alan kapalı topluluk dinamiklerine yaslanan Aleviler açısından modernleşme sürecinde öğretiye ilişkin bir kavramın siyasal alana taşınması nasıl yankılanmıştır?"

---

[443] Ağucen Ocakzadesi Hasan Doğan ile 2005 yılında yaptığı röportajdan aktaran Ata, **age**, 218. Doğan, partinin ihraç kararlarına imza atanlar arasında özeleştiride bulunan isimlerden birisi olarak şu değerlendirmede bulunmuştur: "Kitaba lehte olanlar da vardı, aksi tepkide olanlar da vardı. Alevi toplumunun Hacıbektaş efradı olarak bildiği bireylerini ve bu ocağı bu şekilde deşifre etmenin Aleviliği zedelediğini ileri sürenler çok oldu. Bu doğruydu da. Kitaptaki kimi deyimler hoş değildi. O zamanlar karşıydım ama öyle bir hata oldu."

4.3.2. TBP, Dönüşüm Süreci ve 1970–1977 Dönemi

Alevi siyasallığın dinamik kanadını teşkil eden Alevi gençlerin sol ideoloji merkezli siyasal örgütlenmeler çevresindeki rol edinmeleri süreci yeni bir sorgulama döneminin kapılarını aralamıştır. Mutlak bir tarihlendirme söz konusu edilemeyecek gibi görünse de, bu sürecin 1961 sonrası ideolojik kutuplaşma dinamikleri ve siyasal alanda artan Sünni İslam yorumları etkisinin belirleyiciliğinde gerçekleştiği açıktır. Bu süreç, 1970'li yıllardaki Alevi gençliğinin sol tandanslı hareketler içerisindeki rol üstlenmeleriyle de örtüşmüştür[444].

Dolayısıyla, düşkün ilanıyla deneyimlenen yeni yol, BP açısından siyasal çizgideki bu belirgin değişikliğin Alevi siyasallaşmasının dinamik kanadıyla örtüşürlüğü yönüyle belirli ölçüde pragmatik; ancak aynı ölçüde içkinliği dede–talip bağının keskin biçimde reddedilmemiş olması ve toplumsal-mekansal yeni form arayışları bağlamında bir geçişe ilişkin izlerin sürülebileceği evreden ötürü ironik olduğu belirlenebilecek bir deneyim olmuştur. Bu deneyimin Alevi öğretisine ilişkin kurumların siyasallaşma sürecinin yanal araçları haline getirilişi açısından bir milat niteliği taşıyıp taşımadığını da sorgulamak gerekmektedir. Coşkun'un belirttiğine bakılırsa, bu deneyim "Alevi siyasal hareketinin mezhepsel olduğu kadar cemaatin –ve temsilcilerinin– elde ettiği ekonomik çıkarları korumaya yönelik olduğunu göster"miştir[445]. Coşkun'un bu tespitine karşılık, Alevi siyasal hareketinin geleneksel bağ üzerinden yürüyen sembolizasyon ve söyleme bütünüyle karşı çıkamadığını belirtmek yararlı olacaktır.

İronik görünmekle birlikte bu durum, mevcut siyasallığın hedeflediği seçmen beklentilerinin dikkate alınmak durumunda olduğunu göstermektedir. Söylemsel değişikliğin marjları karşısında parti amblemi değişikliği fikrinin saklı tutulmuş; ancak hayata geçirilmemiş olması belleğin tutunum damarları konusunda az da olsa fikir verici niteliktedir. Burada belirtmek gerekir ki, sınıfsal düzlemde yürütülmesi amaçlanan siyasal eylem ve eylemi besleyen söyleme karşın, 1970'li yılların "bilinç" düzeyinin, kentsel düzlemde her ne kadar gelişiyor olsa da, ülke genelinde henüz artmakta oluşu da bu değişikliğin gerçekleştirilmemiş olmasında belirleyici mahiyet taşımıştır. Timisi'nin genel başkanlığı döneminde uzunca bir süre genel

[444] Krisztina Kehl–Bodrogi, **Syncretistic Religious Communities In The Near East**, ed. Krisztina Kehl-Bodrogi, Barbara Kellner–Heinkele, Anke Otter–Beaujean (Leiden: Leiden Brill, 1997), 13.
[445] Coşkun, **age**, 279.

sekreterlik görevini yürütmüş olan Haydar Özdemir'in açıklamaları, parti yönetiminin mevcut Alevi sosyolojisini dikkate alarak bir siyasal tavır alış fikrine sahip olduğunu somutlamaktadır. 1969 seçimlerinde partiden İstanbul milletvekili seçilen, uzun yıllar partinin İstanbul İl Başkanlığı ve Genel Sekreterlik görevlerini yürüten Haydar Özdemir'in[446] aktardıkları da, 1966–1969 aralığıyla kıyaslandığında, söylem yönünden ciddi düzeyde bir değişim yaşanmış olmasına karşın, kitlelerin geleneksel öğreti ve otoriteyle kurulu bağlara ilişkin bir söylemi de dışlamadığını ortaya koymuştur: "Ben propaganda konuşmalarında insan haklarından, işçi haklarından, demokratik sol düşünceden bahsediyorum, dinleyicilerden tık yok. Ne zaman ki, Hacı Bektaş'tan, dört kapı kırk makamdan söz ediyorum ortalık yıkılıyor. E şimdi ben ne yapayım[447]?"

Partinin programatik ve söylemsel değişikliğine tekabül eden 1970 yılında belirlenen esaslar siyasal çizgi değişikliğinin açıkça ifade edilmeye başlanması açısından milat niteliği taşımışlardır. Mekânsal değişiklik üzerinden yeni bir kurumsallaşma evresinde Aleviler açısından dikkat çekici bir nokta, kentsel düzlemin merkezinde yer almayan yoksul kesimlerin sorunlarına eğilme iddiasında olan bir parti hüviyeti kazanma arayışında olunmasıdır. Düşkünlük tartışmaları bağlamında geleneksel kurumların siyasal alandaki örgütlülük sürecindeki rollerine ilişkin alternatif bir yorum geliştirilmesi kadar dikkat çekici diğer bir nokta ise parti ihraç kararları öncesinde belirlenen; ancak kongrede yapılacak oylamayla resmen yürürlüğe girmemiş esaslara, ihraç kararlarıyla ilgili olarak hazırlanan parti yayınında da yer verilmesi olmuştur. Belirlenen esaslar ihraç kararlarının yer aldığı ve ihraç edilenlere öğreti içinden bir kavramla (yol düşkünü) işaret edilen bir adlandırmayı içeren eserde ve bunun yanı sıra 1972 yılında yayınlanan parti programında yer almışlardır.

Dönüşümün dikkat çekici aşamalarından bir diğer kesiti partinin 3. Büyük Kongresi olmuştur. Yönetim değişikliği ve kısa süre sonrasında meydana gelen, söylem ve eylem değişikliğini içeren, siyasal çizgi değişikliğinin gözden geçirilmesi açısından 1971 senesi sonlarında yapılan genel kongrenin partinin siyasal alandaki konumlanış ve kimlik geliştirme çabalarına ilişkin önemli ipuçları sunduğunu belirtmek gerekir. Kongre, kısa bir geçmişe yaslanan partideki içsel iktidar mücadelesine ilişkin,

[446] Birlik Partisi, **Birlik Partisi III. Büyük Kongresi–Ankara, 27–28.11.1971** (Ankara: Gutenberg Matbaası, 1971), 1.
[447] Şener, İlknur, **age**, 78–79.

yükselen toplumsal hareketler ve şiddet olaylarını engellemek amacına yaslandırılan 12 Mart 1971 tarihli muhtırasıyla ordunun sivil demokratik siyasal alana müdahalesine ve yeni kurulan teknokratlar hükümetinin programına ilişkin değerlendirmeleri içermiştir. "Çağdışı yöntem" sergilendiği değerlendirmesiyle olumlanan TSK muhtırası Timisi'nin kongre açılış konuşmasında belirttiği üzere 1969 sonrasına tekabül eden ikinci dönem AP iktidarının "alaşağı" edilmesini beraberinde getirmiştir. Timisi'nin açılış konuşmasında işlediği tema temerküz ettiği "köylüler, işçiler, esnaf ve zanaatkârlar ile dar gelirli memur ve aydın vatandaşların" rahatsızlıklarının dikkate alınabileceği bir siyasal hareketin TBMM'de temsil edilmesi, bu doğrultuda "denenmiş siyasi partilerin dışında yeni bir siyasi birlik kurulması" şeklinde belirginleşmiştir. Parti program söyleminde de belirginlik kazanacak eşitlikçi söylem ırk, mezhep, din, cins(iyet), dil kategorilerinin dikkate alındığı –siyasi partiler kanununa göre dikkate alınmaları kanunen zorunlu kılınan kategoriler– ve "hor görülenin, iktisaden sömürülenin, yoksul Anadolu insanının" ve ifade edildiği biçimiyle "gerçek Atatürkçülüğün partisi" olma iddiasıyla sürdürülmüştür[448]. Partinin Atatürkçülüğe atfının belirgin niteliği dikkate alınmakla birlikte, atılım söyleminin toplumun hor görülen, ezilen kesimleri üzerinden yerleşikleşmeye başladığını göstermesi açısından Timisi'nin konuşması önemli ipuçları sunmaktadır. Bu söylemin yerleşikleşmesi muhtıranın olumlanışı sonrasında da aynı ölçüde sürdürülmüştür. Timisi'nin konuşmasında değindiği teknokratlar hükümeti (Erim Hükümeti) dönemi uygulamalarının (TRT Kanunu'ndaki düzenlemeler, meclislerden geçirilen muayyen partilere devlete yardımı öngören kanun ve Anayasa Mahkemesi'ne müracaat hakkının kısıtlanması) yansıttığı yasama etkisinin kırıldığı, yürütme erkinin yetki alanlarının genişletildiği süreç, yine AP hükümetinin müdahaleleriyle gerçekleştiği değerlendirmesi ele alınmıştır. AP'ye endeksli eleştirelliğin ordunun siyaset alanındaki etkinliğini gözden geçirmeme eğilimini yansıtıyor oluşu BP'nin sivil demokratik siyasal alandaki hassasiyetlerinin olgunlaşma aşamasında olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu noktada berraklaşan ironiye dikkat edilecek olduğunda işaret edilecek ilk husus sol hareketin siyasal ve toplumsal alandaki etkinliğinin kırılması sürecinden geçilmesine karşılık BP'nin yeterli ölçüde bir tepkiselliği ortaya koyamamış oluşu; ancak bu tepkiselliği yüklenecek bir sol söylem ve eylem çizgisini yüklenmek üzere toplumun

[448] Birlik Partisi, **1971**, 6–8.

düşük gelirli grupları, hor görülmüş ve ezilen kesimlerini dikkate alan bir retoriği olgunlaştırma sürecinden geçmesidir. İroninin aşılabileceği 70'li yıllar deneyimi partinin sivil demokratik siyasal alanın lağvıyla kapatıldığı 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar uzayan süreçteki içsel ve sol çizgideki tartışmalar bağlamını da kapsayacaktır[449].

Parti kongresinde karşı çıkılan yaklaşımlardan bir tanesi de sandıksal demokrasi ("sandıktan çıktık, 226 oyu bulun düşürün" sözüyle örneklenen)[450] diye ifade edilen ve seçilmiş siyasal partinin iktidar sürecinde yöneldiği gayrıadil gelir dağılımına yönelen iktisat politikaları ve anti-demokratik siyasaları pekiştiren yönetim anlayışıdır. Yine parti genel sekreteri Haydar Özdemir'in kongreye sunduğu çalışma raporunda yer alan bir husus da rejimin laik niteliğinin aşındırılmasına dönük adımlar olarak yaygınlaştırılan mezhep tefrikçiliği, eğitim–öğretim sisteminde etkin yere sahip olduğu gözlenen imam–hatip okulları, İslam enstitüleri gibi kuruluşların yaygınlaşması olmuştur. Parti söyleminde "din bezirgan"lığı şeklinde ifade edilen dinin siyasal alandaki etkinliğine ilişkin eleştiriler 12 Mart 1971'deki askeri müdahalenin meşruiyetini belirlemek açısından önem atfedilen argümanlar arasında sayılmışlardır.

Bu öngörülü yaklaşımlar değerlendirmesiyle Özdemir'in raporunda yer verdiği bir mektup (parti genel başkanı Timisi'nin 12 Mart askeri müdahalesi öncesinde Cumhurbaşkanı'na gönderdiği mektup, raporda yer aldığı biçimiyle "muhtıra") Sünni İslam etkisinin artan kamusallığına (raporda yazdığı biçimiyle "toplu namaz mitinkleri") karşı siyasal alandaki tepkisellik damarını örneklemesi açısından ilgi çekici niteliktedir. Yine mektupta yer alan temel temalar arasında da "1961 devrim Anayasasının ön gördüğü köklü, sosyal ve iktisadi reformların ardından (10) yıl gibi küçümsenmiyecek bir zaman geçmiş olmasına rağmen tatbikata koyulmayışı, halkın gerçek temsilcilerinin T.B.M. Meclisi'nde bir ağırlık ve denge yaratabilecek bir şekilde temsilini önleyebilen bir takım seçim kanunlarıyle biçimsel bir demokrasi oyununa devam edilmesi" şeklinde örneklenen kalkınma ve temsiliyet konularındaki eleştiriler yer almıştır. Dinin siyasal alandaki etkinliği ve laik rejimin niteliksel dönüşümüne, kalkınma programının işletilememesi ve temsiliyet imkânını ortadan

---

[449] Birlik Partisi, **1971**, 8–14.
[450] Birlik Partisi, **1971**, 13.

kaldırıcı gayrıadil seçim yasası düzenlemesine ilişkin eleştiriler ışığında partinin teklifleri şöyle sıralanmıştır:

> 1 – Memleketimizde cereyan eden ve edecek olan olaylar; iktisadi, sosyal ve kültürel şartlarımızın bozukluğundan yani geri kalmış fakir ve yoksul bir ülke oluşumuzdan doğmaktadır. Bu geri kalmışlığımızın yegâne unsuru da bugüne kadar Türkiye'yi yönetmiş siyasal iktidarların yönetimlerinde de 1961 devrim Anayasası'na rağmen bir değişikliğin olmayışının iyiden iyiye anlaşılmasıdır. Bu bakımdan meseleyi esas da böyle anlayıp bir Polis Devleti zihniyetini terk edip, sosyal Devlet kavramı ve anlayışı içinde bir siyasal iktidarın demokratik yoldan iş başına getirilmesi şartlarını araştırıp hazırlamak
>
> 2 – T.B.M. Meclisi'nde her türlü toplumsal ayrılıkları ve baskı gruplarının temsil ettirilmesini sağlayacak bir seçim sistemini kabul ederek Ekim/1971 kısmi Senato seçimleriyle birlikte Genel Seçimlere gitmek
>
> 3 – Bu arada bunları yapabilecek her türlü şaibeden uzak, itimada şayan, güvenilir bir Hükümet teşkilini sağlamak[451].

Özdemir'in çalışma raporunda, Erim Hükümeti programında yer alan ve onaylanan temel hedeflerin yanı sıra ulaşılması amaçlanan, hükümet programında yer alması teklif edilen, kuruluş sürecinden itibaren parti programı dâhil temel metinlerde de dile getirilen yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu yaklaşımlar arasında dikkat çekici niteliği bulunan ibadet dilinin Türkçe olması yaklaşımı, konut sorununun çözümüne ilişkin anayasal sorumluluklar, Anayasada yer verilen DİB'in Başbakanlığı'na bağlı bir kuruluş olarak değil, devlet bünyesi dışında yer alması, gayrıadil temsil düzeyi yaratan seçim kanununun gözden geçirilmesi şeklindeki öneriler başı çekmektedir[452]. Her ne kadar programa dönük kapsamlı eleştiriler getirilmişse de, hükümetin programının olumlanan pek çok yanı bulunduğu değerlendirmesi ve umutvar yaklaşımları karşılığında partinin Erim Hükümeti'ne güvenoyu vereceği belirtilmiştir. Meclis kompozisyonu değerlendirildiğinde 450 sandalyeli mecliste, yaşanan içsel kırılma ve ihraçlar nedeniyle ikiye düşen temsil oranı, partinin grupsuz bir parti olarak yeni dönemin reformasyon perspektifine sıcak bakan; ancak bunun yanı sıra ilave taleplerini dile getiren bir parti konumunda bulunduğunu somutlamıştır. Raporun müteakip kısımlarında Erim hükümetinin toprak reformu düzenlemesi hedefine işaret edilirken CHP'nin çok partili döneme geçiş öncülüğü himayeci söylemine rağmen toprak reformu konusundaki 1950 öncesi ve 1961 sonrası dönem iktidar süreçlerindeki mütereddit yaklaşımları eleştirilmiş, partinin 1960'lardaki çekişmeli sürece rağmen AP'yle belirli anayasa değişiklikleri (siyasi partilere yapılacak yardım, Anayasa Mahkemesi'ne açılacak davalara ve meclislere murakabe yolu olarak gensoru verme yollarını belirleyen düzenlemeler) konusunda

[451] Birlik Partisi, **1971**, 16.
[452] Birlik Partisi, **1971**, 17–20

sağladığı uzlaşmanın tutarsızlığına dikkat çekilmiştir. Yine okuma–yazma oranının artan nüfus karşısındaki düşüşü karşısında dini eğitim modeli olarak kuran kurslarının yaygınlaştırılması eleştirilmiş "çağdaş bilimin ışığı altında yapıcı ve yaratıcı, milli ve Türkçü bir eğitim politikasının izlenmesini istediğimiz içindir ki, ibadet dilinin Türkçe olmasını istemekteyiz" denilmiştir. Bu talep yinelemesinin parti talepleri arasında Türkçe ibadete verilen önem açısından dikkat çekici bir niteliği bulunması yanı sıra Alevi ritüellerinin büyük bir bölümünün Türkçe yapılıyor oluşuyla beraber ele alınmaktan öte anlam taşıdığını eklemek yararlı olacak gibi görünmektedir.

Özdemir'in, kongrede raporun okunuşu sırasında hala daha sonuçlanmadığını belirtmesine rağmen, 677 sayılı personel kanunu uyarınca "din hizmetlileri sınıfı" adı altında bir personel kategorisi oluşturulmasının laik devlet düzeninde yeri olmadığı gerekçesine dayandırılan AYM başvurusu 21 Ekim 1971 tarihinde karara bağlanmış, adı geçen personel kategorisinin devlet düzenine aykırı olmadığına karar verilmiştir.[453] Açılan davanın kongrede henüz karara bağlanmamış olduğu şeklinde nitelenmesinin nedeni kararın alındığı yılı müteakip sene içinde açıklanmış olmasıdır. Dikkat çekici nokta 1961 Anayasası'nın 149. Maddesinde[454] TBMM'de temsil edilen siyasal partilerin de haiz oldukları AYM'ye başvuru hakkının ancak grupları bulunan partilere bırakılacak şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Bu bakımdan 70'li yılların yargı denetimini daha ziyade yürütme erkinin tekeline bırakma eğilimi

---

453 Anayasa Mahkemesi. 1971. [657 sayılı Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine ve Bu Kanunun Kapsamı Dışında Kalan Kamu Personelinin Aylık ve Ücretlerine Dair Karar] E.S.: 1970/53; K.S.: 1971/76; K.G.:21.10.1971. **Resmi Gazete,** 14216, 15 Haziran 1972. http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1971/K1971-76.htm [12.02.2008]

454 1961 Anayasası'nın 149. Maddesinin öncelikli ve 1971 anayasal değişiklikleri sürecinde düzenlenen şekli şöyledir: "Cumhurbaşkanı; son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısını en az yüzde onunu alan veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasî partiler veya bunların meclis grupları; Yasama Meclislerinden birinin üye tamsayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve Üniversiteler, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi, İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasiyle, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilirler."
20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir: "Cumhurbaşkanı; Yasama Meclislerindeki siyasî parti grupları ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasî partiler ile son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde onunu alan siyasî partiler; Yasama Meclislerinden birinin üye tam sayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve Üniversiteler, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal dâvası açabilirler. Bkz. Gözler, **age**, 117–225, Kili, **age**, 142–143.

çerçevesinde yitirilen haktan yararlanılmıştır[455]. BP'nin açtığı bu son davanın bağlandığı asıl nokta 1961 Anayasası'nda yer alan 149. maddenin önceki haliyle TBMM'de temsil edilen ya da genel oy toplamının yüzde onunu almış bulunan siyasal partilerin sahip oldukları hakkın yitirilmesine dayanmış olması bakımından dikkat çekici bir tesadüf niteliği taşımıştır. Özdemir'in, raporunda TBMM konuşmasından alıntılayarak "anayasaya aykırı olarak çıkarılacak kanunlar hakkında parlamentoda temsilcisi olan küçük partiler, anayasa mahkemesi nezdinde iptal davası açamıyacaklardır. Bu bir bakımdan küçük partilere baskı unsuru olmaktadır"[456] sözleriyle ifade ettiği yargı yoluna başvuru hakkından yoksunluk süreci BP gibi genel oy oranı düşük partilerin anayasal denetim sürecine müdahil olmalarının önünde esaslı bir engel teşkil etmiştir.

Bu şekliyle partinin üçüncü büyük kongresine damgasını vuran temalar siyasi partilerin hazine yardımı konusundaki tartışma, DİB'in devlet aygıtı içindeki konumu, ibadet dili sorunu, kalkınma sorunu, seçim kanunu tartışmaları ve 1971 askeri müdahalesi öncesinde yaşanan bütçe oylamaları-güvenoyu krizi, parti içi ihraçlar olmuştur. Kongre raporunun son bölümünde partinin çalışmalarından bahsedilirken üzerinde durulan esas konu parti ihraçları konusu olmuştur. Raporun "Parti Çalışmaları" başlıklı üçüncü ve son bölümünde yoğunlukla yer verilen ihraç sürecine dayanarak parti merkezi yönetimi ve geleneksel soy bağının siyasal alan temsilcileri arasındaki ayrışma "asilzadeliklerine ve köklü oluşlarına inanarak, güvenerek gerçek halk çocuklarını ezeceklerdi. Aksi davranışlarla karşılaştıkları takdirde mensupları ve yöneticilerini lekelemek kolay olacaktı. 'Bölücüler, komünistler' deyip suçlayacaklar ve bununla herkesi ikna ederek maksatlarına ulaşacaklardı" sözleriyle ifade edilen bir savunma mekanizmasıyla ele alınmıştır[457].

Bu bölümde yer verilen bir belge, Timisi yönetiminin selef yönetimi olan Balan yönetimi dönemiyle, ihraç sürecinde Balan'ın takındığı siyasal tavır arasındaki

---

[455] Görülen dava sonucunda Siyasi Partiler Kanunu'nda siyasi partilere hazine yardımını kurala bağlayan hükümde yapılan düzenleme yeniden iptal edilmiştir. Her ne kadar siyasal alanda ve temsil düzeyinde etkinliğini yitirmiş görünse de, SPK 74. Maddede yapılan düzenlemeyle partinin hazine yardımı alabilme olanağı AYM'de görülen bu kanun maddesi değişikliğini belirleyen kanunun iptali istemli davayla pekiştirilmiştir. Görülen dava kararı için bkz. Anayasa Mahkemesi. 1971. [16/2/1970 günlü, 13427 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Siyasî Partiler Kanununun 74. maddesinin yeniden düzenlenmesine ve bu kanuna geçicibir madde eklenmesine" dair kanuni düzenlemenin Anayasa'ya aykırılığı gerekçesiyle iptali] E.S.: 1970/12; K.S.: 1971/13; K.G.:2.2.1971. **Resmi Gazete,** 13890, 09 Temmuz 1971. http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1971/K1971-13.htm [12.02.2008]
[456] Birlik Partisi, **1971**, 25.
[457] Birlik Partisi, **1971**, 28.

tutarsızlığı ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Partinin kısa tarihinde yerleşikleşen iç çekişmelerin basın–yayın kuruluşlarına aksettirilmesi sürecinde yönetimlerin takip ettiği savunma mekanizması kurulumu girişimleri açısından Balan'ın geleneksel soybağının temsilcisi Ulusoy ailesinin partili üyeleri Feyzullah ve Kazım Ulusoy'un partiden istifaları ve sonrasında parti yönetimini suçlayıcı açıklamaları karşısında genel başkan sıfatıyla "her ne kadar başımıza taç yaptığımız insanlar oturdukları yeri kirletmiş iselerde, bize o yeri temizlemek düşer. Onlara da büyüklük iddiası değil, büyüklüğün şanına yaraşanı yapmak düşer" diyerek belirtilen bu ayrışma, parti eski yönetiminin patronaj beklentilerini somutlayan değerlendirmelerle beslenerek yeniden dile getirilmiştir. Çalışma raporu, Timisi'nin genel başkanlığa seçildiği 23 Kasım 1969'dan kongrenin toplandığı 27–28 Kasım 1971 tarihine kadarki örgütlülük faaliyetlerinin dile getirildiği kısımla sonlandırılmıştır. Bu kısımda dikkat çeken iki girişim partinin bir halkla ilişkiler merkezi kurulması girişimiyle, kırsal alandan kentsel düzleme aktarılımın dış ayağını temsilen göçler süreciyle Almanya'da yoğunlaşan işçi kitlesinin partiyle tanıştırılması, kitleye parti politikalarının anlatılmasıdır. Kongrenin, partinin kurumsal kimliğinin ifadesinde sıklıkla müracaat edilen sembolik anlatının yan unsuru olarak parti isminin değişikliği önerilerinin tartışıldığı bir kongre olması, yukarıda değerlendirilen programatik çizgi tartışmalarıyla örtüşen bir diğer niteliğini ortaya koymuştur. Tüzük Tadil Komisyonu'nun incelediği isim önerilerinden Atatürkçü Birlik Partisi ve İlerici Birlik Partisi adlarının benimsenmediği kongrede, genel kurul tarafından Türkiye Birlik Partisi adı oy birliği ile benimsenmiştir. İsim değişikliğiyle beraber partinin programatik çizgi, söylem ve eylem doğrultusundaki yeniden yapılanma sürecine ilişkin geçiş dönemi kararlarından bir yenisi daha alınmıştır.

Kongre sonrası parti tarihinin önemli bir aşaması program çizgisinin tescili doğrultusunda yeni bir programın kabulü olmuştur. "Parti Politikası Esasları" adlı metin üzerinden uyarlanan yeni programa karşılık, partinin yeni adı yazılmak kaydıyla tüzük metni aynı şekilde muhafaza edilmiştir.

1972 yılında yayımlanan parti program ve tüzüğünde dikkat çeken nokta partinin program ilkelerinin 1973 seçimleri öncesi propaganda sürecinde sembolik dilin güncelleştirilmesi kanalıyla daha kapsamlı biçimde ifade edilecek olmakla birlikte, kısa ve sade bir biçimde ifade edilmiş olmasıdır.

Belirgin bir söylem değişikliği görülmekle birlikte, kuruluş sürecinde parti tüzüğünde yer bulan aşırı sol ve komünizm karşıtlığı ve mücadelesi söylemi 1972 tüzüğünde de yinelenmiştir[458]. Programda partinin temel ilkeleri (Atatürkçülük, Toplumculuk, Demokrasi) kısa bir biçimde açıklanmış, partinin temel karakteri betimlenmiş, din olgusuna ve olgu çerçevesinde belirli tartışmalı konulara, Milletler Topluluğu'na ilişkin görüşlere, partinin toplum ve devlet açısından belirli temel hedeflerine yer verilmiştir[459].

Belirlenen üç temel ilkeden Atatürkçülük devrim sürecinin bir taşıyıcısı olarak sömürü düzeninin aşılması doğrultusunda "siyasal ve ekonomik bağımlılığın bir evren icabı olarak değil", "aşılması ve mükemmelleştirilmesi" imkân dâhilinde olduğu görüşüyle siyasal ve sosyal hürriyetlerin birleştirilmesi ve bunların nimetlerinden ülke ve ulusun nasiplendirilmesi için gerekli görülmüştür. Bu doğrultuda partinin "milli ve siyasal ideali Atatürk gibi bakmak ve davranma", belirli bir anakronizma örneği sergileyip sergilemediğinin tartışmalı göründüğü bir yaklaşımı somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Atatürkçülüğün, ilkelerden oluşan bir yapıda bulunduğu konusundaki değerlendirme "oluşma ve yitme" özellikleriyle sınırlı tutulmamış, mevcut değerlendirmenin Atatürk dönemi siyasalarıyla kısıtlı kalacağı öngörüsüyle anakronizmanın aşılmasına çaba sarf edilmiştir. Bu çaba "Atatürkçülük, ulusal, demokratik, insancıl, eylem ile hakikatı düşünümle gerçeği birleştiren, akılcı, tümelci ve dinamiktir. O oluşan ve yiten değil, oluşan, yiten ve yeniden oluşan bir süreç, bir devrimciliktir" sözleriyle ifade edilmiştir. İlkenin belirginleştirildiği son kısımda ise partinin bir kütle partisi değil, ezilen, horlanan, sömürülen, köylü, işçi, dar gelirli esnaf, zanaatkâr ve aydınların yarattığı ve etrafında toplandığı bir temel, altyapı örgütü olduğu belirtilerek sınıfsal çelişkilerin yok sayıldığı korporatist–solidarist görüşün ötesinde bir değerlendirmede bulunulduğu gösterilmek istenmiştir.

Üç ilkeden ikincisi, Toplumculuk ilkesiyle iktisadi eşitsizliklerin merkeze alındığı, kişinin benliğini özgürce geliştirebileceği bir toplum düzeninin kurulmak istendiği ifade edilmiştir. Parti söylemine uygunlukla sınırlı tutulmamış, iktisadi ve siyasi eşitlik ve hürriyetler bağlamında bir ahlak meselesi olarak ortaya konulmak istenmiştir. İlkenin bu türden bir idealistlik betimlemesi "bu düzen; kadın erkek,

[458] Türkiye Birlik Partisi, **Türkiye Birlik Partisi: Tüzük ve Proğramı** (Ankara: Gutenberg Matbaası, 1972), 3.
[459] Türkiye Birlik Partisi, **1972**, 53–55.

millet, ırk, deri rengi, din ve sınıf ayrımı gözetmeden dar gelirli ve ekonomik baskı altındaki her kişinin toplumdan yardım görmesini ve bütün toplumun barış ve eşitlik içinde yaşamalarını öngörür" şeklinde ele alınmıştır.

Programda yer verilen son ilke demokrasi ilkesidir. Toplumculuk ilkesinin yürütülmesi açısından önem atfedilen demokrasi azınlık haklarına saygı duyulan çoğunluk yönetimi olarak ifade edilmiş ve eklenmiştir: "Türkiye Birlik Partisi azınlığın tahakkümü kadar azınlık haklarının çoğunluk tarafından ihlaline de karşı koyar. Bu nedenle Türkiye Birlik Partisi faşizme ve komünizme karşıdır."

İkinci ilkeyle üçüncü ilke arasında kurulan geçişkenlik yorumu doğrultusunda bakılarak üretim araçlarında pay sahipliğinin iktisadi ve medeni eşitliğin belirleyici şartı olduğunun değerlendirildiği demokrasi ilkesi toplumcu, "horlanan, ezilen, sömürülen kişilerin özgürlüğe, insanlık onuruna kavuşturulmasının esas yolu" olarak düşünülmüştür.

Programda ilkelerle ilgili kısa açıklamalardan sonra "Türkiye Birlik Partisi'nin Karakteri" başlıklı bölümde demokratik ekonomik düzenin esaslarına ilişkin kısa açıklamalarda bulunulmuştur. Kuruluş programında, 1969 seçim beyannamesinde yer verilen devletleştirme düzenlemelerinin önemine değinilirken Harp Sanayii, ağır sanayii, büyük enerji santralleri, büyük bayındırlık işleri (sulama, göl bataklık kurutma), bütün madenler, kamu ulaştırma, PTT işleri, dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin kapsam içinde tutulduğu yinelenmiştir. Bu biçimiyle devlet merkezli kapsamlı sektörel yönetim sürecinin öngörülümü üzerinden bir iktisadi eşitlik tasavvuruna ilişkin değerlendirmelerle ücret köleliğinin aşılması hedefine yer verilmiştir[460].

Din olgusuna bakış konusunda partinin temel diskuru, kişilerin siyasal düşünce ve dini inançlarından ötürü ayrımcılığa maruz kalmamaları şeklinde belirlenmiştir. Devlet aygıtının farklı siyasal ve dini mülahazalara ilişkin yaklaşımı ortaya konurken dinin başka türlü düşünenleri bölmek, ezmek ve çalışanları kul yararına sömürmek için devlet tarafından araçsallaştırılmaması gerektiği fikrine yer verilmiş, dini inançlar ve materyalist felsefelere eşit mesafelilik ilkesiyle laiklik ilkesinin eşitlikçi bir yorum ve uygulama biçiminin benimsendiği belirtilmiştir. Din olgusuna yaklaşımın yerleşikleşmiş söylemi olarak "dinin cemaat işi olduğu ve bu nedenle

[460] Türkiye Birlik Partisi, **1972**, 56.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın lâik Cumhuriyette yeri olmadığı" savı ortaya konmuştur. Bu sav ve talep aynı zamanda DİB'in laik bir devletin kurumu olarak düşünülemeyeceği ve kaldırılması gerektiğini ortaya koyan ilk örneğe karşılık gelmesi açısından da önem taşımıştır. Buna karşılık, 1966 yılı programından alıntılanan tüzük gayeleri arasında DİB'in eşitlikçi temsil şartlarına uygun olarak dolayısıyla mezhep ayrımcılığının giderilmesi şartıyla teşkilatlandırılması yönünde bir maddeye yer verilmiştir. Bu bakımdan partinin yeni programdan yansıyan genel eğiliminin daha ziyade eşitlikçi temsil imkânlarını araştırmak, aynı zamanda dinin "cemaat işi" olduğu verisiyle DİB'in mevcudiyetini sorgulamak şeklinde sunulduğunu söylemek mümkün görünmektedir[461].

Programda partinin uluslar arası ilişkilere ve uluslar arası hukuka ilişkin görüşlerine de yer verilmiştir. *Milletler Topluluğu* başlığını taşıyan bölümde belirtildiğine bakılırsa milletlerin birbirlerini baskı altında tutamayacakları, "ne kadar küçük olursa olsun her milletin özgürlüğe hakkı olduğu", özgürlük arayışı sürecinde milletler arasında meydana gelecek çatışmaların "BM topluluğu yasalarına" göre çözüme kavuşturulması gerektiği fikrine yer verilmiştir. Milletler arası ilişkileri betimleyen yaklaşımda da dikkat çekici bir yere sahip olan sömürü düzenine karşı, bireyden millete ve milletten milletlerarası düzleme geçiş şekliyle gözlenecek bir sömürü karşıtlığı düşüncesinin "karşılıklı yardımla" aşılabileceği ifade edilmiştir. Başlığın en dikkat çekici kesitindeyse genel silahsızlanma istemindeki ısrarla savaşın önüne geçilemez bir afet olduğunun *a priori* olarak yanlışlanabileceğinin kesin bir dille ifade edilmiş olması ve bunun yanı sıra sefalet ve cehalete karşı savaşta geri bırakılmış milletlere yardımın milletler topluluğunun başlıca ödevi olması gerektiği yönündeki yaklaşımlarına yer verilmiştir[462].

---

[461] Bu konu Alevi siyasal hareketinin uzun vadeli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Alevi siyasal hareketinin örgütlülük deneyiminde öne çıkan ve farklı örgütlülük düzeylerinde farklı talepler şeklinde ele alınan DİB konusunda Cem Vakfı ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin (PSAKD) (kurumsal restorasyon ve kaldırılma şeklinde) farklı siyasal taleplerine işaret eden bir çalışma için bkz. Burak Gümüş, "Alevi Hareketleri ve Değişen Alevilik Üzerine", **Alevilik**, ed. İsmail Engin, Havva Engin (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), 514. Yine Alevi siyasallığının müphem karakterdeki örgütlülük deneyimleri arasında iki ana aksa karşılık gelen yukarıda belirtilen örgütler nezdinde kapsamlı bir karşılaştırmaya yönelen bir çalışma için bkz. Seçil Aslan, "The Ambivalence of Alevi Politic(s): A Comparative Analysis of Cem Vakfı and Pir Sultan Abdal Kültür Derneği" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008). Alevi siyasallığının söz konusu parçalı yapısının resmi düzlemde bir parçalı kolektif aksiyon olarak değerlendirilerek araçsallaçtırma düzleminde yorumlanması için bkz. Elise Massicard, "Alevist Movements At Home and Abroad: Mobilization and Disjunction" **New Perspectives On Turkey** 28–29 (Spring–Fall 2003):168.

[462] Türkiye Birlik Partisi, **1972**, 56–58.

Partinin programatik çizgisindeki değişikliği belirginleştiren argümanlar arasında yer alan Uluslararası politika argümanları, "Türkiye Birlik Partisinin Hedefleri" başlığı altında verilmiştir. Bu konuda parti hedefleri arasında emperyalizm karşıtlığı uzamında sömürge kalıntılarının tasfiyesi öncelikle belirtilmiştir. Bu şekliyle partinin "yabancı boyunduruğundan kurtulma çabalarını sevinçle karşıladığı" belirtilmiş, "Milli kurtuluş savaşı veren partilerin kardeş bilindiği ve saygı ile selamlandığı" ifadelerine yer verilmiştir. Uluslararası politika alanındaki diğer önemli hedefse "ileri sanayi devletleriyle geri bıraktırılmış memleketler arasındaki yardımlaşmanın eşit koşulları içinde olması, siyasal hiçbir şarta bağlı olmaması, yardım gören uluslara bilimsel işbölümünden başka hiçbir yüküm getirilmemesi" olarak ifade edilmiştir.

Parti programında Avrupa'ya dönük gelecek tasavvuruna ilişkin düşülen notlarda Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Birleşik Avrupa Halkları Cumhuriyeti'nin ilk adımı olarak karşılandığı, dış göç sürecinin, göç sürecine dönük ilgi belirli oranda Alevi kitleyi ilgilendirdiği düşünülebilirse de daha ziyade genel bir politika şeklinde ortaya konmuş olsa gerektir[463], Avrupa ülkelerindeki Türk asıllı azınlıkların haklarının mahfuz tutulduğu ifadelerine yer verilmiştir.

Burada TBP'nin dış göç sürecinde kamusal bir harekete dönüşme evresi öncesinde Aleviliğin mobilizasyonu ve örgütlenmesi konusundaki rolü üzerine kısa bir ekleme yapılacak olursa denilebilir ki, TBP, dönem boyunca CHP'yle birlikte amalgam bir mobilizasyon çekirdeğinin destekleyicisi olmuştur. Batı Avrupa'ya yayılan dış göç sürecinde Alevi işçilerin örgütlülük ve dayanışma deneyimlerine eğilen ilgili makalesinde Sökefeld'in belirttiği şekliyle Almanya'da "1970'lerin başlarında Berlin, Hamburg ve bazı kentlerinde" daha çok geleneksel kültür öğelerine dayalı pratiklerinin yeni mekânlarına dayalı olarak sürdürülmesiyle yetinen Alevilerin, 1979'dan başlayarak öncelikle "Kemalist gelenek"ten beslenen isimlendirme tarzıyla örgütlendiklerini belirtmiştir[464].

Bu şekliyle CHP ve TBP'li bir taban komposizyonuyla şekillenen bir ilk örgüt Hamburg'da Yurtseverler Birliği (YB) adıyla kuruşmuştur. YB'nin TBP'yle kurulu ilişkisi üzerine kısa bir değerlendirme yapılacak olduğunda öncelikli olarak göze

---

[463] Buna karşılık partinin dış göç sürecinde, ülke içindeki etnik ve dini azınlık konumunun yarattığı güvensizlik hissi ve ekonomik gerekçelerle göç eğilimi daha yüksek düzeyde seyreder görünen, Alevilere dönük bir dış örgütlenme politikası güttüğü de görülecektir. 1970'li yılların sonunda parti yönetimini temsilen bir heyetin Almanya'ya yaptığı ziyaret bu açıdan anlamlı görünmektedir. İlgili örgütlenme çalışmaları için Bkz. Birlik Partisi, **1971**, 34. Ata, **age**, 315–316.

[464] Sökefeld, **2000**, 13.

çarpan iki husus TBP'nin ulusaşırı alanda yapılanan Alevi kimliğinin inşasına dönük temellendirici bir katkı sağlamış olduğudur. Bu konudaki diğer bir husus ise dış göç sürecindeki yeni mekan bağlamının sağladığı özgün karakterin de belirleyiciliğinde TBP ve CHP Alevi tabanları arasındaki eklemlenme düzeyinin yüksekliğidir. Bu veri en azından Türkiye'de siyasal alandaki ittifak formülü tartışmalarının TBP ve CHP açısından değerlendirilen karşılıklarıyla kıyaslandığında daha etkin ve dinamizm yaratabilecek bir veri olarak yansımıştır[465].

Yine dış politika yaklaşımının örneklenişinde tarafsızlık ve milli savunma konularındaki parti görüşlerine yer verilirken siyasal alandaki askeri vesayet etkisiyle ilgili bir değerlendirmede bulunulmaksızın, ordu personelinin insan onuruna aykırı hiçbir işlemle karşılaşmaması, seçme ve seçilme haklarından yoksun kılınmaması şeklindeki kriterlere yer verilmiştir. Buna karşılık askeri ittifaklardan kaçınmak gerektiği yönündeki değerlendirme uzamında askerlik ödevinin genel ve eşitlik koşulunda yerine getirilmesi, bir yılı geçmeyecek bir sürede yürütülmesi şeklindeki değerlendirmeye yer verilmiştir. Milli savunma alanındaki değerlendirmede askeri personelin hizmet süresi içinde ya da dışında, ister üniformalı, ister sivil giyimli olsun, yurttaşlık haklarına tam ve eksiksiz bir biçimde sahip olmaları gerektiği düşüncesine yer verilmiştir.

Partinin 'devlet düzeni' başlığı altında verilen idari yapılanmaya ilişkin görüşleri içerisinde merkeziyetçi düzen niteliğine ilişkin eleştirilere yer verilmiştir. Bu şekliyle yerel yönetim deneyiminin merkeziyetçi deneyimin ötesinde yürürlüğe sokulabilmesi düşüncesiyle köy, bucak, ilçe ve illerde mukim kimselerce seçilen meclislere sahip olunması, TBMM'nin tek dereceli, tek liste ile seçilmesi, Milletvekilliklerinin her partinin yurt çapında aldıkları oy oranında dağıtılması, kanunların azaltılması, idareyi ıslaha yönelinmesi, yöneticilerin halk temsilcileri önünde, hükümetin ise milletvekilleri önünde sorumlu olması gerektiği fikrine yer verilmiştir. Bu bölümde seçimlerde en çok oy desteği sağlayan partinin hükümeti kurması, programının, diğer partilerin desteğiyle gerçekleştirilmeye çalışılması gerektiği fikrine yer verilmiştir. Bu aşamada yer verilen diğer görüşler arasında düşünce ve ifadenin suç kapsamına giremeyeceği şeklindeki özgürlükçü referansın yanı sıra "sendikalar, odalar ve barolar veya demokratik seçim yolu ile kurulan özel çıkar örgütlerinin

[465] Sökefeld, **2000**, 13–17. Almanya Alevilerinin 1990'lı yıllara uzanan örgütlenme sürecini değerlendirebilmek açısından Sökefeld önemli bilgiler sunmaktadır.

deneyimlerinin kamu ve Hükümetle paylaşılmasının önemi yer almıştır. İdari yapılanmaya ilişkin tasavvuru ortaya koymak üzere sonuç kısmında partinin amacı "kişileri Devlete kul etmek değil, Devleti insanlaştırmaktır" şeklinde ifade edilmiştir[466].

İdari yapılanmanın bir uzantısı olarak "Köy ve Kentler"in öz yönetimleriyle ilgili başlıkta köy ve kent yönetimlerinin merkezi yönetimden bağımsızlığının mali özerklik koşullarına bağlı olduğunun altı çizilmiş, "mali siyasette özgür" olmanın "Merkezi hükümet ve iller arasında yapılacak gelir kaynaklarının dağıtımına ilişkin anlaşmalara köy ve kent meclislerinin eşit oyla katılmaları, tahsis olunan paraların köy ve kent meclislerince serbestçe kullanılabilmesi, ayrılan paralardan hiçbir kesinti yapılmaması, köy ve kentlerin sınırlarını aşan ekonomik veya sosyal görevlerin ilgili meclislerin eşit oy sahibi oldukları bir kurul tarafından yerine getirilmesi, il, ilçe ve bucakların idaresinin "İçişleri Bakanlığı'nca atanmış idare amirlerinin başkanlığında o yer halkı tarafından seçilecek kurullar tarafından yürütülmesi" düşüncesine yer verilmiştir.

Kadın hakları konusunda hukuksal eşitliğin yanı sıra uygulamadaki eşitsizlikçi eğilimlerin önünün alınması gerekliliği konusu üzerinde durulmuştur. Ancak bu öngörü yanında uygulamanın eşit şartlarda gerçekleştirilmesi sırasında karşılaşılan zorluklar nedeniyle evli kadınlara ve çocuklu annelere özel yardım yapılması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. Partinin kadın hakları konusundaki bu gözetimci yaklaşımı aile yapısının sağlamlaştırılması bağlamında kira düzeyinin sabitlenmesi, konut ve eşya kredisi şeklinde yardım paketlerinin yürürlüğe sokulması şeklinde belirlenmiştir. Gençliğe ilişkin parti görüşleri aileyle ilgili görüşlerin devamında sunulmuştur. Gençlik politikasına ilişkin açıklamalar sırasında en çok demokratik bilincin kazanımının üzerinde durulmuştur. Gençliğin kendi kendisini yönetim deneyiminin önemine işaret edilen bu bölümde "kamu işlerine karışarak yurttaşlık haklarının korkusuzca kullanımında güvençli olunmasının" önemine değinilmiştir[467].

Programın devlet ve topluma ilişkin tasavvurunun kısa bölümler halinde anlatıldığı bölüm, ekonomik düzene ilişkin görüşlerin verilmesiyle devam etmiştir. Programın bu son bölümünde karma ekonomik düzene ilişkin temel yaklaşımlara yer verilmiştir. Karma ekonomik düzenle ilgili yaklaşım devlet kapitalizmi ya da özel girişim

[466] Türkiye Birlik Partisi, **1972**, 58–60.
[467] Türkiye Birlik Partisi, **1972**, 60–62.

kanalıyla olsun sermaye tahakkümünün ortadan kaldırılması, bunların yerine bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasında demokratik bir denge kuran planlı ekonomi sistemi getirilmesi şeklinde verilmiştir. Bu doğrultuda kamu hizmetlerinin özel teşebbüse bırakılamayacağı, yerli olan kamu hizmetlerinin Belediyelerce, memleket çapındakilerin de kamu işletmelerince yerine getirileceği belirtilmiştir. İdari yapılanmada belirlenen ilkelerden yola çıkarak, kamu hizmetlerinin yönetimine üç unsurun katılması gerektiği düşüncesine yer verilmiştir: Köy veya kent İl Temsilcileri, ister kişi, ister işletme olsun tüketiciler ve o iş yerinde çalışanlar. Bu belirleme üzerinden kamu hizmetleri yönetiminde görev üstlenecek üç unsurun yetkileri de şöyle sıralanmıştır: Girişimin işletme programını çizmek, programın ve ilerideki gelişme ereğinin gerektirdiği sermaye yatırımlarını onaylamak, yönetimi denetlemek, yöneticilerle çalışanlar arasındaki ilişkilerin insanca alınmasını gözetmek, kararlarını kamu yararına ve girişimin faydasına olarak vermek.

Ekonomik düzen tasavvurunun öne çıkan bir niteliği de ekonomik demokrasinin hayata geçirilmesidir. Siyasal demokrasinin vazgeçilmez bir bütünleyicisi olarak nitelenen ekonomik demokrasi ilkesi konusunda işçi, ücretli kesim ve memurlar için görev alacak ekonomik demokrasi organları olarak sendikalar birliği, iş kolu sendikaları, İl Sendika temsilciliği, işyeri sendika temsilciliği sayılmıştır. Ekonomik demokrasi hedefine ulaşmak üzere organlarına "kendi içlerinde ekonomik incelemelerde bulunacak komiteler kurmaları ve planlama kurulu yoluyle Hükümet ve Parlamentoyu aydınlatmak ödevinde bulundukları" belirtilmiştir. Bu konuda üzerinde durulan diğer bir nokta tüketici haklarının korunması konusu olmuştur. Bu amaçla partinin "bir tüketiciler Danıştayının kurulması" yönündeki talebine yer verilmiştir.

Sendikaların ekonomik düzenin eşitlikçi bir tasavvur doğrultusunda ele alınışında taşıdığı önemi ele alırken genel grev hakkının memurlar dâhil olmak üzere bütün emekçilerin dokunulmaz ve vazgeçilmez hakkı olduğu hatırlatılmış, "bu hak ister özel ister kamu ve ister milli güvenlik iş yerlerinde olsun, her yerde eksiksiz ve şartsız olarak kullanılır. Hiçbir sebep ve vesile ile ertelenemez veya engellenemez" denilerek ilkesel tutarlılık örneklenmiştir[468].

Son olarak sosyal güvenlik alanındaki düzenlemelere değinilirken yurt çapında bir sağlık hizmetleri örgütünün kurulması öngörülmüş, hastalıkları önlemek, parasız

[468] Türkiye Birlik Partisi, **1972**, 65–69.

bakım ve tedavi sağlamak, kanser, romatizma ve verem gibi yaygın hastalıklara karşı özel tedbirler alınmasının da kurumun görevleri arasında olması gerektiği belirtilmiştir. Sosyal güvenlik sisteminin yaşlı nüfus, kronik hastalar ve malullar için rahatça geçimin sağlanacağı ölçüde bir aylık bağlanılması, milli gelir arttıkça aylıkların yükseltilmesi ilkesi de sosyal güvenlik hizmetleri kapsamında sayılmıştır[469].

Programın sonuç kısmında "emperyalizmin son aşaması kapitalist" düzene ilişkin ve bunun yanı sıra yeni toplum biçimleri arayan ve gerçekte emperyalizmin başka bir türü olduğu belirtilen diktatörlüğün karşısında Türkiye'nin özgür bir yol izlemek zorunda bulunduğu ifade edilmiştir. Çeşitli yurt ve sistem sorunları karşısında reçeteler arasında yer verilen bir yöntem, sonuç kısmında ifade edilen on iki yıldızın aydınlattığı bir yol "insan sevgisi"ne ulaşılması hedefinin önemine değinilmiştir[470].

Yukarıda verilen ilkelerin somutlaştırılması açısından 12 Mart 1971 sonrası geçiş döneminin deneyimleri oldukça önem taşımıştır. 'Yaşasın Özgür Bağımsız ve Demokratik Türkiye' başlığını taşıyan 1973 Seçim Bildirgesi'nde beş temanın işlendiği dikkat çekmiştir. Programatik çizgiyi betimlemek açısından önem taşıyan seçim sloganları şöyle sıralanmıştır:

1 – Halkla Beraber Halkın Demokratik İktidarı İçin Mücadele–Elele El Birliğe
2 – Fikir ve Düşünceler Zincire Vurulamaz–Genel Af
3 – Üslerinden Arınmış Bağımsız ve Tarafsız Bir Türkiye İçin Mücadele
4 – Toprak Ağalığına Son Sömürüye Paydos
5 – Genel Grev Hakkı Serbest Grev Özgürlüğü[471]

4.3.2.1. Türkiye Birlik Partisi Seçim Bildirgesi (1973 Genel Seçimleri)

Mevcut seçim bildirgesinin partinin sol siyasal alanda konumlanış iradesinin açıklaştırılması açısından göreli önemi bulunduğunu belirtmek yararlı olacaktır. 1969 genel seçimlerinden 1973'e uzanan çizgide partideki programatik ve söylemsel çizgi değişikliği, çağrısal damarının daha etkinleştiği biçimiyle sürmüştür. "Demokratik Güçbirliği Gerçekleşmelidir"[472] başlığı altında yapılan değerlendirmeyle demokratik güçbirliğinin solun tekelci ve geri güçlere karşı tasfiyesinin önüne geçebilmek açısından önem taşıdığı belirtilmiştir. Bu seçim, yasal siyasal alanda temsil edilebilme şansını sahip olan TİP'in yokluğunda yapılan bir seçim olması nedeniyle sosyalist solun potansiyelinin harekete geçirilebilmesi için arayış dönemi olarak

[469] Türkiye Birlik Partisi, **1972**, 69–72.
[470] Türkiye Birlik Partisi, **1972**, 72.
[471] Türkiye Birlik Partisi, **Türkiye Birlik Partisi: 1973 Seçim Bildirgesi**.
[472] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 7.

geçirilmiş olması nedeniyle de önem taşımıştır. Bu yönüyle partinin seçim bildirgesinde “sosyalist bir parti kuruluşu hedefi” yerine “seçimden istifade ederek ilerici güçler arasında bir güç birliğine girmek ve seçim sonrası için güçlü bir muhalefet yaratılabilmesi” hedefine yer verilmiştir. Seçim bildirgesinde demokratik sol cephenin desteklenmesi çağrısına yer verilirken değinilen dikkat çekici diğer bir nokta ise seçimlere katılınmayan illerdeki somut şartlar çerçevesinde hareket edilmesi yönündeki telkin olmuştur. Bu telkinin dar gelirli toplumsal kesimlere ulaşabilme arayışında belirgin bir aşama kaydetmiş görünen CHP’nin lokal örnekler üzerinden desteklenebilmesi açısından önemli bir örnek niteliği taşıdığını belirtmek yararlı olacaktır. Bildirgede partinin demokratik sol anlayışı özetlenirken dar kapsamda “işçi kitlelerinin, emperyalizme ekonomik ve siyasal anlamda bağımlılığın gündemde bulunduğu günün koşullarında geri kalmış ülkelerde antiemperyalist ve demokratik güçlere rehberlik eden bir kavram olarak ifade edilmiştir.

Demokratik solun “politik açıdan işçi–köylü ve dar gelirli kitlelerin demokratik olarak parlamentoda temsil edilmesi ve bunların sözcülüğünün yapılması” anlamına geldiği belirtilen bildirgede, 12 Mart 1971 muhtırasına verilen parti desteği kenarda tutulursa, solun tasfiyesi süreci karşısında “tekelci burjuvazi”nin etkinleştirilmesine dönük sürecin yarattığı, “aşırı sağ” diye nitelendirilen ve 1961 Anayasası’nın göreli özgürlükçü atmosferini tahdit altına alan düzenlemeler etkisinden rahatsızlığa yer verilmiştir. Bildirgenin merkezinde yer alan bir uyarı niteliğini taşıdığını söyleyebileceğimiz cephe kurulumu, burjuvazinin temsiliyetini önceleyen sağ partilerin bir araya gelmesiyle bir meşruiyet zemininin oluşturulmak istendiği uyarısını yansıtmıştır. Bu uyarı karşısında bildirgenin çağrısal damarını karşılayan “bağımsız ve demokratik Türkiye” ile gerici ve sağcı egemen güçlere karşı, işçi–köylü ve dar gelirli kitlelerden oluşan halkın bütün alanlarda demokrasi mücadelesi” vermesinin demokratik solun ilk hedefi olduğu belirtilmiştir. Bağımsızlık atfının yorumlanışı sırasında bildirgede yer verilen hedefler arasında 1969 seçim bildirgesinde de karşımıza çıkan; ancak NATO’nun Rusya’nın güçlenmesine katkı sağlayan bir dış güvenlik örgütü olarak nitelenmesine içkin ideolojik yaklaşım yeniden yorumlanmış, Türkiye’nin ABD’nin ve Ortak Pazar ülkelerinin çifte sömürgesi haline geldiği” uyarısıyla, yabancı sermayenin girdiği tüm üretim alanlarının millileştirilmesi ve temel üretim alanlarında devletçi bir politikanın izlenmesi” gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Nato, Cento ve ikili anlaşmaların

tümü feshedilerek askeri ve politik alanlarda tam bağımsızlık ve tarafsızlığın gerçekleştirilmesi ve Ortak Pazar'dan ekonomik bağımsızlığı sağlamak amacıyla kesin olarak çıkarılması" gerektiğinin üzerinde durulmuştur[473].

Partinin, sembolik karşılığı yüklenen bir rakam belirlemesiyle yeniden ele alınan ilkelerine yer verilen bildirgede partinin çeşitli konulardaki görüşleri yinelenmiştir. Ekonomi alanındaki görüşler on iki başlık altında (Kalkınma ve Sanayileşme, Ortak Pazar, Dış Ticaret, Bankacılık ve Sigortacılık, Tarım, Toprak ve Köylü Sorunları, Enflasyon, Hayat Pahalılığı, Ücret–Fiyat İlişkileri, Gelir Dağılımı, Vergi, Yabancı Sermaye, İşçi Dövizleri, İşsizlik, Madenler ve Petrol Sorunu, Bölgeler arası Dengesizlik) verilmiştir[474].

Kalkınma ve sanayileşme alanında tarımsal üretim yapısından sanayileşme alanındaki üretim yapısına geçişin öngörüldüğü belirtilirken kalkınmış bir toplum ise "milli gelirin yüksek, gelir dağılımının dengeli ve adaletli, refah seviyesinin yüksek olduğu, işsizliğin olmadığı, çalışmak isteyen herkesin serbestçe iş bulabildiği; sömürünün olmadığı, yaratılan artık-değerin yabancı sermaye tarafından ülkeden çıkarılmadan yeniden en verimli sahalara yatırıldığı bir toplum" şeklinde betimlenmiştir. Bu şekliyle yabancı sermayenin girdiği tüm üretim alanlarının ve esaslı üretim araçlarının kamulaştırılmasına esas olan devletçi bir politika izlemenin gerekliliği üzerinde durulan kalkınma ve sanayileşme perspektifinde "ulusal ekonominin emekten yana, halktan yana ve emekçilerin denetimine ve yürütülmesine demokratik olarak katıldığı, bir plana bağlı olarak üretim-tüketim dengesinin sağlanması, gelir dağılımının düzenlenmesi ve üretim araçları üreten ağır makine sanayinin kurulması" öngörülmüştür.

Partinin ekonomi alanındaki görüşlerinden "Ortak Pazar ve Dış ticaret, Bankacılık ve Sigortacılık" alanlarında ortak Pazar hedefinin yerli tekelci burjuvazinin özlemi ve ekonomik zorunlulukları nedeniyle gündemde tutulduğu, "montaj sanayinin ülkede yaygınlaşması" yoluyla bir sanayileşme bağımlılığına yol açacağı endişesine yer verilmiştir. Dönem sol jargonunda belirli bir yeri bulunan "onlar ortak olacak, biz pazar" söylemi bu konudaki kısa değerlendirmenin özeti olarak sunulmuştur. Dış

---

[473] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 7–11.
[474] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 33.

ticaret, Bankacılık ve Sigortacılık alanında kar marjlarının yarattığı eşitliksizlik fikri üzerinden yukarıda sayılan sektörlerin devletleştirilmesi fikrine yer verilmiştir[475].

Tarım, toprak ve köylü sorunları ele alınırken kırsal kesimdeki feodal kalıntıların tasfiyesi, feodalitenin ekonomik ve politik etkilerin kaldırılması ile kırsal alan kalkınma sorununun aşılabilmesi yolunda önemli bir adım atılacağı belirtilmiştir. Bu atılımın birbirinden ayrılamayacak toprak ve tarım reformlarıyla sağlanacağının değerlendirildiği bölümde toprak reformunun belirli bir tavan sınırdan sonra kamulaştırılan toprakların az topraklı ya da topraksız köylülere verilmesi, belirli bir kooperatifleşmeye gidilmesi ve bu düzenlemenin tarım reformuyla bütünlenmesi fikrine yer verilmiş, ek olarak toprak reformunun sınıfsal muhtevasının dikkate alınması gereğiyle salt reform paketinin beklentileri karşılamayacağı belirtilmiştir. Dikkat çekilen bir noktayla bu reformun “kırlardaki sınıf mücadelesinin ön-şartı olduğu bilinci açısından önem taşıdığı” belirtilmiş, “sanayi burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda parlamentodan çıkarılan reform paketiyle bu söylemin sosyal demokratların elinden alındığı” belirtilmiştir. Partinin reform söylemine atfettiği öneme karşılık gelişen kapitalist dinamikler ve işgücünün kırsal alandan kentsel alana aktarılım dinamiği gözeten yaklaşımı söz konusu reformun “aşılması gereken bir reform” olduğu değerlendirmesiyle sonlanmıştır.

Enflasyon, hayat pahalılığı ve ücret–fiyat ilişkileri konusu partinin üzerinde titizlikle durduğu diğer bir konudur. Evvelki seçim beyannamesinde de yer verilen bu konuyla artan enflasyonist baskının işçi sınıfı başta gelmek üzere tüm dar gelirli kitlelere yüklendiği değerlendirilmiş, bu eşitsizlik halinden “çarpık kapitalist sistem ve hâkim sınıflar” sorumlu tutulmuştur. Gelir dağılımı açısından da benzer bir eşitsizlik eğilimi tespitinde bulunulmuş, kapitalist sistemin üretim ve gelir dağılımı mekanizmasına ilişkin sömürü anlayışından kurtulunması gerektiği düşüncesi ortaya konulmuştur. Devletin önemli gelir kaynakları arasında yer alan vergi gelirlerinin tahsilatında ortaya çıkan adaletsizliğin değerlendirildiği yedinci başlıkta çalışan halk kitlelerinin tabi oldukları doğrudan vergi kaleminin vergi gelirlerinde taşıdığı oransal büyüklüğe karşılık, sermaye sahiplerinin dolaylı vergilerinin vergi gelirleri içindeki yerinin oransal düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan adaletsizliğe değinilmiştir. Sekizinci başlık yabancı sermayeye dönük parti yaklaşımını ortaya koymaktadır.

[475] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 33–37.

Bu başlık altında emperyalizmin yayılma aracı olarak değerlendirilen yabancı sermayeye kati karşıtlık ortaya konulmuştur. Bu konudaki parti görüşü "T. Birlik Partisi yabancı özel semayeye temelinden karşıdır ve yabancı sermayenin girdiği tüm üretim alanlarının millileştirilmesinden yanadır" şeklinde ifade edilmiştir. İşçi dövizleri açısından parti görüşü işçi dövizlerinin Türkiye'ye çekiminin teşviki; ancak kullanım alanı önceliğinin kurulacak ağır sanayi tesislerine bırakılması şeklinde ortaya konulmuştur. İşçi dövizlerinin yapılacak temel yatırımların toplumumuzdaki bölgesel farklılıkları ve işsizliği azaltacak biçimde kullanımı yaklaşımıyla ekonomik döngünün yatırım potansiyelinin genişletilmesine dönük yaklaşım ardından işsizlik sorununa ilişkin parti yaklaşımı ortaya konulmuştur. Geç sanayileşme ve kapitalist sistemin yarattığı sömürü esasına dayandırılan sorunun çözümüne ilişkin parti yaklaşımı öncelikle demokratik toplumcu sömürünün olmadığı bir düzenin kurulabilmesi esasına dayandırılmıştır[476].

Yine önceki seçim beyannamesinde de yer verilen madenler ve petrol sorunu konusunda maden işletme ve arama hakkının tekelci burjuvazinin çıkarları doğrultusunda yürütüldüğünden bahsedilmiş, emperyalizmle çıkar birliği sonucu maden işletmeleri artık değerinin ülke dışına gitmesinin önlenebilmesi amacıyla her türlü yer altı ve yer üstü kaynağının devletleştirilmesi şeklindeki parti yaklaşımı ortaya konulmuştur. Petrol sorununa ilişkin parti yaklaşımı, konjonktüre uygun biçimiyle petrol krizi tartışmalarının sürdüğü bir dönemde yinelenmiştir. Dış talep artışları ve sınırlı üretim karşısında stratejik bir öneme sahip olduğu ifade edilen petrol açısından partinin temel görüşü petrol aramalarının sıklaştırılması ve devlet eliyle yürütülmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Partinin ekonomi alanındaki görüşlerinin son bölümü "bölgeler arası eşitsizlik" başlığıyla verilmiştir. Bu başlık altında mahrumiyet bölgeleri şeklinde de anılan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kalkındırılmasına ilişkin parti yaklaşımı ortaya konulmuş, bu bölgelerdeki toprak ağalığı ve ilkel ekonomik düzenin aşılabilmesi amacıyla ekonomik yatırımların ve sınai tesislerin kurulması, kooperatifleşme, okul, hastane ve her türlü bayındırlık hizmetlerinin hayata geçirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bölgenin geri kalmışlığının, dolayısıyla

[476] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 37–45.

bölgeler arası eşitsizliğin aşılması açısından "halkın demokratik iktidarı"nın çözüm olduğu düşüncesine yer verilmiştir[477].

Bildirgede partinin ekonomi alanındaki görüşleri sonrasında sosyal konulardaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşler eğitim, gençlik, sosyal güvenlik, din ve laiklik, kadın hakları, işçi hakları, şehirleşme ve gecekondu sorunu, adalet, sağlık hizmetleri ve genel af başlıklarıyla verilmiştir. Yine sırayla gitmek gerekirse eğitim alanındaki parti görüşü dışa bağımlılık teması ve ülkenin somut koşullarına aykırı bir sistemin işliyor oluşu eleştirisiyle verilmiştir. Partinin paralı eğitimin ve halen sürdürülmekte olan çarpık eğitim sisteminin karşısında olduğu ifade edilmiş, yanı sıra "Köy Enstitülerinin tekrar açılması, sanat okulları gibi üretime dönük diğer eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ve toplumun çıkarları doğrultusunda yürütülmesi" görüşü savunulmuştur.

Gençlik konusunda partinin arzuladığı gençlik tipi "geri kalmış ülkemizin somut sorunları ile, ekonomik, sosyal ve politik sorunları ile ilgilenen, düşünen, araştıran, dinamik ve devrimci" şeklinde tasvir edilmiştir, Bu gençlik tasvirinin yurtsever, ilerici, halkçı, anti-emperyalist, demokratik-devrimci nitelikleri de ortaya konulurken, kapitalizmin yarattığı dışa bağımlı burjuva gençlik modelinin verilen niteliklere sahip gençlik modeliyle ikame edilmesinin gençlik bunalımlarının aşılmasında belirleyici olacağı düşüncesi "halkın sorunları içinden bir gençlik sorunları" okumasıyla verilmiştir.

Sosyal güvenlik alanındaki parti görüşü "tarım alanı dâhil olmak üzere bütün çalışma alanlarında sosyal güvenlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması" şeklinde verilmiştir. Bu konudaki parti görüşünün dikkat çekici niteliği tüm emekçilerin, memurların, sosyal güvenlik kapsamı içine günün şartlarına uygun olarak alınmalarının" savunulmuş olmasıdır. Yine sosyal güvenlik hizmetleri kapsamında işsizlik sigortasının kurulması ve bütün sigortalar ile diğer sosyal güvenlik tedbirleri, çalışan kitleler ve dar gelirliler açısından ailelerini de kapsayacak şekilde genişletilmelidir" denilmiştir.

Partinin din ve laiklik konularındaki yaklaşımı bilimsel toplumcu görüş esası üzerinden özgürlükçü bir eğilimle yorumlanmıştır. Bu şekliyle partinin "dinsel inançlara ve materyalist felsefelere" aynı ölçüde saygı duyduğu belirtilerek din olgusu ve dışındaki inanç olguları arasındaki eşit mesafelilik yaklaşımı

[477] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 45–48.

vurgulanmıştır. Laiklik ilkesinin ideal biçimde yürütülmesi açısından önem taşıyan bu yorumun uzantısı olarak "dinin, devlet elinde başka türlü düşünenleri bölmek, ezmek ve çalışanları kul yararına sömürmek için araç olarak kullanılmaması" gerektiğinin altı çizilmiştir. Yine bu konuda Türkiye Birlik Partisi "vicdan özgürlüğü adı altında orta çağın gerici düşüncelerini istismar ederek gericiliği ve şeriatçılığı adeta teşvik eden ve sağcı partilerin tutum ve davranışlarını şiddetle reddeder" denilerek din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin değerlendirmeler sürmüştür[478].

Partinin kadın hakları konusundaki yaklaşımı "her bakımdan" denilerek cinsler arası eşitliğe vurgu üzerinden ele alınmıştır: "Kadın her bakımdan erkeğe eşittir. Eğitimde, çalışmada, ücrette kadın erkekle beraberdir". Ancak bu ilkesel ifadenin yanı sıra kadının toplumun "en çok sömürülen" varlığı olduğu tespitiyle ekonomik alanda boy gösteren ve türetimi izlenen eşitsizliğin önünün alınması gerektiği vurgulanmış ve belirtilmiştir: "Kadının tam hukuksal eşitliği, sosyal ve ekonomik eşitliğine gölge düşürmemelidir".

İşçi hakları açısından "sendikalara" önemli görevler düştüğü belirtilmiştir. Sadece işçilerle sınırlı kalmamak üzere, memurların da sendika temsilcilerinin "çalışma güveninin kanunla sağlanması" gerektiği ifade edilmiş, "memur ve kamu hizmetleri" dâhil olmak üzere çalışma güvencesi yanı sıra "eşit işe eşit ücret ilkesine göre hareket edilmesinin" önemine değinilmiştir. Bu konudaki nicel değerlendirmede "T. Birlik Partisi haftada (5) gün ve (40) saat çalışma ilkesini kabul eder" denilmiştir. Yine bu alanda "hayat pahalılığına paralel olarak ayni oranda her yıl otomatik olarak arttırılmalıdır" denilmiştir. Yeni ve "emekten yana bir iş kanununun" gerekliliğinden bahsedilmiş, işçilerin "kamu sektöründe yönetime katılması", özel sektörde ise "yıllık kardan prim almaları" öngörülmüştür. Bunun yanısıra lokavt müessesesinin reddedildiği, lokavtın "işçileri yıldırmak, onların ekonomik ve siyasi mücadelelerini kırmak, sömürüyü daha da arttırmak için patronun eline verilen ve Anayasal olmayan bir silah olduğu" belirtilmiştir. Lokavt uygulamaları karşısında ilerici sendikal dayanışmaya yer verilen bu bölümde "grevlerin ertelenmesine karşı çıkıldığı" görüşüne yer verilmiş, "genel grev hakkı" savunulmuştur. Partinin çalışma güvencesi yanı sıra "işsizlik sigortasının kurulması ve bütün sigortalar ile diğer sosyal güvenlik

[478] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 48–50.

hizmetlerinin çalışan işçi ve köylü kitlelerine genişletilmesi ve derinlemesine yayılmasının öngörüldüğü" belirtilmiştir.

Şehirleşme ve gecekondu sorunu bir sistem olarak ele alınmış, çarpık kapitalizmin uzantısı olarak tarımsal kesimdeki mülksüz köylü oranının artışıyla beraber kitlelerin köylerden kente göçünün hızlandığı değerlendirilmiştir. Ancak göç sürecinin yanı sıra kentlerdeki barınma sorununun bir boyutu olarak gecekondu sorununun ortaya çıktığı, "gecekondularda yaşayan emekçi kitlelerin sorunlarının arttığı" belirtilmiştir. Bu konudaki parti görüşü "planlı şehirciliğin" geliştirilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra gecekondu bölgelerinin "altyapı hizmetlerinin" yaygınlaştırılması, emekçi halkın sosyal konutlarda barınabilmesine ilişkin perspektif ortaya konulmuştur.

Partinin adalet sistemiyle ilgili görüşleri sosyal alandaki sekizinci başlıkta verilmiştir. Bu konuda temel ilke olarak yargı birliğinin savunulduğu belirtilmiş, adaletin dağıtımında da mali-ekonomik engellerin kaldırılması savunulmuştur. Ayrıca, hukuk ve ceza yargılama kanunlarının adaletin hızla dağıtılması için yeniden toplumumuzun bugünkü şartlarına göre düzenlenmesi gerektiği düşüncesine yer verilmiştir. Partinin, evvelki senenin siyasal idam kararlarına gönderme sayılabilecek değerlendirmesinde demokratik özgür ülkelerde insanlık onuruna aykırı, yaşama hakkının özünü yok eden ölüm cezasına karşı olduğu görüşünün yanı sıra cezaevlerinin modernleştirilmesi, üretime dönük eğitime tabi tutularak mahkûmların topluma yararlı insanlar olarak yetiştirilmesi şeklindeki görüşleri de yer verilen görüşler arasındadır.

Sosyal alandaki diğer görüşler dokuzuncu ve onuncu başlıklar altında sağlık hizmetleri ve genel af konusuna ilişkindir. Sağlık hizmetleri konusundaki sorunlar ele alınırken partinin temel görüşü sağlık hizmetlerinin devlet eliyle verilmesi, "tüm ülke sathına dengeli ve adil bir biçimde dağıtılması, hastanelerin, tüm ilaç sanayinin ve buna paralel olarak özel doktorluğun devletleştirilmesi, ayrıca çalışan işçi, köylü ve bütün emekçi halkımızın parasız olarak sağlık hizmetlerinden yararlandırılması" şeklinde ifade edilmiş, "tam teşkilatlı sağlık ekiplerinin ülke çapında köy köy yaygınlaştırılmasını ve bu suretle parasız sağlık hizmetlerinin halkın ayağına götürülmesi" önerilmiştir.

Genel af konusunda “mevcut ekonomik ve sosyal düzenin çarpıklığı ve sömürüye açıklık”la ilintilendirilerek ele alınan suçlar arasında özellikle “orman ve siyasi mahkûmları” kapsayan geniş kapsamlı bir genel affın savunulduğu belirtilmiş, genel affın siyasi çıkarlara alet edilmesine karşı olunduğu belirtildikten sonra, fikir, düşünce ve basın özgürlüğünden yana olunduğu, fikir suçu gibi, siyasi suç gibi kavramların kabul edilmediği eklenmiştir[479]. Bildirgenin son kısmında partinin siyasal ve kültürel konulardaki görüşlerine yer verilmiştir. “Demokrasi, dış politika ve bağımsızlık, iç politika ve seçimler, özgürlükler ve anayasa değişiklikleri, Kıbrıs sorunu” gibi konularda ele alınan siyasal alandaki parti görüşleri altı başlık altında, “kültür, sanat ve bilim ile spor” konularında ele alınan kültürel konulardaki parti görüşleri iki başlık altında işlenmiştir. Partinin demokrasi konusundaki yaklaşımı siyasal ve ekonomik demokrasiye içtenlikle inanıldığı şeklinde belirtilmiştir. Demokrasi “burjuva partileri arasında oynanan bir oyun olarak değil, fakat bütün sınıf ve tabakaların kendi dünya görüşleri doğrultusunda her türlü anti-demokratik baskıdan uzak olarak özgürce siyasal faaliyette bulunduğu bir mekanizma” olarak tarif edilmiştir. Yine, demokrasinin, partinin 1971 yılında toplanan genel kongresinde sandıksal demokrasi şeklinde de ifade edilen, “sandıktan çıkan kişilere verilen vekâlet” yerine “köyden parlamentoya, işyerinden planlama kuruluna kadar uzanan kademelerde işçi sınıfının ve emekçi halkın da söz ve karar sahibi olmasıyle” kurulabileceğine ilişkin inanç ifade edilmiştir. Dış politika ve bağımsızlık alanında emperyalizme bağımlılığın aşılması gerektiği ifade edilmiş, tam bağımsızlığı zedeleyen her türlü askeri anlaşmalara ve ittifaklara, her türlü ekonomik bütünleşmelere kesin olarak karşı çıkıldığı belirtilmiştir. Bu anlamda bildirgenin baş kısmında da yer verilen “Nato, Cento, ortak Pazar, GATT (Gümrük anlaşmaları) gibi emperyalizmin eritme ve kontrol potalarına kesinlikle karşı” olunduğu ifade edilmiştir. İç politika ve seçimler konusunda hak ve özgürlüklerin genişletilmesine dönük bir perspektif ortaya konulmuştur. İç politikanın “çeşitli burjuva partilerinin tekeli altında bulunduğunun değerlendirildiği bu bölümde siyasal alandaki partilerin temelden farklı olmadıkları belirtilerek göstermelik bir demokrasinin tezgâhlandığı eleştirisinde bulunulmuştur. Yine partinin 1969 genel seçimlerindeki kısıtlıyıcı faktörlerden bir tanesi olarak seçim kanununa eleştirilerin yer aldığı bu bölümde “halkın gerçek iradesinin parlamentoya yansımasının” “seçim kanununun

[479] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 50–57.

değiştirilmesi, ön seçim mekanizmasının kaldırılması ve gerçek ve adil bir seçim sisteminin" uygulanmasından geçtiğinin altı çizilmiştir.

Özgürlükler ve anayasa değişiklikleri konusunda 1971 muhtırası sonrası dönemin anayasal düzenlemelerinin demokratik anayasanın özünden çok şeyler kaybettirdiği görüşüne yer verilmiştir. Gelecek döneme ilişkin öngörü Anayasada yapılan ve yapılacak olan anti-demokratik değişikliklerin kaldırılması ve önlenmesi, Anayasa mahkemesi nezdinde teşebbüse geçilmesi şeklinde ortaya konulmuştur.

Kıbrıs sorununa ilişkin parti görüşü Kıbrıs'ta "Türk ve Rum halklarının özgür ve barış içinde bir arada yaşamalarına" destek olunduğu, "emperyalistlere ve onların işbirlikçisi olan Kıbrıs'taki hâkim sınıflara karşı ortak bir mücadele içinde demokrasi uğruna, özgürlük uğruna ve sosyal ilerleme uğruna toplumcu bir düzen için çaba sarf edilmesinin" savunulduğu şeklinde belirtilmiştir[480].

Partinin bildirgede yer verilen kültürel konulardaki görüşleri yukarıda da verildiği gibi kültür, sanat ve bilim ile spor konularında ele alınmıştır. Bilim ve sanatta "gerçek ve geniş bir özgürlüğün" savunulduğu, bilimsel özerkliğin desteklendiği, "üretim ve kalkınmaya dönük bilimsel üretimin" desteklendiğinin belirtildiği bu başlık altında sanata dönük parti yaklaşımı sanatın "toplum için" icrası şeklinde ifade edilmiştir. Ancak bu sanat anlayışından bahsedilirken, savunulan sanat anlayışının "burjuva sanatı şeklinde değil, emek sorunlarına, özgürlük mücadelesine, işçi sınıfının kurtuluşuna yönelik" sanatsal üretim şelinde anlaşıldığı vurgulanmıştır. Spor alanında kitlelerin bilinçsiz kalmasına engel olunabilmesinin gerekliliğine işaret edilirken, mevcut sosyal ve ekonomik meselelerin aşılması halinde sporun asıl rolünü oynayabileceği hatırlatılmıştır. Bu konuda lüks ve dev tesisler yerine faydalı, bölgesel spor sitelerinin kurulması gerektiği belirtilmiş, spor akademilerinin kurulmasıyla bilinçli eğitici, yönetici ve antrenörlerin yetiştirilmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Amatör sporun yaygınlaştırılması ve sistemleştirilmesinin esas olduğu belirtilmiş, sporda teşkilat kanununun yeni gerçeklere ve şartlara uygun olarak hazırlanması ve sporda kalkınma planı doğrultusunda olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Sporun, belirli bir kalkınma ve sanayileşme hedefi üzerinden gelişebileceği düşüncesine yer verilirken, siyasi iktidarlar ve hâkim sınıflar eliyle politik malzeme yapılarak kalkınmasının mümkün olamayacağının ifadesiyle sonlanan başlıktan sonra bildirgenin "emperyalizme karşı özgürlük, bağımsızlık ve

[480] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 57–61.

demokrasi uğrunda mücadele düsturuyla" başlayan sonuç bölümünde "somut pratiğin" yansımalarıyla mümkün olacak bir beklentisine yer verilmiştir[481].

4.3.2.2. Türkiye Birlik Partisi ve 1973 Genel Seçimleri

14 Ekim 1973 seçimleri, partinin yukarıda verilen söylemsel değişikliğine dayalı bir beklentiyi yansıtması bakımından önem taşımıştır. Sınıfsal parametrenin siyasal söyleme hâkim olmaya başladığı bu konjonktürün muhtıra sonrası siyasal normale gidiş sürecinde TBP'yi siyasal alanın solundaki esas temsilci aktörlerden bir tanesi konumuna getirebileceği beklentisi, seçim sonuçlarıyla somutlanmamakla beraber, seçimlerden sonra da devam etmiştir. Ancak dikkat çekici nokta yasal siyasal alandaki örgütlü sosyalist hareketi temsilen TİP'in Mayıs 1971'de AYM kararıyla kapatılması sonrasında parti eski genel başkanı Aybar'ın TBP'ye destek vermesi olmuştur[482]. Bu konuda Tachau'nun belirttikleri TBP'nin salt program düzeyinde değil, aynı zamanda aktif bir sol işbirliğinin yürürlüğe sokulması arayışları açısından somutlaşan rolünü ortaya koymuştur. TİP'in kapatılması sonrası süreçte TİP'li siyasetçilerin parti listelerinden aday olmalarının üzerinde duran Tachau, bu gelişmenin partinin sol karakterini belirli oranda arttığına işaret etmiştir[483]. Söz konusu ittifak yasal örgütlü sosyalist hareketin Aybar'ın ve partinin karşılıklı yararlık ilkeleri üzerinden denendiği ithamlarına karşın sosyalist hareketin yasal siyasal deneyiminin sürerliği açısından yansıttığı beklentiyi somuta dönüştürememiş, 1971 sonrası süreçte solun yasallık zemininin ortadan kalktığı bir konjonktürde iyimserlik etkisinde denenmiş bir girişim olarak sonuçlanmıştır.

Seçim sonuçlarına göre parti yurt genelinde % 1,1 oranında oy desteği sağlayabilmiş, örgütlenme çabaları, programatik tartışmalar ve yapılanma sonucunda yaşanan yasal siyasal etkinlik daralması karşısında 1969 yılı seçim sonuçlarının gerisine düşüldüğü gözlenmiştir. Seçimlerde eski TİP genel başkanı Aybar İstanbul'dan, parti genel başkanı Timisi Sivas'tan aday olmuştur. Yine bu seçimlerde basın ve üniversite çevrelerinden destek sağlanabilecek isimler üzerinde durulduğu gözlenmiştir. Bu şekilde Cumhuriyet gazetesinin önde gelen yazarlarından İlhan Selçuk ve üniversiteden Bahri Savcı ve Muammer Aksoy'un parti listelerinde adaylığı konusu üzerinde durulmuştur. Her ne kadar Selçuk'un ve Savcı'nın adaylığına dönük

[481] Türkiye Birlik Partisi, **1973**, 61–64.
[482] Ata, **age**, 241–248.
[483] Tachau, **2004**, 2295.

tasarıdan sonuç alınamamışsa da, Aksoy'un adaylığında ilerleme kaydedilmiş, partiye üye olan Aksoy, seçimlerin hemen öncesinde adaylıktan vazgeçmiştir[484].

1969 yılı genel seçimlerinde alınan % 2.8'lik oy oranına karşılık, yurt genelindeki oy oranları düşüşünü incelemek üzere yapılacak iller ölçekli bir değerlendirme mevcut durumu ortaya koyacaktır. Önceki seçimlerde sağlanan geleneksel hiyerarşi desteğinden yoksunluğun göreli etkisi Sivas, Tokat ve Amasya illerindeki göreli[485] frenleme dışında engellenememiş, bu illerdeki göreli düşüşün çok ötesinde düşüşlerde parti, seçime katıldığı diğer illerde yüzde beşin çok altında sonuçlar elde edebilmiştir. Seçim sonuçlarından yansıyan destek yoksunluğunun arkasında belirleyici faktörler arasında seçim kanununun yer aldığını belirtmek gerekmekle birlikte, asıl sorunsalın sol siyaset alanındaki örgütlü temsiliyetin örnekleyicisi parti haline gelinememesinde yattığını belirlemek yararlı olacaktır.

Aşağıda, TBP'nin 1969 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde aldığı sonuçlarla, 1973 yılında genel seçimlerde aldığı sonuçlar birlikte verilmiştir:

Tablo 4.7: TBP 1973 Milletvekili Seçimleri İller Tablosu[486]

İller	Oy Yüzdeleri (%)	Milletvekili Sayıları
Amasya	23.6; 5.1	1
Tokat	17.7; 7.0	1
Sivas	16.7; 10.8	2;1
Çorum	16.9; 2.7	1
Erzincan	13.1; 2.9	-
Malatya	11.7; 1.8	1
İçel	5.3; 3.4	-
Maraş	6.2; 1.8	-
Yozgat	5.0; 1.3	-
Tunceli	6.9; 0.6	-
İstanbul	2.9; 1.5	1
Ankara	4.3; 1.7	1
İzmir	1.6; 0.6	-
Adana	3.6; 1.2	-
Ordu	3.5; 0.9	-
Samsun	2.9; 1.3	-

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1974), 26–55.

Tablodan da görüleceği üzere TBP, kırsal alandaki oy mobilizasyon potansiyelinde keskin düşüşler yaşamıştır. Parti, Amasya'da % 23.9'luk oy oranından % 5.1'lik oy

[484] Bkz. Güler, **age**, 153. Ata, **age**, 238–240. Ata, adaylık önerisinde bulunulan isimler arasında ayrıca Mustafa Ekmekçi, Oya Baydar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Oktay Akbal'ın adlarını aktarmıştır.

[485] Tablodan da görüleceği üzere göreli frenlemeden kastedilen ancak diğer illerde yaşanan keskin düşüşle kıyaslandığında daha yüksek bir iddiayı muhafaza edebilen bir frenlemedir.

[486] 1969 yılında yapılan milletvekili genel seçim sonuçlarıyla birlikte verilmiştir

oranına, Tokat'ta % 17'lik oy oranından yarıdan fazla bir düşüşle % 7.0'lik oy oranına, en etkili olduğu iller arasında yer alan Sivas'ta % 16.9'luk oy oranından, % 10.8'lik oy oranına, Çorum, Erzincan ve Malatya'da çok keskin düşüşlerle birlikte sırasıyla % 16.9'luk oy oranından % 2.7'lik oy oranına, % 13.1'lik oy oranından % 2.9'luk oy oranına, % 11.7'lik oy oranından, % 1.8'lik oy oranına kadar gerilemiştir. [487] Bu süreçte parti içi kırılmanın belirleyici etkisinin açıklıkla gözlendiğini eklemek yararlı olacaktır. Bununla birlikte kentleşme dinamiğnin belirleyiciliğinde kırsal alan dengeleri yanında kentsel alan dengelerinin gözetileceği, Alevilerin siyasi mobilizasyon imkânlarının kullanılabileceği bir konjonktürde, Alevilerin yoğunlaştığı kentlerdeki düşüşün de önüne geçilememiştir. Parti, seçimlerde 67 ilden 32'sinde seçimlere katılmamıştır. 1969 yılı genel seçimleriyle kıyaslandığında karşılaşılan sonuç partinin beş ilde daha seçimlere katıldığı şeklindedir. Buna karşılık Denizli'de 1973 seçimlerinde aday çıkarılmamış, 1969'da seçimlere katılınan ildeki listeler boş bırakılmıştır. TBP'nin seçimlere katılmadığı iller şöyle sıralanmıştır:

A. Karahisar, Ağrı, Bilecik, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı, Diyarbakır, Denizli, Edirne, Giresun, Gümüşhane, Hakkâri, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Konya, Mardin, Muğla, Nevşehir, Niğde, Rize, Sakarya, Siirt, Sinop, Tekirdağ, Trabzon, Urfa, Uşak, Van, Zonguldak.[488] Mali ve örgütlenme sorunlarının etkisiyle BP'nin seçimlere katılamadığı iller arasında en dikkat çeken il Nevşehir gibi görünmektedir. Öyle ki, parti Hacıbektaş ilçesinin bağlı bulunduğu ilde de seçimlere katılmamıştır[489].

Söz konusu düşüşün ilçeler ölçeğinde izlenilmesi partinin kırsal alanda ancak belirli ilçelerde etkinlik düzeyini koruyabildiğini, kentleşme dinamiğinin yansıttığı yeni formülasyon karşısında olduğu kadar kırsal alandaki mobilizasyon potansiyelinin düşüşünü ayrıntılı olarak izlemek açısından kapsamlı veriler sunacaktır. Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere iller ölçeğinde düşüşü izlenen parti etkinliğinin ancak bazı Alevi yoğun ilçeler ölçeğindeki geçerliliğinden bahsedilebileceği görülmektedir.

---

[487] Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1974), 26–55. TBP 1973 Genel seçimlerinde yalnızca Sivas'tan milletvekilliği kazanabilmiş, parti genel başkanı Timisi dışında milletvekili çıkaramamıştır. TBP'nin örgütlülük sorunu bu seçimler de gözlenmektedir.

[488] Bkz. DİE, **1974**, 26–54. Parti 1973 seçimlerinde 1969 seçimlerinden Artvin, Bingöl, Çanakkale, Erzurum, Kars, Muş'ta seçimlere katılmıştır.

[489] 1970 yılında yaşanan kırılmanın etkisi belirleyiciliğinde değerlendirilebilecek olmakla birlikte, TBP bu seçimlerde de Nevşehir'deki listelerini boş bırakmıştır.

Buna karşılık alınan sonuçlar keskin düşüşlerin anlaşılması açısından geçerli bir dar bölgeli siyasi etkinlik karakterini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.8: TBP 1973 Milletvekili Seçimleri Görece Yüksek Oy Alınan Bazı İlçeler Tablosu[490]

İlçeler	Oy Yüzdeleri (%)
Gümüşhacıköy (Amasya)	43.0; 2.9
Merzifon(Amasya)	32.4; 3.9
Divriği (Sivas)	46.6; 37.4
İmranlı (Sivas)	32.4; 17.7
Merkez (Çorum)	22.4; 3.5
Alaca (Çorum)	32.2; 4.6
Merkez (Erzincan)	10.1; 1.7
Refahiye (Erzincan)	20.7; 5.3
Merkez (Malatya)	11.3; 2.0
Arguvan (Malatya)	26.0; 2.4
Pazarcık (Maraş)	27.0; 4.6
Tarsus (Mersin)	8.8; 2.3
Çankaya (Ankara)	5.6; 2.4
Sulakyurt (Ankara)	16.2; 3.3
Merkez (Adana)	5.5; 1.6
Mağara (Adana)	6.8; 0.9
Fatsa (Ordu)	5.5; 1.0
Ulubey (Ordu)	7.8; 1.3
Havza (Samsun)	6.8; 1.8
Ladik (Samsun)	10.8; 3.5
Şişli (İstanbul)	6.0; 2.7
Beyoğlu (İstanbul)	5.0; 2.9

DİE, **1974**, 26–55.

AP ve CHP'nin etrafında şekillenen seçmen desteğinin kısa bir incelemesi bu durumu somutlamaktadır. TBP'nin siyaset alanının solunda konumlanan bir parti olarak CHP'nin sağladığı kitlesel desteğin etkisiyle zayıfladığını da somutlayan sonuçlara göre seçimlerde CHP, 1961'den sonra ilk defa seçimlerde en çok oy desteği yakalayabilmiştir. Oyların % 33,3'lük kısmını alarak ilk sırada yer alan CHP'yi, 1965 ve 1969 seçimlerde ilk sırada yer alan AP % 29,8'lik oy desteğiyle izlemiştir. Bu seçimler açısından dikkat çekici diğer sonuçlar arasında geleneksel/muhafazakâr kesime hitap eden siyaset anlayışıyla hareket eden ve küçük-orta boy Anadolu ticaret burjuvazisinin desteğini alan MSP'yle, aşırı milliyetçi

---

[490] DİE, **1974**, 26–55.

öğelere yaslanan bir siyasal çizginin takipçisi olan MHP'nin yükselişini saymak yararlı olacaktır. MSP'nin, potansiyel gözetimiyle yer yer mezhepsel ayrışma esaslarına dayanarak % 11,8 oranında oy desteğine sahip olduğu seçimlerde MHP ise 3,4'lük oy desteği sağlayabilmiştir. Seçimlerde AP ve CHP bünyesinden doğan DkP ile CGP ise % 11,1 ve % 5,3 oranında oy desteği sağlayabilmişlerdir. İslami motiflerin siyasal alanda yaygınlık kazanmasıyla sınırlı olmayan MSP başarısı düşünüldüğünde TBP'nin mezhepsel oy potansiyeline yaslanan bir siyasal anlayışla mesafeli bir siyasal yönelime sahip olmasının siyasal alandaki rekabet esaslarının belirlenmesi açısından önemli bir nitelik taşıdığını eklemek gerekir. Ancak parti 1969 seçimlerindeki seçmen potansiyelinin çok gerisinde kalmış, Sivas'ta % 10,8, Tokat'ta % 7, Amasya'da ise % 5,1 oranının dışında etkili bir seçim sonucu elde edememiştir.

Genel seçimlerdeki sonuçların dışında, yine bu seçimlerde gösterilen parti etkinliğinin bir uzantısı olarak aynı tarihte yapılan CS kısmi seçimlerine de değinmek yararlı olacaktır. TBP, 1973 yılında yapılan Cumhuriyet Senatosu (CS) seçimlerinde de benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ülke genelinde kayıtlı oyların 89824'lük kesimiyle, % 1.2'lik oy oranına ulaşan seçimlerde parti geleneksel olarak oy tabanını harekete geçirebildiği izlenebilen üç il (Sivas, Amasya, Tokat) dışındaki diğer illerde etkinlik gösterememiştir. Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde partinin iller ölçeğindeki oyları şöyle sıralanmıştır: Amasya (% 10.5), Antalya (% 1.1), Çanakkale (% 0.9), Erzincan (% 3.2), Erzurum (% 1.5), Hatay (% 1.7), Isparta (% 0.6), İstanbul (% 1.4), Kars (% 1.2), Kütahya (% 1.7), Muş (% 0.2), Samsun (%1.4), Sivas (% 13.2), Tokat (% 10.5), Yozgat (% 1.5) [491].

Tablo 4.9: 1973 Genel Seçimlerinde Alevi Yoğun İllerde Alınan Kıyaslamalı Seçim Sonuçları[492]

İl	AP	TBP	CHP	MHP	CGP	MP	DkP	MSP
Amasya	25.8	5.1	28.1	3.0	12.9	0	5.7	17.8
Çorum	19.0	2.7	30.7	2.8	4.1	1.0	17.9	21.7
Erzincan	25.6	2.9	45.3	4.6	2.7	-	2.8	16.1

[491] Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1974), xx–xxxiii.
[492] Tablo ekleri için bkz. Schüler, **age**, 166. Ayrıca bkz. Ek 14.

Malatya	13.8	1.8	44.1	1.8	4.8	1.1	4.5	19.8
Tokat	19.3	7.0	29.8	4.9	3.9	-	13.1	18.2
Sivas	16.9	10.8	32.9	4.5	1.9	13.3	6.7	25.7

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1974), xx–xxxiii.

Bu etki yitirilmesinin değerlendirileceği süreçte partinin sene sonunda yapılacak yerel seçimlere katılmadığı yerlerde CHP'nin desteklenmesi gerektiği kararına varılarak seçim sonuçları değerlendirme sürecinin öncü kararlarından bir tanesi alınmıştır. 9 Aralık 1973 tarihinde yapılan yerel seçimlerde[493] partinin yaşadığı oy düşüşleri de dâhil olmak üzere mevcut siyasal etkinliği toplanan dördüncü parti kongresinde değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmede seçim başarısızlığı şu nedenlere bağlanmıştır:

1 – 1973 seçimlerinin 1969 seçimlerine göre koşullarının değişik olması
2 – Halkın iktidar alternatifi olarak CHP'yi görmesi
3 – 12 Mart sonrasında tevkiflerin geniş tutulması
4 – Anayasa değişiklikleri ile özgürlüklerin kısıtlanması, vatandaşın 12 Mart öncesine dönüşü CHP'nin sağlayabileceğine inanması
5 – Geniş kapsamlı genel bir affın ancak CHP tarafından sağlanabileceği inancının oluşması
6 – Pahalılığın yaygın ve çekilmez hale gelmesi
7 – AP'nin yarattığı bunalıma karşı ne pahasına olursa olsun CHP'yi iktidara getirme arzusu
8 – İnönü'nün ölümünden sonra genel başkanlığa seçilen Bülent Ecevit'in yeni sloganlarla halkın karşısına çıkması
9 – Aydınların, sosyalistlerin CHP'yi desteklemeleri
10 – CHP'nin, TBP'nin güçlü olduğu yerlerde TBP'lilerce bilinen kişilere milletvekili listelerinde yer vermesi
11 – Fakir-yoksul halkın kurtuluş yolunun CHP iktidarı ile bulunabileceğine inanması
12 – Demokratik solla izlenen politikanın gereklerini bilmeyen ve bunu fırsat bilerek özentiye kapılan bazı kişilerin yanlış hareketleri.[494]

Seçimlerle ilgili olarak parti yönetimi değerlendirmesi seçim başarısızlıkları, programatik belirlenme öncesi parti potansiyelinin CHP'nin aday belirlemeleriyle bölündüğü ve sol siyaset alanında kitlesel desteği sağlama iddiası ve umudunun CHP merkezli olarak karşılık bulduğu eleştiri ve tespitlerini içermiştir. TBP'nin bu dönemde 27 Aralık 1973 tarihinde Dördüncü Büyük Kongresi [495] toplanmış, kongrede seçim sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. TBP Genel

---

[493] 1973 Yerel Seçim Sonuçları, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=&yil=1973. [18.11.2008]. TBP bu seçimlerde belediye başkanlığında 1671 oy karşılığında % 0.03'lük oy desteği sağlayabilmişken, belediye meclisinde 2713 oy karşılığında % 0.59'luk oy desteği, il genel meclisinde de 41092 oy karşılığında % 0.41'lik oy desteği sağlayabilmiştir.
[494] Yeni Halkçı, (23 Aralık 1973) nüshasından aktaran Ata, **age**, 261.
[495] TBP IV. Büyük Kongersi'yle ilgili ayrıntılar için bkz. Ata, **age**, 260, Güler, **age**, 157.

Başkanlığı için tek aday olarak seçime katılan Timisi, yeniden parti genel başkanı seçilmiştir. Kongre sonrası süreç programatik esaslar konusundaki istikrarlı yönelmenin yanında TBP'nin parlamentodaki tek sandalyeli temsilinin değerlendirilişiyle sürmüştür. Değerlendirmelerde öne çıkan öncelikli konu iktidar alternatifi olarak solda yükselen siyasi partinin CHP olduğudur. Bu şekilde CHP'nin yükselişini kısaca değerlendirmek yararlı olabilir:

CHP'nin, AP'nin önünde yer alarak seçimlerde en yüksek oy oranına ulaşan parti olmasının arkasında yatan ana neden Ergil'in değerlendirdiği üzere (kentli sınaî, ticari burjuvazi ve bürokrat kesimin AP'ye destek verişi karşısında, kırsal alandaki büyük toprak ağaları ve topraklanan orta boy burjuvazi Demokratik Parti'ye, geleneksel İslami motiflere ve yaşam tarzına sahip çıkan küçük boy burjuvazi ve esnaf kesimi ise çoğunlukla MSP'ye yönelmiştir) kırsal alandan kentsel düzleme aktarılan nüfus katmanlarının kentsel düzlemde paylaşılan gelirdeki düşüşler ve enflasyonist etkinin bunaltıcılığı karşısındaki ümit uyandıran bir seçenek arayışları olmuştur[496].

CHP'nin programatik değişim uzamında yöneldiği sosyal demokrat çizgi ve lider profilinin de belirleyiciliğinde düşünülebilecek seçim sonucunda, partinin seçim başarısı, 1965–1971 arası dönemde AP'nin gösterdiği ölçüde parlamento çoğunluğunu yakalama başarısı ölçeğinde bir siyasi sonuca karşılık gelmemişse de, temsil meşruiyeti kazanma arayışında olan MSP ile koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon konusunda Mardin, CHP nezdinde MSP'nin "halkçı ciheti"nin koalisyonun teşkilinde belirleyici olduğunu belirtmiş ve eklemiştir: "MSP'nin resmi doktrini şu üç başlık altında özetlenebilir: Dini bir dünya görüşü, Türkiye'nin daha hızlı sanayileşmesi yolunda hamle ve halkçı bir ekonomik bölüşüm ve sosyal ahlâk" [497].

Özbudun'un belirttiği üzere, en azından 1973 seçimleri için, "merkez ve çevre dikotomisi bağlamındaki ayrışmayı"[498] yanlışlayacak bir seçmen desteğiyle CHP kentli yoksul kesimlerin, iç göç sürecinde kentsel düzlemde tutunmaya çalışan ve

[496] Doğu Ergil, "Class Conflict and Turkish Transformation (1950–1975)", **Studia Islamica**, n. 41 (1975): 157– 159.
[497] Mardin, **1991**, 106.
[498] Ergun Özbudun "Development of Democratic Government In Turkey: Crises, Interruptions and Reequlibrations" **Perspectives On Democracy In Turkey**, ed. Ergun Özbudun (Ankara, Sevinç Matbaası, 1988): 21.

ekonomik seviyeleri nedeniyle sosyal politikaların yaygınlaştırılması beklentisi içinde olan kesimlerin desteğiyle iktidar olma şansını yakalamıştır. Kurulan koalisyon hükümeti, Türkiye siyasi tarihinin en özgün ittifaklarından birisini yansıtmakla birlikte, kısa süreli olmuştur. Bu, kısa süreli koalisyonun dikkat çekici iki yönünün bulunduğu belirtilebilir. Seçmen tabanları açısından ekonomik seviye itibariyle belirli bir örtüşürlük bulunmakla birlikte, ideolojik ve kültürel temelde farklılıklar yansıtan iki partinin mutabakatıyla yükselen bir kriz konusu olarak Kıbrıs Meselesi'nin önemli yapıtaşlarından birisini oluşturan müdahale kararı koalisyon hükümetinin en dikkat çekici kararlarından birisi olmuştur. Burada eklemek gerekir ki, CHP ile MSP arasındaki koalisyonun yarattığı sancılar 1970'li yılların ilk yarısının sonlarında ve ikinci yarısındaki koalisyon denemeleri açısından açıklayıcı bir kısıtlılığı ortaya koymuşlardır. Söz konusu kısıtlılık açısından dikkat çekici ilk nokta siyasal yelpazenin sağında yer alan gelenekselci-muhafazakâr MSP çizgisi ile aşırı milliyetçi bir söylem ve eylem hattını takip eden MHP çizgisinin yer alabileceği koalisyon denemelerinin gündeme gelmiş olmasıdır.

CHP'nin 1973 seçimlerinde kent çevresindeki yoksul kesimlerin oylarını harekete geçirme başarısına karşılık, Anadolu'da MSP'nin ve MHP'nin geleneksel-muhafazakâr seçmen ile geniş çaplı kapitalist ilişkiler zincirinde uğradığı kayıplarla beklentileri artan kentli kesimlerle kurdukları bağlar, 1970'lerin yeni koalisyon deneyimine katkı sağlayacak ölçüde pekişmişlerdir. Her ne kadar 1973 seçimlerinde ciddi bir yükseliş göstermişse de, MSP'nin yükselişinden ve siyasal alandaki yasama ve yürütme erklerinin kilit konumundaki bir siyasal parti niteliği taşımasından çok daha dikkat çekici olan MHP'nin Kıbrıs meselesi'nin yarattığı milliyetçi söylem trendini değerlendirecek otoriter popülist bir çizgiyle yükselişe geçmesi olmuştur.

MHP'nin aşırı milliyetçi söyleminin pekişmesinde 1950'ler ve 1960'lar boyunca nüvelenen anti–komünist söylem ve örgütlülüğün katkısı olduğu açıktır. 1970'lere gelindiğinde MHP'nin sıçrama yapmasının arkasındaki belirleyicilerden bir diğeri de siyasal ve ekonomik kriz konjonktürlerinin belirleyiciliği kadar, ülkenin çıkmaza girmiş kalkınma ideolojisinin açar yolu olarak hayali bir geçmiş algısını[499] kullanan, mitselleştirici ve belirli öğeleriyle irredentizmin sağladığı dış politik söylem sarhoşluğuyla yürüyen diskuru olmuştur.

[499] Keyder, **age**, 290.

AP, MSP ve MHP'nin şekillendirdiği bu amalgam yelpazede dikkat çeken, radikal söylem partileri olarak MSP ve MHP'nin partizanca bir idare anlayışı doğrultusunda hareket ederek, yönetim deneyiminin sağladığı kaynaklar ve kadrolar üzerinden bürokratik mekanizmalarda da yerleşik güçler haline gelmeye çalışmaları olmuştur. Bu şekliyle CHP–MSP koalisyonu son bulmasıyla, aradaki Sadi Irmak Hükümeti girişimi ve tekrar CHP'ye verilen hükümet kurma şansıyla geçen iki yüz güne yaklaşan süre sonrasında, ilk Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. Siyasal alandaki yeni kutuplaşma formu olarak sağ ve sol partiler arası bloklaşmada sağ partilerin (AP, CGP, MHP, MSP) vardıkları uzlaşı sonucu şekillenen koalisyon deneyimi, sonraki örnekleriyle beraber değerlendirilmesi gerekmekle birlikte, 1970'lerin ikinci yarısındaki siyasi yönetim platformunun genel geçer görüntüsünü yansıtmıştır. 1975'te kurulabilen ilk cephe hükümetinin, ortak paydası olarak milliyetçilik yansıtılsa da, temel paydaları arasında anti-sol bir söylemin özel bir yeri bulunmuştur.

Zaman zaman uzlaşmazlıklar içerisinde yürüyen bu koalisyon denemesi, 1977 genel seçimlerinde siyasal alanın 1960'lardaki hâkim iki partisi olarak AP ve CHP bloklarındaki yükselişe karşın, koalisyon hükümeti denemelerini sonlandıracak bir parlamento kompozisyonu oluşmasına yeterli gelmemiştir. Seçimlerde CHP'nin gösterdiği yükseliş, partinin 1950'ler ve 1960'larda yakalayamadığı çevresel unsurlar desteği trendiyle neredeyse sol siyasal alandaki bir parti açısından iktidar olanağını yaratmış gibi görünse de, sonuçta CGP'nin ve DkP'nin siyasal alandaki konumlarını önemli ölçüde yitirdikleri, MSP'nin yaşadığı oy kaybına rağmen yer aldığı sağ koalisyon hükümetiyle sürmüştür.

CHP–MSP Hükümeti'nin ardından çeşitli hükümet denemelerinin güvenoyunun sağlanamaması nedeniyle akim kaldığı dönemde TBP açısından öncelikli sorunsal sol siyaset alanının genişletilmesine dönük olduğu içindir ki, partinin kısıtlı seçmen desteği dikkate alınarak zımni bir ittifak düşüncesi sahiplenilmiştir. CHP'nin merkezi rol yüklendiği bu demokratik sol inşası açısından Alevi gençliğin dinamik bir kanadı oluşturacağı düşüncesine karşın, kurulan MC Hükümeti sonrası anti–sol ve anti–Alevi eğilimli saldırıların yaygınlık kazanması partinin siyasal alandaki bağımsız konumuna ilişkin rahatsızlık ve sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorun, CHP'nin, TBP yöneticilerinin girişimiyle güç birliğine davet edilişine icabet etmeme yönünde

karar aldığı[500] 1975 Kısmi CS ve Milletvekili Ara Seçimleri sonrasında daha belirginleşmiştir.

1977 yılına kadarki MC Hükümeti döneminde üzerinde durulan nokta sosyalist solun yasal alanda siyasal faaliyet yürütme imkânına sahip olmayan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Türkiye Emekçi Partisi (TEP) ve Sosyalist Parti (SP)'nin beklentilerini karşılayacak bir ortak yapının içinde konumlanıp konumlanmaması olmuştur[501]. Parti yönetiminin mevcut parti örgütlenmesinin yasallığı zeminini yasallık imkânına kavuşamamış sol örgütler lehinde kullanmaması yönündeki karar partinin kitlesel desteğe sahip olmayan partilerden yana destek olmama eğilimini somutlamıştır. İttifak düşüncesinin ötelendiği yaklaşıma karşın, 1977 yılında genel seçimler öncesinde partinin siyasal alanda faaliyet gösteren ancak yasallık zeminine oturamayan sol örgütlerle ilişkisinin analizi açısından ilginç bir dönem yaşandığını belirtmek yararlı olacaktır.

Bu süreçte Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) grubu, parti yönetiminde kırılmalara neden olacak bir grup haline gelmiştir. Parti yönetiminin sol fraksiyonlar içindeki dinamik gençlik gruplarıyla TBP'nin daha etkin bir parti haline getirilmesi yönündeki arayışlarının kesintiye uğradığı aşama TİİKP'nin parti yönetiminde yer alma girişimi olmuştur. 1977 seçimleri öncesine denk düştüğünü Gün Zileli'nin anılarından okuduğumuz bu girişim, Zileli'nin ifade ettiği üzere partiye verilen dinamik gençlik desteğinin geri çekilmesi blöfü karşılığında yapılmış[502], sonuçta parti yönetiminin açılım karşıtlığıyla TBP içindeki TİİKP deneyiminin sonuna gelinmiştir. 12 Ekim 1975 milletvekilliği ara seçimlerinde alınan sonuçlar ve parti içindeki sol gençlik örgütlenmesinin tartışmalı sonlanış biçimi partinin siyasal alandaki zemin kayganlığı ve daralan seçmen desteğini somutlamak açısından dikkat çekici bir evre olarak geçilmiştir.

Alt bölümün sonunda TBP'nin 1977 genel seçimleri öncesi dönemde siyasal alandaki etkinliğini ortaya koyan son bir verinin daha üzerinde durmak yararlı olacaktır. TBP, yukarıda da işlendiği üzere 1971 sonrası evrede demokratik sol

---

[500] Ata'nın belirttiği şekliyle CHP'yle TBP arasındaki sol ittifak tasarısının hayata geçirilememesinin asıl nedeni iki siyasi partinin ittifaka bakış açılarındaki farklılık olmuştur. Öyle ki, bu süreçte ittifak konusuna TBP ayrı bir siyasi parti kimliğinin korunması halinde CHP listelerinden adaylar kanalıyla katılma şeklinde yaklaşırken, CHP, TBP'nin kapatılması ve CHP'ye katılması seçeneği üzerinden yaklaşmıştır.

[501] Serhat Hürkan'la röportajdan aktaran Ata, **age**, 267–268.

[502] Gün Zileli, **Havariler (1972–1983)** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 258–260.

çizgideki parti karakterini pekiştirmeye girişmiş, ancak CHP'nin yükselen ortanın solu siyasetinin genelde kent çevresindeki yoksul kesimler nezdinde, özelde kentleşme dinamiği uzantısında kent çeperlerinde alt gelir grubu mahallelerinde yerleşmeye başlayan Aleviler nezdindeki seçmen desteğiyle potansiyel Alevi seçmen desteğinde keskin düşüşler yaşamıştır. TBP, 1975 yılında yapılan kısmi CS seçimlerinde de yukarıda bahsedilen düşüşü deneyimlemeye devam etmiştir. TBP seçimlerde ülke genelinde % 0.5 oranında oy desteği sağlayabilmiştir. Aşağıdaki seçim sonuçlarından da görüleceği üzere TBP'nin kent çeperlerinde yoğunlaşan kentli Aleviliği mobilizasyon potansiyelindeki düşüşlerin devam ettiği gözlenmiştir: Adana (% 0.5), Ankara (% 1.4), Bingöl (% 0.2), Balıkesir (% 0.4), Denizli (% 0.5).[503]

4.3.2.3. Türkiye Birlik Partisi ve 1977 Genel Seçimleri

Yukarıda ayrıntılandırılmaya çalışılan sürecin esas kırılma noktalarından bir tanesi de 1977 yılında yapılan Milletvekilliği Genel Seçimleridir. Bu şekliyle 5 Haziran 1977 seçimleri kendi özgün tartışma konuları ve konjonktürünün yanı sıra partinin konjonktürel sorunları açısından da önemli bir dönemece karşılık gelmiştir. Öncelikle bu seçimlerin siyasal şiddetin yükseliş konjonktürüyle çakıştığını belirlemek anlamlı olacaktır. TBP açısından solun siyaset alanındaki etkinliğinin kırılmasına dönük siyasal şiddet olaylarının yaygınlık kazanması demokratik sol ittifak gereğinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği düşüncesini doğurmuştur.

Bu amaçla 1977 seçimlerinden kısa süre önce yapılan görüşmede CHP ve TBP'nin seçim ittifakına dönük görüşmelerinden sonuç alınamamıştır. Seçim öncesi yapılan partiler arası görüşmelerde en azından grup kurmaya yeterli gelecek milletvekilliği garantisi ve TBP Genel Başkanı'na ittifakın asıl taşıyıcı partisi olarak düşünülen CHP bünyesinde idari görev (genel sekreterlik) bunun yanı sıra parti meclisinde TBP yönetim kadrosuna kontenjan gibi konular üzerinde durulmuştur[504]. İttifak konusunda mutabakata varılamamasıyla birlikte parti seçimlere, belirli illerde CHP'nin desteklenmesi amacıyla çekilme kararıyla, katılmıştır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere lineer bir düşüş trendinin izlendiği seçmen desteği konusunda partinin beklentilerini tamamen ortadan kaldıracak, parlamenter temsiliyet imkânının

[503] Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1975), xxiv–xxvii.
[504] Hikmet Bila, **CHP Tarihi** (İstanbul: Doğan Kitap, 1999), 316.

da sonlanacağı şekilde sonuçlanan seçimlerde parti ancak % 0,4 oranında oy desteği sağlayabilmiştir. Seçimlerde yarışan partilerin aldıkları oy oranları şöyle sıralanmıştır: CHP % 41.4, AP % 36.9, DkP % 1.9, MSP % 8.6, CGP % 1.9, MHP % 6.4, TBP % 0.4, Bağ. % 2.4.

Seçim sonuçlarının iller ve bazı ilçeler ölçeğince TBP açısından analizi de 1970'li yılların ikinci yarısında parti etkinliğinin anlaşılmasın açısından yararlı olacaktır. TBP bu seçimlerde geleneksel Alevi seçmen desteğinin harekete geçirilebildiği seçim çevrelerindeki oy düşüşünü deneyimlemeye devam etmiştir. Yükselen siyasal şiddet ve artan İslamcı ve aşırı milliyetçi sağ hareketler karşısında daha ziyade sol çizgide nüvelenen bir Alevi siyasallığının öncelikli adresi olarak CHP'nin geniş yoksul kentli kesimlere hitap eden projeksiyonu TBP açısından eklemlenebilecek bir güç ittifakına karşılık şekilde düşünülmüşse de, mevcut siyasal alan dengeleri karşılığında ittifak gerçekleşememiş, ilk olarak 1977 yılında yapılan genel seçimleri önceleyen konjonktürde tecrübe edilen MC hükümeti deneyimine devam edilmiştir. TBP bu seçimlerde önceki seçimlerde Alevi siyasallığını belirli oranda frenlenebilmiş şekilde oya dönüştürebildiği illerde de dâhil olmak üzere keskin düşüşler yaşamıştır. Amasya'da % 0.7, Tokat'ta % 1.0, Sivas'ta % 3.6, Erzincan'da % 0.3, Çorum'da % 0.8, İçel'de % 1.3, Yozgat'ta % 0.6, Tunceli'de % 0.7, İstanbul'da % % 1.4, Ankara'da % 0.2, İzmir'de % 0.3, Adana'da % 0.4, Samsun'da % 0.4 oranında oy desteği sağlayabilmiştir.[505]

Tablo 4.10: TBP 1977 Milletvekili Seçimleri İller Tablosu[506]

İller	Oy Yüzdeleri (%)	Milletvekili Sayıları
Amasya	23.6; 5.1; 0.7	1; -;-
Tokat	17.7; 7.0; 1.0	1; -;-
Sivas	16.7; 10.8; 3.6	2;1;-
Çorum	16.9; 2.7; 0.8	1; -;-
Erzincan	13.1; 2.9; 0.3	-; -; -
Malatya	11.7; 1.8; -	1; -; -
İçel	5.3; 3.4; 1.3	-; -; -
Maraş	6.2; 1.8; -	-; -; -
Yozgat	5.0; 1.3; 0.6	-; -; -
Tunceli	6.9; 0.6; 0.7	-; -; -
İstanbul	2.9; 1.5; 1.4	1; -; -
Ankara	4.3; 1.7; 0.2	1; -; -
İzmir	1.6; 0.6; 0.3	-; -; -

505 Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1977), 32–57.
506 1969 ve 1973 yıllarında yapılan milletvekili genel seçim sonuçlarıyla birlikte verilmiştir

Adana	3.6; 1.2; 0.4	-; -; -
Ordu	3.5; 0.9; -	-; -; -
Samsun	2.9; 1.3; 0.4	-; -; -

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1977), 32–57.

Aşağıda, 1969 ve 1973 yıllarında yapılan genel seçimlerde alınan oy oranlarıyla karşılaştırmalı olarak verilen 1977 yılı milletvekilliği genel seçimleri Alevi oy desteğinin görece yüksek seyrettiği ilçeler ölçeğindeki tablodan da görüleceği üzere TBP'nin siyasal alanda yer aldığı tarihten itibaren dolayısıyla 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren görece yüksek destek sağlayabildiği Alevi nüfusu yoğun illerdeki seçmen desteğinde de kayda değer düşüşler yaşanmış, böylece 1970'li yılların ikinci yarısına gelindiğinde TBP Aleviler nezdindeki sosyo-ekonomik ve politik çözüm paketlerinin karşılığı olarak düşünülebilecek partiler arasındaki yerini gittikçe yitirmiştir.

Tablo 4.11: TBP 1977 Milletvekili Seçimleri Görece Yüksek Oy Alınan Bazı İlçeler Tablosu[507]

İlçeler	Oy Yüzdeleri (%)
Gümüşhacıköy (Amasya)	43.0; 2.9; 06
Merzifon(Amasya)	32.4; 3.9; 0.7
Divriği (Sivas)	46.6; 37.4; 13.3
İmranlı (Sivas)	32.4; 17.7; 7.8
Merkez (Çorum)	22.4; 3.5; 0.9
Alaca (Çorum)	32.2; 4.6; 0.4
Merkez (Erzincan)	10.1; 1.7; 0.2
Refahiye (Erzincan)	20.7; 5.3; 0.6
Merkez (Malatya)	11.3; 2.0; -
Arguvan (Malatya)	26.0; 2.4; -
Pazarcık (Maraş)	27.0; 4.6; -
Tarsus (Mersin)	8.8; 2.3; 1.2
Çankaya (Ankara)	5.6; 2.4; 0.5
Sulakyurt (Ankara)	16.2; 3.3; 1.0
Merkez (Adana)	5.5; 1.6; 0.8
Tufanbeyli (Mağara) (Adana)	6.8; 0.9; 0.4
Fatsa (Ordu)	5.5; 1.0; -
Ulubey (Ordu)	7.8; 1.3; -
Havza (Samsun)	6.8; 1.8; 0.4
Ladik (Samsun)	10.8; 3.5; 0.6
Şişli (İstanbul)	6.0; 2.7; 3.3
Beyoğlu (İstanbul)	5.0; 2.9; 3.7

DİE, **1977**, 26–57.

[507] DİE, **1977**, 26–57.

Ülke genelinde % 0.4 oranında oy desteği sağlayabilen TBP açısından bu seçimlerin bir diğer önemi parlamenter temsiliyet imkanının yitirilmesine karşılık gelerek, partinin çıkış ve yapılanma sürecinde elde edilen sekiz milletvekilliğinden başlayarak yaşanan düşüşte son bir noktaya ulaşılmış olmasıdır. Parti, bu seçimlerle birlikte 1973 yılında yapılan genel seçimlerde elde edilen tek milletvekilliği şeklindeki temsiliyet düzeyini de yitirerek parlamenter temsiliyet imkânından yoksun kalmıştır.

Tablo 4.10: 1977 Genel Seçimlerinde Alevi Yoğun İllerde Alınan Kıyaslamalı Seçim Sonuçları[508]

İl	AP	CHP	MHP	CGP	DkP	MSP
Amasya	37.7	45.2	6.3	1.4	1.2	7.3
Çorum	37.5	36.1	12.7	2.0	1.8	8.3
Erzincan	27.9	45.4	18.8	1.0	0.7	5.9
Malatya	17.0	52.3	9.2	-	1.1	20.3
Tokat	31.2	42.2	10.6	2.4	1.6	10.4
Sivas	23.5	42.9	13.2	1.4	1.4	14.0

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1977), 32–57.

Aynı tarihte yapılan kısmi CS seçimlerine katılmama kararı alan[509] parti açısından yerel teşkilatlardan CHP'nin desteklenmesi yönündeki telkinler ve beklentilerin karşılanamamış oluşu sol siyaset alanında CHP ve TBP gibi destekleri karşılaştırılamayacak partiler arasındaki zımni dengeyi bütünüyle ortadan kaldırmıştır. Yinelemek gerekir ki, TBP açısından solda demokratik bir ittifak çerçevesinde CHP'yle işbirliği canlı bir tasarı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum, CHP'nin taleplere karşı TBP'ye dönük beklentilerin ötesine giden dayatmacı yaklaşımı etkisiyle sitemkâr bir söylemi de beraberinde getirmiştir.[510] TBP, 1977

[508] Tablo ekleri için bkz. Schüler, **age**, 167. Ayrıca bkz. Ek 15.
[509] Ata, **age**, 279.
[510] Türkiye Birlik Partisi, **1977 Genel Seçimleri Radyo Konuşmaları** (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977), 11. Partinin genel başkanı Timisi, radyo konuşmalarının ikincisinde (25.05.1977)

yılının sonlarında yapılan yerel seçimlerde de keskin düşüşünü sürdürmüştür. Belediye başkanlığı seçimlerinde 9330 oy karşılığında, % 0.13 oranında oy desteği sağlayabilmiştir. Bununla birlikte belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinde sırasıyla parti 30710 oy karşılığında % 0.45 oranında oy desteği ve 29039 oy karşılığında % 0.23 oranında oy desteği sağlayabilmiştir[511].

Aşağıda 1977 yılında genel seçimler sonrasından başlayarak 1980 yılında ordunun siyasal alanı lağvettiği askeri darbeye kadar uzanan evrede TBP'nin inceleneceği bölüme geçmeden önce seçimlerle birlikte siyasal alandaki gelişmelere kısaca göz atmak yararlı olacaktır.

Yukarıda da verildiği üzere seçimlerde en yüksek oy oranına CHP ulaşmıştır. Bu sonuca karşılık 1977 yılında yapılan genel seçimler öncesinde siyasal alanda belirginleşen dengelerin belirleyiciliğinde CHP aşırı milliyetçi ve İslamcı öğelerle şekillenen sağ ittifakın muhalefeti karşısında yeterli oy oranını sağlayamayıp, güvenoyu alamayarak hükümeti kuramamış, böylece yeni bir MC hükümeti kurulmuştur[512]. 1977 seçimlerinde en göze çarpan sıçramayı yapan MHP'nin katılımıyla kurulan yeni cephe hükümeti (II. MC Hükümeti, AP-MSP-MHP) ilk hükümet döneminden beri yükselişe geçen siyasal şiddet olaylarının artış trendiyle siyasal tartışmaların yalnızca parlamenter düzeyde değil, aynı şekilde toplumsal düzeyde ancak dozu gittikçe artan şiddet sarmalında süregeldiğine tanıklık etmiştir.

Sarmal içerisinde, 1960'ların sonları ve 1970–1971 uzamında sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmalı sürecin devamlılığı gözlenirken, MHP'nin gençlik örgütlerinde görev alan militanların saldırılarıyla ideolojik tartışmaların silahlı mücadeleler yoluyla yaygınlaşmaya başladığı izlenmiştir. Bu devrede toplumu sindirebilecek ölçüde sansasyonel cinayetler zincirinin başlatılmış olduğunu belirtmek gerekmekle birlikte, 1975'ten başlayarak, 1980'de meydana gelen askeri darbeye kadar neredeyse "iç savaş" görüntüsü veren çatışmalarda beş bini aşan kişi öldüğünü, on

---

CHP'nin siyasal alanda sol ittifak tasarısına katkı sağlamadığı ve TBP'nin ittifak yönündeki girişimlerinin akim bırakıldığını sitemkâr bir dille aktarmıştır. Bu seçimlerde mazlumiyet dilinin geleneksel Alevi öğretisinde belirgin yere sahip olan Şeyh Bedreddin, Pir Sultan Abdal gibi mitolojik figürler üzerinden kurulduğu, ki parti yayınlarında bu söylemin 1960 ve 1970'lerdeki devrimci sol gruplar nezdindeki yoğunluğuyla kıyaslandığında geride kaldığı görülmektedir, izlenebilmektedir: "Tarihi boyunca zulme ve sömürüye başkaldırmış, kırılmış ama eğilmemiş bu halkın evlatları Şeyh Bedrettinlerin, Pir Sultanların torunları, M. Kemal'in gerçek takipçileri". Bkz. **age**, 18.

[511] 1977 Yerl Seçim Sonuçları, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=&yil=1977, [18.11.2008]

[512] 1977 Genel seçimlerinden başlayarak 12 Eylül 1980 askeri darbesine koasliyon hükümetleri deneyimlerine uzanan bir çalışma için bkz. Nedim Yalansız, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1960 –2002)** (İstanbul: Büke Kitapları, 2006), 365–419.

dört bini aşan kişinin yaralandığını eklemek yararlı olacaktır[513]. Ağaoğulları'nın belirttiği üzere MHP'nin siyaset sahnesinde etkin rol oynaması, 1975'te kurulan ilk MC Hükümeti'nde parlamentodaki üç milletvekilinden ikisinin görev almasıyla başlamıştır. Sonraki MC Hükümeti'nde dört kata yakın artış gösteren milletvekillerinden beşinin kabinede görev alması MHP'nin, salt parlamenter düzlemde değil, yanı sıra toplumsal düzlemde taşıdığı aşırı sağ etkinliğin göstergesi olarak düşünülebilecek şekilde döneme damgasını vurmuştur[514].

4.3.3. Türkiye Birlik Partisi ve 1977–1980 Dönemi

1977 seçimleri sonrası siyasal ve toplumsal görünümün dikkat çekici tarafı TBP'nin parlamentoda temsiliyet imkânına sahip olamamasından ziyade, yükselen şiddet olaylarının önünün alınamaması olmuştur. TBP açısından bu yıkıcı konjonktürün anti–Alevi etkisinin önüne geçebilmek konusunda MC'nin aşırı sağ örgütlülüğü ve siyasal şiddet olayları karşısındaki himayeci, CHP'nin ise yetersiz kalan refleksleri etkisiyle TBP'nin kısıtlanmış bir siyasal parti görüntüsü daha bir belirginleşmiştir.

1977 genel seçimlerinde CHP'nin güvenoyu alamaması sonrasında kurulan yeni MC Hükümeti döneminde süregelen şiddet olaylarının yarattığı huzursuzluk, siyasal alanın 1977 seçimlerinde bir kez daha izlenen iki hâkim partisi arasındaki oydaşma beklentisini doğurmuştur. Sonuçta MC hükümetinin salt çoğunluğu yitirmesi sonrasında düşüşü ve AP grubundan yapılan milletvekili transferleriyle kurulan CHP–CGP–DP hükümeti de, sonraki süreçte kurulan ve darbeye kadar görev alan AP Azınlık Hükümeti de toplumsal ve siyasal kaos ortamının ortadan kaldırılmasına katkı sağlayamamışlardır. Ecevit başkanlığında kurulan hükümet döneminde sağ–sol temelli kutuplaşmanın yarattığı sancılar yanı sıra anti–Alevi kıyım girişimleri ve katliamlar da gözlenmiştir.

İçgöç sürecinde yoğunlaşan toplumsal ilişkilerin mezhepsel ve siyasal argümanlar üzerinden kurulan bir kalkışma temelinde planlanan pogrom girişimleri sonucunda Malatya, Sivas, Kahramanmaraş ve Çorum'da[515] pek çok Alevi katledilmiştir. Nüfus kompozisyonun mezhepsel ve etnik yönden karmaşık nitelik taşıdığı şehirlerde 1977 seçimlerinde, daha evvel katıldığı seçimlerden daha baskın bir mezhepsel söyleme

[513] Lucille W. Pevsner, **Turkey's Political Crisis: Background, Perspectives, Prospects** (New York: Praeger Publishers, 1984): 68. Özdemir, **age**, 275. Özbudun, **age**, 23.
[514]Bkz. Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aşırı Milliyetçi Sağ", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, ed. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak (İstanbul: Belge Yayınları, 1990): 227.
[515] Bkz. Ağaoğulları, **age**, 230. Malatya'daki oy oranı % 9,2'dir.

yaslanan MHP'nin gösterdiği yükselişe işaret eden Ağaoğulları, bu partinin oy desteğine sahip olduğu iller arasında yaptığı kümelendirmede yüzde 10'un üzerinde oy desteğinin görüldüğü iller arasında Maraş, Çorum, Sivas ve Malatya'yı da saymıştır. Yine olayların, ABD'de yankılanışı konusunda gözden kaçanları ele alan değerlendirme yazısında Benhabib de siyasal şiddet ve terör olaylarının, özellikle etnik ve mezhepsel çeşitliliğin yoğun biçimde gözlendiği ülkenin doğu coğrafyasında ve benzer çeşitliliğin gözlenebildiği iç illerde yoğun paramiliter faaliyetler yürüten sağ grupların örgütlemeleriyle patlak verdiğini eklemiştir[516].

Bu katliamlardan her birinin taşıdığı vehameti ayrı değerlendirmek gerekmekle birlikte, Kahramanmaraş'ta meydana gelen katliamın Ecevit Hükümeti açısından büyük bir yıkım niteliği taşıdığını belirtmek gerekir. Güvenlik kuvvetlerinin, başta Maraş olayları olmak üzere, kanlı olaylara geç müdahalesiyle derinleşen güvensizlik hissi, ulusal düzeyde yükselen korkunun yanına, bürokratik aygıtın çeşitli mekanizmalarına karşı güvensizlik hissini de eklemiştir. Yükselen şiddet olaylarının etkisiyle belirli düzeyde süregelen, siyasal iktidara, devletin güvenlik kurumlarına duyulan güvensizlik hissinin başta Aleviler olmak üzere[517], sol gruplar açısından geçerlilik kazanmaya başlayan özgüvenliği sağlama arayışları, zamanla silahlanarak kendi sivil direniş–güvenlik birimlerini oluşturma denemeleriyle bir savunma mekanizmasının parçası olarak yürütülmüştür[518]. Bu güvensizlik hissinin arka planında yatan önemli sorunsallardan bir tanesi siyasi partiler arasındaki uzlaşmazlıkların toplumsal düzlemde yaygınlık kazanan siyasal şiddet olayları karşısında, güvenlik güçlerinin denetiminden çıkmaya başlayan terör eylemleri yanında güvenlik bürokrasininin, önemli bir ayağını teşkil eden polis teşkilatı başta gelmek üzere, partizanlaşmasıyla yaşanan kayıtsızlık olmuştur. Yükselen enflasyonun yarattığı ekonomik baskının siyasal şiddet olayları ve terörizasyonla

---

[516] Bkz. Seyla Benhabib, "The Next Iran or The Next Brazil?: Right–Wing Groups Behind Political Violence In Turkey" **MERIP Reports**, n. 77 (May, 1979): 16–17. Yakın zamanlarda ortaya çıkarılan bir belge değerlendirildiğinde olayların sağ grupların örgütlemesi iddiasının ötesinde, ulusal istihbarat birimi (MİT) içinde yapılanan MHP yanlısı bir grubun planlamasıyla yürütüldüğüne ilişkin değerlendirme daha da güçlenmektedir. Gazeteci Dündar ve Akar'ın araştırmalarıyla eski başbakan Ecevit'in arşivinden çıkarılan belge istihbarat birimi içindeki politik kırılmayı yansıtmasından da ötede faşist grupların organizasyonuyla patlak veren olaylar sonrası hukuki soruşturma sürecinin dahi işletilemediğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. "Maraş Olaylarını MİT Organize Etti", **Tempo**, s. 01/996 (4 Ocak 2007).

[517] Bruinessen, "polis güçlerinin Alevileri korumak için" çok az önlem almış olduğunu, bu güvenlik sorunsalının, arkasındaki belirleyici motifleri de düşünmek gerekmekle birlikte, "Türkiye Alevilerinin devletten artan oranda yabancılaşması sonucunu doğurduğunu" belirtmiştir. Bkz. Bruinessen, **2005**, 120.

[518] Bkz. Belge, **age**, 182–183.

toplumsal düzeydeki huzursuzluğu arttırıcı etkisi Ecevit başkanlığındaki hükümetin düşüşü sonrasında da devam etmiş, kurulan son (III. MC Hükümeti) MC hükümeti döneminde de siyasal şiddet olaylarının, terör eylemlerinin yaygınlığını koruduğu gözlenmiştir.

Bu yıkıcı süreç, örneklerine daha evvel rastlanan parti içi tartışmaları tetiklemesi açısından olduğu kadar programatik revizyonunun yeniden gündeme alınmasına kadar uzanan bir tartışma dönemine de kapı aralamıştır. 1978 yılı sonundaki Maraş katliamından başlayarak Alevilerin hedef alındığı saldırı olaylarının siyasal iktidarlarca kovuşturulmasının gecikmesiyle Aleviler arasında yaygınlaşan güvensizlik hissi, partinin tepkiselliğinin ötesine geçemeyecek inisiyatifsizliğiyle bir açmaz dönemini beraberinde getirmiştir. Bu noktada, siyasal tarihteki rolün yine siyasal tarihteki askeri vesayet etkisinin devreye girmesiyle sonlanacağı aşamaya kadarki bu son evrede partinin programatik revizyonunun üzerinde durmak anlamlı olacaktır.

Kurulduğu 1966'dan, siyasal faaliyetinin durdurulacağı ve 12 Eylül 1980'deki askeri darbeyle başlayan ara dönemde diğer bütün siyasi partiler gibi kapatılacak olan TBP'nin siyasal çizgi seyrini ele almak açısından önem taşıyan revizyonu atlamakla, Alevi siyasallaşmasının önemli bir kurumsal örneğinin analizinin eksik kalacağını eklemek gerekir.

Bu bakımdan partinin yedinci büyük kurultayında[519] delegeler tarafından onanan program ve tüzüğün 1972 yılında kabul edilen program ve tüzükten farklılaşan yönleriyle ele alınması anlamlı olacaktır. Tüzük açısından yapılacak bir karşılaştırmada dikkat çeken ilk değişiklik partinin siyasal çizgi değişikliğini somutlayacak ideolojik belirlenme ve reddiye skalasındaki düzenleme olmuştur. Bu şekliyle 1972 yılındaki tüzükte "ayırıcılığın, bölücülüğün, aşırı sağın, aşırı solun, komünizmin, emperyalizmin, faşizmin, nazizmin, her türlü dikta rejiminin karşısında olmak ve bunlarla mücadele etmek" şeklinde ifade edilen parti gayesi, "emperyalizme ve faşizme karşı, devrimci, toplumcu bir siyasi örgüt" şeklinde yeniden düzenlenmiştir[520].

[519] Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı adını taşıyan eserde giriş kısmında belirtilmiştir.
[520] Türkiye Birlik Partisi, **Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı** (İstanbul: Zafer Matbaası, 1980): 3.

“Partinin Karakteri ve Amacı” başlığı altında düzenlenen bölümde parti amacı daha evvel belirlendiği üzere “Özgür–Tam Bağımsız–Demokratik-Toplumcu Bir Türkiye” şeklinde ifade edilmiştir. Tüzüğün ve parti teşkilatlanmasının verildiği 1980 yılı yayınında parti tarihine de ışık tutacak dönüm noktalarına ve ülkenin siyasal-ekonomik-sosyal-kültürel sorunlarına ilişkin tahlillere girişilmiştir. Bu tahlillere değinmeden önce belirtmek gerekir ki, 1972 yılı tüzük ve program yayınında karşılaşılan kapsamlı değerlendirme gayreti, mevcut temsiliyet yoksunluğu tablosuna rağmen sürdürülmüş, ideolojik belirlenme açısından açık ifadelerin yansıtacağı bir dönüşüm deneyiminin yaşandığı ortaya konmuştur.

Yayının, 1980 yılından Türkiye’ye panoramik bakışı ortaya koyan bu ilgili bölümünde ağır bunalım sürecinin ve sürecin nedenlerinin üzerinde durulmuştur. Siyasi ve ekonomik bunalım sürecinin ele alındığı bu bölümde sosyal, siyasi ve ekonomik tablo şu ifadelerle ortaya konmuştur: “Hergün beş-on gencin yasına gömülen analar, babalar, tüm kaynaklarını hergün biraz daha avuç açtığı dış sömürücü güçlere ipotek eden bir yönetim. Artan hayat pahalılığı içinde durmadan lokması küçülen dargelirliler ve bu karmaşadan payını almaya çalışan küçük bir mutlu azınlığın talanı…[521]”

Partinin, cumhuriyet tarihi perspektifini de ortaya koyan “Buraya Nasıl Gelinmiştir” başlıklı bölümde, içinde bulunulan “karamsar tablodan kurtuluş” yolları sorgulanmıştır. Bu sorgulama partinin anti-emperyalist mücadelede ezilen ulusların ittifakı şiarına yaslanan yerleşikleşen diskurunun esin kaynağı, dikkate alınır ölçüde bir meşruiyet mekanizması olarak değerlendirilen milli mücadele dönemine eğilinerek ele alınmıştır. Bu ele alış sırasında sorulan öncelikli soru şudur: “Türkiye 1919’lardan 1980’lere nasıl varmıştır?”

Sorunun emperyalist mücadelenin kıvılcımının parladığı aşamayı ele alış açısından verdiği yanıttan ziyade Lozan Sulh Konferansı’nda TBMM Hükümeti’nin Delegasyon Başkanı İsmet Paşa’ya İngiliz Delegesi Lord Curzon’un verdiği yanıt üzerinden karşı mücadelenin sürerliliği değerlendirmesi yapılmış, alt yapı devrimlerinin tamamlanamaması nedeniyle emperyalizmin devreye girişinin önüne geçilemediği “ne var ki bu düşünceye sadece direnilmiş ama, ulusal bağımsızlığın gereği olan sanayi devrimine yönelmenin koşulları aranmamış, Türkiye halkı siyasal kurtuluşunu sağladıktan sonra ülkenin kendi ekonomik potansiyeli içinde

[521] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 65–66.

kalkınmasını sağlayacak alt yapı devrimlerine geçilememiştir" sözleriyle ifade edilmiştir[522].

Bu yönüyle anti-emperyalist bir damar atfedilen milli mücadele döneminin yanı sıra "yoksulluk ve bu yoksulluğun pençesinde inleyen bir halkın bütün özverisiyle, Türkiye halkı, dünyada başlattığı ve kazandığı bir bağımsızlık mücadelesini koruyordu" denilerek tek parti devrinin de bu bağımsızlık mücadelesinin muhafazasına hizmet ettiği düşüncesi ortaya konmuştur. Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinin asıl dönüm noktası olarak nitelenebilecek 1950'ye odaklanan bu değerlendirme, bu tarihten itibaren "emperyalizmin tuzağına" düşüş yorumuyla ilerlemiştir. Bu konudaki iki girişimi örneklemek üzere "1923'te Mustafa Kemal'in önderliğinde kazanılan ulusal bağımsızlığın 1950'de Amerika'ya geri verildiği" savı geliştirilmiştir. Bu savın örnek simgesi ABD'yi ve ABD emperyalizmini ifade eden "Sam Amca" olmuştur. Her ne kadar tek parti döneminde başlıyorsa da, "Truman Doktrini'nin stratejik örgüsüne teslim edilmiş Türkiye" ifadesiyle ekonomik, askeri ve siyasi bağımlılık süreci işlenmiştir.

Bu bağımlılık sürecine yayılarak ele alınan öncelikli konu yaygınlaşan tüketim ekonomisi olmuş; bu sürecin tekabül ettiği DP iktidarı döneminin sonlanışını karşılayan 27 Mayıs, ülkedeki yurtsever çevreleri temsilen bilinçli halk kesimleri ile tekelci sermaye arasındaki mücadelenin engellenmesi amacıyla öne alınan vesayete dayalı bir sosyal patlama olarak nitelenmiştir[523]. Ancak 27 Mayıs'ın görece özgürlükçü bir toplumsal tasavvuru ortaya koyan niteliği ele alınırken, önde gelen çelişkileri gizlemeye dönük niteliği değerlendirmesinin esasına ilişkin bir iddia halinde devam ettirilmiştir.

Bu yaklaşımı somutlamak üzere 1961 Anayasası'nın yanı sıra faşist İtalyan rejiminden devşirilen (Türk) Ceza Kanunu'nun (TCK) 141, 142, 163. Maddeler gibi düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı maddelerine eleştiride bulunulmuş, "demokratik düşüncenin öngördüğü sosyalist dünya görüşü ve özgür düşünme, düşündüğünü özgürce savunma ilkesi hasıraltı edilmiştir" denilmiştir.

Bu dikkat çekici değerlendirmeyle beraber Türkiye siyasal alanında illegalliğe mahkûm edilen siyasal hareketlerin yasallık dışı konumlarının nedeni olarak düşünce ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmış olduğu tespiti yapılmıştır. "Türkiye halkını

[522] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 66–67.
[523] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 68.

sömürmenin yasal dayanaklarını sağlamak için düşünce özgürlüğünü ortadan kaldıran yasallık, bugün yeraltında illegal bir örgütlenmenin nedenselliğini sağlamıştır" diye ifade edilen bu bastırmacı hukuksal ve siyasal zemine ilişkin eleştirilerin ardından "12 Mart Olgusu" başlığı altında 12 Mart 1971 muhtırası süreci ele alınmıştır[524].

Ele alınan bu süreçte 1961 Anayasası ile şekillenen özgürlükçü atmosferle önceki anayasa döneminin baskıcı karakterinin aşılmasına katkı sağladığı; ancak 1971 muhtırası sonrası anayasal tadilatla beraber bu sürecin tersine döndüğü değerlendirilmiştir. Bu tadilata karşılık "yurtseverlerin emperyalizmin bu baskıcı olgusuna karşı başlattığı atılımlı devrimci mücadelenin sürdüğü" belirtilmiş, kapitalizmin dünya dengesinde düştüğü bunalım, Türkiye'nin yarı sömürge, yarı feodal yapısını da etkilemekte, Türkiye'deki sanayi burjuvazisinden kapkaç sermaye ve toprak ağalarına kadar tüm sömürücü sınıfların ortak iktidarlarının iş başına getirildiği" eleştirisinde bulunulmuştur.

1970'li yılların özellikle ikinci yarısına damgasını vuran siyasal şiddet olaylarının devrimci halk mücadelesinin sekteye uğratılması amacıyla "sermaye sınıflarının yarattıkları Hitler'in SA ve SS taburlarının benzerleri"nin kurdurulduğu savıyla yaşanan kaotik atmosferin küçük bir tasviri yapılmıştır. Bu tasvir "Türkiye Modeli bir faşizm olgusunda sermayenin ve finans kapital güçlerinin hegemonyasının sağlanmasına geçilmekte" olduğu değerlendirmesiyle sürmüştür. Bu tartışmanın TBP açısından değerlendirilme noktasının ülkede entelektüel düzeyde süren açık faşizm var mıdır, yok mudur, olabilir mi?" sorularına yaslanan tartışmaya ilişkin bir yanıt olarak verildiğini gösteren görüşlerle ifade edilişi aşamasında meşruiyet zemininin öncelikli unsuru milli mücadele ve sonrası dönem mücadelesinin demokratik bir devrim aşamasını öngördüğü; ancak gelinen noktayla Mısır, Irak, İsrail ve Türkiye'nin dâhil olduğu emperyalist bağımlılık zinciriyle Ortadoğu'da yaşanan emperyalizm etkisi ele alınmıştır.

Bu süreç, programın ilgili bölümünün başından beri değerlendirildiği üzere "1950 olgusuyla teslim alınan halkın bağımsızlık özlemleri, bugün 'Türkiye modeli' faşizm ile bastırılmaktadır" şeklinde yorumlanmıştır. Dönemin sol söyleminde önemli bir yere sahip olan sınıflar arası çelişkilerin örtülmek istendiği değerlendirmesinin eklendiği bu bölüm, partinin çelişkilerin aşılabilmesi yönündeki görüş ve önerileriyle

[524] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 69–70.

sonlandırılmıştır. Bu doğrultuda yakın hedef olarak sayılan "tekelci burjuvazinin ve toprak ağalığının egemenliğine son vererek bağımsızlığın ve demokrasinin gerçekleştirilmesi hedefi" ile "işçi sınıfının örgütlü öncülüğünde halkın demokratik iktidarının kurulması hedefi" sayılmıştır.

Program ve tüzük yayınının geri kalan bölümünde, 1972 yılında yayımlanan program ve tüzüğün ortaya koyduğu oniki rakamının yansıttığı sembolizmi yüklenen ilkelere yer verilmiştir. Yeni programda yer verilen ilkelerle 1972 yılında verilen ilkeler arasında bazı belirgin farklar bulunuşu sembolizmin anlam içeriğini karşılaması açısından önem taşımıştır.

"Türkiye Birlik Partisi'nin İlkeleri ve Programı" başlığını taşıyan bölümde öncelikle partinin temel ilkeleri sayılmıştır. Bu değerlendirme on ilkenin özetinin verilmesi amacı güdüldüğü düşünülürse önemli sayılmalıdır. Partinin emperyalizm, faşizm ve feodalizm karşıtlığının sayıldığı bu bölümde "emperyalizmin ülkeye dayattığı tüm eşitsiz ilişkilerin, sömürü ve komploların reddedildiği" belirtilmiş, bağımsızlığın sağlanıp geliştirilmesinin öncelikli hedef olduğu, bu ilkenin ulusların kendi yazgılarını kendilerinin tayin etme hakkıyla beraber ele alındığı vurgulanmıştır.

Partinin demokratikleşme vurgusu demokratik niteliğin temelinde "gerçek halk iktidarının" bulunduğu değerlendirmesiyle verilmiş, "emperyalizm, işbirlikçi kapitalizm, feodalizm ve faşizme karşı tüm sınıf ve tabakaların iktidarının savunulduğu" yinelenmiştir.

İlkelerle ilgili özetleyici nitelik taşıyan bu bölüm sonrasında partinin on ilkesine yer verilmiştir. Sayılan ilkelerden ilki "devrimcilik"tir. Bu anlayış demokratik yollardan bir altyapı devriminin gerçekleştirilmesi yoluyla üretim araçları mülkiyeti çelişkisinin aşılması; dolayısıyla üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti şeklinde ifade edilmiştir. Bu devrimin yol haritası ortaya konulurken "ekonomik ve siyasal iktidara sahip olan sömürücü ve işbirlikçi burjuvazinin demokratik yollardan iktidardan uzaklaştırılarak, yerine çalışan işçi ve köylü başta olmak üzere tüm halkın demokratik egemenliğinin mümkün olacağı bir sistem savunulmuştur. Siyasi üst yapıda ise yeni üretim ilişkileriyle tam bir uyum sağlayacak olan gerçek demokrasinin savunulduğu devrimcilik ilkesi ardından "toplumculuk" ilkesine yer verilmiştir. Bu ilke insanın insan tarafından sömürüsünün olmadığı bir düzen şeklinde savunulmuş ve eklenmiştir: Bu özgür ve demokratik toplumcu düzende din,

dil, ırk, mezhep, cinsiyet ve felsefi inanç farkı gözetmeden işçi, köylü, dar gelirli ve ekonomik baskı altında bulunan her kişinin toplumda barış ve eşitlik içinde yaşaması öngörülür” [525].

Parti ilkelerinden üçüncü ilke olarak “Atatürkçülük” sayılmıştır. Atatürkçülüğün iç ve dış politikaya ilişkin temel ilkeleri verilirken halk egemenliği ve sürekli devrimcilik, dış politikadaki ilkesi olarak ise tam bağımsızlık sayılmış, 1972 yılındaki ilke değerlendirmesinde yer verilen duruma “Atatürk gibi bakma eğilimi” revize edilerek “Atatürk’ü anlamak, onun ilkelerini, çağımızın ve günümüzün somut koşullarına yaratıcı bir ruhla uygulamak, onu daha ileri götürmektir” şeklinde ifade edilmiştir.

Partinin dördüncü ilkesi olarak “demokrasi” ilkesi, mevcut ekonomik ve sosyal düzenin koşulları ışığında “düşünce suçunun kalkması, örgütlenme özgürlüğünün önündeki maddi ve hukuki engellerin tasfiyesi, tüm yurttaşların siyasi tercihlerini parlamentoya yansıtacak bir seçim sisteminin uygulanmasının zorunluluğu”, “ekonomik sömürünün aşılabildiği ölçüde halk egemenliğinin gerçekleşeceği halk demokrasisi” şeklinde ifade edilmiştir.

Partinin uyguladığı “toplumcu ve devrimci mücadelenin temeli olarak” sunulan beşinci ilke, “halkçılık” ilkesiyle “halka rağmen, halk için” şeklindeki küçük burjuva soyut düşünce ve uygulamalarına kesinlikle karşı olunduğu belirtilmiş, “tüm emekçi halkın kendi siyasal toplumcu bilinciyle politik mücadeleye aktif olarak katılması” öngörülmüştür. Bu doğrultudaki mücadele kitlelerin hâkim sınıfların ideolojik etkileri karşısında bilinçlendirilmesi, dolayısıyla “halkla beraber, halkın demokratik iktidarı için mücadele” şeklinde özetlenmiştir[526].

“Devrimcilik” ilkesi partinin altıncı ilkesi olarak verilmiştir. Burada devlet kapitalizmi şeklinde bir sermaye yanlısı devletçiliğe karşı çıkılmış, daha evvel belirli oranda savunulan çizgi kapitalist üretim ilişkileriyle belirlenen kapitalist düzene karşıtlık şeklinde ortaya konmuştur.

Partinin devletçi sistem tasavvuru açısından sanayileşmeye özel önem atfedilmiş, “üretim araçları üreten sektörlere öncelik ve ağırlık veren planlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının katılmasıyla işleyen bir Devletçiliğin ulusal ekonomik,

[525] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 76–78.
[526] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 78–81.

sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel faktör olmasını sağlamak ve böylece politik demokrasiye ekonomik ve sosyal bir öz kazandırarak daha ileri bir toplum düzenine, geçiş şartlarını hazırlamak TBP'nin görevlerinden birisidir" denilerek devletçilik ilkesine ilişkin parti yaklaşımı özetlenmiştir.

Yedinci ilke "cumhuriyetçilik"le devletin rejim içeriğine ilişkin eleştirilere yer verilmiş, üretim araçları mülkiyeti üzerinden burjuva devleti vasıflandırmasıyla devlete ilişkin özgürlük alanının geçerlilik marjları değerlendirilmiştir. Bu durumun cumhuriyetin özgürlük anlayışını sekteye uğrattığı değerlendirilirken parti görüşü olarak "bütün sınıf ve tabakaların özgür faaliyetlerde bulunduğu tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir siyasal düzende Cumhuriyetin en ilerici ve demokratik bir Devlet biçimi olduğu ve bu anlamda cumhuriyetçi" olunduğu belirtilmiştir. Cumhuriyete atfedilen özel önem ise "feodal Devleti yıkması ve feodal Devletin ideolojik kaynağı olan teokratik kurumları kapatması açısından son derece önemlidir. Dinin Devlet işlerinden ayrılmasını gerçekleştirmesi ve mezhepçi baskılara laiklik ilkesiyle son vermesi TBP'ni tavizsiz bir Cumhuriyetçi yapmıştır" şeklinde ifade edilmiştir[527].

Sekizinci ilke "bağımsızlık" ilkesiyle tam bağımsızlık konusundaki parti duyarlılığı mevcut şartların yorumlandığı bağımlılık üzerinden değerlendirilmiştir. Bu konudaki bağımlılık ve sömürü döngüsü "ülke içinde çalışan kitlelerin emekleriyle yaratan toplumsal artık değerin önemli bir bölümü emperyalist ülkelere kar transferi şeklinde aktarıldıkça, yabancı sermaye dolayısıyla ulusal ekonomi yabancı güçler tarafından, denetlendikçe kalkınmadan, demokrasiden söz edilemeyeceği açıktır" şeklinde ifade edilmiştir. Bağımlılık zincirinin kırılması konusundaki parti görüşü ise daha evvelki programda da ifade edildiği şekliyle örgüt bağlantılarının yarattığı bağımlılığın aşılması için "Nato, Cento, Ortak Pazar ve çeşitli ikili anlaşmalar ile emperyalizme ekonomik, siyasi ve askeri düzeylerdeki" bağlılığın sonlandırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu değerlendirme bağımlılık zincirinin aşılmasında öncelenen metod olarak sanayileşme için dışa, emperyalizme bağımlı sanayileşme yolunda "çarpık kapitalist gelişmenin ve sanayileşmenin sınıfsal niteliği" ışığında "ülke içindeki demokrasi ve özgürlük mücadelesinin ülke dışındaki tam bağımsızlıktan soyutlanamayacağı değerlendirmesinde bulunulmuştur.

[527] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 81–85.

Bu şekliyle bağımsızlık mücadelesiyle demokratikleşme süreci arasındaki illiyet değerlendirmesi partinin şu görüşüyle verilmiştir: "T. Birlik Partisi gerçek demokrasi mücadelesinin tam bağımsızlık mücadelesinden ayrılmıyacağını savunarak NATO, AET, ve her türlü ikili anlaşmaya ülkemizdeki çalışan işçi ve köylü kitlelerinin somut çıkarları açısından bütün gücüyle karşı çıkmayı bir devrimcilik ve yurtseverlik görevi saymaktadır. Ve bu doğrultuda tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye sloganı ile T. Birlik Partisi her türlü ermperyalist gelişmeye karşıdır. T. Birlik Partisi üslerinden arınmış, bağımsız ve bloksuz bir Türkiye özler."

Partinin dokuzuncu ilkesi olan "özgürlükçülük" sınıfsal niteliğiyle burjuva demokratik devrim deneyimlerinin tarihsel penceresinden ele alınmış; ancak gelinen nokta itibariyle "burjuvanın devrimci barutunu yitirdiği" belirtilmiştir. Tekelci burjuvazinin özgürlük anlayışının sınıfsal iktidarın muhafazası amacıyla "anti-demokratik baskılar"la ortaya konulduğu değerlendirilirken, mevcut siyasal ve ekonomik iktidarı teşkil eden tekelci burjuva iktidarının sunduğu daraltılmış özgürlük alanının genişletilmesi için verilen mücadelenin, nihai amacı "daha üstün tipte, insanın insan tarafından sömürüsünden kurtulmuş emekçilerin özgürlüğü için, ulusun en büyük çoğunluğunun iradesinin bir ifadesi olan yeni tipte bir düzen kurma ve yürütme özgürlüğü için ve bu siyasal iktidarı doğa ve toplum kanunlarının yararına bilinçli bir şekilde uygulanması hizmetinde kullanma özgürlüğü için mücadele ettiğini hiçbir zaman unutmaz" sözleriyle ortaya konmuştur[528]. Parti ilkelerinden onuncusu olan laiklik ilkesi ele alınırken 1972 programında din başlığı altındaki yer verilen görüşler yinelenmiş, devletin dini inançlara karşı eşit mesafeliliği kuralı değerlendirilirken "dinin cemaat işi olduğu ve DİB'in laik Cumhuriyette yeri bulunmadığı görüşüne" yer verilmiştir.

İlkelerden on birincisi olan "eşitlik" ilkesi ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuksal temelde kesin eşitlik şeklinde verilirken, evrensel hukuk çerçevesinde ideal bir eşitlik tanımı "din, dil, ırk, cinsiyet, mezhep ve felsefi inanç farkı gözetilmeksizin tüm insanların yasalar önünde ve kamu olanaklarından yararlanma açısından eşit işlem görmesinin sağlanması, eğitimde ve kamu görevlerinde fırsat eşitliği getirilerek yaşamın tüm aşamasında eşitlik düzeni kurulması" şeklinde betimlenmiştir. Partinin son ilkesi "yurtseverlik" ilkesi de, daha evvel 1973 genel seçimleri bildirgesinde verildiği üzere yorumlanmış, "her türlü ırkçı, şovenist, mezhepçi görüşlere karşı"

[528] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 85–89.

olunduğu, ülke çıkarları savunusunun devrimci bir yurtseverlikle yürütüldüğü ve "tüm ilerici atılımların yanında ve mazlum dünya ülkelerinin safında yer alınmasının savunulduğu" şeklinde ifade edilmiştir[529]. Bu şekliyle partinin 1980 yılında giriştiği programatik revizyon sonrasında siyasal alanın solundaki yasal partiler arasındaki yeri açıklaştırılmıştır.

Yukarıda sıralanan ilkelerle özetlendiği üzere TBP'nin programı, 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde artan eşitsizlik, şiddet zeminleriyle şekillenen sarmala karşı sol bir perspektifin inşası ve uygulanması açısından dile getirilen önerileri içermiştir. Program daha evvelki 1969 ve 1972 yılı programlarıyla kıyaslandığında evvelki karşılaştırma tablolarında verilen temalar açısından bazı atlamalar bulunmakla birlikte, gecekondulaşmayla aşılmaya çalışılan konut sorunu gibi çeşitli ülke meselelerinin sürekliliğinin okumak açısından oldukça önemli bilgiler sunmuştur.

TBP, 1980 yılının sonlarında ordunun sivil siyasal alanı lağvettiği ve müteakiben katı bir ara rejim dönemine geçilecek evreyi önceleyen süreçte son olarak kısmi CS seçimlerine katılmıştır. CS seçimlerinde TBP'nin aldığı oylar şöyle sıralanmıştır: Amasya (% 1.6), Antalya (% 0.6), Artvin (% 0.7), Balıkesir (% 0.5), Burdur (% 0.6), Çanakkale (% 0.5), Erzincan (% 0.6), Hatay (% 0.4), Isparta (% 2.0), Kars (% 1.0), Kütahya (% 0.7), Manisa (% 0.5), Muş (% 0.4). Siirt (% 0.3), Tokat (%8.1), Yozgat (% 0.6). TBP, Ağrı, Bitlis, Erzincan, Hakkari, Mardin, Rize, Samsun ve Van'da kısmi CS seçimlerine katılmamıştır. Son dönem seçim etkinlikleri düşünüldüğünde TBP'nin seçimlere katılmadığı iller arasında en göze çarpanı Samsun olmuştur. Öyle ki, kapalı topluluk statüsündeki Alevi yoğun yerleşimlerle modernleşme süreci çerçevesinde kurulan bağın yoğunluğuyla bu ilde de belirli oranda etkinlik sağlanabildiği önceki seçim sonuçlarından gözlenmiştir. Buna karşılık TBP, seçimlerde pek etkinlik gösterilmeyen Siirt gibi illerde de seçime katılma yoluna gitmiştir. 55754 oy karşılığında % 1.1 oranında oy desteği sağlayan TBP'nin katıldığı bu son seçimlerdeki performansının iller ve ilçeler ölçeğinde bir değerlendirmesi yapıldığında elde edilen sonuç, Alevilerin sosyo-ekonomik ve politik zeminlerdeki eşitlik taleplerine dönük bir siyasal aracılık kartını önceleyen bir siyasi parti olarak TBP'nin Alevi yoğun yerleşim bölgelerindeki oy desteğini izlemek açısından önem taşımaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki parti 1970'li yılların ilk yarısıyla kıyaslandığında çoğu geleneksel Alevi yerleşiminde oy kaybına

[529] Türkiye Birlik Partisi, **1980**, 89–91.

uğramıştır. Bu duruma istisna teşkil ettiği için Tokat ölçeğine eğilinebilir.[530] Öyle ki, parti il genelinde % 8.1 oranında oy desteği sağlarken, Almus ve Turhal'da sırasıyla % 19.2 ve % 16.0 şeklinde oy oranlarına ulaşabilmiştir. Buna karşılık söz konusu verinin ulusal düzlemde oy desteğini ve partiye dönük seçmen davranışını anlamlandırmak açısından yeterli bir veri teşkil etmeyeceğini; ancak belirli bir trendin tersine dönüşü açısından küçük bir örnek oluşturduğunu eklemek mümkün görünmektedir.

TBP, kısmi CS seçimleri sonrasında da siyasal alandaki etkinlik marjının düşüklüğünü deneyimlemeye devam etmiştir. Aynı şekilde yaygınlaşan terör eylemleri ve siyasal şiddet olaylarının yarattığı belirsizlik, ordunun demokratik siyasal alandaki geleneksel vesayet rolüne ilişkin yeni bir takvimi gündeme getirmiş, üst düzey subayların Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'e yaptıkları darbe planları başvurusu, Evren'in geçici fakat aynı zamanda kollayıcı stopajıyla askıda tutulmuşsa da, Cumhurbaşkanı'na, MC Hükümeti'ne ve CHP'ye sunulan uyarı mektubuyla[531] ordunun siyasal alana müdahale etme hazırlıkları içinde olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra, TSK'nin hiyerarşik yapının muhafazasını somutlayan uyarı mektubuyla parlamentonun yapması beklenen dış politika, ekonomi alanındaki kimi düzenlemeler 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla hayata geçirilmiştir. Ekonomik yapılandırma sürecinin liberalizasyon düzenlemelerine bağlı olarak sürdürüleceği evrede, yabancı sermaye girişine ilişkin kısıtlamalar kaldırılmış, faiz oranları serbest bırakılmış, para değeri düşürülmüş, kısa sürede alınacak önlemler arasında enflasyon oranının düşürülmesi ve mal darlığı sıkıntısının aşılması öngörülmüştür[532].

Bu şekliyle ekonomik ve dış politik düzenlemeler ayağı askeri darbe öncesinde düşünülmüş olmakla birlikte, yükselen çatışma atmosferi, toplumsal–siyasal figürlerin katledilmesi ve görev süresi dolan altıncı Cumhurbaşkanı Korutürk'ün yerine seçilecek kişi için yapılacak seçimlerde yaşanan uzlaşmazlığın yarattığı krizle beraber doruk noktasına ulaşmış, 12 Eylül 1980'de meydana gelen darbeyle, ordu emir–komuta zincirine bağlı kalarak sivil siyaset alanını lağvetmiştir.

---

[530] Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **14 Ekim 1979 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1979), 2–25.
[531] Metin Heper, **Historical Dictionary of Turkey** (London: The Scarecrow Press,1994): 17.
[532] Pevsner, **age**, 79.

Yukarıda ifade edilenlere karşılık Türkiye'deki kaotik siyasal atmosferin, ordunun sivil demokratiklik deneyimi yaşayan siyasal alana müdahale sonrasında başlayan ara rejim dönemiyle beraber sonlandığını; ancak hak ve özgürlüklerin askıya alındığını ve demokratik normalleşme sürecinin tedrici biçimde deneyimlendiği 1970'ler panoraması, 1980 sonrası süreçte siyasal alanın topyekûn lağvıyla beraber girişilen yeni inşa sürecinde TBP'nin kapatılmasını beraberinde getirdiğini eklemek gerekmektedir.

Türkiye Birlik Partisi'nin siyasal tarihteki yerini incelemek üzere hazırlanan bu çalışmada partinin Alevi seçmen kitlesi potansiyelini önceleyen bir siyasal diskur ve programla kuruluşu, kuruluş sürecini modellemek üzere açıklayıcı olabilecekleri düşünülen yaklaşımlar ve partinin Türkiye siyasal tarihindeki yerini veriler bağlamında ortaya koyacak seçim deneyimleri incelenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda partinin siyasal tarihteki yerine ilişkin öncelikli tespitlerden bir tanesi Alevi seçmen davranışının salt mezhepsel parametreler üzerinden şekillenmediği yönündedir. Buna karşılık TBP deneyiminde öne çıkan sembolizm atıfları ve geleneksel soy hiyerarşisinin sağladığı primordial mobilizasyon gücünden yararlanma olanaklarını yordamlayan bir siyasallaşma damarı üzerinden düşünüldüğünde konjonktürün Alevi siyasallaşması ve söz konusu siyasallaşmanın rejimle eklemlenecek Bektaşi primordial bağlarını devreye sokma üzerindeki belirleyiciliği de tespit edilebilmektedir.

1966 yılının sonlarında kurulan parti, 1980 yılında siyasal alanın askeri müdahaleyle lağvedilmesi sonucunda siyasal hayattan çekilmiş, 1981 yılında siyasal alanın aktif siyasi partilerinin feshedilmeleri sürecinde de kapatılmıştır[533].

Sonuç olarak, siyasallaşma parametrelerinin, rejimin laiklik ilkesinin uygulama aşamalarındaki tarihsel, belirli ölçüde anakronizma yaratan sorunsal ışığında ivmelenmesi sonucunda örgütlülüğü izlenebilen Türkiye Birlik Partisi, siyasallaşma parametreleri içerisinde sınıfsal siyaset yürütülmesi kategorisine nazaran görece kısıtlı bir siyasallaşma imkânına yaslanarak kurulmuştur. Parti tarihinde önemli bir kırılmaya karşılık gelen 1970 yılı kırılma süreci Bektaşi dergâhının tarihsel rolünün partinin kuruluş evresindeki yaklaşımının karşı örneğini sergilemesiyle parti tarihindeki dönüşüm sürecine yön vermiştir.

[533] "Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun", http://www.belgenet.com/12eylul/k2533.html [04.07.2008]

Geleneksel soy bağının modernleşme sürecinin dinamikleriyle beraber sönümlenen etkisi üzerinden düşünüldüğünde görece kısıtlılığın daha belirgin bir şekilde daraldığı yeni bir evreden geçilmiştir. Somut karşılıklarıyla 1970–1980 yılları arasına denk düşen yeni evrede parti, siyasal alanın solunda, belirgin bir sol ideolojik söylem yüklenerek kendini yapılandıran bir parti görüntüsü vermiştir.

5.SONUÇ

Türkiye siyasal tarihinin 1960–1980 aralığındaki kesitinde Alevi siyasallaşmasının örgütlülüğünü siyasal bir parti ölçeğinde ele almak üzere hazırlanan bu araştırmada, Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) kuruluşundan, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası süreçte kapanışına kadar uzanan evredeki siyasallık kodları incelenmiştir.

Alevi siyasallığının yol haritasına ilişkin tarihi bir etüt denemesi ardından, partinin kuruluşuna uzanan süreçte Türkiye çok partili siyasal sisteminde panoramik bir siyasal atmosfer incelemesinin yanında dönüşen kimlik yapısı ve topluluğun çok partili dönemdeki siyasal eğilimleri ortaya konulmak istenmiştir. Bu dönem, kırsal alandan kentsel alana geçiş sürecinin yansıttığı karakterle dini ve siyasi yapı kodlarının değerlendirilmesine tanıklık etmesinin yanı sıra cumhuriyet dönemi Alevi siyasal alanının oluşumunu da beraberinde getirmiştir.

Alevi siyasallaşmasının farklı siyasi parti çatıları altında temayüzünü ele alırken öne çıkan siyasal örgütlerden bir tanesi olarak (Türkiye) Birlik Partisi, kentsel düzlemde etkinleşen Alevilerin karşılaştıkları siyasi ve dini ayrımcılık örnekleri karşısında siyasi bir çatı altında buluşma çabaları sonucunda kurulmuştur. Partinin kurucu kadrosunun meslekleri göz önüne alındığında daha ziyade Bodrogi'nin tespit ettiği bir "orta sınıf eliti" görünümüyle karşılaşılmaktadır. Buna karşılık, mevcut kadronun taşıdığı siyasi ve ideolojik tutum farklılıkları, parti tarihinin kuruluş sonrası evresinde açıklık kazanmıştır. Partinin kısa tarihi boyunca karşılaştığı "gelenekselci" ve "reformist" kanat ayrışması, gelenekselci kanadın AP iktidarının bütçe oylamaları aşamasında takındığı tavırla nihai bir ayrışma konjonktürünü tetiklemiş, sonuçta 1969'da yapılan ve partinin katıldığı ilk genel seçimler sonrasında genel başkanlığa seçilen Timisi'nin temsil ettiği reformist merkezi kanadın şekillendirdiği yeni bir ideolojik–programatik dönüşüm evresine geçilmiştir.

Bu evrenin en dikkat çekici aşamalarından bir tanesi Haysiyet Divanı'nda alınan kararla parlamenter temsilcilerden beş tanesinin partiden ihraç edilmesi olmuştur. 1970 yılında görüşülen AP iktidarı bütçesi için parti merkez yürütme kurulu kararınca belirlenen, olumsuz (kırmızı) oy kullanılması kararına rağmen olumlu oy (beyaz) kullanan partili bu beş milletvekilinin ihracı sonrasından başlayarak parti yayınları üzerinden şekillenen diskur, geleneksel öğretinin taşıdığı anlamın somutlaşması açısından yol gösterici niteliktedir. Bu örnek, Türkiye siyasal tarihinde Alevi siyasallaşmasının yaşadığı en belirgin iç kırılma örneklerinden birisi olması açısından değil, diskura yedirilen öğreti kavramlarının taşıdığı hegemonik potansiyeli yansıtması açısından da önem taşımıştır.

Sonraki parti tarihinde, diskurun *Beş Yol Düşkünlüğü* atfı derecesinde bir kategorileştirmeden uzaklaşıldığı, bu şekilde geleneksel Alevi kurumlarının yeniden yorumlanmasını önceleyen bir perspektiften hareket edilmeye başlanmasıyla birlikte, Alevi siyasallığının geleneksel öğretiden devşirilen bir protest kimlikle özdeşleşleştirildiği görülmüştür. Partinin 1970'li yıllardaki yayınlarında öne çıkan sınıfsal temayla birlikte ideolojik–siyasi evrilmesi, bu kırılma sürecinin pekişmesi sonucunu doğurmuştur. 1969 seçimlerinde partinin yurt geneli oy ortalamasıyla kıyaslandığında göreli olarak yüksek oy alabildiği iller ölçeğinde yapılacak bir değerlendirme, geleneksel kanadın potansiyel bir taban teşkil ettiğini ortaya koymuştur. 1970 yılındaki kırılma süreci sonrasında ise katılınan iki genel seçimde alınan oy oranları ve bu seçimlerde, 1969 seçimlerinde göreli olarak yüksek oy oranları yakalanan iller açısından yapılan bir kıyaslama, potansiyel tabanın yaşadığı kaymayı belirginleştirmiştir.

Parti tarihinin 1970–1980 aralığındaki kesiti, sol fraksiyonların etkinleştiği bir siyasi düzlemde dikkate değer bir seçmen desteği kaybına yol açmış, bunun yanında Legal örgütlülüğün sağladığı avantajdan yararlanılamamış, partinin göreli olarak taşınabilen sol siyasal alandaki stratejik öneminin bu alanın legal ve illegal kanatlarıyla diyalog kurulmasında mesafe kaydedilememesi nedeniyle sönümlenmesini somutlamıştır.

Partinin 1977 seçimlerinde aldığı oldukça düşük oy oranı karşılığında siyasal alanda meşrulaşma arayışlarında başarısız kalındığı savı, parti içi muhalefetin sol siyasal alanın en güçlü örgütü olarak CHP'nin yansıttığı siyasi merkezde tutunma paketinin çekiciliğiyle hareket etmesine uzanan bir tartışmayı ve bunun beraberinde de

temsiliyet imkânının yitirildiği 1977 seçimlerinden, 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar sürecek görece baskın bir sol çizgi eğilimini ortaya çıkarmıştır.

Çalışmanın son kısmında yer verilen 1980 yılı programatik düzenlemesinden izlenebildiği üzere partinin kuruluş konjonktüründeki ideolojik reddiye portföyü zamanla daha baskın sol söylem ve ilke ifadesinin hâkimiyetini somutlaştıracak bir çizginin belirginleşmesini yansıtmıştır.

Parti tarihi açısından dikkat çekici bir diğer sonuç siyasi alanın mezhepsel önyargı ve ayrımcılık eğiliminin kırılabilmesi doğrultusunda atılan adımlarla çakışır bir akışla karşılaşılmasıdır. Kuruluşundan itibaren siyaset alanının belirleyici parametrelerinden birisi olarak mezhepsel faktörün önemini ortaya koyan parti, program ve tüzüklerinde ifade ettiği ayrımcılık karşıtlığının açık savunusuyla siyasal alanda süregelen eşitsizliğe karşı çıkmıştır.

Her ne kadar siyasi partiler kanununda mezhepsel parametre dâhil olmak üzere ayrımcılık parametrelerinin hukuk dışılığına atıf yapılmışsa da, pratiğin yansıttığı tabloyla TBP Alevi siyasallığının örgütlü temsilcileri arasında yer almış; ancak partinin ortaya koyduğu beklentininlerinin karşılandığını somutlayacak örneklere rastlanmamıştır.

Ancak Alevi seçmen desteğinin yoğunlukla izlenebileceği Anadolu'nun iç ve iç doğu bölgelerindeki seçmen profilinin incelemesi üzerinden tespit edilebileceği üzere, Alevi siyasallığı tek bir parti çatısı altında temerküzle değil, CHP ve TİP'in dâhil oldukları farklı seçim bölgesinde değişiklikler arz ederek ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Alevi siyasallığının aday profili üzerinden de karşılıkları olan ve devrimci sol aktivizm ve örgütlülük çerçevesinde karşılık bulan bir çeşitlilikte sürmesi, Alevi oy potansiyelinin toplam nüfus içindeki parçalılık üzerinden seyrettiğini göstermiştir.

Bu bakımdan, çalışmanın sonuç bölümünde Alevi siyasallığının geleneksel öğretide karşılaşılan merkezkaç unsurlarla yürüyen bir karakteristiği bulunduğunu belirtmek, ilaveyle, milli mücadele ve erken cumhuriyet dönemlerinde Anadolu Hükümeti ve yeni rejimle topyekûn bir özdeşleşmeden bahsedilemeyeceğini ortaya koyan yer yer mezhepsel yer yer etnik temelde bir parçalılık arz ettiğini ifade etmek; TBP'nin kuruluş evresinde siyasal alandaki meşruiyet arayışının bir karşılığı olarak Kemalist diskurla ve baskın etnik unsur olan Türklükle vurgulanan bir özdeşleşme karakterinin yanı sıra Hacıbektaş dergâhı ve geleneksel soy hiyerarşisinin sağladığı siyasi

mobilizasyon imkânını benimsemiş olmasının ardından yaşanan kopuşa değinmek gerekmektedir.

Eklemlenme sürecinde solun etnik ve dinsel parametreler karşısındaki nötral tavır arayışları doğrultusunda baskın etnik unsur vurgusu görece terk edilmişse de, partinin Kürt Aleviliğinin temsiliyeti açısından, Türk Aleviliğine merkeziyet atfı ölçüsünde bir merkezilik atfı sağlanamadığı, partinin yapılandırılması sürecindeki faaliyetlerin solun yayılabilme imkânını yakaladığı ölçüde genişletilemediği sonucu somutlanmaya devam etmiş, parti daha ziyade etnik temelde bölümlenen bir Alevi siyasallığının temsilcisi parti görüntüsü çizmeye devam etmiştir. Buna karşılık geleneksel kanattan kopmanın yarattığı sancılı süreç merkezkaç Alevi otoritelerinin sağladığı topluluk damarlarının etkisizleşerek partiden ayrışmasına ve baskın gelneksel unsur damarlarını temsilen dedelik kurumunun yansıttığı otoritenin göreli nüfuz yitirme sürecinde çoğunlukla CHP çatısı altında toplanmasına uzanan bir kayma neticesini yaratmıştır. Bu şekliyle sol siyaset alanında 1970'li yıllarda sürekli yinelenen "halkın demokratik iktidarı için demokratik cephe" çağrılarının tarihsel bir çekirdek kimliğiyle dönüşümünü tamamlamayı amaçlayan parti, parlamento dışı deneyiminin sonlandığı askeri darbe ve siyasal partilerin lağvını öngören kanunla birlikte kapatılmıştır.

Siyasi tarihe bıraktığı miras açısından kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, siyasi kutuplaşmanın sol ve sağ nitelemesiyle seyrettiği 1960–1980 aralığında TBP, legal Alevi siyasetinin önemli bir temsilcisi olarak siyasi alandaki mezhep etkisinin mevcudiyetini somutlamıştır. Siyasal İslam'ın 1970'lerden itibaren yakaladığı temsiliyet imkânının yansıttığı avantajlı konumuna karşılık Alevi siyasallığının çok daha parçalı bir yapıyla var olması partiyi göreli ölçüde dezavantajlı kılmışsa da, Alevi kimliğinin toplumsal ve siyasal alandaki görünürlüğünü ortaya koymak şeklindeki kimlik eşitleyicisi siyaset yolağında küçük çaplı bir deneyimin hayata geçirilebilmiş olması açısından özgün bir deneyim olarak yaşandığı tespitinde bulunmak mümkün görünmektedir.

Parti kuruluşunda atfedilen iradeci rolü üzerinden düşünüldüğünde, parti deneyiminde öne çıkan isimlerden birisi olarak Cemal Özbey'in, 1950'lerdeki yayınsal girişimleriyle –klasik Alevi kaynaklarının yayımlanması sürecinin ötesinde– göreli tecrübe edinen topluluk içi tepkisellik damarı, yayınsal faaliyetlerin çeşitliliği, rejimin etnosekülerlik esaslarına, siyasal iktidarlara, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)

yönetimlerine ilişkin kamusallaşan muhalif söylemle beraber bir olgunlaşma evresi geçirmiştir.

Çalışmanın esas sonuçları arasında varsaydığı; ancak bir kıyaslama denemesine girişilmeyen kimlik siyasetine ilişkin kolektif bilinç, ideolojik renkliliğin siyasal alanın hâkim unsurları arasında yer aldığı 1960–1980 aralığında erken cumhuriyet dönemine ve cumhuriyet dönemi çok partili siyasal hayat denemesi ilk evresine nazaran görece sistemli hale gelmiş bir biçimde sonlanmıştır. Bu şekliyle her ne kadar ana akım siyasallığını karşılamıyorsa da, TBP, Alevi siyasallığının 1960–1980 arası tarihi evredeki ivmelenişini salt geleneksel unsurlara yaslanmayan; ancak geleneksel unsurların mevcudiyeti ve potansiyelini de göz önünde tutan bir karma siyasallık perspektifinden hareket ederek faaliyet göstermiştir.

Ancak son kertede parti, içinde bulunduğu siyasal konjonktür açısından değerlendirildiğinde sınıf bilincini bölümleyen bir mezhepsel bilinç esasından arınmak konusundaki çabalara rağmen ‘mezhep partisi’ adlandırmasından kurtulamamanın yarattığı çelişki ve dezavantajlarıyla birlikte Alevi siyasallığının özgün örneğini sunmuş bir tarihsel deneyime karşılık gelmiştir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları Mehmet Ali, "Aşırı Milliyetçi Sağ", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, eds. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları, 1990: 189–236.

Ahmad Feroz, Bedia Turgay. **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)**. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976.

Akbulut Örsan, "Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1968 Yılı Raporu", http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1968.php [01.01.2008].

Akis, s. 649 (26 Kasım 1966): 12–13.

Akis, s. 669, (Nisan 1967): 10.

Aksoy Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Alevilik", **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Kültürü ve Tarihi**, ed. İbrahim Bahadır. Bielefeld: Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2002.

Akşit Bahattin, "Islamic Education In Turkey: Medrese Reform in Late Ottoman Times and Imam– Hatip Schools in the Republic", ed. Richard Tapper, **Islam in Modern Turkey: Religion, Politics and Literature In A Secular State.** London: I.B. Tauris, 1994: 145–169.

"Alevi İleri Gelenlerinden Seyyid Safi Efendi'ye Nişan İta'sı", 29.Za.1291 / 08.01.1875, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, İ.DH. No. 694.

"Alevi Oyları Neden Düştü" **Tempo**, y. 1, s. 37, (14–20 Ağustos 1988).

Alkan Mehmet Ö. "Osmanlı'dan Günümüze: Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi", **Görüş**, (Mayıs–1999), 48–60.

_______. "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihlerinin Misyonu ve Demokratik Gelişime Etkileri: Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla". **Anayasa Yargısı**, s. 23 (2006): 133–164.

Andrews Peter Alford, **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, ed. Peter Alford Andrews, Rüdiger Benninghaus: Wiesbaden, 1989.

"Anket–II", **Cem**, y. 1, s. 3 (20 Eylül 1966): 8–10.

"Anket–III", **Cem**, y. 1, s. 4 (5 Ekim 1966): 8–11.

"Anketin Sonucunu Veriyoruz", **Cem**, y. 1, s. 5 (1 Kasım 1966): 10–11.

Aren Sadun, **TİP Olayı 1961–1971**, Ankara, Cem Yayınevi, 1993.

Aslan Seçil, "Alevilik Üzerine Hegemonik Tasavvurlar" http://www.birikimdergisi.com/birikim/makaleyazdir.aspx?mid=376 [12.02.2008].

_______., "The Ambivalence of Alevi Politic(s): A Comparative Analysis of Cem Vakfı and Pir Sultan Abdal Kültür Derneği". Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Aslan Şükrü, **1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Ata Kelime. **Alevilerin İlk Siyasal Denemesi: Türkiye Birlik Partisi (1966–1980)** 1. bs. Ankara: Kelime Yayınevi, 2007.

Ateş Kazım, "Ulusal Kimlik İçinde Alevi–Yurttaş ve Merkez–Çevre Eksenini Yeniden Düşünmek", **Toplum ve Bilim**, s. 107 (2006): 262–283.

Aslanpay Nail. **Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1924–1973**: **Kuruluşu, Çalışması ve Birimlerinin Tanıtılması**. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1973.

"Ayın Olayları: Yeni Bir Parti", **Cem**, y: 1, s. 2, (Ağustos 1966): 17–18.

Aydın Suavi. "Azınlık Kavramına İçeriden Bakmak", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**. der. Kaya Ayhan ve Tarhanlı Turgut. İstanbul: TESEV Yayınları, 2006: 186–223.

Aydın Suavi, "Türkiye'de Etnik Yapı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 12. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Bacque–Grammont Jean Louis, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: Olaylar (1512–1606)"., Mantran Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş ve Yükseliş Yılları)**, çev. Server Tanilli. İstanbul: Alkım Yayınları, 2007.

Bahadır İbrahim, "Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Atatürk ve Aleviler", **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Tarih ve Kültürü**, ed. İbrahim Bahadır. Bielefeld: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2002. 205.

_______.İbrahim Bahadır, "Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar ve Aleviler Üzerindeki Etkileri", **Birikim**, s. 88 (Aralık–2004), 46–64.

Bali Rıfat N. "Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Almanya Gezisi: Hitler İle Görüşme", **Toplumsal Tarih**, s. 165 (Eylül 2007): 40–44.

Bardakçı Cemal, **Alevilik, Bektaşilik, Ahilik**. Ankara: Türkiye Matbaacılık–Gazetecilik A.O., 1950.

Batur Davut. “Alevîler, Kızılbaşlar komünist midir?”, **Sebilürreşad,** c: 4, s. 90, (1950).

Bayar Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, der: İsmet Bozdağ. Yy: Tercüman Tesisleri, 1986.
Bayrak, Mehmet. “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aşiret ve Laiklik Politikaları”, **Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi**, s. 43 (Mart–Nisan, 2001): 49–52.

_______. **Açık–Gizli, Resmi–Gayrıresmi Kürdoloji Belgeleri**. Ankara: Özge Yayınları, 1994.

Başgöz İlhan, “Âşık Ali İzzet Özkan İçin”, http://www.kalan.com/scripts/Dergi/Dergi.asp?t=3&yid=3084 [30.12.2007].

Beki Salahaddin, “Âşık Şiirinin Siyasallaşması Üzerine Bir Deneme”, VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, (27 Haziran–1 Temmuz 2006), Gaziantep: 2.

Bektaş Arsev, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961–1980).** İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.

Belli Mihri, **Mihri Belli’nin Anıları: İnsanlar Tanıdım–II.** İstanbul: Doğan Kitap, 1999.

Belge Murat (Ahmet Samim), “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, eds. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları, 1990.

Benhabib Seyla. “The Next Iran or The Next Brazil? Right–Wing Groups Behind Political Violence in Turkey”, **MERIP Reports**, n. 77, (1979).

Bilimer Vehbi. **Diyanet İşleri Başkanlığı, Kuruluş Görevleri Kanun Tasarısı Hakkında Mütalaa**. İstanbul: Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, 1963.

1973 Yerel Seçim Sonuçları, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=&yil=1973. [18.11.2008].

1977 Yerel Seçim Sonuçları, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=&yil=1977, [18.11.2008]

“Bir Azil Bir Tayin”, **Cem**, y. 1, s. 5 (1 K.asım 1966): 21.

“Bir Sünni Öldürüldü, Alevi Evli Bir Kadın Kaçırıldı”, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1966.

“Birlik Partisi Kuruldu”, **Cem**, y: 1, s. 5, (1 Kasım 1966): 13.

“Birlik Partisi Başkanı Berkman Kimdir?”, **Cem**, s. 6, y. 1 (15 Kasım 1966): 14.

“Birlik Partisi Gelişiyor”, **Cem**, Yıl: 1, s. 8, (Aralık 1966): 16–17.

Birlik Partisi, **Birlik Partisi III. Büyük Kongresi–Ankara, 27–28.11.1971.** Ankara: Gutenberg Matbaası, 1971.

Birlik Partisi Hesap Yönetmeliği. Ankara: Alkan Matbaası, 1967.

Birlik Partisi İl Genel Meclisi Üyeliği Adaylık Yönetmeliği. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1968.

Birlik Partisi Seçim Beyannamesi. Ankara: 1969.

Birdoğan Nejat, **İttihat-Terakki'nin Alevilik-Bektaşilik Araştırması: Baha Sait Bey**. İstanbul: Berfin Yayınları, 1995.

Bora Tanıl, Kemal Can. **Devlet, Ocak ve Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Bozarslan Hamit, "Alevism And The Myths Of Research: The Need For A New Research Agenda" **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, Leiden–Boston, Leiden Brill, 2003, 3–17.

Bozan İrfan, **Devlet İle Toplum Arasında, Bir Okul: İmam–Hatip Liseleri, Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı**, (İstanbul: TESEV Yayınları, 2007), 21.

Bozbeyli Ferruh. **Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri–Belgeler**. İstanbul: Ak Yayınları, 1969.

Bozbeyli Ferruh, **Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri–Belgeler: Parti Programları**. İstanbul: Ak Yayınları, 1970.

Bozkurt Fuat, **Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik.** İstanbul: Doğan Kitap, 2000.

Bruinessen Martin Van, **Kürtlük, Türklük, Alevîlik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri**, çev. Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

_______.Bruinessen Martin Van, "Kurds, Turks and The Alevi Revival In Turkey", **Middle East Report**, n. 200, (Jul–Sep 1996): 7–10.

_______.Bruinessen Martin Van, **Ağa, Şeyh ve Devlet: Kürdistan'ın Sosyal ve Siyasi Yapısı**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

_______.Bruinessen Martin Van, "Muslims, Minorities and Modernity: The Restructuring of Heterodoxy In The Middle East and Southeast Asia" Inaugural Lecture Utrecht University, November 21, 2000, Utrecht.

_______.Bruinessen, "Genocide İn Kurdistan? The Supression of The Dersim Rebellion In Turkey (1937–1938) and the Chemical War against the Iraqi Kurds (1988)" ed. George Andreopoulos, **Conceptual and Historical Dimensions of Genocide**. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1994: 141–170.

Bumke Peter, "The Kurdish Alevis: Boundaries and Perceptions", **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, ed. Peter Alford Andrews, Rüdiger Benninghaus Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989: 510–519.

"Büyük Anketimiz", **Cem**, y.1, s. 2 (Ağustos, 1966): 12–16.

Cem, y. 1, s. 4 (5 Ekim 1966): 20–24.

Cebesoy Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları,** İstanbul: Temel Yayınları, 2000.

Cinemre Levent, Figen Akşit, **100 Soruda Tarih Boyunca Alevilik ve Aleviler.** İstanbul: Tempo Kitapları, 1995.

Coşkun Zeki, **Aleviler… Sünniler ve…öteki Sivas**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Cumhuriyet Halk Partisi, **CHP XIX. Kurultayı: Parti Meclisi Raporu.** Ankara: Ulusal Basımevi, 1968.

Çağaptay Soner, "Türkiye'de Laikliğin ve Dış Politikanın Geleceği". Washington: The Washington Institute For Near East Policy, Policy Focus 67, 2007.

Çağlayangil İhsan Sabri, **Anılarım.** İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1990.

Çakır Ruşen, **Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar.** İstanbul: Metis Yayınları, 1990.

_______. "Political Alevism versus Political Sunnism: Convergences and Divergences", **Alevi Identity**, ed. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere. Istanbul: Swedish Research Institute, 1998, 64–65.

Çalışlar Oral, **'68 Anılarım.** İstanbul: Gendaş Yayınları, 2003.

_______. "Aleviler General de Olmak İstiyor, Vali de" **Radikal**, (10.11.2008).

_______. "Eski Türkiye Birlik Partisi Mustafa Timisi: İsmet Paşa Aleviliği Diyanet'te Temsil Ettirecekti", **Radikal** (12.11.2008).

Çamuroğlu Reha, "Resmi İdeoloji ve Aleviler", **Birikim**, n. 105–106. Ocak–Şubat 1998.

Çamuroğlu Reha, "Türkiye'de Alevilik'in Yeniden Yapılanması", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 15. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Çelik Ayşegül Betül, "Alevis, Kurds and Hemsehris" **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden. Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003: 141–157.

Dağı İhsan D. "Türkiye'de İslam ve Siyaset: Refah Partisi Örneği", **Ortadoğu'da İslam ve Siyaset**, ed. İhsan D. Dağı. İstanbul: Boyut Yayınları, 1998.

Daldal Aslı, "The New Middle Class As A Progressive Urban Coalition: The 1960 Coup D'Etat In Turkey", **Turkish Studies**, v. 5, n. 3 (Autumn 2004): 80.

Demirel Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Demirel Tanel, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Demokrat Parti Program ve Tüzük. Ankara: Pulhan Matbaası, 1946.

Deringil Selim, "The Struggle Against Shiism In Hamidian Iraq: A Study In Ottoman Counter–Propaganda", **Die Welt Des Islams**, n. ¼ (1990): 45–62.

Dersimi Nuri, **Kürdistan Tarihinde Dersim.** İstanbul: Doz Yayınları, 2004.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları**. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1970.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları**. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1974.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları**. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1974.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları.** Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1975.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları.** Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1977.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), **14 Ekim 1979 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları.** Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1979.

"Devletin Alevileri Fişlediği Belgelendi", **Taraf**, 03.05.2008.

Dierl Anton Jozef, **Anadolu Aleviliği**. çev. Fahrettin Yiğit, İstanbul: Ant Yayınları, 1991.

Dinçer, Fahriye. Formulation of Semahs in relation to the question of Alevi identity in Turkey. Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2004.

Diyanet Reisliği Teşkilât ve Vazifeleri Kanun Tasarısı. Ankara: Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1962.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Kanun Tasarısı Hakkında İstanbul Vaizlerinin Görüş ve Tenkidleri, İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1963.

Dressler Markus, "Turkish Alevi Poetry In The Twentieth Century: The Fusion of Religious and Political Identities", **Journal of Comparative Politics**, n. 23 (2003): 109–154.

Dubetsky Alan, “Kinship, Primordial Ties and Factory Organization in Turkey: An Anthropological View”, **International Journal of Middle East Studies**, v. 7, n. 3, (July, 1976), 447.

“Durum: Birlik Partisi Gelişiyor”, **Cem**, y.1, s. 8 (15 Aralık 1966): 16.

Dündar Can, Rıdvan Akar, “Kürtlerle Karadenizliler Yer Değiştirsinler”, **Milliyet** 22.01.2008.

Dündar Fuat, **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar**. İstanbul, Doz Yayınları, 1999.

Earle Edward Mead, “The New Constitution of Turkey”, **Political Science Quarterly**, v. 40, n. 1 (Mar. 1925).

“Elbistan Olayı”, **Ant**, c. 2, s. 27 (4 Temmuz 1967): 1.

“Eline, Diline, Beline Sahip Olan Devrimci Gerçek Atatürkçülerin Yayın Organı: Cem”, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi, O 2285.

“Elmalı Azledildi”, **Cem**, y. 1, s. 4 (5 Ekim 1966): 20.

“Elmalı İçin Yapılan Toplantıda Sultan Hamid Övüldü”, **Cem**, y. 1, s. 5 (1 Kasım 1966): 23.

“Elmalı ve Altınsoy”, **Cem**, y. 1, s. 8 (15 Aralık 1966): 17.

Erdeha Kâmil**, Millî Mücadele’de Vilâyetler ve Valiler.** İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

Erdil Kemalettin, **9. Milli Eğitim Şûrası: İmam–Hatip Okulları ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın İstihdam-İhtiyaç Sorunu.** Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1974.

Erdem Fazıl Hüsnü, “Alevi Sorunu Üzerine Bazı Düşünce ve Öneriler”, **Toplum ve Bilim**, s. 90, (Güz 2001): 185–186.

Erdoğan Fahrettin, **8 milyonluk Alevi Türklerine Kızıl Komünist damgasını vuran SEBİLÜRREŞAT’çılara CEVAP VE BEKTAŞİLİK**. Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1951.

Erman Tahire, Aykan Erdemir. “Aleviler ve Topluma Eklemlenme Sorunsalı” ed. Kaya Ayhan, Turgut Tarhanlı. **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, İstanbul: TESEV Yayınları (Mart–2006).

Eroğul Cem. **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Yayınevi, 1998.

Esen Nüket, The Power Of The Dedes In Alevi Society South–Western Anatolia. Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1983.

Falkman Kaj, **Türkiye–Uç Beyi: İstanbul'daki İsveç Konağından Bakışlar**, çev. Gülseren Ergün. İstanbul: Cem Yayınevi, 2001.

Faroqhi Suraiya. **Anadolu'da Bektaşilik**. İstanbul: Simurg Yayınları, 2003.

_______.**The Ottoman Empire and The World Around It**. New York: I.B. Tauris, 2004.

Finkel Caroline, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü (1299–1923)**, çev. Zülâl Kılıç. İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.

Fliche Benoit, Elise Massicard, "L'oncle Et Le Député: Circuits de Ressources et Usages De la Parenté Dans Un Lignage Sacré En Turquie", **European Journal of Turkish Studies,** n. 4 (2006): http://www.ejts.org/document627.html [18.11.2007].

Genç Süleyman, **12 Mart'a Nasıl Gelindi: Bir Devrin Perde Arkası (1960–1971).** İstanbul: İleri Yayınları, 1971.

Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı İstihbarat Başkanlığı, **Komünistler Ordu içerisinde nasıl çalışır?**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1961.

Gerçekler, y. 2, s. 16 (22 Ocak 1972): 4.

Gerçekler, y. 2, s. 22 (11 Ağustos 1972): 4.

Gerçekler, y. 4, s. 33 (2 Şubat 1974): 3.

Geyikdağı Mehmet Yaşar, **Political Parties In Turkey: The Role of Islam.** New York: Praeger Publishers, 1984.

Göcek Fatma Müge, Türkiye'de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, ed Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı. İstanbul: TESEV Yayınları, 2005.

Gölbaşı Haydar, "Modernleşmeyi Engelleyen Arkaik bir Çatışma Sorunu: Alevi–Sünni Çatışmasının Arka Planı", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 9, s. 1 (2008), 39–61.

Göle Nilüfer. "Secularism And Islamism In Turkey: The Making of Elites and Counter-Elites", Middle East Journal, Volume 51, No.1, Winter 1997.

Gölpınarlı, **İslam Ansiklopedisi**, c. 6 (Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997): 789–795.

Göner Özlem. "The Transformation of The Alevi Collective Identity", **Cultural Dynamics**, v. 17, n. 2, (2005): 107–134.

Görkem İsmail, "Türk Folklor Araştırma Tarihinde Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti ve Baha Said Bey'in Yeri", **Doğumunun 50. ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan.** Samsun: y.y. 1993: 73–88.

Gözler Kemal, **Türk Anayasaları**. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1999.

Gül Zeynel. **Dernekten Partiye Avrupa Alevi Örgütlenmesi**. İstanbul: İtalik Kitapları, 1999.

_______. "Biz ve Ötekiler", **Sulucakarahöyük**, y. 1, s. 53(22 Şubat2006): 2.

Güler Sabır, **Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi: Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi**, 1. bs. Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.

Gülalp Haldun, "Using Islam As A Political Ideology: Turkey In Historical Perspective", **Cultural Dynamics**, v. 14 n. 1 (2002): 28.

Gümüş Burak, "Alevi Hareketleri ve Değişen Alevilik Üzerine", **Alevilik**, ed. İsmail Engin, Havva Engin. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.

Güneş-Ayata Ayşe, Sencer Ayata, "Ethnic and Religious Bases of Voting", **Politics, Parties And Elections In Turkey,** ed. Sabri Sayarı, Yılmaz Esmer, (Colorado, 2002, Lynne Rienner Publishers Inc.): 145–148.

"Gürsel, Alevilere Haklarını Vermek İçin Çok Çalışmıştı", **Cem**, y. 1, s. 4 (5 Ekim 1966): 12.

Gürsoy İbrahim, **Hoşgörü ve Hacı Bektaş Paneli**, 16 Ağustos 1995. Ankara: TBMM Yayınları, 1995.

Hacımirzaoğlu Ayşe Berktay, "Ulusoy Ailesi", **Cumhuriyet'in Aile Albümleri.** İstanbul: Tarih VakfıYayınları, 1998.

Hanioğlu M. Şükrü, **The Young Turks In Opposition**. New York: Oxford University Press, 1995.

Harmanşah Rabia, "Facts, Meanings, Cosmologies: Bektashi Responses To The Abolition of Religious Orders In 1925". Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Yüksek Okulu, 2006.

"Hazret Elmalı ve Basında İkili Oynayanlar", **Cem**, y. 1, s. 5 (1 Kasım 1966): 12–13.

http://www.alevibektasi.org, "Ankara Vilayeti'nden Gelen 28 Aralık 1919 Tarihli Şifreli Telgrafın Suretidir", 28.12.1919, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO.SH, 60'dan aktaran /belge_ataturk.htm [01.01.2008].

http://www.hacibektas.com/index.php?id=hacibektas_veli_muze [20.08.2007].

Heper Metin, **Historical Dictionary of Turkey.** London: The Scarecrow Press,1994.

Iacovella Angelo, **Gönye ve Hilal: İttihat–Terakki ve Masonluk**, çev. Tülin Altınova (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 39.

http://www.konrad.org.tr/secim/vekiller.php?parti_id=81&yil_id=5 [01.06.2008].

http://www.istanbulmuftulugu.gov.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=181&Itemid=232 [04.07.2008].

"Hüseyin Doğan Dede", http://www.cemvakfi.org/haber_detay.asp?ID=198 [27.06.2008].

İpekçi Abdi. **Liderler Diyor ki**. İstanbul: Ant Yayınları, 1969.

"2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya (26 Haziran 1919)", **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** c. 3, 2. bs. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002.

İnönü İsmet, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri**, hz. İlhan Turan, c.5. Ankara: TBMM Yayınları, 2004.

İrat Ali Murat, The Alevi Community In Turkey After 1980: An Evaluation Of Political Group Boundaries In The Context Of Etnicity Theories. Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

_______. Devletin Bektaşi Hırkası. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2006.

"İslamiyetin Esaslarını Kemiren Alevîliğin Yeşil Alevleri", **Ehli Sünnet**, s. 20 (14 Kasım1947): 1–3.

İşmen Fatma Hikmet, **Parlamento'da 9 Yıl: TİP Senatörü Olarak 1966–1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları.** Ankara: Çark Matbaası, 1976.

Jongerden Joost, "Violation of Human Rights and The Alevis in Turkey" **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden. Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003: 77–78.

Jwaideh Wadie, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Kökenleri ve Gelişimi,** çev. İsmail Çekem, Alper Duman. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Kaftancıoğlu Ümit, **Hakullah: Bektaşiliğin Gölgesinde Sömürü.** İstanbul: Su Yayınları, 2003.

Kansu Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Karpat Kemal H., **The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization.** London: Cambridge University Press, 1976.

_______. İslam'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Kaya Ali, **Alevilik ve Haksız Hücumlar**. Ankara: Sanat Matbaası, 1965.

Kehl–Bodrogi Krisztina, “Atatürk and The Alevis: A Holy Alliance?”, **Turkey’s Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden. Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003: 56–57.

_______.“Tarih Mitosu ve Kolektif Kimlik”, **Birikim**, s. 88, (Ağustos–1996): 60–63.

_______.“Introduction”, **Syncretistic religious communities in the Near East: collected papers of the International Symposium: Alevism in Turkey and Comparable Sycretistic Religious Communities In the Near East In The Past And Present,** Berlin, 14–17 April 1995/ edited by Krisztina Kehl- Bodrogi, Barbara Kellner-Heinkele, Anke Otter-Beaujean.

Keyder Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Kırcaali Abdürrahim. **Birlik Partisi Program Tasarısı.** İstanbul: Seri–İş Matbaacılık, 1965.

Kieser Hans-Lukas, “Muslim Heterodoxy and Protestant Utopia: The Interactions Between Alevis and Missionaries in Ottoman Anatolia”, **Die Welt des Islams**, c. 41, s. 1, (2001), 89–90.

_______. “Modern Çağda Aleviler (19.–21.Yüzyıl)”, **Alevi Sorunu ve Çözümü, 6.4.2002** (Pratteln, Kultur-und Sportzentrum beim Schloss, 2002): 2.

_______. “Mission As A Factor of Change in Turkey (nineteenth to first half of twentieth century)”, **Islam and Christian–Muslim Relations**, v. 13, n. 4 (2002), 5.

_______., “The Alevis’ Ambivalent Encounter With Modernity: Islam, Reform and Ethnopolitics in Turkey (19–20th cc.)” Anthropology, Archaeology and Heritage In The Balkans and Anatolia or The Life and Times of F. W. Hasluck (1878–1920), 3–6 November 2001.

_______. “Alevis, Armenians and Kurds In Unionist-Kemalist Turkey (1908-1938)”, **Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden. Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003. 177–196.

Kili Suna, **Türk Anayasaları.** İstanbul: Tekin Yayınevi, 1982.

_______.**1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler.** İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.

King Henry Churchill, Charles R. Crane “The King–Crane Commission Report, (August 28. 1919) The Report Upon Syria: The Geography Of The Claims” http://www.hri.org/docs/king-crane/syria-claims.html [20.07.2008]

Koçak Ahmet, “Alevilerin İlk Siyasal Denemesi: (Türkiye) Birlik Kitabı Üzerine Kelime Ata İle Söyleştik”, **Serçeşme**, s. 27 (Mart 2007): 18.

Korkmaz Esat, **Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü.** İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.

Köker Osman, “Kürt İsyanlarının Liderleri Nasıl Yargılandı? Nasıl Asıldı?”, **Toplumsal Tarih** c. 12, s. 67, (Temmuz, 1999).

Köktaş M. Emin, “Din ve Siyaset: Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Problem Alanı”, **Journal of Religious Culture/Journal für Religionskultur**, Nr. 51 (2002).

Kushner David, “Self Perception and Identity In Contemporary Turkey”, **Journal of Contemporary History**, v. 32, n. 2 (April, 1997), 219–233.

Küçük Hülya, “Kurtuluş Savaşı’nda Bektaşiler”, **Toplumsal Tarih**, s. 97, c. 17 (Ocak, 2002): 43.

________. **Kurtuluş Savaşında Bektaşiler**. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.

Küçük, Murat, “Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce. Milliyetçilik, c. 4. (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2002): 901–910.

_______. “İkinci Sınıf Vatandaşlıktan Eşit Yurttaşlığa: Cemaat, Yurttaş ve Sivil Toplum Meseleleri Işığında Aleviler ve Cem Vakfı”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, ed. Stefanos Yerasimos. İstanbul: İletişim, 2001.

_______. “Türkiye’de Sol Düşünce ve Aleviler”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, c. 8. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2007: 904–936.

Lâiklik: Nifak Tohumu Ekenler”, **Akis**, y. 1, s. 681 (8 Temmuz 1967): 14.

Landau Jacob M., **Radical Politics In Modern Turkey**. Leiden: Leiden E.J. Brill, 1974.

_______. “The Nationalist Action Party in Turkey”, **Journal of Contemporary History**, v.17, n. 4 (October, 1982): 593.

Leezenberg Michiel, “Kurdish Alevis and Kurdish Nationalist Movement”, **Turkey’s Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden. Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003: 197–212.

Lewis Bernard, “Islamic Revival in Turkey”, **International Affairs**, v. 28, n. 1 (Jan. 1952): 38–48.

Livni Eran, “Alevi Identity in Turkish Historiography”, paper presentation to 17th Middle East History and Theory Conference, 10 May 2002, Chicago.

“Mahkeme Eliyle Aldığımız Tekzip, Birlik Partisi: Atatürkçü Bir Parti”, **Akis**, s. 649 (26 Kasım 1966): 12.

Mardin Şerif, “Turkey: Islam and Westernization”, **Religions and Societies: Asia and The Middle East,** ed. Carlo Caldorola. New York– Berlin: Moulton Publishers, 1982: 171–199.

_______. “Modern Türkiye’de Din”, **Türkiye’de Din ve Siyaset, Makaleler III. ed: Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991: 81–113.

_______.“Modern Türkiye’de Din ve Siyaset”, S**Türkiye’de Din ve Siyaset, Makaleler III. ed: Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991: 114–145.

Massicard Élise, “Claiming Difference In An Unitarist Frame: The Case of Alevism”, ed. Kieser Hans-Lukas, **Turkey Beyond Nationalism: Towards Post–Nationalism Identities**. London: I.B. Tauris, 2006: 71–82.

_______.“Alevism in the 1960’s Social Change and Mobilization”, ed. Markussen Hege–Irene, **Alevis and Alevism: Transformed Identities**. Istanbul: Isis, 2005, 109–135.

_______. **Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

_______. Massicard Elise, “Alevist Movements At Home and Abroad: Mobilization and Disjunction” **New Perspectives On Turkey** 28–29 (Spring–Fall 2003), 163–187.

Mélikoff Iréne. “Bektaşi/Kızılbaş: Historical Bipartition And Its Consequences”, **Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives**, eds. Tord Ollson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere. Istanbul: Swedish Research Institute In Istanbul, 1998.

_______.“Türkiye’de Aydınlanma ve Bektaşiliğin Rolü”, çev. Server Tanilli http://www.alevi.com/aleviogretisi+M5600756d05c.html, [02.08.2007]

_______.”Alevi İslamcı Olamaz”, **Milliyet**, 27 Mayıs 1998. Bkz. http://www.milliyet.com.tr /1998/05/27/entel/ent.html.

_______.**Hoşgörü ve Hacı Bektaş Paneli**, 16 Ağustos 1995. Ankara: TBMM Yayınları, 1995.

_______. **Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe**, çev Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999.

“Musahipzade Celal”, **AnaBritannica**, c. 16, 4. bs. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1989: 315.

“Mü’minler Kardeştir”, **Gerçekler**, y. 2, s. 21 (30 Haziran 1972): 1.

Nesimi Abidin. **Yılların İçinden**. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977.

Nesimi Abidin. **Sosyalistlere Açık Mektup**. İstanbul: Asya Matbaası, 1969.

Neyzi Leyla. “Gülümser’in Öyküsü”, **Ben Kimim? Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik**, çev. Hande Özkan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004: 169–193.

Nur Rıza. **Hayatım ve Hatıratım**, c. 3. İstanbul: Altındağ Yayınevi, 1967.

Ocak Ahmet Yaşar. **Türkler, Türkiye ve İslam**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

_______. “Alevîlik, Bektaşîlik Gerçeği ve Buna Yönelik Bazı Tezler”, **Türk Sufîliğine Bakışlar**, ed. Ahmet Yaşar Ocak. İstanbul: İletişim Yayınları,1996.

Ocaklı Mehmet. **Alevi–Sünni Kardeşliği**. İstanbul: Karaca Ahmed Sultan Derneği Yayınları, 1978.

Oran Baskın. **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**. İstanbul: TESEV Yayınları, 2004.

_______. “Kendini ‘Kürt’ Sananlar Raporu”, **Radikal İki,** 27.01.2008.

“Ortaca’da Mezhep Çatışması Yoktur”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Haziran 1966.

Ortaylı İlber. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. İstanbul: Alkım Yayınları, 2006.

Otyam Fikret. **Hû Dost Can Cana.** İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2002.

Öğün Süleyman Seyfi. **Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.

Ökten Ertuğrul. Ottoman Society and State In The Light of Fatwas of Ibn Kemal .Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Özbey, Cemal. **Rafızîlik Nedir? İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Ord. Prof. Dr. FAHRETTİN KERİM GÖKAY’a Açık Mektup,** Ankara: Emek Basım Yayımevi, 1957.

_______. **Alevilik Üzerine Tartışmalar**, Ankara: Emek Basımevi, 1963.

_______. **Demokrat Parti’yi Nasıl Kapattırdım?**, Ankara: Emek Basım Yayımevi, 1961.

_______. **Türkiye Birlik Partisi: a) Genelge Sayı; 28, b) 5 Nolu Karar**. Ankara: yy, 1967?.

________.**BP’nin 3.cü Kuruluş Yıldönümü Münasebetiyle Birlik Partililerle Bir Konuşma.** Ankara: 1969.

Cemal Özbey, **Birlik Partilileri Uyarmalar: Birlik Partisi Seçimi, Neden? Niçin? Niye Kaybetti? Neden Az Milletvekili Çıkardı? Önümüzdeki Seçimlerde Bu**

Yenilgiye Uğramamak Ve Başarı Sağlamak İçin Ne Yapmak Lazımdır?. Ankara: 1969.

Özbudun Ergun. "Development of Democratic Government In Turkey: Crises, Interruptions and Reequlibrations" **Perspectives On Democracy In Turkey**, ed. Ergun Özbudun. Ankara: Sevinç Matbaası, 1988.

Özbudun Ergun, Frank Tachau. "Social Change and Electoral Behaviour In Turkey: 'Toward a Critical Realignment'?", **International Journal of Middle East Studies**, v. 6, n. 4 (October 1975): 460.

Özdağ Muzaffer. **Türklük ve İslamiyet**, ed. Çetin Güney. Ankara: Avrasya–Bir Vakfı Yayınları, 2003.

Özdemir Hikmet. **Yakınçağ Türkiye Tarihi: (1908–1980)**, ed. Sina Akşin, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan. İstanbul, Milliyet Gazeticilik AŞ, 2005.

Önder Mehmet. "30 Yıllık Bir Hatıra: Hacı Bektaş Dergâhı Nasıl Açıldı?" **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, s. 1 (Haziran, 1994): 35–39.

Öz Abdürrezzak, Ali Ak. **Diyanet İşleri Teşkilatı: Kuruluş Tasarısı Hakkında Düşünceler**. Adana: Zemin Matbaası, 1963.

Özek Çetin. "Bir Genelge ve Alevilik", **Cem**, y. 1, s. 12 (15 Şubat 1967): 2–3.

_______. "Nurcular ve Politika", **Cem**, y. 1, s. 10 (15 Ocak 1967): 5–6.

_______."Nurculuk Etrafında Kopan Bir Yaygara", **Cem**, y. 1, s. 7 (1 Aralık 1966): 5–7.

_______."Nur Adlı Karanlık", **Cem**, y.1, s. 4 (5 Ekim 1966): 22–23.

Özdağ Muzaffer. **Türklük ve İslamiyet**, ed. Çetin Güney (Ankara, Avrasya–Bir Vakfı Yayınları, 2003):165–170.

Özgül Vatan. "Bektaşi Mücahit Alayı ve Balabanlılar", **Toplumsal Tarih**, n. 102 (Temmuz–2006): 52–58.

Özgürel Avni. **Cumhuriyet ve Din.** İstanbul: Ufuk Kitapları, 2003.

Özgünay Abidin. "Tural Endişe Etmesin", **Cem**, y.1, s. 11 (1 Şubat 1967): 4–5.

_______."Tural Endişe Etmesin–II", **Cem**, y.1, s. 13 (1 Mart 1967): 20.

Özgünay Abidin, Celal Özdemir, İlyas Aktolgalı, Orhan Arsal, Necdet Yürer, **Beş Yol Düşkünü**. Ankara: Tipo Neşriyat ve Basımevi, 1970.

Özgünaydın Lütfi. **Köyden Kente**. İstanbul: Özgünaydın Yayınları, 1983.

Özkırımlı Attila. **Toplumsal Bir Başkaldırma İdeolojisi: Alevilik–Bektaşilik,** İstanbul. Cem Yayınevi, 1998.

Öztürk Hıdır. **Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi.** Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1984.

Öztürkmen Arzu. "Folklore On Trial: Pertev Naili Boratav And The Denationalization of Turkish Folkore", **Journal of Folklor Research**, v. 42, n. 2 (2005): 185–216.

"Nur Adlı Karanlık", **Cem**, y.1, s. 4 (5 Ekim 1966): 22–23.

"Partiler", **Akis**, s. 648, (19 Kasım 1966): 12.

Pevsner Lucille W. **Turkey's Political Crisis: Background, Perspectives, Prospects**. New York: Praeger Publishers, 1984.

"Pir Sultan Abdal Üzerine Bir Açık Oturum", "Devrim Tarihimizden Bir Altın Sayfa", "Pir Sultan Abdal ve Halk Oyuncuları", **Türk Solu**, s. 72 (01.04.1969): 14–15.

"Pogrom", **Collins Cobuild Learner's Dictionary**. London: Harper Collins Publishers, 1996.

"Postulate", **Redhouse İngilizce–Türkçe Sözlük**, 17. bs. (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1990), 753.

Reed Howard. "Turkey's New Imam–Hatip Schools", **Die Welt des Islams**, v. 4, n. 2/3, (1955): 153.

Sakallıoğlu Ümit Cizre. "Parameters And Strategies of Islam–State Interaction In Republican Turkey"**, International Journal of Middle East Studies**, v. 28, n. 2. (May 1996). pp. 231–251.

Sayarı Sabri, Yılmaz Esmer. **Politics, Parties and Elections in Turkey,** Colorado: Lynne Rienner Publishers 2002.

Salman Meral. The Role of The Memorial Ceremonies of The Hacı Bektaş Veli In Construction of The Alevi–Bektasi Identity. Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Selek Sabahattin. **Milli Mücadele: Ulusal Kurtuluş Savaşı**, c: 1. İstanbul: Milliyet, t.y.

Sencer Muzaffer. **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul: May Yayınları, 1974.

Schüler Harald. **Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik ve Alevilik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

_______. “Aleviler ve Sosyal Demokratların İttifak Arayışı: Dilsel ve Dinsel Olarak Tanımlanmış Grupların Sosyal Demokrat–Laik Ortam ve Partilerdeki Rolü”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, Günter Suffert, Karin Vorhoff, Stefanos Yerasimos (eds.). Istanbul: Iletisim, 2000: 133–183.

Shankland, David. **The Alevis in Turkey: The Emergence of A Secular Islamic Tradition**. London&New York: Routledge Curzon, 2003.

Shankland David, “Integrating The Rural: Gellner and The Study of Anatolia”, **Middle Eastern Studies**, 35, 2 (April, 1999), 132–149.

Sherwood W.B. “The Rise of The Justice Party”, **World Politics**, v. 20, n. 1 (October 1967): 54–65.

Sinclair–Webb Emma. “Sectarian Violence, The Alevi Minority and The Left: Kahramanmaraş 1978” **Turkey’s Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden. Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003.

“Siyasi Partiler Kanunu (648 S.K.)”, **Resmî Gazete**, 12050, (16.7.1965): 673’den aktaran Günhan Karakullukçu, http://www.gunhank.com/downloads/SPK_TM/Cemiyetler_SP_Kanunu/Kanun_No_648_Kisim_1_2.pdf [14.12.2007]

Soysal İlhami. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 5 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983): 1368.

Soyyer A. Yılmaz. “Bir Türkçe Kültür Çevresi: Bektaşi Aleviliği”, **Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi**, c. 2, s. 2 (2005): 1–7.

Sökefeld Martin, Susanne Schwalgin. “Institutions and their agents in Diaspora: A Comparison of Armenians in Athens and Alevis in Germany”, 6th European Association of Social Anthropologists Conference, Institute of Social and Cultural Anthropology, University of Hamburg, 26 –29 July 2000 (Krakau): 1–32.

Stokes Martin. “Ritual, Identity and The State: An Alevi (Shi’a) Cem Ceremony”, **Nationalism, Minorities and Diasporas: Identities and Rights In The Middle East**, eds. Kirsten E. Schulze, Martin Stokes and Colm Campbell. London&New York: I.B. Tauris Publishers, 1996, 188–202.

Su Ruhi. **Ezgili Yürek: Şiirler.** İstanbul: Adam Yayınları, 1985.

Subaşı Necdet. “Alevilik, Aleviler ve Modernleşme”, **Birikim**, n. 159, (Temmuz, 2002).

_______. “Türk Modernleşmesi ve Alevilik”, **Folklor ve Edebiyat**, 2002.

_______. “Güvenliğin Modern Mekânları ve Aleviler”, **Milel ve Nihal**, s. 1, c 1, (Aralık 2003).

Sunar İlkay. “Demokrat Parti ve Popülizm”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983: 2076–2085.

Sunar İlkay, Binnaz Toprak. “Islam in Politics: The Case of Turkey”, **Government and Opposition**, v. 18, n. 4, (Autumn 1983), 428.

“Sünnî–Alevî Kavgası”, **Hürriyet**, 18 Haziran 1967.

Şar Selâhaddin. “Diyanet İşleri Başkanı ve Alevilerin Tepkisi”, **Geçit**, c. 1, s. 1 (29.04.1966): 20.

Şaylan Gencay. “Cumhuriyet’te Alevilik Tartışması”, **Kimliğini Haykıran Alevilik** ed. Lütfi Kaleli. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1990.

Şeker Tekin. Demokrat Parti Dönemi Din Politikaları (1946–1954). Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Şener Cemal, Miyase İlknur. **Kırklar Meclisi’nden Günümüze Alevi Örgütlenmesi: Şeriat ve Alevilik**. İstanbul: Ant Yayınları, 1995.

Tachau Frank. “Turkish Political Parties and Elections: Half A Century of Multiparty Democracy”, **Turkish Studies**, v.1, n. 1 (Spring 2000): 135.

Tachau Frank. “Unity Party”, **Encyclopedia of The Modern Middle East&North Africa**, ed. Philip Mattar. New York: Thomson–Gale, 2004.

Taşyapan Ali. **Anılarla Geçmişe Yolculuk: Kaypakkaya İle Birlikte**, c. 1. İstanbul: Belge Yayınları, 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 2, O: 1, B: 16, Cilt 22, 13.12.1967, s. 476.

T.C. Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, **Köy Envanter Etüdlerine Göre İller: Tunceli**. Ankara: Rekor Matbaası, 1964.

Tekin Mehmet, **Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey** Antakya: Kültür Ofset Basımevi, 1993.

http://www.kirikhan.org/index.php?option=content&task=view&id=102&Itemid=36 [15.07.2008].

“Teşekkür”, **Gerçekler**, y. 2, s. 16 (22 Ocak 1972): 4

Teziç Erdoğan. **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler.** İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976.

The Brill Dictionary of Religion. ed. Kocku Von Struckrad, tr. Robert R. Barr, Leiden–Boston: Brill, 2006.

Timisi Ali Haydar. “Sıdıka Su ile Söyleşi”, http://www.timisi.com/yazilar.asp [01.12.2007].

Tombuş İhsan. **Politikada Kırkbir Yıl**. Ankara: İzgi Yayınları, 1990.

Topkaya Erkin. **Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu, Program ve Tüzükleriyle Türkiye'de Başlıca Siyasi Partiler**, Ankara: Ulusal Basımevi, 1969.

Toprak Binnaz. "Religion and State in Turkey", paper presentation to Dayan Center Conference on "Contemporary Turkey: Challenges of Change", 20 June 1999.

Trowbridge Stephen Van Rensesealer. "The Alevis or Deifiers of Ali", **Harvard Theological Review**, v. 2, n. 3 (Jul.1909): 340–353.

"Tokad Mutasarrıfı Bekir Sıtkı Paşa'nın Alevilere dair Şakir Paşa'ya bir tahriratı ile Şakir Paşa'nın yine Alevilerden, misyonerler ve yerli ruhbanları teşvikiyle hristiyanlaşma ihtimalinden bahseden Harput (Mamuratül-aziz) valisine yazısı müsveddesi ile mezkûr valinin cevabı Coğrafi isimleri: Dersim, Akçadağ, Erguvan Nahiyesi, Hasan Halebi, Hekimhanı", 17.L.1316 / 28.02.1899, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Y.EE. No. 132.

Toprak Binnaz. "Religion and State in Turkey", Contemporary Turkey: Challenges of Change, (20 June 1999), Dayan Center Conference.

_______. **Islam and Political Development in Turkey**. Leiden: Leiden Brill, 1981.

Tunceli Valiliği, http://www.tunceli.gov.tr [10.08.2007]

Tunçay Mete. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931),** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Tunçay Mete. "Adalet Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983: 2096.

"Tural'ın Emri", **Cem**, y.1, s. 11 (1 Şubat 1967): 4–5.

Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem: 1919–1923, c. 3, hz. Fahri Çoker. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 1994.

Türk Hikmet Sami. "Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçimleri Yoluyla Ya da Yedeklerle Doldurulması", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, s. 38 (1981): 10.

Türkdoğan Orhan. **Alevi–Bektaşi Kimliği: Sosyo–Antropolojik Araştırma** İstanbul: Timaş Yayınları, 1995.

Türkiye İşçi Partisi. **Yaşasın Emekçiler, Yaşasın Türkiye: Türkiye İşçi Partisi 10 Ekim 1965 Milletvekili Seçimi Radyo Konuşmaları (Mehmet Ali Aybar, Yaşar Kemal, Rıza Kuas, Hamdoş, İbrahim Çetkin, Can Yücel, Çetin Altan, Muzaffer Karan, Tarık Ziya Ekinci, Behice Boran, Mahmut Makal, Sadun Aren, Kemal Nebioğlu).** Ankara: Sosyal Adalet Yayınları, 1966.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisleri'nin Üye Listeleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 10. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983): 2705–2716.

Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı. İstanbul: Gutenberg Matbaası, 1972.

Türkiye Birlik Partisi: 1973 Seçim Bildirgesi.

Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, İstanbul: Zafer Matbaacılık Tes.1980.

Türkiye Birlik Partisi, **1966–1978**. İstanbul: Nurdoğan Matbaası, 1978.

Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı. İstanbul: Zafer Matbaası, 1980.

"Türkiye'de Mezhep Kavgası Olamaz", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Haziran 1966, 7.

Uran Hilmi. **Hâtıralarım.** İstanbul, Ayyıldız Matbaası, 1959.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, c. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Ülker Erol, Homogenizing A Nation: Turkish National Identity and Migration–Settlement Policies of the Turkish Republic (1923–1939) (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).

Ülsever Cüneyt. "Aleviler de Sorunsalın Bir Parçası", **Hürriyet Gazetesi**, 17 Temmuz 2000.

Üner Ragıp. Radyo Konuşması, **Karahöyük**, s.5, (Kasım1964): 3.

Ünsal Artun. **Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Vorhoff Karin. "Let's Reclaim Our History And Culture/Imagining Alevi Community In Contemporary Turkey", Die Welt Des Islams, Vol. 38, Issue 2.(Jul.,1998) pp. 220– 252.

_______. "The Past In The Future: Discourses On The Alevis In Contemporary Turkey", **Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden, (Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003), 93–111.

Weiker Walter F. **The Turkish Revolution 1960–1961: Aspects of Military Politics.** Washington: Brookings Institution, 1964.

White George E., "The Alevi Turks",

http://www.oswego.edu/~baloglou/anatolia/anat-16.html [10.01.2008] .

White George E., **Adventuring With Anatolia College**. Grinnell-Iowa: Herald-Register Publishers Company, 1940.

White George E. **Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**, çev. Cem Tarık Yüksel. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.

White Paul J. "The Debate On The Identity of Alevi Kurds" **Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview**, ed. Paul J. White, Joost Jongerden. Leiden–Boston: Leiden Brill, 2003: 17–33.

Yalansız Nedim, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1960 –2002).** İstanbul: Büke Kitapları, 2006.

Yalçınkaya Ayhan. **Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı, 1996.

Yavuz M. Hakan."Turkey's Fault Lines and The Crisis of Kemalism", **Current History**, (January 2000), 34–38.

_______. "Anadolu Tasavvufunun Yetimleri: Aleviler", **Anadolu**, v. 8, n. 2 (Summer 1998).

Yeğen Mesut, "Cumhuriyet ve Kürtler",http://www.bianet.org/bianet/kategori/siyaset/75849/cumhuriyet-ve-kurtler [20.08.2007]

Yıldırım Canip, **Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı**, hz. Orhan Miroğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Yıldız Zekeriya. **Politika Sözlüğü**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2003.

Yücel Asuman. **1990 Yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye'de Toplum Yapısının Karşılaştırmalı Profili.** Ankara: Yayım Basım Şube Müdürlüğü Birimi, 1994.

Zeidan David. "The Alevi of Anatolia", **Middle East Review of International Affairs**, v. 3, n. 4, (December, 1999).

Zileli Gün. **Yarılma (1954 –1972)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Zileli Gün. **Havariler (1972–1983),** İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Zürcher Eric J. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

EKLER

EK 1.

Cem Dergisi Tanıtım İlanı

Kaynak: "Eline, Diline, Beline Sahip Olan Devrimci Gerçek Atatürkçülerin Yayın Organı", Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi, O 2285.

YENİDEN ÇIKARKEN...

Eline - Diline - Beline sahip olan Devrimci gerçek Atatürk'çülerin Yayın Organı

Cem

ELİNE — DİLİNE — BELİNE

1 MAYISTA TEKRAR ÇIKIYOR

Cem'in Çıkan Sayılarında Yayınladığı Önemli Konu ve Yazılardan Bazıları

EK 2.

Kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 2, O: 1, B: 16, Cilt 22, 13.12.1967: 470.

Elbistan Olayları Sırasında BP Genel Başkanı Hüseyin Balan'ın TBMM'ye Verdiği Soru Önergesi Tam Metni

Sayın Başkanlığa

Elbistan olayları hakkında Anayasa'nın 88. Maddesi gereğince Meclis Araştırması açılmasını ve her partiden bir üyenin katılacağı bir Meclis Araştırma Komisyonu seçilmesini ve mezkur Komisyonun inceleme yapmak üzere olay yerine gönderilmesine karar alınmak üzere, önergemin Yüce Meclis'in oylarına sunulmasını saygılarımla arz ederim.

Ankara
Hüseyin Balan

EK 3.

Birlik Partisi Halk Gecesi Afişi

Kaynak: "Birlik Partisi Halk Gecesi", 1967(?), **Af 1993 DD 2487.** (Milli Kütüphane).

EK 4.

Birlik Partisi Amblemi

Kaynak: Kelime Ata, **Alevilerin İlk Siyasal Denemesi: Türkiye Birlik Partisi (1966–1980)**, 1. bs. (Ankara: Kelime Yayınevi, 2007).

EK 5.

Kaynak: Mahkeme Eliyle Aldığımız Tekzip, Birlik Partisi: Atatürkçü Bir Parti", **Akis**, s. 649 (26 Kasım 1966): 12.

Birlik Partisi Genel Sekreteri Cemal Özbey'in Akis Dergisi'nin 19.11.1967 Tarihli Haberiyle İlgili Tekzibinin Tam Metni

MAHKEME ELİYLE ALINAN TEKZİP METNİ

Birlik Partisi

Atatürkçü bir parti olarak sessiz ve tevazu içerisinde ve fakat anasından arslan gibi geleceğin iktidar partisi olarak doğmuştur. Padişah çocukları gibi alayiş içerisinde doğmamıştır.

Partimiz mezhep esasına dayanmamaktadır. Anayasaya, Partiler Kanunu'na ve Cemiyetler Kanunu'na göre din ve mezhep esasına dayanan partiler kurulamaz. Parti tüzük ve programımız da bunu müeyyittir. Bu bakımdan mezhep esasına dayanan parti kurulması isnadı bize karşı yapılan bir iftiradır.

İlerici, devrimci, reformcu, Türkçü ve Atatürkçü olan, aşırı solun (komünizmin), aşırı sağın, gericilik, ybazlık, ayırıcılık ve bölücülüğün karşısında bulunan siyasi hakları haiz olan her vatandaş partimize üye olabilir.

Bizim müsahamamız ve hoşgörürlüğümüz (toleransımız) sonsuzdur. Fakat, tepkimiz de o nisbettedir. Ve fakat şuurlu, mantıki ve hukukidir.

Bizi doğar doğmaz boğmaya çalışmak, yıkmak istediğimiz zihniyetle bizi yıkmağa çalışmak vatanseverliğe yakışmaz.

Partimizin kurulmasından hiçbir namuslu vatandaş tedirgin olmamıştır ve olmayacaktır.

Partimiz ilerici, Türkçü ve Atatürkçüleri içine toplayan bir partidir. Partiler Kanunu'nun derpiş ettiği vasıfları haiz türk vatandaşları bir araya gelerek bir siyasi parti kurabilirler. Bunda gocunacak bir şey olmasa gerektir. Parti kurarken vatandaşların dinleri, mezhepleri ve hangi inançta oldukları sorulamaz. Sorulması da Anayasaya ve meri mevzuatımıza aykırıdır. Siyasi parti kuranların din ve mezheplerini araştıranlar ancak din, siyaset ve basın yobazlarıdır.

Bizler, dinci, mezhepçi, tarikatçi değiliz. Ve fakat laikliğin, din, mezhep, vicdan ve inanç hürriyetlerinin savunucusuyuz ve daima da savunucusu olacağız.

Biz, ölü doğmuş ve bir parti değiliz. Bir ayda Türkiye'nin beyni mesabesinde bulunan İstanbul ve Ankara başta olmak üzere birkaç il ve ilçede teşkilât kurmuş bulunmaktayız. Geri kalan teşkilatımızı da en kısa zamanda tamamlayacak durumdayız.

Şimdiye kadar hiçbir partinin kurucularının mezheplerini araştırmak Akis'in aklına gelmedi de neden şimdi böyle bir mezhep ayırımına, ayırıcılığa, bölücülüğe başvurarak partimizin kurucularının mezheplerini araştırıyor? Biz kendisinin ne mezhebini, ne de nesebini araştırmıyoruz.

Akis dergisi tarafından okunmadığı anlaşılan tüzüğümüzün 28 maddelik gaye kısmı ile proğram kısmı incelendiğinde Türkiye'de bizden daha ilerici bir parti bulunmadığı açıkça anlaşılacaktır. Bu yenilikleri getirmek Atatürk'ten sonra onun ruhu ile dopdolu olan bizlere nasip olmuştur. Bundan dolayı da bahtiyarız.

Saygılarımla.

Avukat

Cemal Özbey

Birlik Partisi Genel Sekreteri

Ankara

26.11.1966

EK 6.

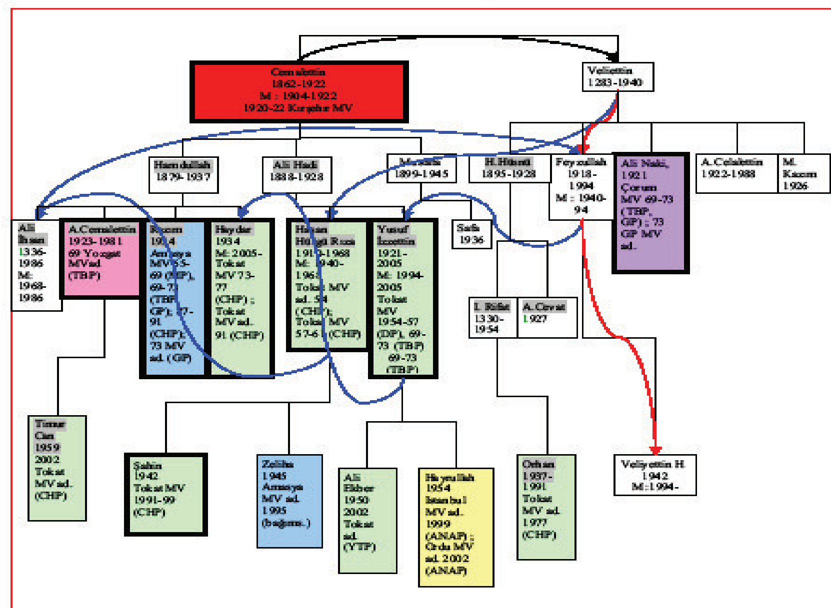
Ulusoy Ailesi Soyağacı ve Kariyer Tablosu

Kaynak: Benoit Fliche, Elise Massicard, "L'oncle Et Le Député: Circuits de Ressources et Usages De la Parenté Dans Un Lignage Sacré En Turquie", **European Journal of Turkish Studies,** n. 4 (2006): 36. http://www.ejts.org/document627.html [18.11.2007]

Citation : Fliche, Benoit and Massicard, Elise (2006) 'L'oncle et le député : circuits de ressources et usages de la parenté dans un lignage sacré en Turquie', *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue N°4, The social practices of kinship. A comparative perspective, URL : http://www.ejts.org/document627.html
To quote a passage, use paragraph (§).

contexte dominé par des sunnites, ils auraient du mal à se forger un pouvoir important au sein des institutions locales. L'observation de l'arbre généalogique montre en outre qu'il n'y a pas à proprement parler de succession politique directe d'un membre à l'autre : on constate au contraire des interruptions souvent longues (1957-1965, 1977-1987) et des sauts de génération.

Illustration I. Carrières politiques et transmission du *mürşitlik*

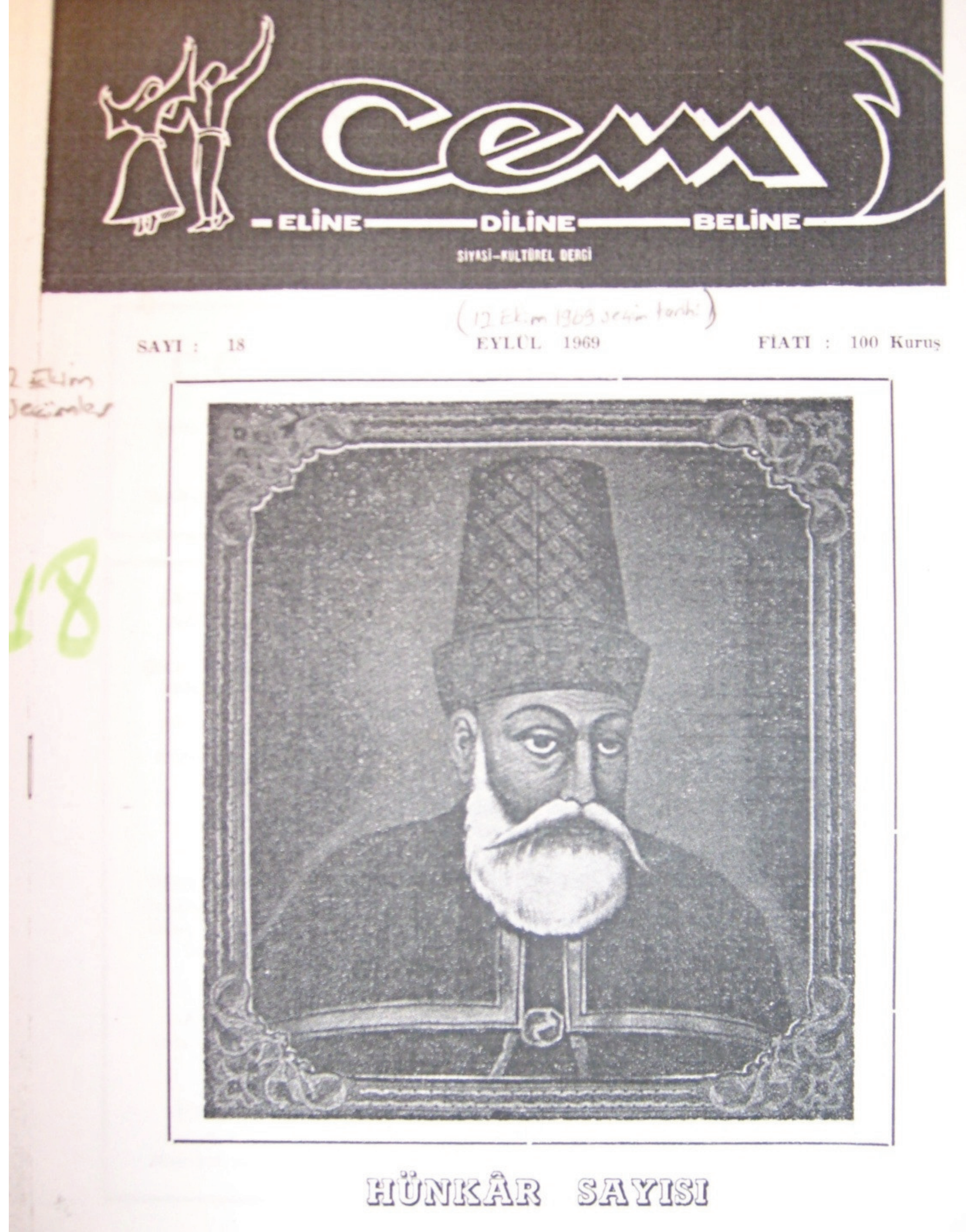

Légende
Flèche rouge : indique la transmission du *Mürşilik* selon le mode « baxtyâri ».
Flèche bleue : indique la transmission du *Mürşilik* selon le mode « bédouin ».
Cartouche de couleur avec un cadre gras : député.
Cartouche de couleur avec un cadre normal : candidat malheureux à la députation.
Vert : circonscription de Tokat.
Bleu : circonscription d'Amasya.

EK 7.

Cem Dergisi 18. Sayı (Hünkâr Sayısı) Kapak İllüstrasyonu

Kaynak: Cem, s. 18 (Eylül, 1969).

EK 8.

Cem Dergisi Anket Çalışması Soruları

Kaynak: "Büyük Anketimiz", **Cem**, y. 1, s. 2 (Ağustos 1966): 12–16.

1 – Alevilik ve Aleviler hakkında ne biliyor ve düşünüyorsunuz?

2 – a) "Alevilik denen şey dini olmaktan çok siyasi bir görüştür. Tarihteki Şah İsmail meselesine dayanır. Alevi'lik meselesi çoktan sönmüştür. Teşkilatımızda Alevi'liğin tanınmasını isteyen hiç kimse yoktur."
Bu beyanat, Türkiye Diyanet İşleri Başkanı'nın beyanatıdır.

aa) "32 milyon Türk vatandaşının 13 milyonu Alevi'dir. Bu beyanat, Türkiye'nin sosyal yapısını inceliyenlerin beyanatıdır.
İkinci görüş mübalağalı sayılsa bile birincisi, memleket nüfusunun 1/3'ünün Diyanet İşleri Teşkilâtının dışında tutulduğunu göstermektedir.

Bu tutum doğru mudur?
Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

3 – Mezhep farklarıyle ilgili problemlerin çözümü hakkında ne düşünüyorsunuz?

CEM

NOT:
Anket soruları derginin 2 (Ağustos, 1966), 3 (20 Eylül 1966), 4 (5 Ekim 1966) numaralı sayılarında yayınlanmış, akademisyen, gazeteci, sendikacı, dernek üyesi pek çok katılımcının cevapları "Anket Sonucunu Veriyoruz" başlığı altında 5 numaralı (1 Kasım 1966) sayıda yayımlanmıştır.

EK 9.

Özbudun ve Tachau'nun 1965 ve 1969 Genel Seçimleri'nde Gelişmişlik Kriteryasına Göre Düzenlenen Ülke Yüzdelik Seçim Sonuçları

Kaynak: Özbudun, Tachau, **age**, 461.

TABLE 2 *Voting participation and party votes by region*, 1965

(In percent)

Region	Number of registered voters (in 000s)	Partici-pation	JP	RPP	RPNP	NP	TLP	NTP	Ind.
All Turkey	13,679·7	71·3	52·9	28·7	2·2	6·3	3·0	3·7	3·2
Marmara	2,109·4	69·7	57·8	28·0	1·6	5·0	5·0	1·7	1·0
Aegean	2,302·3	71·1	63·7	27·9	0·9	3·2	2·9	1·1	0·4
Mediterranean	1,344·5	71·3	56·1	31·9	1·4	4·0	3·1	1·9	1·7
North Central	2,115·6	72·1	50·7	26·0	3·4	14·6	2·4	2·3	0·6
South Central	1,097·6	70·7	54·6	25·9	3·6	9·3	2·2	1·6	2·8
Black Sea	1,872·0	72·7	55·8	29·1	2·6	6·1	1·6	2·1	2·7
East Central	1,124·0	71·1	41·0	35·4	2·6	5·1	3·9	5·8	6·5
Northeastern	774·8	71·8	44·7	29·1	2·4	3·5	2·4	11·0	6·9
Southeastern	939·2	70·8	28·9	28·7	2·5	1·5	3·2	17·5	17·6

RPNP, Republican Peasant Nation Party; TLP, Turkish Labor Party; NTP, New Turkey Party.

TABLE 3 *Voting participation and party votes by region*, 1969

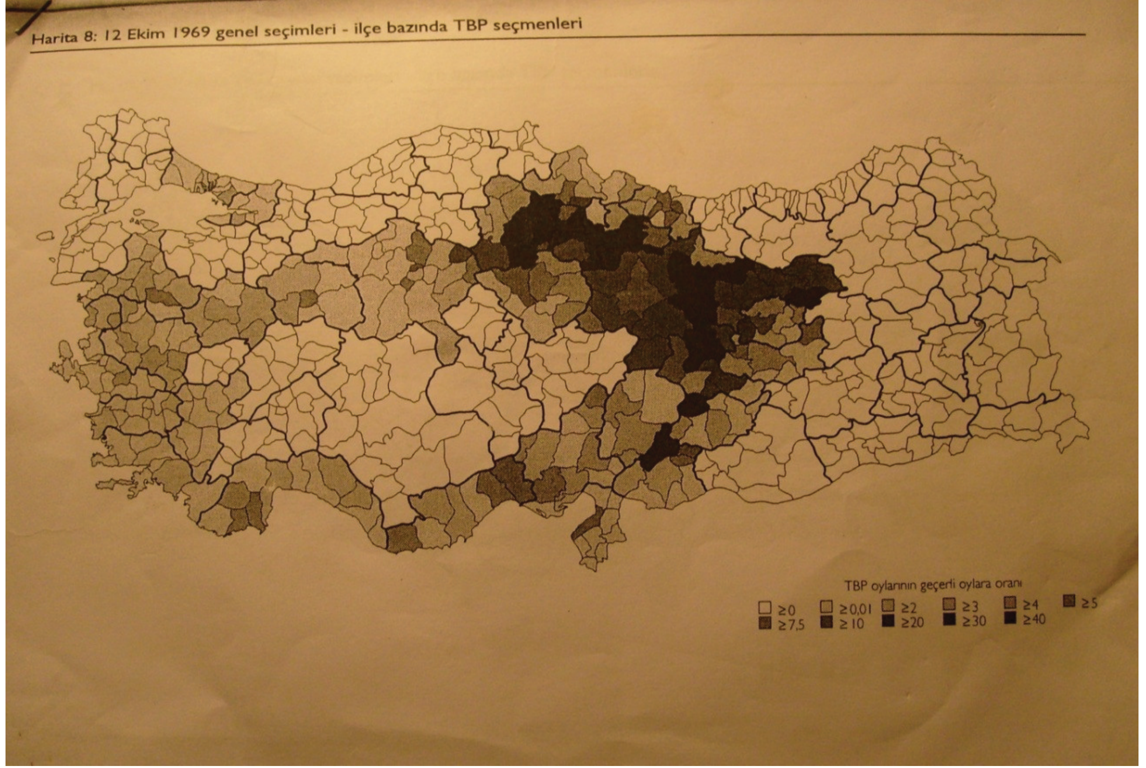
(In percent)

Region	Number of registered voters (in 000s)	Partici-pation	JP	RPP	UP	RP	NP	NAP	TLP	NTP	Ind.
All Turkey	14,789·4	64·3	46·5	27·4	2·8	6·6	3·2	3·0	2·7	2·2	5·6
Marmara	2,352·5	58·6	52·0	30·8	1·4	4·3	2·7	2·3	4·2	0·7	1·5
Aegean	2,441·0	63·6	57·5	29·1	1·4	4·9	1·4	1·9	2·2	0·4	1·0
Mediterranean	1,492·9	66·0	43·2	29·3	3·7	6·5	1·3	4·9	2·1	0·4	8·7
North Central	2,288·2	64·0	48·0	26·8	4·1	4·9	7·9	3·2	2·2	0·8	2·1
South Central	1,162·4	61·1	50·5	21·0	—	13·6	4·3	4·2	2·3	0·7	3·4
Black Sea	1,983·8	65·8	46·3	30·7	0·9	6·9	3·9	3·3	1·8	0·6	5·5
East Central	1,185·1	67·8	29·7	27·7	13·2	4·7	1·5	3·7	4·5	2·4	12·5
Northeastern	830·6	67·7	46·8	27·4	1·7	9·5	2·4	3·3	3·6	3·3	2·1
Southeastern	1,052·9	71·5	29·9	16·1	—	10·2	1·7	1·3	1·6	16·4	22·8

EK 10.

1969 Yılı Genel Seçim Sonuçları TBP Haritalı Gösterimi

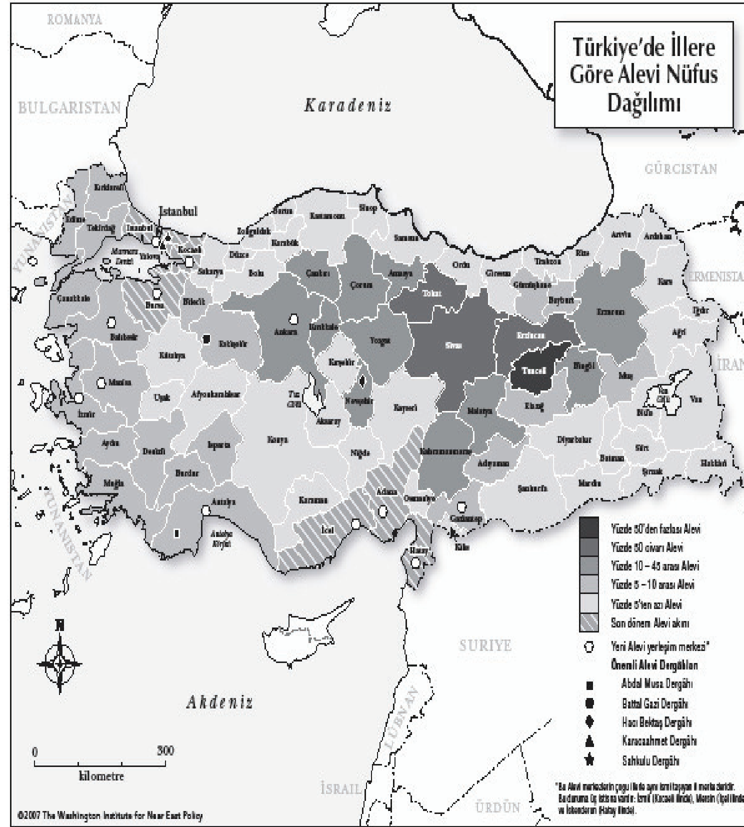
Kaynak: Schüler, **age**, 165.

EK 11.

Türkiye'de İllere Göre Alevi Nüfus Dağılımı Tablosu

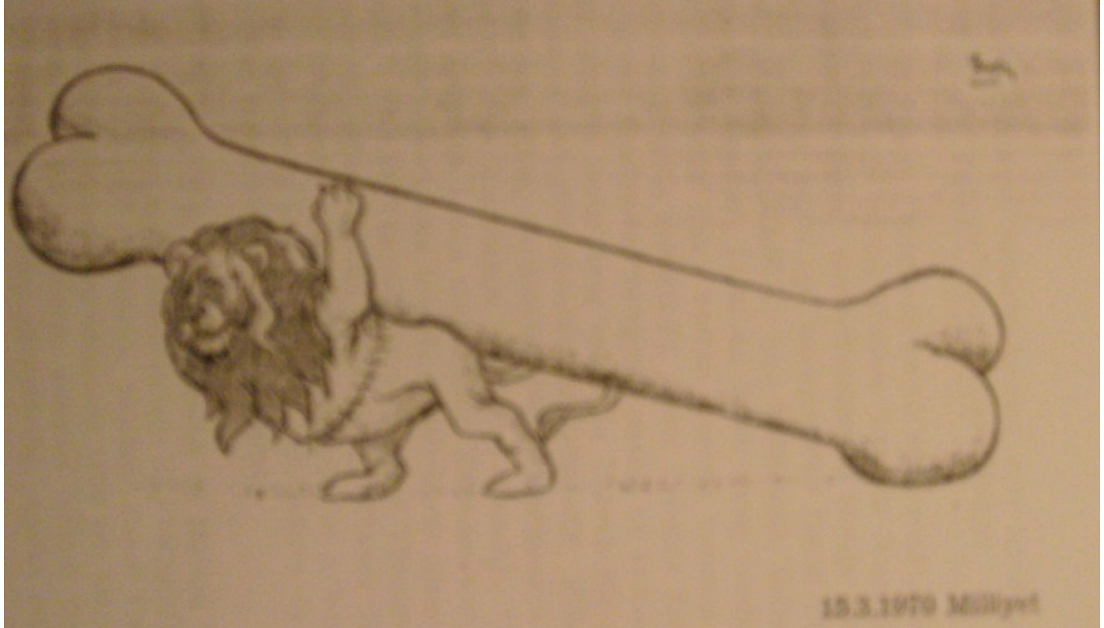
Kaynak: Soner Çağaptay, "Türkiye'de Laikliğin ve Dış Politikanın Geleceği" **Policy Focus,** n.67 (Washington: The Washington Institute For Near East Policy, 2007): 8.

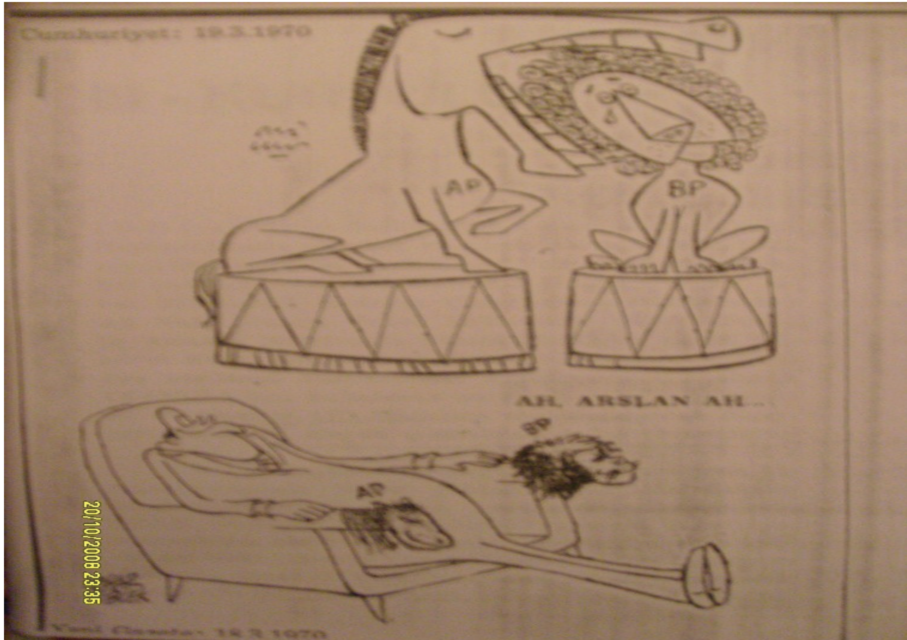

EK 12.

TBP İç Kırılma Sürecini Anlatan Düşkünlük Vakası'yla İlgili Olarak Beş Yol Düşkünü Adlı Eserde de Yayımlanan Gazete Karikatürleri

Kaynak: Bkz. Özgünay, vd., **age**, 25.

EK 13.

TBP Haysiyet Divanı Yol Düşkünlüğü Nitelemesiyle Parti İhraç Kararı Metni

Kaynak: Özgünay, vd., **age age**, 30–31.

28.03.1970

KESİN İHRAÇ KARARI

KARAR: Partinin umumi politikasına uygun olarak Genel Yönetim Kurulu'nun üçüncü Demirel Hükümeti'ne (RED) oyu verilmesi hususundaki tebliğ olunan kararına aykırı olarak parti tesanüdü ve disiplinini hiçe saymak suretiyle açıkça (KABUL) oyu kullanmak suretiyle tüzüğün 82. maddesinin (F) fıkrasına bağlı 3. bendine muhalefette bulunan Genel Yönetim Kurulu üyeleri (Ankara Milletvekili Hüseyin Balan, Sivas Milletvekili Hüseyin Çınar, Çorum Milletvekili Ali Naki Ulusoy, Tokat Milletvekili Yusuf Ulusoy ve Amasya Milletvekili Kâzım Ulusoy)'un işledikleri fiilin mahiyeti ve derecesi nazara alınarak tüzüğün 81 / son ve 82. maddeleri uyarınca partiden kesin olarak çıkarılmalarına, kayıtlarının silinmesine ittifakla karar verildi.

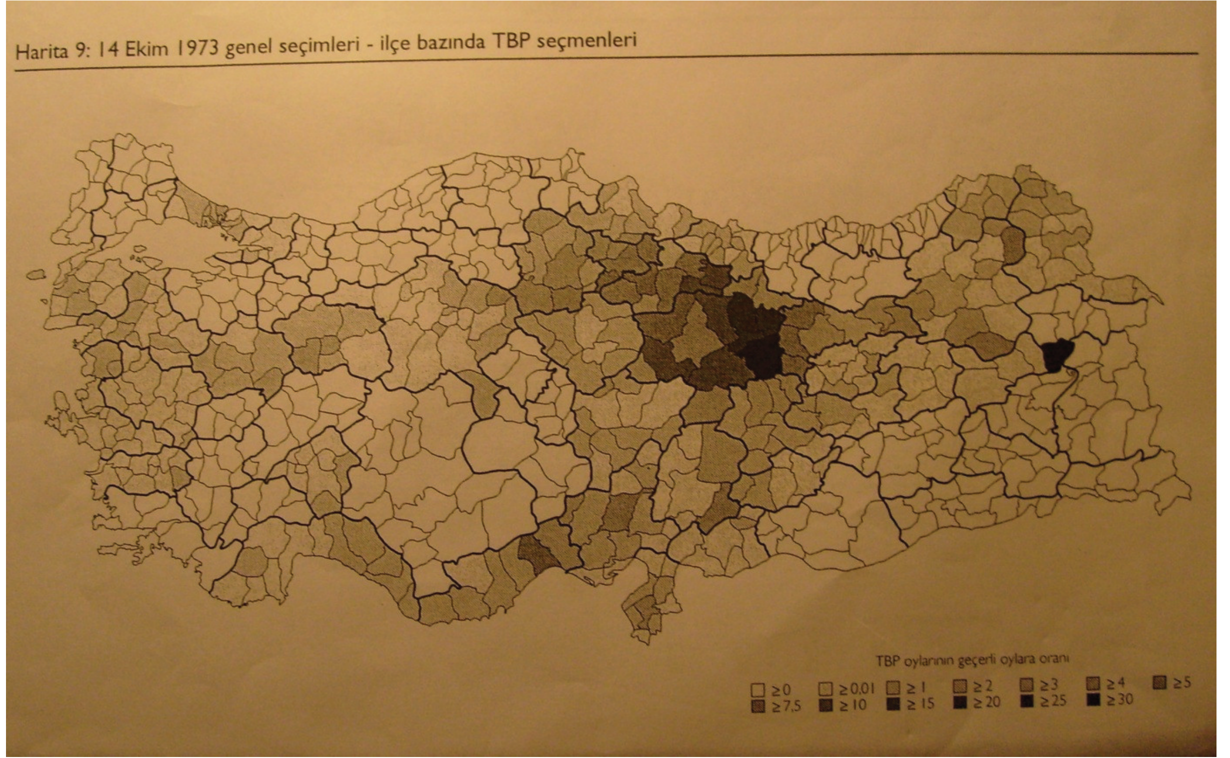
28.3.1970

Y. Haysiyet Divanı Başkanı		Üye
Dr. Kasım Bayar		Ali Karaoğlan
Üye	Üye	Üye
Hüseyin Bal	Mustafa Öneş	Musa Doğan

EK 14.

1973 Yılı Genel Seçim Sonuçları TBP Haritalı Gösterimi

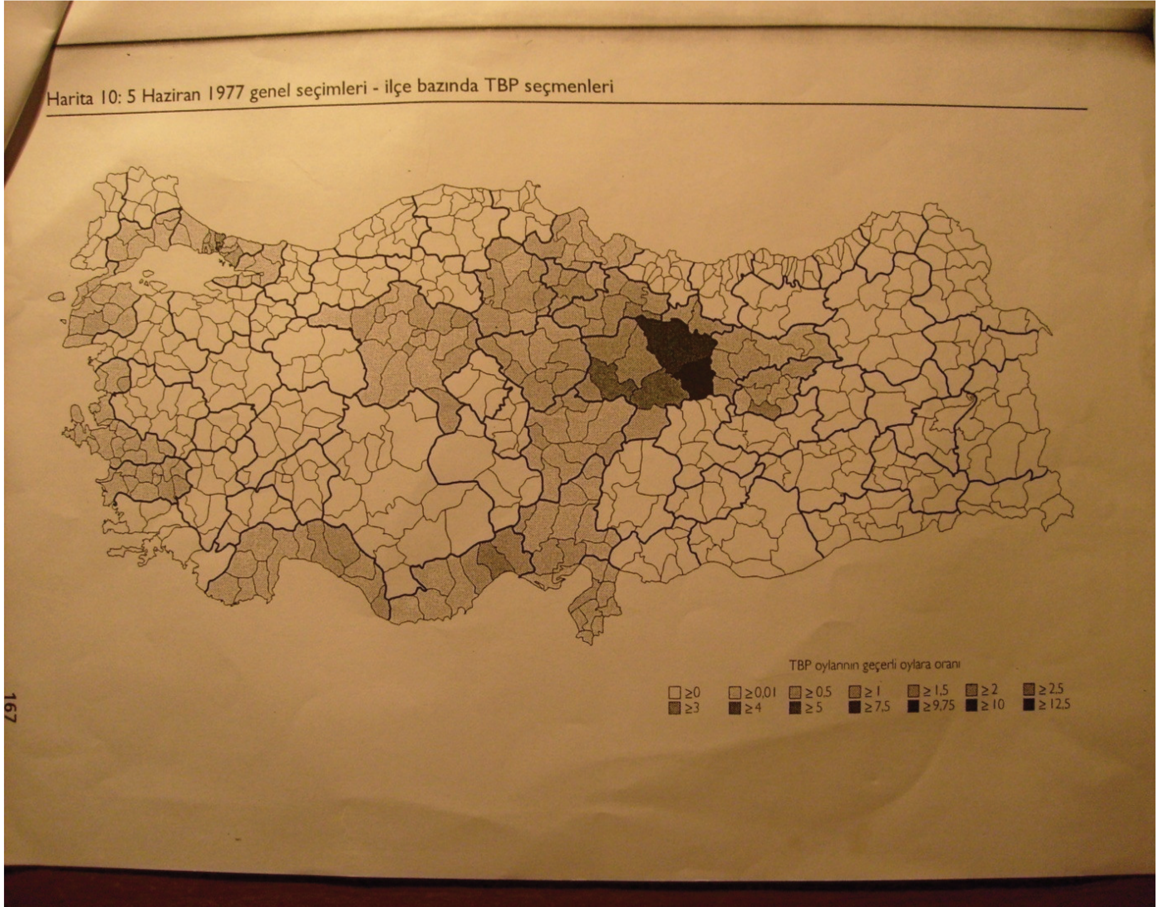
Kaynak: Schüler, **age**, 166.

EK 15.

1977 Yılı Genel Seçim Sonuçları TBP Haritalı Gösterimi

Kaynak: Schüler, **age**, 167.

ÖZGEÇMİŞ

Murat Yümlü, 1982 yılında İstanbul'da doğdu.

2000 yılında kaydolduğu İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler lisans bölümünden, 2004 yılında mezun oldu. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Yüksek Lisans Programı'na 2005–2008 yılları arasında devam etti.